נאַכעראיננערונג.

דא דער דריטטע טהייל דיזער יידישן געשיכטע מעהר אלז פונפצעהן באָגען ענטהעלט, אונד זיך אָהנע דיזעס ביים דרוקקע דעסזעלבען דיא קאָסטן זעהר פערמעהרט האָבען: זאָ פינדע איך מיך געצוואונגען, דעססן פרייז אום עטוואז צו ערהעהען אונד אויף איינען גולדען אונד פיר אונד צוואנציג קריי׳ צו ועצצען.

ז.למן שלעסינגער.

כען צוזאממענקינפטע דער חסידים בייא שוועררר שטראפע פערבאטן וואורדן. מעהרערע הייפטר דערזעלבן וואנדערטן נון נאך דעם פרייסישן פאלען אויז, אונד ליסן זיך בעזאנדערס אין גראדציסק, בילסק אונד סטריקאף נידר. *

דיא חסידים אונטערשיידן זיך אים גאנצן דורך קיינע אייסער־ליכען רעליגיאנסגעברייכע פאן דען איבריגן יהודים, אונד צייכנן זיך נור דאדורך אויז, דאס זיא זעהר לאנגע געבעטע פערריכטן אונד דאבייא פילע בעוועגונגן מיט דען הענדן אונד דעם לייבע מאכן, אפט פאסטען אונד פילע רייניגענדע בעדער (טבילות) געברויכן.

---

* דיא געשיכטע דער יודען, 2. טהייל זייטע 309 או'פ'.

ענדע דעס דריטטען אונד לעצטען טהיילס.

געשיכטע דער יהודים

טע, וועלכע אים צווייטן יאַהרהונדערטע (נאַך דער צייטרעכנונג דער
נוצרים) פֿאָרציגליך אין עגיפּטן בליהטע. זיא אונטרשידן זיך פֿאָן
דען איבריגן יהודים דאַדורך, דאַס זיא אין איהרן זינאַגאָגן דיא זעפּ=
טואַגינטאַ (דיא גריכישע איבערזעצונג דער תורה פֿאָן דען זיבציג
דאָלמעטשערן) * לאַזן, אונד איבערהויפּט איהרן עפֿפֿענטליכען גאָט=
טעסדינסט אין גריכישער שפּראַכע פֿעררישטעטן. **

דיא געשיכטע דעם בעטריגערס שבתי צבי ערצעהלטן וויר בע=
רייטס אין דיזעם טהיילע. זיינע אַנהענגער, זאַבאַטהאַיטן (שאַבזעל)
גענאַננט, דויערן נאַך הייט צו טאַגע אין פֿערשידענן לענדערן פֿאָרט.
דיא לעהרן דיזר זעקטע זינד אונז ווענינ בעקאַננט; דער געלעהרטע
פּערפֿאָססער דער שיחה בן שנת תק״ס ובין שנת תקס״א (רבי
ברוך ייטעלעס ז״ל) ערוועהנט (דאַזעלבסט זייטע 24 אונד 25) איי=
ניגע דיזער לעהרן, דיא דער יידישן רעליגיאָן זעהר ווידערשטרייטן.

אום דאַז יאַהר (1765) 5525 שטיפֿטעטע רבי ישראל
בעל שם, ראַבבינער צו מידציבאָרץ אין דער אוקרענע, דיא
ברידערשאַפֿט דער חסידים (פֿראָממן) אונטר דען יהודים אין פּאָלען
אונד ליטהויען. דיזע ברידרשאַפֿט פֿערמעהרטע זיך זאָ שנעלל, דאַס
זיך בייא דעם טאָדע איהרעס שטיפֿטערס, דער אונגעפֿעהר פֿונפֿצעהן יאַה=
רע נאָך איהרער שטיפֿטונג ערפֿאָלגטע, דיא אַנצאַהל איהרער מיטגלי=
דער אויף פֿירצינ טויזענד בעליף.

דיא חסידים פֿאַנדן אויך פֿילע געגנר. איינינע זעהר געלעהר=
טע אונד בעריהמטע ראַבבינר, אונטר וועלכע אויך דער גראָסע
תלמודיסט רבי אליה, עהעמאַליגר אָבערלאַנדראַבבינר אין ווילנאַ,
נאַ, געהערט, ערקלעדטן זיך אין איהרן שריפֿטן געגן דיאזעלבן. רבי
ישראל לעבעל, דער אונטערראַבבינר פֿאָן נאָוואָגראָדעק
אין ליטהויען וואַר, צייגט זיך אין איינם פֿאָן איהם צו פֿראַנק=
פֿורט אַן דער אָדער אים יאַהר (1799.) 5559 הערויזגעגע=
בענען בוכע אַלז איהר העפֿטיגסטר געגנר. ער בראַכטע עזורך זיינע
פֿאָרשטעללונג בייא קאַיזר פֿראַנץ, דעם צווייטן, דאַהין, דאַס
זאַמאָהל אים עסטערייכישן, אַלז רוססישן פּאָלען דיא עפֿפֿענטלי=
כען

* זיהע 1. טהייל, דף י״ח ע״ב.

** דיא געשיכטע דער יודן, 1 טהייל זייטע 135. אונד 136

דיא געשיכטע דער קאראיטן (קראים), דערען נאמן וויר אין איינעם דער פאָרהערגעהענדן קאפיטעל ערקלערטן, איזט אייסערסט דונקעל, אונד דיא צייט, אין וועלכר דיזע זעקטע ענטשטאנד, איזט ניכט לייכט צו בעשטיממן. אינדעססן וואָרן זיא, וויא עז שיינט, שאָן צו דען צייטן דעם צווייטן טעמפעלס פאָרהאנדן, אונד הויערן נאָך יעצט פאָרט. זיא האבן עהנליכקייט מיט דען זאדדוצעערן, אונד דיא ראבביניסטען (רבנים), דיא אנהענגר דער ראבבינען אינד בע־קעננר דעם מינדליכן געזעצעז (תורה שבעל פה) זינד דיא הייטיגן פאריזעער. דיא קאראיטען נעהמן דיא הייליגע שריפט (תורה, נביאים וכתובים) אַלליין צור ריכטשנור איהרעס גלויבענס, אונד גלוי־בען ניכט אן דאז מינדליכע געזעץ. אבר זיא פערווערפן ניכט דורכ־אויז אַללע מינדליכן איבערליפערונגן, זאָנדערן וואָללן איהנען נור ניכט דאז אנזעהן דער געשריבענען אויזשפריכע גאָטטעס צוגעשטעהן. פאָן דען זאדדוצעערן אונטרשיידן זיא זיך דאדורך, דאס זיא דיא לעה־רען פאָן דער אונשטערבליכקייט דער מענשליכן זעעלע אונד פאָן קינפטיגן בעלאָהנונגן אונד שטראפן בעהויפטן. איהרע יעצציגע אנ־צאהל איזט קליין, אונד דיא איבריגע יידישע נאציאָן בעשטעהט פאסט נור אויז ראבביניסטן. מאן פינדעט קאראיטן אין דער טירקייא, פערזיען אונד עגיפטן, אין פאָלען, גאלליציען, אין דער בוקאָ־ווינא אונד אין דער אוקרענע, וואָ זיא לאנדבויא טרייבן. איינע זעהר אלטע קאראיטישע געזעללשאפט, וועלכע איינע איבערזעצצונג פאָן תורה, נביאים וכתובים אים יאגאטאי־טאטארישן בעזיצט, לעבט אין דער פעסטונג דשופאיט קאלע בייא באקשיזאראי אין דער קרים. *

דיא העללעניסטן * (גריכישע יהודים) וואָרן איינע יידישע זעק־טע

·220 ·§ או' פ'. דיא געשיכטע דער יודען, 1 טהייל זייטע 55 או' פ'. סדר הדורות דף ל"ח ע"ב ודף ל"ט ע"א.

* האָלבערג יידישע געשיכטע, דאזועלבסט זייטע 21· או' פ'. איבערזעצצונג דער אללגעמיינען וועלטהיסטאָריע, דאזועלבסט ·248 ·§ או' פ'. דיא געשיכטע דער יודן, דאזועלבסט זייטע 59· אונד 60·, 2· טהייל זייטע 286· אינ־ 287.

* דיזעס וואָרט איזט אויז דעם גריכישן וואָרטע העללעניס־טעס, גריכיש, געבילדעט·

געשיכטע דער יהודים

שטרענג, אונד מאַכטן יעהרליך דעם טעמפעל צו ירושלים איין גע=
שענק. זיא לעבטן געוועהנליך אים עהעלאָזן צושטאַנדע, נאַהמן פרעמ=
דע קינדער אַן אונד ערצאָגן זיא אין דען טוגענדן, דיא זיא זעלבסט אויז=
איבטן. זיא האַטטן אים גאַנצן איינן אַבשייא געגן דאַז שווערן, אונד
בעהויפטעטן, דאַז לעבן איינעז טוגענדהאַפטן מאַננעס מיססע זאָ בע=
שאַפפן זיין, דאַס ער אָהנע אייד אין אַללען זאַכען גלויבן פינדע; יע=
דאָך מוסטן אַללע, דיא אין איהרע ברידערשאַפט אויפגענאָממן וואורדן,
פייערליכע געליבדע טהון, דיא פפליכטן דער פרעממיגקייט, ד״ר גערעכ=
טיגקייט, דער טרייע אונד בעשיידענהייט צו בעאָבאַכטען אונד זיך, דיא
נאַמן דער ענגעל זאָרגפעלטיג אין דאַז געדעכטניס איינצופרעגן.

פילאָ ערוועהנט צווייא קלאַססן פאָן עססעערן, דיא איינע,
וועלכע פראַקטישע (אַנגעוואַנדטע) איינריכטונגען בפאָלגטע, אונד דיא
אַנדערע, וועלכע איין טהעאָרעטישעס (בעטראַכטענדעס) זיסטעם בע=
קאַננטע. דיא פאָן דער לעצטערן אַרט, וועלכע טהעראַפייטן * הי=
סען, ועצטן איהרע גאַנצע גליקזעליגקייט אין בעטראַכטונגען איבר גאָטט
אונד דיא שעפפונג. זיא ריססען זיך גאַנץ פאָן וועלטליכען געשעפטן
לאָז, שענקטן איהר פערמעגן איהרן פערוואַנדטן אונד פריינדן, אונד צאָ=
גען זיך אַן איינזאַמע ערטער צוריק, וואָ זיא זיך איינעם הייליגן לעבן
וויהטן אונד איהרע גאַנצע צייט צווישן געבעט אונד נאַכדענקן איבר
דיא רעליגיאָן טהיילטן. דיא הויפטגעזעללשעפט ענטשטאַנד אין דער
נעהע פאָן אלעקסאַנדריען אין עגיפטן, וואָ זיא, ניכט וויט
פאָז איינאַנדער ענטפערנט, אין בעזאָנדערן היטטן לעבטן. יעדע דיזר
היטטן האַטטע איהרע אַבגעזאָנדערטן, הייליגן געמעכער, וואָהין זיך
איהרע בעוואָהנער, צור פערריכטונג איהרער אַנדאַכט, בעגאַבן. *

דיא

---

* דיזע אַרט עססעער וואורדע מיט דעם גריכישן נאַמן:
«טהעראַפייטאָ, ערצטע,» גענאַננט, וויל זיא זיך ערנסט=
ליך אונד אונאויפהערליך בעשעפטיגטן, איהרע זעלען פאָן נידרי=
גען אונד שעדליכען בעגירדן צו היילען אונד זיא אַן ערהאַבענע גע=
דאַנקען איבר געטטליכע דינגע צו געוועהנן.

* יאָזעפוס יידישע אַלטערטהימער, 18 בוך 1. קאַביטעל. 2.
§ או׳ פ׳. האָלבערגס יידישע געשיכטע, 2. טהייל זייטע 18. או׳
פ׳. איבערזעצונג דער אַללגעמיינן וועלטהיסטאָריע, 9. טהייל,

דיא עססעער אָדר עססענר * וואָרן אויך איינע אנ=
זערגליכע רעליגיאָנסזעקטע אונטר דען יהודים. דער גרעסטע טהייל
דערזעלבן לעבטע אין עגיפטן, אונד עז גאַב נור איינע גערינגע אנ=
צאהל פאָן איהנן אין פאַלעסטינאַ. זיא מישטן זיך ניכט אין פּאָליטיג אונד
עפפענטליכע אַנגעלעגענהייטן, אונד קיממערטן זיך, זאָ פיל דיס דיא
נאַטור דעם מענשן אונד דיא פערפאַססונג דער געזעללשאַפט ערלויבט,
ניכט אום דיא געוועהנליכן דינגע אונד דען פערקעהר דעם מענשליכן
לעבענס. איינינגע זינד דער מיינונג, זיא זייען נאַך דער באַבילאָנישען
געפאַנגענשאַפט, דורך דיא צערשטרייאונג אוהרר נאַציאָן, ענטשטאַנ=
דען; אַנדערע גלויבן, זיא העטטען איהרן אַנפאַנג גענאָממן, אַלז דער
זירישע קעניג אַנטיאָכוס עפיפאַנעס דיא יהודים זאָ גרויזאַם
פערפאָלגטע, אונד זיא נעטהיגטע, איהרע צופלוכט אין וועלדערן
אונד אויף בערגן צו נעהמן.

דיא עססעער גלויבטן, וויא דיא פאַריזעער, דאַז דאַזיין דער
ענגעל, דיא אונשטערבליכקייט דער זעעלע אונד בעלאָהנונגען אונד
שטראַפן אין דעם צוקינפטיגן לעבן. זיא בעטראַכטעטן דען קערפער אַלז
איינע מאַססע בעזאַרטיגען שטאָפּפעז אונד אַלז איין נעפענגניס פיר דען
אונשטערבליכן גייסט. זיא העגטן דיא העכסטע עהרפורכט געגן דאַז געז=
זעץ משה'ס (תורה משה)׃ זאַהען עז פיר איין אַללעגאָרישעס (זיננ=
בילדליכעס) זיסטעם פאָן געהיימניספאָללן וואַהרהייטן אַן, אונד פערוואַר=
פען אַללע בוכשטעבליכע ערקלערונג דעסזעלבן. דיא הערדשענדן ציגע
אין איהרעם קאַראַקטר וואַרן מעסיגקייט, ענטהאַלטזאַמקייט, פרידפער=
טיגקייט, רייגע, ערהאַבענע טוגענד אונד גאָטטעספורכט. זיא ליבטן
דיא איינזאַמקייט, אונד בעדינטן זיך דערזעלבן, פראָממע, היילזאַמע
בעטראַכטונגען אַנצושטעללן. זיא אונטערשטיצטן איינאַנדר מיט וואַה=
רער מענשענליבע, אונד פיהרטן איינע פאָללקאָממענע געמיינשאַפט
דער גיטער אונטר זיך איין. דען שבת בעאָבאַכטעטן זיא אונגעמיין
שטרענג

---

* דער נאַמע: «עססעער» אָדר: «עססענער»
שטאַממט נאַך איינינגן פאָן דעם גריכישן וואָרטע האָזיאָס,
הייליג, אַבר; אַנדערע לייטן דיזע בענעננונג פאָן דעם
כאַלדעאישן חֲשָׁאִי, שטילל, הער, וויל דיא עססע=
ער שטיללע, פרידליכע לייטע וואַרן.

געשיכטע דער יהודים

(תורה שבעל פה) אויז, דאז משה אויף דעם בערגע סיני צוגלייך מיט דעם שריפטליכן געזעצע (תורה שבכתב) פאן גאטט עמפפינג, אונד וועלכעז דורך דיא נאכפאלגענדן געשלעכטער אויפבעוואהרט וואורדע. זיא נאהמן דיא אונשטערבליכקייט דער זעעלע, דיא בעלאהנונגן אונד שטראפן אין איינר צוקינפטיגן וועלט אונד דיא אויפערשטעהונג דער טאדטן (תחית המתים) אן. נאך יאזעפוס בעהויפטעטן זיא דיא לעהרע פאן דער פאהערבעשטיממונג; אבר זיא נאהמן אן, דאס דיא געטטליכן בעשליססע דיא פרייהייט דעם מענשליכן וויללענס ניכט ווידרשטרייטן. זיא לעהרטן, דאס עז פאר דער געבורט דעם מענשן בעשטימט זייא, אב ער וויזע אדר טהעריכט, שוואך אדר שטארק, רייך אדר ארם זיין זאלל; אללײן אב ער בעזע אדר גוט, לאסטרהאפט אדר טוגענדהאפט זיין זאלל, דיס שטעהע גאנץ אין זיינעם פרייען וויללן. *

דיא זעקטע דער זאדדוצעער (צדוקים), דערן אורשפרונג וויר אים ערסטן טהיילע (דף י"ז ע"ב ודף י"ח ע"א) ערצעהלטן, וואר דער אנצאהל נאך אונבעטרעכטליך; אבר אייניגע אנהענגר וואהרן פאן פארנעהמן פאמיליען אונד אנדערע צייכנעטן זיך דורך איהרען רייכטהום אויז. יאזעפוס פיהרט מעהרערע דערזעלבן אן, וועלכע צור העכסטן געוואלט אים שטאאטע געלאנגטן. זיא פערווארפן דאז מינדליכע געזעץ (תורה שבעל פה) גאנץ, אונד הילטן זיך אייסערליך, וואהרשיינליך נור אויז קלוגהייט, אן דאז שריפטליכע געזעץ (תורה שבכתב). דיא פערדאממליכן, אללר רעליגיאן אונד זיטטליכקייט ווידערשטרייטענדען לעהרן דיזר זעקטע וואהרן הויפטזעכליך פאלגענדע:

עז גיבט קיינע ענגעל, קיינע גייסטר, קיינע פאן דען קערפערן אבגעזאנדערטן וועזן. דיא זעעלע דעם מענשן דויערט דאהער נאך דעם לעבן ניכט פארט, זאנדערן שטירבט מיט דעם קערפר. עז פינדט וועדר איינע אויפערשטעהונג דער טאדטן, נאך אירגענד איינע בעלאהנונג אדר בעשטראפונג נאך דעם טאדע שטאטט, יא, עז גיבט גאר קיין צוקינפטיגז לעבן. גאטט איזט צו ערהאבן איבר מענשליכע דינגע, אלז דאס ער זיא זיינר פארזעהונג ווירדיגן זאללטע; דער מענש איזט דאהער אונגעבונדענר הערר אללר זיינר האנדלונגן, אונד זיין צושטאנד שטעהט גרעסטענטהיילס אין זיינר געוואלט. » וועלכע אונזיטטליכן, פערדארבענען גרונדזעצע!

דיא

* הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים. ברכות דף ל"ג ע"ב.

מאקקאבעערן זאָ טאָפּפּר געגן דיא וירער פֿאַכטן, * וואָרן איינען מוטהפֿאָללע, גאָטטעזפּירלטיגע ברידרשאַפֿט אונטר דען יהודים, דיא זיך באַלד נאָך איהרער ריקקעהר אויז דער באַבילאָנישן געפֿאַנגענשאַפֿט בילדעטע. זיא בעאָבאַכטעטן אללע פֿאָרשריפֿטן דעם מינדליך איבר־ליפֿערטן געזעצעס (תורה שבעל פה) אויף דאָז גענויעסטע. זיא בעפֿערדערטן דען טעמפעלדיענסט אייפֿריגר, אַלז איהרע איבריגן ברידר, אונד טרוגן דאַהער אויסער דעם האַלבען שקל (מחצית השקל), דען יעדר אין דען הייליגן שאַץ צאַהלן מוסטע, נאָך אַנדרע, פֿריי־וויללינגע גאַבן בייא. זאָ אָפּפֿערטן זיא אויך טעגליך, דען טאָג נאָך דעם פֿערזעהנונגסטאָגע (יום כפור) אויזגענאָממן, איין לאַם, אויסר דען צווייא לעממערן דעס טעגליכן אָפּפֿערס (תמיד), אונד דיס היס: «דאָז שולדאָפּפֿער דער האַסידעער (אשם חסידים). **

זיא פֿערדיכטעטן גרעסערע בוסאיבונגן אונד קאַסטייאונגן, אַלז דיא איבריגן יהודים, אונד שוואורן געוועהנליך בייא דעם טעמפעל. * * *

דיא פֿאַריזעער (פרושים), דערען נאַמן וויר אים ערסטן טהיי־לע דף יו״ד ע״ב ודף י״א ע״א אין דער אַנמערקונג ערקלערטן, וואָרן צור צייט דעס צווייטן טעמפעלס דיא אויזגעצייכנעטסטע, בליהענדסטע אונד בעליבטעסטע רעליגיאָנספּאַרטייא אונטר דען יהודים. זיא צייכנעטן זיך פֿאָרציגליך דורך איהרן אייפֿר פֿיר דאָז מינדליכע געזעץ (תורה

(מלכים ב׳ י״ז כ״ד וגו׳,) אננאַהמן (גרי אריות הן), אָדער אָב דיס אויז איננערער בעקעהרונג געשאַה (גרי אמת הן); אַבר אַללע תלמודיסטן בעטראַכטן דיאזעלבן איינשטיממיג אַלז היי־דען. זיהע בבא קמא דף ל״ח ע״ב, מנחות דף ס״ו ע״ב, חולין דף ו״ו ע״א, פרקי רבי אליעזר פרק ל״ח, וויא אויך איבערזעצ־צונג דער אללגעמיינען וועלטהיסטאָריע או׳ ז׳ וו׳, 8 טהייל. 752. §

* זיהע 1. טהייל, דף ל״ה ע״ב.

* * מסכת כריתות, דף כ״ה ע״א.

* * * איבערזעצונג דער אללגעמיינען וועלטהיסטאָריע או׳ ז׳ וו׳, 8 טהייל. 799. §, אַנמערקונג. ח

גערער פריסטר זינר געגענווערטיג געבעטע אַן דיא שטעללע דער אָפּ‑
פער פאָן שאָפן געטרעטן, דיא אבענדז אונד מאָרגענז דאַרגעבראַכט
וואורדן.»

דער געלעהרטע פּראָפעססר (גרעגאָאַר), דעם וויר
דיזע נייע נאַכריכט פאָן דען זאַמאַריטאַנערן פערדאַנקן, מאַכט דיא
בעמערקונג, דאַס 119 יאַהרע לאַנג אַללע פערבינדונג צווישן דיזר זעק‑
טע אונד דען אייראָפעערן געגצליך אונטערבראָכן געוועזען זייא. «צו
פאָלגע דעז פערשפרעכענז,» זאַגט ער אונטר אַנדערן, «דאַז זיא
גלייכזאַם ערפרעסטן, שריב איך אַן זיא, אום איהנען דען אירטהום
צו בענעהמן, אין דען זיא אין הינזיכט דער מיינונג געראַטהן וואַרן,
דאַס זיר אַנהענגר פאָן איהרער זעקטע אין רוסלאַנד אונד צו גענואַ
בעפּעגרן. מאַן וויים אין אייראָפּאַ נירגענדס עטוואַז פאָן איהנען, אונד
יעדר אומשטאַנד טרעגט צור בעשטעטיגונג דעם גלויבענס בייא, דאַס
דיא זאַמאַריטאַנר צו יאַפפאַ אונד נאַפלוזאַ דיא איינציגן פאָרהאַנדענען
זינד.» *

וויר בעשליסן נון דיזע געשיכטע דער יהודים מיט איינר
בעשרייבונג דער פערשידענען יידישן רעליגיאָנסזעקטן, אויף וועלכע וויר
אין דיזעם ווערקע מעהרמאַהלז הינוויזען.

דיא האַססידעער (חסידים, פראָממע,) דיא אונטר דען
מאַקקאַבעערן

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 293. או׳ פ׳.
אַבשאָן אויז דעם אין דיזעם קאַפּיטעל איבר דיא זאַמאַריטאַנר גע‑
זאַגטן הערפאָרגעהט, דאַס זיא פילע יידישע רעליגיאָנסגעברייכע
אַננאַהמן, וויא אויך רבי בנימן פאַן טודעלאַ (מסעות של
רבי בנימן (דפוס אַלטדורף) צד י״ט וכ׳) ערצעהלט, זאָ זינר
זיא דאָך אורשפרינגליך היידען אונד איהר גאָטטעסדינסט איזט
איינע מישונג פאָן היידנישר אונד יידישר רעליגיאָן, וויא וויר בע‑
רייטס אים ערסטן טהיילע (דף ב׳ ע״א וב׳ אין דער אַנמערקונג)
זאַגטן. זאָ בעטן זיא, וויא וויר אָבן ערצעהלטן, דאַז בילד
איינר טויבע אַן. אים תלמוד זינד דיא מיינונגן געטהיילט, אָב
דיא כותים (זאַמאַריטאַנער) דיא יידישן רעליגיאָנסגעברייכע
אויז פורכט פאָר דען לעווען, דיא פיל דערזעלבען צעררים‑ען,

«עז איזט יעצט גערָאדע הונדערט יאַהרע, דאַס אויך איינינע זאַמאַריטאַנער אין עגיפטען לעבטען.»

«דיא אַנצאַהל דער זאַמאַריטאַנער צו נאַפּלוזאַ אונד יאַפֿ־פֿאַ בעלייפֿט זיך אויף 200 פערזאָנן, מענער, ווייבר אונד קינדר.»

«אויף דיא פֿראַגע: וואַן אונד וואַרום דיא אָפּפֿער אויפֿגעהערט האַבן, געבן וויר צור אַנטוואָרט, דאַס אונז גאָטט פֿערבאָטן האַט, זיא צו אונטערלאַססן, זאָ לאַנגע איהרע פֿערריכטונג אין אונזערער געוואַלט שטעהט; אַלליין ערסט זייט צוואַנציג יאַהרן ברינגען וויר זיא, שטאַטט אויף דעם בערגע גאַריזים, אין דער שטאָדט דאַר, וויל זיא אין דעם אויזגעזוכטן פלאַצע מיט בעגריפֿפֿן איזט. דאַהער בעאָבאַכטען וויר דיא פֿאָרגעשריבענן געברייכע גענויא.»

«וויר האַבן איינן לעוויטישן פּריסטר פֿאָן דעם שטאַממע לוי, אַבר קיינן אימאַן אָדער האָהענפּריסטר. אין דיזעם לאַנדע האַבן וויר, זייט 150 יאַהרן קיינע פּריסטר פֿאָן אַהרן'ס נאַבקאָממן־שאַפֿט מעהר.»

«אונטר אונז גיבט עז קיינע קאַראַימן; אויך האַבן וויר קיינן פֿערקעהר מיט דיזר זעקטע.»

«דיא קאַסטאַמאַס, אין פֿראַנקרייך «ראַבביניסטן» גענאַננט, זינד אונז גענצליך אונבעקאַנגט. עז גיבט קיינן איינציגן דער־זעלבן אין אונזערער געגענד, וויר שטעהן אין קיינר פֿערבינדונג מיט איהנן; וויר וויססן ניכט, וואַז מאַן פֿאָן איהנן זאַגט, יאַ, וויר האַבן ניכט איינמאַהל איהרן נאַמן נעננן געהערט.»

«וויר לעבן פֿאָן אַללן נאַציאָנן, זעלבסט פֿאָן דער יידישן אַבגע־זאָנדערט; וויר האַבן הייזר אונד טעמפעל פֿיר אונז.»

«אונזר אַנצוג אונטרשיידעט זיך פֿאָן דעם אַנצוגע אַללער אַנדערן נאַציאָנן. וויר טראַגן שטעטס איינן טורבאַן (טירקישן בונד); אַבר אַם שבת אונד אַן פֿעסטטאַגן ציהען וויר אונז גאַנץ וויים אַן, ווען וויר אין דען טעמפעל געהן.»

«וויר זאַגן אונזערע געבעטע הער, געגן דען בערג גאַריזים געוואַנדט, דער דאַז הויז גאָטטעס אונד ויינער ענגעל איזט, וואָ דיא גאָטטהייט איהרע מאַיעסטעט צייגט אונד דער פלאַץ פֿיר דיא אָפּפֿער איזט, וועלכע אים געזעץ געבאָטן זינד. וועהרענד דעז געבעטעז ווענ־דען וויר דאַהער אונזר אַנגעזיכט געגן דיזן אָרט. אויף בעפֿעהל אונ־

זערר

געשיכטע דער יהודים

יעמאַנד פאָן איהרר זעקטע אונד מיט געוויססען פערמליכקייטן געשלאַכטעט האַט. זיא זאָנדערן זיך פאָן דען יהודים, טירקען אונד נוצרים אב, אונד לאַססען זיך אין קיינע פערבינדונגען מיט איהנן איין. זיא זינד אַרם אונד ניכט צאַהלרייך; מעהרערע האַלטן איינן לאַדען אונד לעבען פאָם קליינהאַנדעל.

עז גיבט אונטר איהנן אייניגע זעראַפס (מעקלער), בעזאָנדערס דען זעראַף־עט־בעלעד אָדער זעראַף דעס שטאַטטהאַלטערס. דיא טירקען אין נאַפלוזאַ לאַססען זיא אין רוהע. זיא שפרעכע אַראַביש אונד פערדאָרבענעז העברעאיש.

דאַ דער קאָנזול צו האַלעב דיזע נאַכריכטן נאָך צו פערמעהרען וינשטע, זאָ שיקטע ער געראַדען וועגס דיא פראַגען דעם געלעהרטן גרעגאָאַר אַן דיא זאַמאַריטאַנר, אונד ערהילט פאָן איהרם אָבערפריסטר איינע אַנטוואָרט אין אַראַבישר שפראַכע, דיא פאָן דעם יינגערן קאָראַנסע אינם פראַנצעזישע איבערזעצט וואורדע, אונד וועלכע אונטר אַנדערן פאָלגענדז ענטהעלט:

« זיא וינשן צו ערפאַהרן, אַן וועלכן אָרטן זיך יעצט זאַמאַריטאַנר בעפינדן; זיא ווערדן איינע אַנטוואָרט אויף דיזע פראַגע אונטר דען איבריגן אַנטרעפפן. אַבער וויר ערזוכן זיא, דען בריף, דען זיא פאָן פאַריז בעקאָממן האַבן, גענויא דורכצולעזן, אום צו זעהן, אָב דיאיעניגן דאַרין ערוועהנט זינד, דיא זיך צו גענואַ בעפינדן; דען וויר האַבען פאָן איהנן צווייא בריפע בעקאָממן, וואָרין מאַן אונז מעלדעט, דאַס אונזערע נאַציאָן אין אייראָפאַ גאָר וייט מעהר צערשטרייעט לעבע, אַלז אין דער טירקייא, אונד דאַס זיך איהרע אַנצאַהל אויף 127960 זעעלן בעלויפע. ערווייזן זיא אונז דיא געפעלליגקייט אונד ערקונדיגען זיא זיך בייא דעם זענאַטאָר גרעגאָאַר, אָב ער פאָן דיזן זאַמאַריטאַנערן אייניגע קעננטניססע האַט. ערזוכן זיא איהן, דורך איהרע פערמיטטלונג איינן בריפוועכסל מיט איהנן, מיט אונז אונד מיט דענן אין רוסלאַנד אַנצוקניפפן. »

« אין אונזערן עסטליכן געגענדן ווערדן נירגענדס זאַמאַריטאַנער אַנגעטראָפפן, אַלז צו נאַפלוזאַ אונד יאַפפאַ; אַלליין פאָר געראַדע הונדערט יאַהרן בעקאַמן וויר בריפע פאָן גענואַ, דיא איין נאָך ירושלים רייזענדר אייראָפעער מיטבראַכטע, דער איינע העברעאישע ביבל בעזאַס, דיא מיט בוכשטאַבן געשריבן וואַר, וועלכע דען אונזריגן עהנליך וואַרען. »

אנריהרען מיססען, זא רייניגען זיא זיך, זא באלד אלז מעגליך, ווידר: זיא הייראטהען נור אונטער איינאנדר. דיא טאדטען האלטען זיא פיר אונריין, אונד לאססען זיא דעסהאלב פאן טירקען אדער נוצרים בעגראבען.

בייא איהרם פסח־פעסטע בעגעבען זיא זיך אללע יאהרע אויף דען גאריזים, אום איין שאף צו אפפערן. פארמאהלז אפפערטע יעדע פאמיליע, ווענינגסטענס דיא אנגעזעהענסטען, איין שאף אונד איין לאם; דא זיך אבר איהרע אומשטענדע פערשלעכטערט האבען, זא בעגניגען זיא זיך געגענווערטיג מיט איינם אללגעמיינען אפפער:

דער קאנזול צו האלעב בעמערקט, דאס דיא זאמאריטאנער איינען בעזאנדערן טהייל פאן נאפלוזא בעוואהנען, דער איהרען נאמען פיהרט. דיזר בעצירק בעשטעהט אויז צעהן ביז צוועלף הייזערן, דיא מיט איינאנדר אין פערבינדונג שטעהן. אין איינם דערזעלבען איזט איין טעמפעל, דער צווייא ביז דרייא שטובן ענטהעלט: אין דער גרעסטען איזט איינע עבענע שטעללע, וואראויף זיא איהרע ביבעל לעגען, היא הינטר איינם פאָרהאנגע פערבארגען איזט, וועלכען דער כאקאן (חכם, דער גייסטליכע) אלליין וועגציהן דארף: ביים אנבליקע דער ביבעל, אויף וועלכר דאז בילד איינר טויבע איינגעגראבען איזט, שטעהט דיא גאנצע פערזאממלונג אויף.

דען ערסטען טאג דעס פסח פייערן דיא זאמאריטאנער אום מיטטערנאכט דאז אפפערפעסט. דער כאקאן (חכם) שלאכטעט אים טעמפעל איין שאף. דאן צינדען זיא אן דער שטעללע. דיא דאזו איינגעריכטעט איזט, איין פייער אן. דאז גאנצע אפפער וויר געבראטען אונד אונטר דיא אנוועזענדען פערטהיילט, דיא עז אים טעמפעל פערצעהרן:

דיא זאמאריטאנער עססען דאז פלייש נור פאן טהירען, דיא

יעמאנר

קאיזער האדריאנוס דיא געשטאלט איינר טויבע אויף דען גיפפעל דעס בערגעס גאריזים געזעצט וואורדע, (זיהע דיא געשיכטע דער יודען .2 טהייל זייטע .289,) אונד דער תלמוד (מסכת חולין דף ו' עמוד א') זאגט אויזדריקליך, דאס מאן דיא געשטאלט איינר טויבע אויף דעם גיפפעל דעס בערגעס גאריזים פאנד, וועלכע דיא כותים (זאמאריטאנער) אנבעטעטען.

געשיכטע דער יהודים

אים יאהרע (1685· 5445 ערפאָלגטע· *

ווערענד זיך דער געלעהרטע גרעגאאר מיט אונטערזוכונגן איבער דיא יידישע נאציאָן בעשעפטיגטע אונד אין דער נייערן געשיכטע ניכטס איבר דיא זאמאריטאנר פאנד, אלז איהרע בריפע אן יאָזעף סקאליגר, הונטינגטאָן, מארשאל אונד לוראָלף, זייט וועלכר צייט אבר איין יאהרהונדערט פערפלאָססן איזט, שריב ער איינע רייהע פאָן פראגן נידר, וועלבע דער פראנצעזישע מיניסטר דער אויזווערטיגן אנגעלעגענהייטן אן דיא פראנצעזישן קאָנזולס (האנרלונגסאויפזעהר צו סענט שאן ד'אקרע, טריפאָלי אונד האלעב שיקטע· איהרע אנטוואָרטן טראפן) אים יאהרע (1808· 5568 איין·

« דיא זאמאריטאנר (שריב דער קאָנזול צו סענט שאן ד'אקרע) בעהאררן בייא איהרם גלויבן, דאס דיא ענגלישן יהודים צו איהרר זעקטע געהערן· זיא לעבן אין דער שרעקליכסטן ארמוטה· דיאיעניגן, דערן צושטאנד נאָך אם ליידליכסטן איזט, שטעהן אין דינסטען דעם אָבערהויפטס אים לאנדע· דים פערשאפפט איהנן גראדע איהר בראָד. דיא אנדערן זוכן עז זיך דורך ארבייט צו פערדינן. זיא וואהנען אין פערלאססענן, אלטן הייזערן אין איינם שלעכטן קווארטירע צו נאפלוזא· »

דער קאָנזול בעמערקטע אין זיינם שרייבן אויך פאָלגענדעס:

איבר דעם פולטע, אויף וועלכעז זיא דיא הייליגע שריפט לעגען, בעפינדעט זיך דיא געשטאלט איינעז פאָגעלז, דען זיא « אכימא » (איין איהרר זעקטע אייגענטהימליכז וואָרט) נעננן· ווען זיא דאז העכסטע וועזן אנרופן, זאגן זיא: « אכימא· » דאהער גלויבט מאן, דאס זיא דיא גאָטטהייט אונטר דעם בילדע איינעס פאָגעלס אונד צוואר איינר טויבע אנבעטן·* *

ווען זיא בייא איהרן ארבייטן איינן פרעמדן אדר זיינע קליידר אנריהרן

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע· 288 או' פ'. איבערזעצונג דער אללגעמיינן וועלטהיסטאָריע או' ד' ו', 8 טהייל: 753 ·752 ·§·

* * דיזע מיינונג איזט זעהר געגרינדעט· דיא יאהרביכר דער זאמאריטאנער מעלדן אויך, דאס צו דען צייטן דעם

נען. זיא פערזיכערטן איהן, דיא אורשריפט דער איינען דאפאן זייא פאן אבישוע, דעם אורענקעל אהרן׳ס, * געשריבן, אונד דיזר אוטשטאנר ווערדע אם ענדע דעס ווערקעס ערוועהנט. אב איהנען שאן הונטינגטאן דיא אונריכטיגקייט דיזר בעהויפטונג בעוויז, זא בעהויפטעטן זיא דאך איממר, דיא לעצטן בלעטטר זייען אונגליקליכער ווייזע איינסט הערויזגעריססן ווארדן.

דיזע זאמאריטאנר, וועלכע ער געלעגענהייט האטטע, צווייא מאהל אין פינף יאהרן צו בעזוכן, ווארן צו נאפלוזא, יאפפע אונד גאזא שרייבר בייא דעם פאשא אונד זיינע געשעפטספיהרערן צור ערהעבונג דער אבגאבן, וויא דיא קאפטן אין עגיפטן אונד דיא יהודים אין מעהרערן פראפינצן דעס אטטאמאנישן רייכעס. זיא גינגן זא אנשטענדיג געקליידעט, אלז דים איהנען איהרע גראסע ארמוטה געשטאטטעט. זיא פראגטן הונטינגטאן, אב עז העברעער אין זיינעם לאנדע געבע; ער ערווידערטע: «יא!» אונד זעצטע הינצו דאס זיא אין ענגלאנד יהודים היסן. אלז ער איהנען אבר ערצעהלטע, ער קעננע פערטיג זאמאריטאניש לעזען, בעהויפטעטן זיא, דים קעננע איהן נור איין זאמאריטאנר געלעהרט האבן אונד דיא העברעער אין ענגלאנד ווערען איהרע ברידר.

אין דיזר איבערצייגונג שיקטן דיא זאמאריטאנר אים יאהרע 5432 (1672.) אן איהן נאך ירושלים איינע אבשריפט איהרס געזעצעס פיר איהרע ברידר אין גראסבריטאנניען מיט איינעם בריפע אין העברעאישר שפראכע מיט זאמאריטאנישן בוכשטאבן, דער פאן מרכיב בן יעקב, דער אויזגעצייכנעטסטן פערזאן אונטער איהנן, געשריבן וואר; ער וואר פאן נאפלוזא בייא גאריזים דאטירט אונד אן איהרע ברידר אין דער שטאדט ענגלאנד געריכטעט. זיא פראגטן זיא, אב זיא זאמאריטאנער זייען אונד אב זיא אן דען הייליגן בערג גארידים גלויבן? זיא ערזוכטן זיא אום מילדע גאבן, דא זאוואהל יהודים אלז נוצרים איהרן הייליגן ערטערן געשענקע געשיקט העטטן. הונטינגטאן פאקטע דאז גאנצע איין, אונד שיקטע עז אן טהאמאס מארשאל, דער איינע אנטווארט שיקטע אונד מיט איהנן איינן בריפוועכסל ביז אן זיינן טאד אונטערהילט, דער

אים

---

* דברי הימים א׳ ה׳ כ״ט למ״ד ל״א.

נאָ:אַמיא (איינפֿאַכן עהע), בעשניידן איהרע מעננליכן קינדער, ווען דיזע אַבט טאַגע אַלט זינד, אונד בעאָבאַכטן דען שבת אויף דאַז גענויעסטע, אינדעם זיא אַן דיזעם טאַגע ניכט אויז דער שטאַדט געהען אונד קיין פֿייער אַנצינדן. זיא פֿערריכטן דיא אים געזעצע (אין דער תורה) פֿאָרגעשריבענן רייניגונגען, אונד פֿייערן דיא יידישן פֿעסטטאַגע·

אַלז אים יאַהרע (1684·) 5444 איין יהודי אויז פּאַלעסטינאַ צו פֿראַנקפֿורט אַם מאַין וואַר, שיקטע לודאָלף דורך איהן איינן בריף אַן דיא זאַמאַריטאַנר· ער ערהילט אַנטוואָרטן, דערען לעצטע פֿאָם יאַהרע (1689.) 5449 ער ערסט אים יאַהרע (1691·) 5451 עמפּפֿינג· זיא פֿראַגטן איהן, אָב עז זאַמאַריטאַנער אין זיינם לאַנדע געבע· « וויר האַבן היר, » זאַגן זיא, » איינע קליינע אַנצאַהל, וועלכע זעהר אַרם איזט· » זיא דאַנקטן איהם פֿיר דאַז געשענק אַן געלד, דאַז ער איהנן געשיקט האַטטע, אונד באַטען איהן נאָכמאַלז אום אונטערשטיצונג, אום איהרן טעמפּל אויזצובעססערן·

לודאָלף, דער פֿאָן סקאַליגער איינע ברעננענדע בעגירדע ערבטע, דען בריפֿוועכסל מיט דען זאַמאַריטאַנערן צו ערנייערן, שריב מעהרמאַלז דעסהאַלב אַן ראָבערט הונטינגטאָן. דיזר מאַן, דער אים יאַהרע (1636.) 5396 געבאָרן וואַר אונד אים יאַהרע (1701·) 5461 שטאַרב, וואַר אַגענט (געשעפֿטסטרעגר) דער ענגלישן פֿאַקטאָרייא (דעס ענגלישן האַנדעלסהויזס) צו האַלעב· אויף זיינר רייזע דורך פּאַלעסטינאַ בעזוכטע ער אויך נאַפּלוז, וואָ ער דרייסיג זאַמאַריטאַנישע פֿאַמיליען, דיא איבעררעסטע דער כותהער (כותים), אַנטראַף· נאַך זיינר בעהויפּטונג גאַב עז פֿיללייכט עבן זאָ פֿילע צו גאַזאַ· אויז איינם איהרר בריפֿע אַן יאָזעף סקאַליגער ערהעללט, דאַס עז איינינע צו קאַהיראַ גאַב; אַלליין הונטינגטאָן פֿאַנד נור איינן אַרמן, אַלטן מאַן אונד זיינע פֿרויא דאַזעלבסט·

דיא זאַמאַריטאַנר נעננען זיך זעלבסט, וויא הונטינגטאָן זאַגט, דיא איינציגן איזראַעליטן. זיא האַססן אונד פֿעראַכטן דיא יהודים. דען שבת בעאָבאַכטן זיא געוויססענהאַפֿט· זיא האַבן צווייערלייא קאַלענדר, דיא אַראַבישע אונד גריכישע צייטרעכנונג· אין איהרעם קליינען, דונקלען טעמפּעל פֿאַנד הונטינגטאָן צווייא אַבשריפֿטן איהרעס געזעצעס, דיא אונגעפֿעהר 500 יאַהרע אַלט צו זיין שיינען

שטאַנדעס, איהרעז גלויבענס אונד איהרער געברייכע.—
בעשרייבונג דער פֿערשידענען יידישן רעליגיאָנסזעקטן.

דיא זאַמאַריטאַנר לעבטן אין קליינר אַנצאַהל אין פֿער=
שידענען לענדערן דעם מאָרגענלאַנדעס צערשטרייעט, אונד האַטטן
זינאַגאָגן צו קאַהירא (קאירא), דאַמאַסק (דמשק), יאַפֿפֿאַ,
גאַזאַ, אַסקאַלאָן אונד צעזאַרעאַ; אבר נאָך דער צערשטערונג
פֿאָן זאַמאַריאַ וואַר איהר הויפטאָרט אימר נאַפּלוז (נאַבאַלאָז,
נאַפּלוזאַ), דאַז אַלטע זיכעם, אין אייניגר ענטפֿערנונג פֿאָן
זאַמאַריאַ. אַללע נייערן ערדבעשרייבר זעצן נאַפּלוזאַ צווישן
דען בערג עבאַל (עיבל) אונד דען בערג גאַריזים (גריזים), דען
דיא זאַמאַריטאַנר פֿיר הייליג האַלטן.

רבי בנימן פֿאָן טודעלאַ (טודילה) בעהויפטעט (אין זיי=
נעם ספר מסעות), ער האַבע צו זיכעם נור הונדערט זאַמאַרי=
טאַנער געפֿונדן, דיא נאָך אימר אויף דעם בערגע גאַריזים אָפּ=
פֿער בראַכטן, אונד דיא נאַכפֿאָלגענדן רייזן בעשטעטיגן זיינע ערצעה=
לונג.

יאָזעף סקאַליגער, דער אַן דיא זאַמאַריטאַנער צו קאַ=
הירא אונד נאַפּלוזאַ שריב, בעקאַם אים יאַהרע 5350 (1590)
איינע אַנטוואָרט אין העברעאישער שפּראַכע, וועלכע דער געלעהרטע
זילוועסטר דע סאַסי אויז דער האַנדשריפֿט אין דער קעניגליכען
ביבליאָטהעק צו פּאַריז אינז לאַטיינישע איבערזעצטע, אונד וועלכע אין
איינר צייטשריפֿט דער ביבלישן אונד מאָרגענלענדישן ליטעראַטור איינ=
גערוקט איזט. «וויר וויססן ניכט,» ערווידערן זיא, «יוזעף סוללאַ=
מי (זאָ נעננען זיא סקאַליגער), וואַז דוא פֿיר איינן גלויבן האַסט?
דוא ערקלערסט, דוא האַבעסט פֿאָן יוגענד אויף אונזער געזעץ גע=
ליבט; זענדע אונז צווייא ווירדיגע, פֿראָממע, פֿערשטענדיגע, געלעהר=
טע מעננער, ווען דוא קעננטניס פֿאָן אונזערם געזעצע האַבן וויללסט,
זענדע אונז אויך מילדע גאַבן פֿיר דען שאַץ ישראל'ס י״י פֿאָן זייטן
איהרעס האָהענפּריסטערס פֿערלאַנגען זיא איין געשענק פֿאָן צייגן צו
פּריסטער קליידערן. זיא בעהויפטן, דאַס זיא פֿאָן דעם שטאַממע יוסף
דורך אפֿרים אַבשטאַממן, אונד ריהמן זיך זיא העטטן איינן האָהענפּריס=
טער אויז דעם געשלעכטע דעם פנחס, זאָהן אלעזר'ס, זאָהן אהרן'ס.
דיא זאַמאַריטאַנער ברינגען אָפּפֿער, אונד געבן דיא שולטר אונד
אייניגע אַנדערע טהיילע דאַפֿאָן דען פּריסטערן. זיא לעבן אין דער מאַ=

געשיכטע דער יהודים

צו ריכמאנד אין פירגיניען גיבט עז אונגעפעהר דרייסיג יידישע פאמיליען, ריא געגענווערטיג איינע זינאגאגע בויען, אבער נאך קיינע בעזאנדערע בירגערשאפט אויזמאכן. דיא אנצאהל דער אונפערהייראטהען מאננספערזאנן איזט אונבעקאננט, אבשאן עטווא הונדערט אים גאנצען שטאאטע צערשטרייעט לעבען, דיא מיטגלידר דעם פעראיינעס זינד אדער ווערדען. צו סאוואננאה אין געארגען וואהנן נור איניגע יידישע פאמיליען, דיא זיך צו געוויססען צייטן פערזאממעלן אונד מיט איינאנדר עפפענטליך בעטען. דיא פעראייניגטן שטאאטן פאן נארדאמעריקא זינד פיללייכט דאז איינציגע לאנד, ווא דיא יהודים קיינע פערפאלגונג אויזשטאנדען; מאן מונטערטע זיא היר פילמעהר מיט בערייטווילליגקייט אויף, אונד ריימטע איהנן יעדעז בירגעררעכט איין. *

דיא יהודים זינד אין פילן שטאאטען דעם פעראייניגטען נארדאמעריקא'ס, אויזגענאממן אין מאססאכוזעט'ס, ווא נור נוצרים וויכטיגע עמטער ערהאלטן קעננן, צו אללען עמטערן וועהלבאר; אין דען זירליכן שטאאטן פערוואלטן איינגע שטעללען. געוועהנליך טרייבן זיא האנדעל; אונד פילע דערזעלבן זינד אנגעזעהנע קויפלייטע. **

פירצינגסטעז קאפיטעל

נאכריכט פאן דען זאמאריטאנערן. נאך דער צערשטערונג פאן זאמאריא (שומרון) איזט איהר פארנעהמסטער אויפענטהאלטסארט נאפלוס, דאז אלטע זיכעם (שכם) געוועזן. איהרע געשיכטע ווארדע פאן יאזעף סקאליגר, לודאלף, הונטינגטאן אונד אים יעצציגן יאהרהונדערטע פאן גרעגאאר אונטערזוכט. נייערע נאכריכטן פאן דען זאמאריטאנערן אין הינזיכט איהרעם צושטאנדעס

פאם יאהרע (1811), 5571 פאן העררן פילפפ קאהען, איינם אנגעזעהענן יידישן קויפמאן צו שארלעסטאן.

* אויזצוג אויז איינעם בריפע דעם עהרווירדיגן רבי גרשום סעאיזאס.

** דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 240. אונד פ'.

ארט· דיא גייסטליכן פערריכטונגן פערוואלטט יעצט דער עהרווירדי־ גע קאוולהא, פארמאלז פראפעסאר דער העברעאישן שפראכע אויף דעם קאלעגיאום צו נייאיארק.»

«דיא יהודים צו שארלעסטאן געניסן מיט דען איבריגן מיטגלידערן דער געמיינדע גלייבע ליטעראַרישע פארטהיילע, אונד זיא קעננן זיך מעהרערר מעננר פאן פעהיגקייטן אונד געלעהרזאמקייט ריהמן. דיא יידישן קינדר, וועלכע צו געווערבן בעשטיממט זינד, ערהאלטן איינע שענע, מוסטרהאפטע ערציהונג. אין דער שטאדט איזט יעצט איינע האבשולע. וואָ דיא פראנצעזישע, איטאליענישע, לאטיינישע אונד גריכישע שפראכע אונד אנדערע צווייגע דער גע־ לעהרזאמקייט געלעהרט ווערדן. דער אבען ערוועהנטע קאוואלהא לעהרט אויך דיא העברעאישע אונד שפאנישע שפראכע.»

«דיא יהודים צו שארלעסטאן אונטערשיידען זיך אין איהרם אנצוגע אונד אין איהרן געוואהנהייטן ניכט פאן אנדערן ביר־ גערן. אפפען אונד גאַסטפרייא, וויא דיא קאראלינער איבער־ הויפט, פערבינדן זיא גראסע קעננטניס דעם האנדלס מיט אוּנער־ מידליכר טהעטיגקייט. מאן האט מעהרערן יהודים אין דיזם לאנדע, וועגן איהרם אונטערנעהמונגסגייסטס אונד איהרער איינזיכטן, גע־ מיינדעשטעללן אנפערטרויעט. איינר דערזעלבן וואר זאגאר שטעלל־ פערטרעטר דעם שטאאטס, אונד פערוואלטעטע דיזע שטעללע מיט עהרע פיר זיך אונד זיינע בעפאללמעכטיגן.»

«דיא אנשטאלטן, וועלכע דיא יהודים צו שארלעסטאן ערריכטעטן, זינד פארציגליך רעליגיעזר אונד מילדטהעטיגר ארט. זיא האבן איינע שענע זינאגאגע געבויט, אונד איהנן פעהלט עז אויך ניכט אן געזעללשאפטן צור אונטערשטיצצונג דער פרעמדען, צור ווארטונג אונד פפלעגע דער קראנקן אונד צור פערריכטונג דער געברייכע דער מענשענליבע אונד דעם בעגרעבניססעס פיר שטער־ בענדע אונד טאָדטע. דיא נייעסטע אנשטאלט איזט איין וואיזענהויז, וועלכעז שאן איין בעטרעכטליכז קאפיטאל בעזיצט, דאז אללע יאה־ רע נאך צונימטט· דיא קינדר ערהאלטן דאועלבסט יעדע ווארטונג אונד יעדן אונטעררכט, אום זיא צו קעננטניסרייכען אונד עהרנפאל־ לען בירגערן איהרם פאטערלאנדעס צו בילדן.» *

צו

---

* אביגע נאכריכט איזט איין אויזצוג אויז איינם בריפע

צו ענטציהען; זיא גאב פילמעהר, צור צייט דער קעניגין אננא, מעהרערן יהודים, דיא אויז פראנקרייך נאך לאָנדאָן קאמן, דיא ערלויבנים, זיך אין נאָרד־אמעריקא אנצוזידעלן.»

«אין פילאדעלפיא גיבט עז אונגעפעהר דרייסיג יידישע פאמיליען. זיא האבן צוויא זינאגאָגען, איינע פאָרטוגיזישע אונד איינע דייטשע. וועדער דיא פאָרטוגיזישען נאָך דיא דייטשען יהודים דאזעלבסט בילדען איינע געמיינדע. אין דעם גאנצען שטאאטע פאָן פענזילפאניען מעגן אכטציג ביז הונדערט יהודים זיין, וועלכע אינסגעזאממט געלעגענטליך דיא זינאגאָגן צו פילאדעלפיא בעזוכען.»

«צו שארלעסטאָן אין זידקאראָלינא איזט איינע גראָסע געזעלשאפט יהודים, מיט דעם גענוססע איהרר אייגענען געזעצצע, אויפגענאָממען. זיא האבען איינע שענע זינאגאָגע, אין וועלכער דיא פאָרטוגיזישן געברייכע בעאָבאכטט ווערדן· אויך האבן זיא פערשידענע אַנשטאלטן, מיט דען געהעריגן קאפיטאליען, צו וואָהלטהעטיגען צוועקקען.»

איינעם דער פאָרנעהמסטן מיטגלידר דעם יידישען פעראיינעם אין דער הויפטשטאדט פאָן זידקאראָלינא ליפערט איינע אויזפיהרליכערע נאכריכט פאָן דען יהודים אין דיזם שטאאטע, פאָן וועלכער פאלגענדעז דיא הויפטזאכע איזט:

«דיא ערסטע אויזוואנדערונג דער יהודים נאך שארלעסטאָן פאנד לאנגע פאָר דער שטאאטסאומוועלצונג שטאטט. איהר רייכטהום נאהם מיט איהרר אנצאהל צו, דיא פאָן צייט צו צייט, זאָוואָהל דורך הייראטהן אלז דורך אנקעמלינגע אויז איראָפא, פערמעהרט װאורדע· דיא געגענווערטיגע אנצאהל דער יהנדים מאג זיך עטווא אויף טויזענד בעלויפען. שארלעסטאָן אלליין ענטהעלט זעכס ביז זיבען הונדערט.»

«דיא געגענווערטיגן יהודים אין דער שטאדט זינד הויפטזעכליך אויז קאראָלינא אונד צוואר אבקעמלינגע פאָן דייטשען, ענגלישען אונד פאָרטוגיזישן אויזגעוואנדערטן.»

«דיא רעליגיעזן צערמאָניען, געברייכע אונד פעסטע דער יהודים ווערדן פאָן דענען צו שארלעסטאָן שטרענג בעאָבאכטט. דיא מיצצע אין דער זינאגאָגע זינד אָפט געדרענגט פאלל מענשן אללער

ארט

פאנד גראָסס פערגניגן אָן זיינר געזעללשאַפט, אונד אונטערהילט זיך אָפט מיט איהם, אום זיך דיא אויזשפראַכע דעס העברעאישן צו ערוועררבען, דיא בעדייטונג צווייאַדייטיגר אויזדריקקע אין דער אורשריפט פאָן תורה, נביאים וכתבים צו ערפאַהרן; זיך פאָן דען געברייכען דער נייערן יהודים צו אונטערריכטען אונד זיך מיט איהם איבר דיא פערגאַנגענן שיקזאַלע דער יהודים, זאָוויא זיא אין דער הייליגען שריפט ערוועהנט ווערדן, צו אונטעררעדן. זיא לעבטן אַלז פריינדע צוזאַממן, אונד אונטערהילטן מיט איינאַנדר, ווען זיא פאָן איינאַנדר ענטפערנט וואַרן, איינן בריפוועכסל אין העברעאישר שפראַכע. » *

איין אַנגעזעהענר ראַבבינר צו נייאיאָרק (דער פאָרזיצצענדע ראַבבינר, רבי גרשום זעאיזאַס,) טהיילט פאָן זיינן מיטברידערן אין דען פעראייניגטן שטאַאַטן פאָן נאָרדאַמעריקאַ פאָלגענדעס מיט:

צו נייאיאָרק לעבן אונגעפעהר פונפציג יידישע פאַמיליען, וועלכע נעבסט איינר אַנצאַהל אונפערהייראַטהעטר מאַננספערזאָנען זיבציג ביז אַכטציג אונטערצייכנענדע מיטגלידר דעס פעראיינס אויזמאַכען, וועלכר « שארית ישראל » הייסט אונד פערמעגע איינר אַקטע (פערהאַנדלונג) דער געזעצגעבענדן מאַכט דעס שטאַאַטס צוזאַממענגעטרעטן איזט. זיא בעזיצצן איינע זינאַגאָגע, אונד האַבען דיא געברייכע אונד געבעטספאָרמעלן דער פאָרטוגיזישן יהודים אין איראָפאַ. איהר עפפענטליכר גאָטטעסדינסט ווירד אין העברעאישער שפראַכע געהאַלטן. עז לעבטן איניגע יידישע פאַמיליען אין דער שטאַדט, אַלז זיא אים בעזיצצע דער האָללענדר וואַר; אַבער דיא אורקונדן, דיא זיך אין דען אַרכיפן (אורקונדענזאַממלונגן) דעס פעראיינס בעפינדן, געהן ניכט וייטר, אַלז אונגעפעהר 150 יאַהרע צוריק. »

« איניגע פאָן דען יהודים, דיא זיך אין נייאיאָרק אַנזידעלטען, וואַרען פאָן פאָרטוגיזישר, אַנדערע פאָן דייטשער אונד נאָך אַנדערע פאָן האָללענדישער אַבקונפט. אויך גיבט עז אַבקעממלינגע פאָן דענן, וועלכע נאָך נייאיאָרק קאַמען, אַלז עז איינע ענגלישע קאָלאָניא געוואָרדן וואַר. אונטער דער האָללענדישען רעגירונג האַטטען דיא יהודים דאַז רעכט, גרונדשטיקקע צו בעזיצצען, אונד דיא ענגלישע האַט ניא איינען פערזוך געמאַכט, איהנען דאַזועלבע צו

---

* דאָקטאָר האָלמעס לעבן דעס פרעזידענטן סטילעס.

געשיכטע דער יהודים

בויען, אונד זיא דורפטן איהרן גאטטעסדינסט נאך איהרן אייגענען
געברייכן פערריכטן. איהרע קעננטניס פערשידענער שפראכן אונד
איהרע בעקאנטשאפט מיט איהרן אין דען שפאנישן אונד אנדערן וועסט-
אינדישן קאלאניען צערשטרייעטן ברידר טרוגן זעהר צור ערוויטערונג
דעם האנדעלס אינר צור פערמעהרונג דעם רייכטהומס דער אינזעל
בייא. אב זיא שאן קיינע שטעללע בייא דער רעגירונג ערהאלטן,
זא מיסטן זיא דאך אין דער מיליץ דינען, אונד האבן זיך בייא פילן
געלעגענהייטן אלז ניצליכע אונטרטהאנען בעוויזען. זיא האבן ניכט,
וויא אן אנדערן ארטן, אונגלייכע אונד דריקקענדע אבגאבן צו טראג-
גען, אונד דירפן גרונדשטיקקע קויפן, אין דערן בעזיץ אונד גענוס
זיא מיט דען איבריגן אונטרטהאנען גלייכן שוץ ערהאלטן.

דיא פארנעהמסטן אונטר דען יהודים אויף יאמאיקא זינד
ווירדיגע מעננר, וועלכע זיך בעמיהן, זיך אויף איינע רעדליכע וויזע
צו ערנעהרן, אונד איהרע ארמן מיטברידר אונטערשטיצן. מאן זיהט
דא געוועהנליך קיינע בעטטלר פאן דיזר נאציאן, דא דיא עלטעסטן
איין קאפיטאל צור אונטערשטיצונג דער ארמן האבן. אונטר דען
יהודים גיבט עז דאזעלבסט מעהרערע זעהר רייכע פפלאנצר אונד קויפ-
לייטע. דא זיא איהרע רעליגיאן עפענטליך בעקעננן דירפן, זא האבן
זיא מעהרערע זינאגאגן ערבויעט.

אין נייא ענגלאנד ווארן דיא יהודים ניא צאהלרייך; אונטר
דענן אבער, וועלכע זיך אין דעז קאלאניען אנזידעלטן, צייכנעטן זיך
איינגע דורך איהרן עהרענווערטהען קאראקטר אויז.

קורץ פאר דער אמעריקאנישן שטאאטסאומוועלצונג מאכטע
דער פערשטארבענע פרעזידענט סטילעס, וועהרענד דיא יהודים
איהרע זינאגאגע צו רהאדע איזלאנד בעזוכטן, בעקאננטשאפט
מיט דעם ראבבינר, רבי חיים קאריגאל, דער פאר קורצם אין
דער שטאדט איינגעטראפפן ווארי. «דא ער (רבי חיים) זעהר גראסע
רייזן אים מארגענלאנד געמאכט האטטע אונד איין מאן פאן גראסער
בעאבאכטונגסגאבע, געלעהרזאמקייט אונד פערשטאנדע ווארי, זא
ווארי זיין אומגאנג העכסט אונטערהאלטענד אונד לעהררייך. ער ווארי
צו חברון געבארן, אונד ערהיללט זיינן אונטעררינכט דאזעלבסט אונד
צו ירושלים. ער דורכרייזטע דאז גאנצע הייליגע לאנד, אונד בע-
זוכטע פילע שטעדטע אין אזיען אונד איירא פא. דער דאקטאר
פאנד

דער פראַנצעזישע קאָממיססאָר מאַלוע טהיילט פאָלגענדע גאַכ=
ריכט פאָן איינעם דאָרפע דער יהודים אַם פלוססע סורינאַם מיט:
«עז ליגט, זאַגט ער,» פונפצעהן שטונדן אָבערהאַלב פאַראַמאַרי=
באָ, אונד אום אונזערן בעזוך דפסטאָ אינטערעססאַנטר (אַנגענהמר)
צו מאַכן, וואַרן דיא קינדר ישראל׳ס אויף דען גראַנקן געראַטהען,
אונז דיא עהרענבעצייגונגן פאָן נייא=ירושלים צו ערוויזן. אין דיזר
אַבזיכט האַטטן זיא פילען אויפוואנד געמאַכט, אונד איהרע אויפמערק=
זאַמקייט. פערדינטע מיינע דאַנקבאַרקייט. איך וואורדע מיט צוויא
יהודים בעקאַננט, וועלכע ערשטוינליכע קעננטניססע אונד גראָסע גייס=
טעסקרעפטע בעזאַסן. דער איינע היס יוסף באַריאום, דער אַנ=
דערע יצחק נאַסס״י. דער לעצטע איזט איין אויסעראָרדענליכר מאַן,
ווען מאַן בעדענקט, דאַס ער סורינאַם, וואָ ער געבאָרן איזט, ניא
פערלים אונד וויטר קיינע אונטרשטיצונג, אלז פאָן דינעם אייגענן גייס=
טע ערהילט, ער בעזיצט טיפע קעננטניססע אין דער געשיכטע, אונד
האַט דאַז אַראַבישע, כאַלדעאישע אונד דאַז ראַבבינישע
העברעאישע אָרדענטליך שטודירט. אונד דאָך בעשעפטיגט זיך די=
זער מאַן, דער טעגליך אַכט שטונדן שטודירט אונד מיט דען בעריהמ=
טעסטן מעננערן אין איראָפאַ אים בריפוועכסל שטעהט, וויא דער
געריננסטע זיינר לאַנדסלייטע, מיט דעם קויפן אונד פערקויפן אלטר קליי=
דונגסשטיקקע. ער האַט איין ווערטערבוך אין דער אינדיאַנישן קאַליבי=
שפראַכע געשריבן, אונד גלויבט, דיא וואורצעלווערטר אין דערזעלבן זייי=
ען העברעאיש.»

דיא יהודים ליסן זיך אויף יאַמאַיקאַ שאָן פריהצייטיג נידר
וויל זיא דאַז אין אומלויף געבראַכטע גאָלד אונד זילבר אונד דאַז מילרע
פערפאַהרן דער רעגירונג געגן זיא דאַהין צאָג. אונטר דער רעגירונג
ווילהעלמס, דעם דריטטן, קעניגס פאָן ענגלאַנד, וואַנדטע
זיך דער ראַטה אַן דיא קראָנע, אונד ערזוכטע זיא, דיא יהודים אויז דען
בריטטישן בעזיצונגען צו פערטרייבן; אַבער דער קעניג שלוג איהר געז=
זוך אַב. דאַמאַלס וואורדן זיא בייא אַבגאַבן ניכט וויא אַנדערע אונטר=
טהאַנן בעהאַנדעלט, זאָנדערן זיא מוסטן יעהרליך איינע געוויססע זומ=
מע אויפברינגען, וועלכע דיא פערזאממלונג נאַך בעליבן פערענדערטע.
אָב שאָן דיא רעגירונג פערהעלטניסמעסיג מילד וואַר, זאָ מוסטן זיא
דאָך בעדריקקונגען אויזשטעהען. ענדליך פינגען זיא יעדאָך אַן, איינע
אַנזעהנליכע ראָללע צו שפילן; מאַן ערלויבטע איהנען, זינאַגאָגן צו
בויען

געשיכטע דער יהודים

ווארדן דיא יהודים באלר איינע צאהלריכע, בליהענרע געזעללשאפט.
אין דעם יאהרע (4689) 5449 בעזאסן זיא פירציג פפלאנצונגן אונר
איינע גראסע מענגע שקלאפן. זיא ווארן שטעטס ניצליכע בירגר,
וועלכע יערע אנשטרענגונג פיר ראז בעסטע רעם גאנצן צו מאכן געניינט
וארן, אונר אפט מעהר אלז איהרן אנטהייל אן רען עפפענטליכן לאס=
טען טרוגן. זיא בעשווערן זיך, זיא העטטן אפט אונגערעכטיגקייטן
אונר בעדריקקונגן דורך דאז וויללקיהרליכע פערפאהרן אייניגר גוווערנערס
אונר דיא אייפערזוכט אייניגר איהרער מיטפפלאנצר אויזשטעהן מיססן,
אונגעאכטעט דיזר נאכטהיילע, דעם פארטייאישן פערפאהרענס אונר
דער פערעכטליכן בעהאנדלונג, וועלכע זיא אפט ערדולרעטן; זינר זיא
דאך צאהלרייכר אונר רייכר געווארדן. אים יאהרע (1760) 5520
בעפאנרן זיך ניכט וועניגר, אלז הונדערט צוקקערפפלאנצונגן אים
בעזיצע רער יהודים. ראז יאהר (1799) 5559 שיינט רער גליק=
ליכסטע צייטפונקט פיר דיא קאלאניא געוועזן צו זיין.

אין רער הויפטשטאדט רער קאלאניא צו פ א ר א מ א ר י ב א האט=
טען דיא פארטוגיזישן אונד דייטשן יהודים איהרע זינאגאגן. איבערהויפט
ווארדע דיא רוהע דער געזעללשאפט נירגענדס וועניגער וועגן רעליגיע=
זער מיינונגען געשטערט, אלז אין ס ו ר י נ א ם. לייטע פאן רען ענט=
געגענגעזעצטעסטן גלויבענסארטן לעבן דאזעלבסט אין דער גענויעסטן
פערבינדונג אונד אין דער הערצליכסטן פריינדשאפט מיט איינאנדר.

רען גרעסטן נאכטהייל ערליטט דער וואהלשטאנד ס ו ר י נ א מ ס
דורך דען איינפאלל אונד דיא רייבערייען דער מ א ר א נ ן אדר וועגגעלוי=
פענן נ ע ג ע ר, וועלכע אין דען אונצוגענגליכן טהיילן דער וועלדר פער=
שידענע פערבינדונגן געבילדעט האבן אונד דיא אונפערזעהנליכסטן אונד
גרויזאמסטן פיינדר דער קאלאניסטן (פפלאנצבירגר) זינד. דיא יידישע
מיליץ צייכנעטע זיך אפט אים קאמפפע אויז, אונד איזט פיר דיא קא=
לאניא, וואפאן רער דריטטע טהייל דער יידישן נאציאן געהערט, פאן
גראסעם נוצצן געוועזן. אונטר דעם שוצצע רער ד י י ט ש ן ווארדן צוויא
געזעללשאפטן צור פערבעססערונג דער ערציהונג אונד דעס אונטרריכ=
טעס ערריכטעט; דיא איינע פיר דיא פערפאללקאמנונג רער נאטור=
געשיכטע, דיא אנדערע פיר מאראלפילאזאפיא אונד אללגעמיינע ליטע=
ראטור. זאוואהל י ה ו ד י ם אלז נ ו צ ר י ם קעננן מיטגלידר דיזר געזעלל=
שאפטן זיין. *

רער

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 237. או' פ'.

זינד, קאַן ניכט געניו אַנגעגעבן ווערדן; אַבר עז שיינט, דאַס שאָן דאַ=
מאַלס איינגע דערזעלבן אין דען שפּאַנישן קאָלאָניען וואָהנטן, אַלז זיא
פאָן קעניג פערדינאַנד אונד דער קעניגין איזאַבעללאַ אויז דעם מוט=
טערלאַנדע פערטריבן וואורדן.

דיא איינוואָהנר דער פראַנצעזישן קאָלאָניען אַהמטן, אין איהרער
שטרענגע געגן דיא יהודים, איהרעם אורשפּרינגליכן פאַטערלאַנד נאַך.
דער ערסטע אַרטיקעל אין דעם עדיקטע (אין דער לאַנדעספערראָר=
דנונג) פאָן (1605) 5365 שערפטע דען פראַנצעזישן בעאַמטן איין,
דיא יהודים אויז איהרן אַמעריקאַנישן קאָלאָניען צו פערטרייבן, אונד
איהרע אַברייזע איננערהאַלב דרייער מאָנאַטע, בייא קאָנפיסקאַציאָן
(גערינטליכער איינציהונג) איהרעם פערמעגענס, אַנצובעפעהלן.

דיא געשיכטע דער יהודים אין סורינאַם, דיא אויז האָל=
לאַנד אויזגעוואַנדערט וואַרן, האַט איינע געזעללשאַפט פּאָרטוגיזישר
יהודים, וועלכע אין דיזעם לאַנדע לעבטע, געשריבן. אויז דיזעם
ווערקע ערזיהט מאַן, דאַס אים יאַהרע (1639) 5399 איין פּאָרטו=
גיזישר יהודי, איין געבאָרנר בראַזיליאַנר, נאַמענס דוד נאַסס י,
פאָן דער וועסטאינדישן געזעללשאַפט אין האָללאַנד דיא ערלויבניס ער=
הילט, איינע יידישע קאָלאָניא אויף דער אינזעל קאַיען אַנצולעגן;
זיינע לאַנדסלייטע, וועלכע איהן דאַהין בעגלייטעטן, זאָללטן דען
פאָללקאָממענען גענוס אַללר בירגערליכן אונד רעליגיעזען רעכטע אונטר
דער בעדינגונג ערהאַלטן, דאַס זיא דיאזעלבן אַללן, דיא זיך אונטר
איהנען אַנצוזידעלןווינשטען, אָהנע איינשרענקונג געוועהרען זאָלל=
טען. בייא דער עראָבערונג דיזר אינזעל דורך דיא פראַנצאָזען אים
יאַהרע (1664) 5424 בעגאַבן זיך נאַססי אונד זיינע בעגלייטר נאַך
סורינאַם, וועלכעז דאַמאַלז דען ענגלענדערן געהערטע, דיא איה=
נען ניכט אַללײן פרייע רעליגיאָנסאיבונג נעבסט אַללן בירגערליכן פאָר=
רעכטן אונד אַללן פרייהייטן געשטאַטטעטן, וועלכע איהרע בעזאָנדערן
רעליגיאָנסגעברייכע ערפאָרדערן, זאָנדערן איהנען אויך דיא עררינטונג
איינעס געריכטסהאָפעס ערלויבטן, פאָר וועלכן אַללע רעכטסזאַכן,
אונטר איינר געוויססן זוממע, צווישן לייטען איהרער געמיינדע דורך
איהרע געשעפטספיהרער ענטשידן ווערדן זאָללטן. אַללע דיזע פאָר=
רעכטע וואורדן איהנען פאָן דען האָללענדערן בעשטעטיגט, אַלז דיזע
אים יאַהרע (1667) 5427 דיא נידרלאַססונג אין בעזיץ נאַהמן.

אויף דיזע אַרט אים גענוססע איהרער פרייהייטן געזיכערט,
וואורדע

«דיא יהודים אין קאשין איבערהייפטן דען פערפאססר מיט נייגעלליגקייטן, אונד גאבן איהם איינע מענגע גאסטמעלער· אב זיא שאן דאז קלימא (דיא לופטבעשאפענהייט) זא געשווערצט האטטע, דאס זיא פאסט וויא מולאטטן (פאן שווארצן אונד ווייסן עלטערן געצייגטע אמעריקאנר) אויזזאהן: זא ווירדן זיא זיך דאך פיר ענטעהרט געהאלטן האבן, ווען זיא מיט דען שווארצן יהודים פאן מאלאבאר געגעססן, געטרונקען אדר געבעטעט העטטן, וויל דיא לעצטערן פאן שקלאפן אבשטאממטען, וועלכע אים דינסטע דער יהודים צו קראנגאנאר שטאנדן אונד נאכמאלס איהרע פרייהייט ערהילטן. דיא שווארצן יהודים האטטן ניין זינאגאגן, דרייא אין קאשין אונד דיא איבריגן אין דער נאכבארשאפט·» אין דער פראנצעזישן איבערזעצונג דער רייזן דעם פאטערס פּוילינא פינדעט מאן, «דאס זיא אויז פיר הונדערט אונד זעכציג פאמיליען בעשטאנדן·» דיא ווייסן יהודים פינדן אויך דארין איינן גרונד, דיא שווארצן יהודים צו פעראבשייען, דאס זיך דיא לעצטערן, וויא וויר אבען זאגטן, מיט אנדערן נאציאנן פערמישטן; אבער אבגלייך דיזע ביידען ידישן שטעממע אבגעזאנדערטע זינאגאגן האבן, זא איזט דאך איהר גאטטעסדיינסט דער נעמליכע·*

צו וועלכע צייט דיא יהודים צוערסט נאך אמעריקא געקאממן זינד

עז שטעהט ווייטר קיין דאטום אין דער אורקונדע, אלז וואז מאן אויז דער רעגירונג דעם פירסטן אונד דען נאמן דער קעניגליכן צייגן אבנעהמן קאן. דאז דאטום אנצוגעבן איזט אין דען אלטן מאלאבארישן שריפטן ניכט געוועהנליך· איין אומשטאנד פעללט אין דיא אויגן, דאס דיא יהודים איינע בעטרעכטליכע צייט אים לאנדע געלעבט האבן מיססן, עהע זיא דיזן פרייבריף ערהילטן· דיא אבן ערוועהנטע זאגע בעשטיממט אלז דאטום דער פערהאנדלונג דאז יאהר דער שעפפונג 4250, וועלכז, נאך ידישר צייטרעכנונג, דאז יאהר 490 דער נוצרים איזט· מאן וויים גענויא, דאס דער בעריהמטע מאלאבארישע קעניג, צעראני פערומאל, וועהרענד זיינר רעגירונג דען יהודים, נוצרים אונד מוהאממעדאנערן פערוויליגונגן צוגעשטאנד, דאס אבער דיזר פירסט אים אכטן אדר ניינטן יאהרהונדערטע לעבטע·

*· דאוועלבסט, זייטע ·223 או׳ פ׳· שארית ישראל דף צ׳ו וצ״ז.

זיא אונטר רעספּאָטישן (איגענמעכטיגן) פירסטן לעבן; אַלליין דיא מעננר ציהן אין האַנדעלסגעשעפטן וויט אונד ברייט הערום. געשיהט דאַהער עטוואַז, וואַז דיא יידישע נאַציאָן בעטריפט, זאָ פערברייטט זיך דיא נאַכריכט דאַפאָן שנעלל דורך גאַנץ אַזיען.

דיא אָביגע נאַכריכט פאָן דען יהודים אין אָסטאינדיען ווירד אין דען הויפּטאומשטענדן דורך דאַז צייגניס דעס רבי משה פאָן פּאַיוואַ, איינעס פאָרטוגיזישן יהודי אויז אַמסטערדאַם, בעשטעטיגט, דער (1686.) 5446. קאָשין בעזוכטע, אונד ביי זיינר ריקקונפט נאָך איירָאָפּאַ איין בוך פאָן זיינר רייזע הערויזגאַב, וועלכעז יעצט זעהר זעלטן געוואָרדן איזט, אונד אין וועלכעם ער פאָלגענדעס בעריכטעט:

« נאָך דער צערשטערונג דעס צווייטן טעמפּעלס דורך טיטוס, אים יאַהרע דער וועלט (370) 4130, דראַנגן זיבציג ביז אַכטציג טויזענד יהודים ביז אויף דיא קיסטע פאָן מאַלאַבאַר פאָר. דער קעניג כעראַם איבעריטאַל פערייניגטע זיא, אונד שענקטע איהנען דיא שטאַדט קראַנגאַנאָר נעבסט איינר שטרעקקע לאַנדעס אונד פערשידענן פאָררעכטן, וועלכע אויף קופּפערנע טאַפעלן איינגעגראַבן וואורדן. דיזע יהודים בראַכטן צוויי טראָמפעטן מיט, דערען זיך דיא לעוויטן אים טעמפּעל בעדינטן. ענדליך ענטרים מאַן איהנען קראַנגאַנאָר ווידר, אונד זיא נאַהמן איהרע צופלוכט נאָך קאָשין. »

דיא

הירויף פאָלגן דיא אַרעלספאָררעכטע, צ״ב׳ דיא ערלויבניס, אויף איינעם עלעפאַנטן צו רייטן, איינן העראָלד פאָר זיך פאָראויזגעהן צו לאַססן, אום דען נאַמן אונד דיא ווירדע אויזצורופן, דיא טאַגעסלאַמפּע צו האַבן, אויף טעפּפּיכן, דיא אויף דער ערדע אויזגעברייטעט זינד, צו געהן אונד טראָמפעטן אונד צימבען צו פיהרן, דיא פאָר דעם פאָרנעהמן הער געבלאָזן אונד געשלאַגן ווערדן. דאַן בעשטיממט דער קעניג ערויא יוסף ראַבבאַן « צום אָבערן אונד פאָרשטעהר דער פערזאַממלונגסהייזר (זינאַגאָגן) געוויססר בעצירקע אונד איהרר בעוואָהנר. » דים בעווייזט דיא וויכטיגקייט דער יהודים צו דער צייט, אַלז דיזר פרייבריף, דער פאָן זיבן קעניגען, אַלז צייגן, אונטערשריבן איזט, ערטהיילט וואורדע.

עז

געשיכטע דער יהודים

אבר צו אייניגעם רייכטהום נעלאנגט ווארן אונד דיא עפפענטליבע אויפמערקזאמקייט אויף זיך געצאגן האטטן, וואורדן זיא אין דען אבגרונד שרעקליכר ליידן געשטירצט· דיא ערצעהלונג פאן דען אונפעללן דער יהודים צו קראנגאנאר האט פיל עהנליכעס מיט דער ערצעהלונג דעס יאזעפוס פאן דעם אונגליקקע דער יהודים אין ירושלים·»

« אונטר דען שווארצן יהודים הערשט דיא זאגע, זיא זייען ניכט לאנגע נאך דער באבילאנישן געפאנגענשאפט נאך אינדיען געקאממען· איהרע אינדיאנישע געזיכטספארבע אונד איהרע זעהר אונפאללקאממענע עהנליכקייט מיט דען אייראפעאישן יהודים בעווייזען, דאס זיא זיך פילע יאהרהונדערטע פריהער, אלז דיא וועסטליכן יהודים פאן איהרם הויפטשטאממע געטרעננט אונד זיך אין אינדיען מיט ניכטיידישן פאמיליען פערהייראטהעט האבן. דיא וויסן יהודים זעהן דיא שווארצן יהודים פיר איינן נידריגערן מענשענשלאג אן, אונד האלטן זיא ניכט פיר איינן ריינן פאמיליענשטאם, אונד היעראויז ערגיבט זיך דייטליך, דאס זיא פאן קיינם געמיינשאפטליכן שטאממע אין יהודה אבשטאממן·»

דאקטאר בוכאנאן ערצעהלט, דאס איהם דיא שווארצן יהודים פאן איהרן ברידערן, דען אלטן איזראעליטן אים מארגענלאנדע, פילע לעהררייכע נאכריכטן מיטטהיילטן, דיא צוואר איהרר נאטור נאך זאגן ווארן, אבער דאך אים גאנצן דיא וואהרע געשיכטע ערלייטערן. זיא נאננטען איהם דיא נאמן מעהרערר אנדערר קליינן קאלאניען (פפלאנצשטעדטע) פאן יהודים אים נערדליכן אינדיען, אין דער טארטאריי אונד כינא, אונד גאבן איהם איין געשריבענס פערצייכניס פאן 65 ערטערן· ער שפראך מיט מעננערן, וועלכע ערסט נייערליך מעהרערע דיזר קאלאניען בעזוכט האטטן אונד אים בעגריפפע שטאנדן, ווידר דאהין צוריקצוקעהרן· ניא האבן דיא יהודים אים מארגענלאנדע איהרן פערקעהר מיט איינאנדר אויפגעגעבן. איהרע פאמיליען בלייבן צוואר געוועהנליך אן איינם בעשטיממטן ארטע, וויל

זיא

זענד יאהרע דויערן מעגע, — איך, וואהנהאפט צו קראנגאנאר, אים זעכס אונד דרייסיגסטן יאהרע מיינר רעגירונג אין מיינר מאכטפאללקאממענהייט יוסף ראבבאן (רבן) געגעבן, אונד אין דער מאכטפאללקאממענהייט האבע איך איהם צום ערבטהייל געגעבן——»

היראויף

טעמפעלס גערעטטעט ווארדן· פאָן אונזערן פעטערן האבן וויר גע־
הערט, דאס אויף דיזן טראָמפעטן דיא בוכשטאבן דעס אונאויזלעש־
ליכן נאָמענס גאָטטעס (שם המפורש) איינגעגראבן ווארען· פאָן צייט
צו צייט הערטן אויך געוויססע שטעממע פאָן יהודים אויז שפאניען
אונד אנדערן לענדרן פאָן אונזערם גליקליכען צושטאנדע, קאמען
אין דיזעס לאנד אונד פעראייניגטן זיך מיט אונז· ענדליך בראך אונ־
אייניגקייט אונטר אונז אויז, אונד איינר אונזערער אבערן ריף איינען
אינדישען קעניג צו הילפע, דער מיט איינם גראָסן הערע געגען
אונז אנריקטע, אונזערע הייזר, אונזערע פאללעסטע אונד פעסטן
פלעצצע צערשטערטע, אונז קראנגאנאר נאהם אונד אונז טהיילס ער־
מאָרדן, טהיילס אין דיא געפאנגענשאפט וועגפיהרן ליס. דורך דיזע
אונפעללע זאנקען וויר אויף איינע קליינע אנצאהל הערב. איניגע
פאָן דען פערוויזענען בעגאבן זיך נאך קאשין, אונד ליסן זיך דא
נידר, וואָ וויר זייט דער צייט איממר געבליבן זינד אונד פאָן צייט
צו צייט גראָסעס אונגעמאך אויזגעשטאנדען האבן· אונטר אונז בע־
פינדן זיך איניגע פאָן דען זעהנען ישראל׳ס אויז אשכנז (דייטש־
לאנד), אויז עגיפטן אונד אנדערן לענדערן, אויסר דענן, וועל־
כע שאָן פאָרמאלס אים לאנדע וואָהנטן.»

«דיא איינהיימישן יאהרביכער פאָן מאלאבאר בעשטעטיגן אָבי־
גע ערצעהלונג אין דען הויפטאומשטענדן, אונד דים טהון אייך דיא שפע־
טערן מוהאממעדאנישן געשיכטשרייבר, דערען גלויבענסגענאָססען זיך היר
זייט דעם אַכטן יאהרהונדערטע אין גראָסר אנצאהל נידערגעלאססן הא־
בען.»

«דיא פערווישטונג פאָן קראנגאנאר שילדערטן דיא יהודים
אלז דיא צערשטערונג ירושלים׳ס אים קליינן· אנפענגליך ווארדן
זיא אים לאנדע מיט וואָהלוואָלן אונד פערטרויען אויפגענאָממן; אלז זיא
אבר

אישע איבערזעצצונג דאפאָן, וועלכע זיא דעם פּראָפעססר
איבערדרייכטן. דיזע אַלטע אורקונדע בעגיננט, נאך דער העב־
רעאישן איבערזעצצונג, פאָלגענדר מאסן:

«אים פרידן גאָטטעס, דעס קעניגס, דער דיא ערדע נאך
זיינעם וואָהלגעפאללן געשאפפן האט! צו דיזעם גאָטט הא־
בע איך ערווי בראמינע, מיינע האנד אויפגעהאבן,
אונד האבע דורך דיזע האנדלונג, וועלכע פילע הונדערט טוי־
זענד

געשיכטע דער יהודים

טען זיא מיר איהרע אלטע קופפערפלאטטע, דיא איהרן פרייבריף
אונד דיא ערלויבניס צור נידרלאססונג ענטהילט, וועלכע איהנען איין
קעניג פאן מאלאבאר געגעבן האטטע. פאלגענדעז איזט דיא נאכ=
ריכט פאן דען ערייגניססן אין בעצוג אויף איהרע ערסטע אנקונפט: »

«נאכדעם דער צווייטע טעמפעל צערשטערט וואר (וועלכן
גאטט באלד ווידר אויפבויען מעגע!) פירכטעטן אונזערע פעטר דען
צארן דעס ערא‍בעררס, אונד עז צאג איינע גראסע מענגע מעננר,
וויבר, פריסטר אונד לעוויטן פאן ירושלים וועג, אונד קאם אין דיא=
זעם לאנדי· אונטר איהנען בעפאנדן זיך מעננר, דיא דורך איהרע
געלעהרזאמקייט אונד וויזהייט בעריהמט וואַרן, אונד גאטט שענקטע
דיזען מעננערן דיא גונסט דעם קעניגס, דער דאמאלס היר רעגירטע,
אונד דער קעניג וויז איהנען איינען וואהנפלאץ אן, דער קראנגאנאר
הים. איננערהאלב דיזעס בעצירקעס געשטאטטעטע ער איהנן איינע פאט=
ריארכאלישע (ערצפעטרליכע) געריכטספערפאססונג מיט געוויסן אדעלס=
פארדעכטן, אונד דער קעניגליכע פרייבריף וואורדע, נאך דער זיטטע
דער דאמאליגן צייט, אויף איינע קופפערפלאטטע איינגעגראבן. דיס
געשאה נאך דער שעפפונג דער וועלט (490) 4250 אונד דיא קופפר=
פלאטטע איזט נאך אין אונזערן הענדן. *

אונזערע פארעלטערן לעבטן צו קראנגאנאר אונגעפעהר 1000
יאהרע, אונד דיא צאהל דער רעגירענדן הייפטר בעליף זיך אויף· 72
באלד נאך אונזערער נידערלאססונג פאלגטן אונז אנדערע יהודים אויז
יהודה נאך, אונד אונטר דיזן בעפאנד זיך אויך דער גראסע וויי=
זע, דער ראבינר, רבי שמואל, איין לעוויט פאן ירושלים,
אונד זיין זאהן, דער ראבינר, רבי יהודה· זיא בראכטן דיא זילברנן
טראמפעטן מיט זיך, פאן דענן מאן צור צייט דעס יובלעאומס
(יובל) געברויך מאכטע; אונד דיא ביי דער צערשטערונג דעס
טעמפעלס

---

* דאקטאר בוכאנאן ערוועכנט דיא יהודים, איהם
איהרע מעטאללפלאטטע צו צייגן· זיא בעקאמן דיאזעלבע
פאן איינם איינהיימישן קעניגע, אונד זיא איזט פאלגליך אין
מאלאבארישר שפראכע אונד מיט מאלאבארישן בוכשטאבן
געשריבן; יעצט איזט זיא זא אלט, דאס זיא ניכט וואהל
מעהר געלעזן ווערדן קאן· דיא יהודים האבן איינע העברע=
אישע

אבגעזעצט װאָרדן. זיא הײראַטהען אונטר אײנאַנדר, אונד פערבינדן זיך ניא מיט דען איבריגן בעװאָהנער; פאָן כינא. זיא קעננן דורכאויז אײניגע ביכער פאָן תורה, נביאים וכתובים ניכט, אונד אַנדערע פערלאָרן זיא בײא דער איבערשװעממונג אים יאהרע (1642) 5402. מאַן נימּמט אן, דאַס דיא פאָרפאַהרן דער כינעזישן יהודים זיך בײא דעם העערע אלעקסאַנדערס, דעס גראָסן, אין אָסטאינדיען בעפונדן האבן, אונד דיס שטיממט, נאַך איהרער אײגענן ערצעהלונג, אונגעפעהר מיט דער צײט איבעראײן, אין װעלכער זיא זיך צוערסט אין כינא נידערליסן.

דאָקטאָר בוכאנאן גאַב זיך װעהרענד זײנעס אויפענטהאַלטעס אין אָסטאינדיען, אין דען יאהרען (1806) 5566, (1807) 5567 אונד (1808) 5568, זעהר פיל מיהע, דען צושטאַנד דער יידישן אײנװאָהנר צו אונטרזוכן. «דיא יהודים, זאַגט ער, זינד אין אינדיען צאהלרײך, אונד װאָהנען אין אײנר שטאַדט אונגעפעהר אײנע מײלע פאָן קאָשין, װעלכע דיא שטאַדט דער יהודים הײסט. זיא װירד פאַסט גאַנץ אלײן פאָן דיזעם פאָלקע בעװאָהנט, דאָז צװײא אַנזעהנליכע זינאַגאָגן האַט. אונטר איהנען גיבט עז זעהר אײניזיכטספאָללע מענער, װעלכע פאָן דער געשיכטע דער נאַציאָן אונטררכטעט זינד. עז פינדן זיך היר אויך יהודים אויז ענטפערנטן טהײלן אזיענס, װעלכע דיא קװעללע אַללר נאַכריכטן איבר דיזעם פאָלק אים מאָרגענלאַנדע זינד, דא זיא צו זעע אין בעשטענדיגעם פערקעהר מיט דעם ראָטהען מעערע, דעם פערזישן מעערבוזען אונד דער מינדונג דעס אינדוס שטעהן. דיא דאָזעלבסט לעבענדן יהודים זינד אין צװײא קלאַססן אײנגעטהײלט, װעלכע דיא יערוזאלעמישן אָדר װײסן יהודים אונד דיא אַלטן אָדר שװאַרצן יהודים הײסן. דיא װײסן יהודים װאָהנען היר, אונד אויך דיא שװאַרצן יהודים האַבן אײנע זינאַגאָגע אַן דיזעם אָרטע. דער גראָסע הויפע דיזעם שטאַממעס העלט זיך אין שטערטן אים אינגערן דיזר פראָפינץ אויף.»

דער געלעהרטע פערפאַססר פעהרט אין זײנר לעהררײכן ערצעהלונג פאָלגענדר מאַסן פאָרט: «אויף מײנע ערקונדיגונג איבר דאָז אַלטערטהום דער װײסן יהודים הענדיגטן זא מיר אײנע ערצעהלונג אין העבראישר שפראַכע פאָן איהרער אַנקונפט אין אינדיען אײן, װעלכע זיא פאָן איהרען פאָרעלטערן בעקאָממן האַטטן, אונד דאָן צײג

געשיכטע דער יהודים

דער פאָן (1573) 5333 ביז (1620) 5380 רעגירטע, פאָם פייער צו לייזן. איינע אַנדערע פערהעערענדע איבערשוועממונג עראייגנעטע זיך אים יאַהרע (1642) 5402.

אים יאַהרע (1704) 5464 האַטטע דער יעזואיטענמיססיאָנאַריאום, פאַטער גאָזאַני, דיא נייגירדע, דען צושטאַנד דער יהודים אים כינעזישן רייכע צו אונטערזוכן. אין דיזר אַבזיכט מאַכטע ער מיט איינ=יגן איהרער געלעהרטן אָבערן בעקאַנטשאַפט, אונד דיזע פיהרטן איהן אין איהרע זינאַגאָגן. זיא ציגטן איהם איינעם פאָן איהרן ביכערן אָדר פערגאַמענטראָללען דעם פענטאַטייכס (דער חמשה חומשי תורה), דאַז העברעאיש מיט שענן אתר לעזבאַרן בוכשטאַבן געשריבן וואַר, אונד אויך אַנדערע טהיילע פאָן תורה, נביאים וכתובים, צ׳ ב׳ יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, איינן טהייל דער נביאים אונד איינינע אַנדערע ביכר, וואָרין איהרע זינאַגאָגע געברייכע בעשריבן אונד ערקלערונגען אין העברעאישר שפראַכע ענטהאַלטן וואַרן. זיא געשטאַנדן איין, דאַס זיא איינן טהייל איהרער הייליגן ביכר אונד איינינע איהרער תרגומים (איבערזעצונגען), אומשרייבונגען, או׳ ז׳ וו׳ דורך איינע איבערשוועממונג דעס פלוססעס וואַסבאַ איינביססטן, וועלכר איהרע ראָללע דעס פענטאַטייכס זעהר בעשעדיגטע. אום דיזן שאַדן ווידר צו ערזעצן, ליס מאַן צוועלף שענע אַבשריפטן דאַפאָן פערפער=טיגן, וועלכע שטעטס זעהר זאָרגפעלטיג אין דען זינאַגאָגן אויפבעוואַהרט ווערדן.

דיא כינעזישן יהודים זינד, וויא פאַטר גאָזאַני מיט רעכט בעהויפטעט, ראַבביניסטן, דיא אַן דעם מינדליכן געזעצע (תורה שבעל פה) גלויבן. זיא פייערן דען שבת שטרענג, אונד בעאָבאַכטן דיא בעשניידונג אונד דיא יידישן פייער=טאַגע פאַסטטאַגע. זיא בעטן אונד לעזן דאַז געזעץ (דיא תורה) מיט דעם טלית (דעם שלייער) איבר דעם געזיכטע. אויך כעהאַלטן זיא דיא יידישע אַרט דעם פיהשלאַכטענס אונד דער שפייזעצובערייטונג בייא.

דיא יהודים ערצעהלטן דעם געדאַכטן פאַטער, איהרע פאָרפאַהרן זייען פאָן וועסטן אויז דעם קעניגרייכע יהודה געקאָממן, וועלכעז יהושע עראָבערטע, אַלז זיא אויז עגיפטן געצאָגן זייען, אונד דיא אַנצאַהל דער יהודים, וועלכע עגיפטן פערליסן, האַבע זיך אויף 600000 בעלויפן. אויך גאַבן זיא איהם צו פערשטעהן, זיא ווערן פאָרמאַלס אין דיזעם רייכע צאַהלרייכר געוועזן, אָבר גאַכהער אויף זיבן פאַמיליען הער=

אבגעזעצט

גען, איבער וועלכע הינאויז נאכהער קיין הויז געבויעט ווערדן דורפטע. *

דיא האָבלענדר פאָן הערשאם בעפינדן זיך אין דעם בעזיצ-צע איינר מעננע אונאבהענגיגר שייקס (בעפעהלסהאבר)· דיא צאהלרייכסטע אונד בעקאננטעסטע דיזר געמיינדן איזט דיא פאָן דען יהודים, געגן נאָרדאָסטן פאָן מערינא, אויף דעו בערגן אנגעלעגטע געמיינדע. דיזר שטריך לאנדס הייסט: «קייבאר,» אונד דיא ידישן איינוואָהנר זינד אין אראביען אונטר דעם נאמן: בעני קייבאר (דיא זעהנע קייבאר'ס)» בעקאננט· זיא ווערדן פאָן איהרן אייגע-נען אונאבהענגיגן שייקס רעגירט אונד אין דרייא שטעממע אבגע-טהיילט. איהרע נידערלאססונג שיינט שאָן איבר צוועלף יאהרהונ-דערטע צו בעשטעהן; זיא זינד פאָן וויסטן אומגעבן, אונד דער נא-טירליכע פאָרטהייל איהרר לאגע זעצט זיא אין דען שטאנד, איהרע פרייהייט צו בעהויפטן·

אין כינא ווידעלטן זיך דיא יהודים אונטר דער דינאסטיא (הערדשערפאמיליע) דער האָן אן, וועלכע אים יאהרע 206 פאָר דעם אנפאנגע דער צייטרעכנונג דער נוצרים בעגאן, אונד אים יאהרע 220 נאָך דיזר צייטרעכנונג אויפהערטע; אבער עז איזט ניכט בעקאננט, צו וועלכר צייט זיא אייגענטליך אים לאנדע ערשינען· זיא נאהמן ניכט בלאָס אן אנצאהל אונד פערמעגן צו, זאָנדערן צייכנעטן זיך אויך דורך וויססענשאפטליכע קעננטניססע אויז, אונד ערהילטען עמטער, אינדעם זיא שטאטטהאלטר אונד מאנדארינען (פאָרנעהמטע שטאאטסבעאמטע) ווארדען. איהרע פאָרנעהמסטן אויפענטהאלטס-ערטר ווארן דיא שטעדטע האנ-טשעהען, פעקינג אונד קאי-פאָנג-פו. נאָך אונד נאָך געריטהן זיא אין פערפאלל, אונד מעה-רערע רערזעלבן טראטן צור מוהאממעדאנישן רעליגיאָן איבר. נאָך דיזר פערענדערונג אונטר דען יהודים צו פעקינג אונד אן אנדערן אָרטן פאנד מאן זיא נור נאָך אין דער הויפטשטאדט דער פראָפינץ האָנאן, קאי-פאָנג-פו, וועלכע הונדערט אונד פונפציג שטונדן פאָן פעקינג ענטפערנט ליגט. דיא יהודים אין דיזר שטאדט האטטן שפעטערהין מאנכערלייא אונפעללע אויזצושטעהן. אים יאהרע (1446) 5206 ווארדע איהרע זינאגאָגע פאָן דעם פלוססע האָאנגהא צערשטערט. אויך האטטן זיא וועהרענד דער הערשאפט פאנהיי'ס,

דער

* דאזעלבסט, זייטע 220. או' פ'

געשיכטע דער יהודים

מיט געבעט צו. וועגן איהרער אויזגעברייטעטן האנדעלספער=
בינדונגען פערגלאססען זאלכע פאסטען אלזאן איינע שטאקקונג
אים האנדעל, אונד פעראורזאכן גראסע צעגערונגען אין דעם אויפ=
ברוכע אונד גאנגע דער קאראוואנען (געזעלשאפטען רייזענדער קויפ=
לייטע).

דיא יהודים האבן, מיט אויזנאהמע דערער, דיא אונטר דעם
שוצצע פרעמדר מעכטע שטעהן, איינע קאפפשטייער צו בעצאהלן,
דיא פאן אללן ערוואכסענען מאננספערזאנען ערהאבען ווירד; דער
רייכע מוס יעהרליך צעהן קראנן דיא מיטטעלקלאססע זעכס אונד דיא
אונטערסטע דרייא ערלעגען.

אין פאלעסטינא, וואָ זיך טירקען אונד אראבער צו
איהרר אונטערדריקקונג פעראייניגן, פינדט מאן פערהעלטניסמעסיג
וועניג יהודים. איין געלעהרטר פארשר, דער וועהרענד דעם פריהלינגס
(1800. 5560 איינע צייט לאנג צו ירושלים לעבטע, איזט דער
מיינונג, דאס דאמאלס 3000 יהודים דאזעלבסט וואהנטן. שאטאבריּ=
אנד, דער אים יאהרע (1807. 5567 פאלעסטינא בעזוכ=
טע, ענטווירפט איינע זעהר לעבהאפטע שילדערונג פאן דעם עלענ=
דען צושטאנדע דער יהודים אין דיזר שטאדט.

אין אראביען בעהאנדעלט מאן דיא יהודים, וויא אין דער
טירקייא, מיט גראסר געריננגשעצצונג; אין יעמען זינד זיא
צאהלרייך, אבר זיא דירפן זיך דא ניכט אין דען שטעדטן אויפהאלטן, זאנ=
דערן וואהנן, וויא אין אנדערן טהיילן אראביענס, אין איינם אב=
געזאנדערטן בעצירקע אויסערהאלב דער טהארע. איהר בעצירק, דער
אן דיא הויפטשטאדט זאנא שטעסט, ענטהעלט 2000 יהודים. זיא
טרייבן גראסן האנדל, אונד זינד אין אראביען דיא געשיקטעסטן
האנדווערקר. איינר איהרר קויפלייטע, נאמענס אראעקי, וואר
אכט אונד צוואנציג יאהרע לאנג, אונטר צווייא אויף איינאנדר פאל=
גענדן אימאנס (אבערהייפטר) פאן יעמען, אויפזעהר דער צעל=
לע אונד דער פירסטליכן געביידע אונד גערטן; אבער אים יאהרע
(1760. 5520 פיל ער אין אונגנאדע, וואורדע אינס געפענגניס
געווארפן אונד מוסטע איינע שטראפע פאן 50000 קראנן בעצאה=
לען. צוגלייך וואורדן פירצעהן זינאגאגן אין דעם בעצירקע דער יהודים
פאן זאנא, אויף בעפעהל דער רעגירונג, נידערגעריססן אונד אל=
לע פריפאטהייזר צערשטערט, דיא איינע געוויססע העהע איבערשטי=
גען

געשיכטע דער יהודים קיט

פאָרציגליך מעקלער, געווירצקרעמער אָדער הויזירער. דיא בע=
שטיממטן באנקיערס דער רעגירונג זינד יהודים, אונד דא זיך דיא
גראָסען דערזעלבן בערינן, זאָ האבן דיא יהודים שטארקן איינפלוס
אויף דיאיעניגען, וועלכע איהרע רעליגיאָן פראַכטען.

דער אָבערסטע גייסטליכע דער יהודים הייסט קאכאן (חכם)
אָדער גראָסקאכאן (גראָס=חכם), אבר דיזן טיטל פיהרן אויך
דיא יידישען גייסטליכען איבערהויפט. זיא שטעהען בייא איהרעם
פאָלקע אין גראָסם אנזעהן, אונד איבען איבער דאזועלבע זאָוואָהל
גייסטליכע אלז וועלטליכע מאכט אויז, אבער אין היניזיכט דער
לעצטערן קאן מאן איממער אן דיא טירקישע בעהערדע אפפעלירן.
דיא הייליגע שריפט ווירד פאָן איהנן אים העברעאישן געלעזן אונד
דען מינדליכן איבערליפערונגן (תורה שבעל פה) געמעס ערליי=
טערט. איהרע שולן ווערדן פאָן נידריגן גייסטליכן געהאלטן.

דען שבת פייערן זיא שטרענג, פערריכטן אן דיזם טאגע
דורכאויז קיינע געשעפטע אונד לאססן אין איהרן הייזערן קיין פייער
אנמאכען, אויזגענאָממן ווען יעמאנד קראנק איזט, אונד אויך אין
זאָלכען פעללען טהוט דיס געוועהנליך דאז געזינדע, וועלכעז זיך צור
רעליגיאָן דער נוצרים בעקעננט. דיא ארמען ערהאלטן בייא זאָלכן
אנגעלעגענהייטן ביישטאנד פאָן אראבישען ווייבערן, דיא אויף דען
שטראסען: «קויפט פייער!» רופען דיס געשעהט אן יעדעם שבת.

זיא הייראטהן געוועהנליך פריהער, אלז דיא טירקען, אונד
שליסן פאָרציגליך עהען מיט אנפערוואנדטען, דיא פאָרהער שאָן מיט
איהנען בעקאננט זינד. דיא האָכצייט דויערט זיבען טאגע, אונד
ווירד מיט מוזיק, טאנץ אונד אנדערן פעסטליכקייטן געפייערט. זאָ=
וואָהל דיא פרויענצימער דער טירקען, אלז דיא דער נוצרים
זינד אָפט צושויערינגען.

דיא יהודים אין האלעב שטעללען, וויא דיא איבריגען
יהודים, אויסר איהרען געוועהנליכן פאסטטאגן (תעניות) אויך בייא
עפפענטליכן אונגליקספעללן געלעגענטליכע פאסטען אן, אונד איינִי=
גע פערזאָנן בעאָבאכטן פראָממע פאסטן פיר זיך. מאנכע פאָן איה=
נען פאסטען, אבר נור זעהר זעלטן, זעכס גאנצע טאגע (משכת
לשבת). דיא ביידן ערסטן טאגע פעררריכטן זיא אים באזאר (אויף
דעם מארקט פלאצע) נאך איהרע געשעפטע, נאכהער אבר ברינ=
גען זיא איהרע צייט צו הויזע מיט דעם לעזן דער הייליגן שריפט אונד

מיט

געשיכטע דער יהודים

אַכטונג אויזגעזעצט זינד, זאָ האַבן זיא דאָך איהרע דינסטע, אין הינ־זיכט דער האַנדעלסגעשעפֿטע אוּנענטבעהרליך געמאַכט, אינדעם פֿאַסט יעדע אָרט דעם האַנדעלס, דורך דיא זאָרגלאָזיגקייט אונד טרעגהייט דער טירקען, אין איהרע הענדע געקאָממען איזט.

דיא יהודים צו קאָנסטאַנטינאָפעל זאָללן ניכט זאָ וואָהלהאַבענד אונד געבילדעט, אַלז אַנדערע אייראָפּעאישע יהודים זיין. וועניגע דער־זעלבען זינד ערצטע, אַבר קיינר פֿאָן איהנען איזט פֿאַכטר. זיא מאַכען הויפּטזעכליך דיא מעקלר, באַנקיערס (וועכסעלהענדלר) אָדר האַנדעלס־לייטע, אונד טרייבן יעדע אָרט געשעפֿטע.

דיא יהודים בעצאַהלן אים טירקישן רייכע, פֿיר איהרע רעליגיאָנס־איבונג, איינע שווערע אַבגאַבע אַן דיא האָהע פּפֿאָרטע, אונד שטעהען איבראַלל אונטר איינעם אָברהויפטע פֿאָן איהרער אייגענען נאַציאָן, וועלכעו קאַכאַן (חכם) פּאַשאַ הייסט אונד גראָסע געוואַלט איבר זיא בעזיצט.

דיא אַנצאַהל דער יהודים צו האַלעב בעלייפֿט זיך אויף אונגעפֿעהר 5000. זיא האַבען דאָזעלבסט איינע זינאַגאָגע, וואָ־רין עז איינע האַנדשריפֿט פֿאָן תורה, נביאים וכתובים גיבט, דיא זעהר אַלט זיין זאָלל. זיא אונטערשיידן זיך דורך דיא פֿאַרבע איהרער באַבושען (פּאַנטאָפֿפֿעלן מיט הינטערקוואַטירן) אונד דורך דיא געשטאַלט איהרעם טורבאַנס (טירקישען בונדעס); איהרע באַ־בושען זינד פֿאַמעראַנצענגעלב אונד איהר טורבאַן איזט בלויא. אַל־לע טראַגען בערטע, אונד זעלבסט פֿרעמדע יהודים מיססען זיך דיזער זיטטע אונטערוועדפֿען.

זיא שפּרעכען איין פֿערדאָרבענערעס אַראַביש, אַלז דיא נוצרים. ביים אַראַביששרייבען בעדינען זיא זיך אָפֿט העברעאי־שער בוכשטאַבען, וויא עז דיא יהודים אויך אין אַנדערן לענדערן מיט דער לאַנדעססשפּראַכע מאַכען. איהרע קינדר שיקקען זיא רעגעל־מעסיג אין דיא שולען. מיט ביכערן ווערדן זיא פֿאָרציגליך פֿאָן פֿענעדיג אויז פֿערזאָרגט. *

נור וועניגע דערזעלבען טרייבען האַנדווערקע אָדער קינסטע. דיא מייסטען זינד ענטוועדר קויפֿלייטע אָדער באַנקיערס, דיא איבריגן פֿאָרציגליך

---

* דאָזעלבסט זייטע 218 או׳ פֿ׳.

נונג, דיא זיא זעלבסט מאכטע אונד וועלכע דיא רעגירונג גענעהמיגטע, דיא איינריכטונג דעס קאנסיסטאריאומס. מעהרערע איהרער מיטגלידר ערהילטן בעווייזע פאן עפפענטליכר אכטונג, דער ארצט קאפפאדאס ווארדע צום ריטטר דעס אוניאנסארדענס, מייער צום מיטגלידע דעס אינסטיטוטס, דער עלטערע אמסער צום מיטארבייטר אם האנדעלסגעזעצבוכע אונד זיין זאהן צום דירעקטאר דעס יידישן גאטטעסדינסטעס אדר צום אבערהויפטע דער אבטהיילונג ערנאננט, דיא זיך מיט דען רעליגיעזן אנגעלעגענהייטן דער יהודים בעשעפטיגטע. *

ניין אונד דרייסיגסטעס קאפיטעל

דיא יהודים אים טירקישן רייכע. צו קאנסטאנטינאפעל אונד צו סאלאניכי זינד זיא צאהלרייך. נאכריכטן פאן דען יהודים צו האלעב אונד אין פאלעסטינא. פאן דען אונאבהענגיגן יידישן שטעממן אין דען אבערן געגענדן דעס העדשאס אין אראביען. נאכריכטן פאן דען אויסוואנדערונגען דער יהודים נאך אסטאינדיען אונד כינא. פאן דען יהודים אין אמעריקא. איהרע אנזידלונג אין סורינאם אונד אויף יאמאיקא. נור וועניגע יהודים האבן זיך אין נייאענגלאנד נידערגעלאססן. איהר צושטאנד אין נייאארק, פילאדעלפיא, שארלעסטאן, פירגיניען אונד געארגיא.

נאכדעם וויר אין דען פארהערגעהענדן קאפיטעלן דיא גינסטיגן פערענדערונגן ערצעהלטן, וועלכע אין דעם צושטאנדע דער יהודים אין אייראפא, וועהרענד דעם אכטצעהנטן אונד נייִנצעהנטן יאהרהונדערטס, שטאטט פאנדן, ווענדן וויר אונז נון נאך דעם מארגענלאנדע, וואָ איהר שיקזאל וועניגר וועכסעל ערליטט. אויז דען נאכריכטן דער נייעסטן רייזענדן ערהעללט, דאס איהרע יעצציגע לאגע דאזעלבסט פאסט נאך דיאזעלבע זייא, דיא זיא אים זיבצעהנטן יאהרהונדערטע האטטן. דאמאלס רעכנעטע מאן דיא אנצאהל דער יהודים אים טירקישן רייכע אויף איינע מילליאן, וואפאן איבר אכטציג טויזענד צו קאנסטאנטינאפעל אונד סאלאניכי וואהנטן.

אבשאן דיא יהודים אים טירקישן רייכע איינר אללגעמיינען פעראכטונג

---

* דאזעלבסט, זייטע 211 או' 8.

געשיכטע דער יהודים

פֿונג צו פֿערשאפֿפֿן, דיא ער צוערסט אין האללאנד איינפֿיהרטע; אלמיידא, דער קאפיטאן (הויפטמאן) איינס קריגסשיפֿפֿס, דער זיך אים יאהרע (1781) 5541 אין איינם װעגעפֿעכטע געגן דיא ענגלענדר אויזצייכנעטע אונד איינע עהרענמעדאלליע ערהילט; דער עלטערע אססער, איינר דער ערסטן װערעכטסקונדיגן זיינער צייט; לעמאן אונד בראמעט, דערן שריפֿטן פֿילעס צור פֿערבעס־סערונג דער יהודים אין האללאנד בייטרוגן. דרייא יהודים װארן פֿאלקסשטעללפֿערטרעטר; דיא ביידן צולעצט ערװעהנטן אונד אקאס־טא אטהיאס, װעלכר פרעזידענט דער נאציאנאלפֿערזאממלונג װאר. צו אמסטערדאם גיבט עז דרייא יידישע פראקטיצירענדע (אויזאיי־בענדע), אדפֿאקאטן; דיס זינד דיא העררן קארל אססער, מענ־דעס אונד מייער. דער לעצטע ערהילט אין זיינם זיבצעהנטן יאהרע דיא ערלויבניס צור פראקסיס (אויזאיבונג); ער װאר איין שילר דעס פראפֿעססארס קראס, דער אללע אייראפעאישן שפראכן פֿערשטאנד. מייער גאב אים יאהרע (1804.) 5564 איינע אבהאנדלונג איבר איינע פֿאן דער אקאדעמיא דער װיססענשאפֿטן צו בערלין אויפֿגע־שטעלטע פרייזפֿראגע הערויז, װעלכע אין דער פֿראגע בעשטאנד: « גיבט מאן בייא דער בעקאננטמאכונג אונד אנװענדונג פּיינליכר געזעצ־צע אויך אויף דען זיטטליכן װערטה איינר האנדלונג ריקזיכט נעהמען מיס־סע? » זיינע שריפֿט טראף צו שפעט איין, זאנסט װירדע זיא װאהרשיינ־ליך דען פרייז ערהאלטן האבן.

דיא פרנסים צו אמסטערדאם װיזן דיא איינלאדונג, זיך בייא דעם סנהדרין אין פאריס איינצופֿינדן, אב, אהנע דיא געמיינ־דע דאראיבר צו בעפֿראגן, פֿאן װעלכר איין טהייל געגן זיא פראטעסטיר־טע. זיא גאבן זיך אללע מעגליכע מיהע, דיא אבזענדונג פֿאן אבגעארד־נעטן דער נייען געמיינדע צו פֿערהינדערן; אללײן דיא האללענדישע רע־גירונג, װעלכע דען װאונש געאייסערט האטטע, דיא יהודים מעכטן מיט דען נוצרים גלייך בעהאנדעלט װערדן, גאב דיא ערלויבניס צור אבריי־זע דער דרייא אבגעארדנעטן פֿאן דער נייען געמיינדע. דיזע װארן דער יינגערע אססער, איין אדפֿאקאט, לעמאן, ארצט אונד פֿארמאלס גע־װעזענער, אונד ליטטװאק, איין מאטהעמאטיקר. זיא לאנגטן צו פאריז אן, אונד גענעהמיגטן אים נאמן איהרער אויפֿטראגגעבער דיא ענטשיי־דונגען דעס גראסן סנהדרין.

װאן דיא נייע געמיינדע בעטריפֿפֿט, זא בעשטיממטע איינע אנארד־

נונג

האָללאַנד קאַמן, פֿערזאַממעלטן זיך מעהרערע יהודים צו אַמסטערדאַם, אונד קאַמן איבר אײנען פלאַן איבראײן, פֿערמעגע דעססן זיא אַללע בירגערליכן פֿאָרטהײלע געניסן וואָללטן. זיא ריכטן דיזען פלאַן בײא דער אָבריגקײם אײן, אַללײן זיא שטיסן דאַבײא אויף זעהר גראָסע שוויריגקײטן; דען דיא זינדיצי (פרנסים) ווידרזעצטן זיך איהרן ווינשן, אונד זוכטן איהרע פֿאָרשטעללונגן צו פֿעראײטעלן.

ענדליך ערהילטן זיא, אויף העהערן בעפֿעהל, אַללע בירגעררעכטע, אונד פֿיר ביז פֿינף דערזעלבן בעקאַמן געריכטליכע, געמײנדע־ אונד געזעצגעבענדע שטעללן· זאָבאַלד דאַז ערוועהנטע געזעץ, דאַז זיא אונטר דיא געוואַלט דער פרנסים שטעללטע, אויפֿגעהאָבן וואַר, זוכטן זיא אום אײן אַנדערז אַן. זיא וואורדן געגן דאַז ענדע דעס יאַהרעז 5556 (1796·) פֿאָן דען פרנסים מיט איהרם געזוכע אַבגעוויזן, אונד זיא שטיפֿטעטן אײנע טרעננונג אונד ערריכטעטן אײנע נײע געמײנדע אונטר דעם נאַמן: עדת ישורון. דיא פרנסים פֿינגן פראָצעססע געגן פֿערשידענע מיטגלידר דער נײען געמײנדע אַן, אום זיא פֿערמעגע אײנס אַרטיקעלס אין דעם ערוועהנטן געזעצע דאַז אויפֿגעהאָבן וואָרדן וואַר, אײנר שטראַפֿע פֿאָן הונדערט גולדן צו אונטערווערפֿען. דיא פראָצעססע וואורדן פֿאָרטגעזעצט, אונד דיא בעקלאַגטן וואורדן צור בעצאַהלונג אַנזעהנליכר פראָצעסקאָסטן פֿעראורטהײלט·

דיזע נײע געמײנדע ערהילט בײא דען פֿערשידענן רעגירונגן אין האָללאַנד ניא אײנע קרעפֿטיגע אונטערשטיצונג, אונד נור דער גראָססענזיאָנער שיממעלפֿעננינג נאַהם זיך איהרר אַן·

מאַן קעננטע וואָהל אײנע געזעללשאַפֿט פֿאָן געלעהרטן יהודים אין האָללאַנד אַנלעגן. אונטר דיזן זינד בעלאַנגפֿאַנטע, רעזאָללאַ, קאַפּפּאַדאָס אונד אַססער; דיא ערצטע אין האַאַג: הײמאַן, פּאָלאַק אונד שטײן, לעהרר דערבאָטאַניק (קרײטערקונדע), דער אײנע אַבהאַנדלונג דע הידראָפּע (פֿאָן דער וואַססערזוכט) הערויזגאַב; דערײנגערע פּינטאָ, פֿערפֿאַססר אײנס ווערקס פֿאָן דער ווירקזאַמקײט דעס אָקסיגענס (דער זויערלופֿט) אים טהירישן קערפּר; הײלבראָן, אַרצט צו אַמסטערדאַם, דער זעכס מאַל פֿאָן דער אַקאַדעמיא דערוויססענשאַפֿטן צו ראָטטערדאַם געקרענט וואורדע; דאַפּיר, אײן אַרצט, דער אויף זײנע אײגענן קאָסטן נאַך פּאַריז רײזטע, אום זיך קעננטניססע פֿאָן דער שוצבלאַטטערנאַימפֿ־

פֿונג

געשיכטע דער יהודים

איהר פאָן דען יידישן געזעללשאפטן בעקאָממן, וועלכע קיינע און=
טערטהאנען פראנקרייכס זינד? האבט איהר דערגלייכען פאָן
אונזערן ברידערן צו קאָנסטאנטינאָפעל, האלעב, באגדאד
אונד אין קאשין? אָדער האבן אונזערע געמיינדען, דיא ניכט און=
טער פראנקרייכס הערשאפט שטעהן, אבגעאָרדנעטע צו אייך
געשיקט? אָדער האבן זיא אייער פערפאהרן גוט געהייסן?» או׳ז׳וו׳. *

דיא פראנצעזישן יהודים לעבן יעצט, אונטער דער רעגירונג דער
בורבאָנען, זעהר גליקליך. קעניג לודוויג, דער אכטצעהנטע, האָב דען
אָבן ערוועהנטן בעשלוס נאפאָלעאָנס אויף, אונד בעשטעטיגטע דען
יהודים אַללע רעכטע דער פראנצעזישן שטאאטסבירגר. זיא האבען
פאָרטרויערנד דיא פאָן דעם סנהדרין איינגעזעצטן קאָנסיס=
טאָריען.

זעכציג טויזענד פאָרטוגיזישע אונד דייטשע יהודים וואָהנען אין
האָללאנד, פאָן וועלכן אמסטערדאם בייאנאהע צוויא דריטטהיילע
ענטהעלט. דיא דולדונג, וועלכע איהרע פאָרפאהרן אין דיזעם לאנדע
פאנדען, וואר גליקזעליגקייט אים פערגלייך געגן דיא גרויזאמקייטן, דיא
זיא אין אנדערן ערדגעגענדן אויזשטעהן מוסטן; אבר איהנען וואַרן אויך
אין האָללאנד, וויא אנדערווערטז, אייניגע איינטרעגליכע אונד עהר=
ענפאָללע בעשעפטיגונגן אונטערזאגט. זאָ דורפטן זיא קיינע קינסטע
אונד קיינע האנדווערקע טרייבן. דיא בירגערמייסטער פאָן אמסטער=
דאם מאכטן איין געזעץ בעקאננט, פערמעגע דעססען זיא אונטער
דיא אויפזיכט איהרער זינדיצי אָדר פרנסים קאמן. דיזע זינדיצי, וועל=
כע אונאומשרענקטע געביטער איהרער רעליגיאָנסגענאָססן וואַרן, דורפ=
טען זיא אין דען באַן טהון. ווער זיך איבר דאָז פערפאהרן דער זינ=
דיצי בעשווערטע, מוסטע 1000 גולדן שטראפע בעצאהלן.

שאָן זייט לאנגר צייט האטטן זיך דיא האָללענדישן יהודים אייפ=
ריג אויף דיא וויססענשאפטן געלעגט, אונד עז גיבט מעהרערע שריפט=
שטעללר אונטער איהנען, דערען נאמן מיט עהרען אויף דיא נאכוועלט
געקאָממן זינד אונד קאָממן ווערדן. דיא ערציהונג איהרער קינדר וואור=
דע איין פאָרציגליכר געגענשטאנד איהרער אויפמערקזאמקייט, אונד זיא
נאהמן אללמעליג איינע זעהר פאָרטהיילהאפטע בילדונג אן. אלז דיא
פראנצעזישן טרופפן צו אנפאנגע דעם יאהרעם 5555 (1795) נאך
האָללאנד

* דאָזעלבסט, זייטע 208 אונד פ׳.

אין דען מייסטען געגענדען פֿראנקרייכס, וואָ מאַן יהודים אנטריפֿפֿט, געבען זיא זיך מיהע, דען ראַנג פֿאָן שטאַאטסבירגערן צו פֿערדינען. איינינגע זינד פאַכטער געוואָרדען, אונד איין יהודי אים פֿאָגעזענדעפארטעמענט האט פֿאָן דער פאריזער אקקערבויגעזעללשאפט איינע מעדאַלליע (דענקמינצע) ערהאַלטען. אנדערע טרייבען קינסטע אונד אללע ארטען פֿאָן געווערבע; נאָך אנדערע לעגען זיך אויף דיא וויססענשאַפֿטען, בעזאָנדערס אויף דיא ארצנייאקונדע אונד דיא מאַטהעמאַטיק (גרעססענלעהרע). פֿורטאַדאָ, ראָדריגעז, עלי=לעווי, זינסהיימער, קאָלאָניאַ, בינג, בעער=איזאַאַק=בעער אונד זיין זאָהן מיכאעל, זאַלקינד הורוויץ, איינסהיים, לוצצאַטי אונד אנדערע פֿראַנצעזישע יהודים צייכנען זיך דורך איהרע קעננטניססע אונד שריפֿטען אויז.

אונטר דען איטאַליענישען יהודים, דיא מיט בייא דעם סנהדרין וואַרען, פֿאַנדן זיך עבענפֿאַלס מעננער פֿאָן אויזגעצייכנעטער געלעהרזאַמקייט. צו ליוואָרנאָ לעבען צווייא יידישע דיכטער, פֿלאָרענטיני, דער זיך אין איינער ארט עלעגיא (קלאַגעגעדיכט) הערפֿאָרטהוט, אונד מיכאעל כאָלאַססי, דער דען בעריהמטען לאָבגעזאַנג דעם רבי שלמה בן גבירול איבער דיא שעפפֿונגס=וואונדער (כתר מלכות) אויז דעם העברעאישען אין איטאַליענישע פֿערזע איבערזעצטע.

אונגעאַכטעט דער גראָסען פֿערבעססערונגען, וועלכע פֿילע געלעהרטע יהודים מאַכטען, וואַר נאַפּאָלעאָן דאָך מיט דער לעבענסאַרט אונצופֿרידען, וועלכע נאָך איממר מעהרערע יהודים אין פֿראַנקרייך פֿיהרטען. ער ערליס דאַהער דען 17. מערץ (1808) 5568. איינען בעשלוס, וואָרין ער איהנען אָהנע אויזנאַהמע פֿערביעטעט, זיך מיט וואוכערישען געווערבען אַבצוגעבען. ער געבאָט אין דיזער הינזיכט זעהר שטרענגע אַנאָרדנונגען, וועלכע צעהען יאַהרע הינטער איינאַנדער גילטיגקייט האַבען, אונד, ווען עז נעטהיג ווערע, נאָך ווייטער אין קראַפֿט בלייבען זאָללטען.

איין ענגלישער יהודי גאַב איינען בריף אַן דאַז סנהדרין צו פאַריז הערויז, מאַכטע איהם העפֿטיגע פֿאָרווירפֿע אונד בעשולדיגטע מעהרערע מיטגלידר דעסזעלבען, זיא העטטען וועניג אַכטונג ניכט בלאָס געגען דאַז געזעץ משה׳ס, זאָנדערן אויך געגען יעדע רעליגיאָן. דער פֿערפֿאַססר זאַגט: « וואַז פֿיר אויפֿטרעגע האַבט

איהר

וואָרטן, וועלכע דיא יידישן אבגעאָרדנעטן געגעבן העטטן, אונד אויך דיאיעניגן, דיא מאן פאָן איהנן וועהרענד איהרר זיצצונג נאָך בעקאָממע, איןְ רעליגיעזע לעהרזעצצע צו פערוואנדעלן.

דאז וויכטיגע עראייגניס, איין גראָסעס סנהדרין צוזאממענצוברופן, ווארדע דען צערשטרייעטן איבעררעסטן דער נאכקאָממען אברהם'ס אין איינר קרעפטיגן צושריפט אן דיא זינאגאָגן פאָן אייראָפא אנגעצייגט, וועלכע פאָן דעם פאָרשטעהר אונד דען צווייא הויפטמיטגלידערן אונטערשריבן וואר. דיזע צושריפט ווארדע באלד דאראויף פאָן יעמאנדן בעאנטוואָרטעט, אונד דיא יהודים צו פראנקפורט אם מאין שיקטען איין גליקווינשונגסשרייבן איין.

דאז גראָסע סנהדרין פערזאממעלטע זיך צו פאריז אים יאהרע (1807.) 5567, אונד דיא מענגע אונד דאז אנזעהן דער צושויער פערמעהרטן גאר זעהר דיא פייערליכקייט אונד דיא גרעסע דעס שוישפילס. עז ווארדן צאהלרייכע צושריפטן פאָרגעלעזן אונד פייריגע רעדן געהאלטן. דיזע עהרווירדיגע פערזאממלונג גינג פערשידענע ארטיקל אין הינזיכט דעס יידישן גאָטטעסדינסטעס דורך, אונד גאב איהרע צושטיממונג צו דענזעלבן, זאָ וויא זיא אויך דיא אנטוואָרטן גענעהמיגטע, וועלכע דיא יידישן אבגעאָרדנעטן פאָרהער געגעבן האטטן. עז ערשין איין בעשלוס אין זיבצעהן ארטיקעלן, וואָדורך אין יעדם דעפארטעמענט, דאז צווייא טויזענד יידישע איינוואָהנר ענטהילט, איינע זינאגאָגע אונד איין קאָנסיסטאָריאום ערריכטעט ווארדן.

דיא זיצצע דער זינאגאָגן זאָללטן אין דען פאָלקרייכסטן שטעדטען ערריכטעט ווערדן, אונד איבר יעדע דערזעלבן זאָללטן איין ראבבינר אונד צווייא עלטעסטע דיא אויפזיכט פיהרן. ווער וואוכר געטריבן האט, קאן ניכט מיטגליד דעס קאָנסיסטאָריאומס ווערדן. אונטר אנדערן פערריכטונגן ליגט דעם קאָנסיסטאָריאום דיא פפליכט אָב, אללעס מעגליכע צור אויפמונטערונג דער יהודים צור בעטרייבונג דעס אקקערבויעס אונד ניצליכר געווערבע צו טהון, אונד דער רעגירונג דיאיעניגן נאמענטליך אנצוצייגן, וועלכע קיינע בעפרידיגענדע אויזקונפט איבר איהרע אונטערהאלטסמיטטעל געבן קעננן. דאז גראָסע סנהדרין לוד דיא יהודים איין, זיך לאנדגיטר צו קויפן, גאב איין געזעץ געגן דען וואוכר, אונד ערקלערטע, דאס דיא יהודים, וויא אנדערע שטאאטסבירגר, קריגסדינסטע צו פערריכטן פערפפליכטעט זייען. *

אין

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 203 או' פ'.

גענן דיא פראנצאזן צו בעאבאכטן העטטן, אב זיא זיך שאן ניכט צו
איהרער רעליגיאן בעקעננן, עבן דיאזעלבן וויא גענען דיא יהודים זעלבסט
זייען, אונד דאס קיין אנדערער אונטרשיד, אלז דיא פערשידענע וויזע
דעם גאטטעסדיענסטעס שטאטט פינדע • פערנער ערקלערטן זיא, דאס
בעזאנדערס יעצט, דא זיא דער פראנצעזישן נאציאן איינפערלייבט זייען,
איינעם יהודי אונמעגליך זייא, איינן פראנצאזן, דער ניכט צו זיי=
נער רעליגיאן געהערע, אנדערז אלז איינן איזראעליטישן ברודר צו בע=
האנדעלן, אונד דאס זיא עז פיר איינע גלייך הייליגע אונד עהרענפאל=
לע פפליכט אנזעהן, איהר פאטערלאנד צו פערטהיידיגן • אלז איינן בע=
וויז הירפאן פיהרטן זיא אן, דאס מאן דיא יהודים אין דען לעצטן
קריגן טאפפער גענן איהרע ברידר פעכטן געזעהן האבע, דיא אונטרטהא=
נען דער פירסטן ווארן, מיט דענן פראנקרייך דאמאלז אים קריגע
לעבטע. *

דיא יידישן אבגעארדנעטן פערזיכערטן, עזגעבע קיין געווערבע
דעססן בעטרייבונג איהנן איהר געזעץ פערביטע; דער תלמוד ער=
קלערע פילמעהר אויזדריקליך, דאס דער פאטר, וועלכר זיין קינד קיין
געווערבע לעהרע, עז צו איינם ניכטסווירדיגן מענשן ערציהע •

דען 18. זעפטעמבער 5566 (1806) ווארדן דיא יידישן אבגעארדנע=
טען ווידר צוזאממענבערופן, אונד ערהילטן דיא פערזיכערונג, דאס דער
קאיזר נאפאלעאן מיט איהרן אנטווארטן צופרידן זייא • צוגלייך ווארי=
דע איהנן ערקלערט, דאס דיא אבזיכט דעס קאיזערס זייא, איהנן דיא
פרייע אויזאיבונג איהרר רעליגיאן אונד דען פאללן גענוס איהרר פאלי=
טישען (שטאאטסבירגערליכן) רעכטע צו זיכערן, ער פערלאנגע אבער
אויך דאפיר, דאס זיא זיך גענויא אן דיא גרונדזעצצע הילטן, וועלכע
זיא אין איהרר בעאנטווארטונג אויפגעשטעללט העטטן, אונד דאס דיא
אנטווארטן דער יידישן אבגעארדנעטן פאן איינר אנדערן פערזאממלונג
פאן איינר נאך עהרווירדיגערן אונד רעליגיעזערן בעשאפפענהייט אין
ענטשיידונגן אומגעוואנדעלט ווירדן, וועלכע איינע שטעללע נעבן דעם
תלמוד פענדן, אונד אויף דיזע ארט אין דען אויגן דער יהודים אללר
לענדר אונד אללר צייטן דאז גרעסטמעגליכסטע אנזעהן בעקעמן • אין
דיזר אבזיכט פינדע מאן פיר נעטהיג, דאז גראסע סנהדרין צוזאממענ=
צובערופן, דאז נאך אלטר זיטטע אויז זיבציג מיטגלידערן אהנע דען פאר=
שטעהר בעשטעהע • דיא פפליכט דיזר פערזאממלונג זייא, דיא אנט=
ווארטן

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע • 195 או' פ'.

געשיכטע דער יהודים

וועהלט· אין דער צווייטן זיצצונג לעגטן איהנן דיא בעפֿאָללמעכטיגטן
צוועלף פֿראַגן איבר דיא איננערן איינריכטונגען דער יהודים אונד ווע=
גען דער טריייע אונד דעם געהאָרזאַמס פֿאָר, וועלכע זיא דער פֿראַנצע=
זישן רעגירונג שולדיג זייען·

דיא פֿראַגן, וועלכע מאַן דער פֿערזאַמלונג דער יהודים פֿאָר=
לעגטע, וואורדן אים גאַנצן אויף איינע נאַפּאָלעאָנס ווינשן ענטשפּרע=
כענדע ווייזע בעאַנטוואָרטעט· אין דען אַנטוואָרטן דער אַבגעאָרדנעטן אויף
דיא פֿראַגן איבר דיא פֿערהעלטניססע אונד דאַז בענעהמן דער יהודים
געגן דיא פֿראַנצאָזן אונד דיא פֿפֿליכטן, וועלכע זיא דער פֿראַנצעזי=
שען נאַציאָן שולדיג זייען, זייטדעם זיא שטאַאַטסבירגעררעכט ערלאַנגט
האַבן, ערקלערטע דיא פֿערזאַמלונג, דאַס דיא נאַכקאָממען ישראל׳ס
דיא פֿראַנצאָזן אַלז איהרע ברידר אונד ניכט אַלז פֿרעמדע בעטראַכטן,
אונד דאַז דער וואַהרע גייסט דעם געזעצעס משה׳ס מיט דיזר דענק=
אַרט איבראיינשטיממע; דאַ איהנן, אַלז זיא נאָך איינע בעזאָנדערע אונד
אונאַבהענגיגע נאַציאָן אויזמאַכטן, איהר געזעצגעבער בעפֿאַהל, דיא פֿרעמ=
דען צו ליבן· * זיא ערקלערטן, דאַס זיא פֿערפֿפֿליכטעט זייען, אַללע
דיא יעניגען אַלז ברידר צו ליבן, וועלכע דיא זיבן געבאָטע פֿיר דיא נאַאַ=
כידען (שבע מצוות, שנצטוו בני נח) ** בעאָבאַכטן, וויא אויך איה=
רע רעליגיעזן מיינונגען בעשאַפֿפֿן זיין מעגן; דאַז עז פֿיר זיא איינע דרינ=
גענדע פֿפֿליכט זייא, איהרע קראַנקן צו בעזוכן, איהרע טאָרטן צו בעגראַ=
בען, איהרע אַרמן צו אונטערשטיצצן אונד יעדע האַנדלונג דער מענשענ=
ליבע געגן זיא צו פֿערריכטן, עבן זאָ גוט, אַלז געגן איזראַעליטן;
קורץ, דאַס זיא זאָוואָהל איהרע רעליגיאָן, אַלז אויך דיא דאַנקבאַרקייט
פֿיר אַללע נייערליך פֿאָן דער רעגירונג ערהאַלטענן וואָלטהאַטן פֿער=
פֿליכטע, פֿראַנקרייך אַלז איהר פֿאַטערלאַנד אונד דיא פֿראַנצאָזן
אַלז איהרע ברידר צו בעטראַכטן; דאַס פֿאָלגליך דיא פֿפֿליכטן, דיא זיא

געגן

---

* «ליבעט דען פֿרעמדן; דען איהר וואַרעט אים לאַנדע מצרים
אויך פֿרעמדע.» (דברים יו״ד י״ט).

** דיזע זיבן געבאָטע זינד: זיך יעדעס געצצענדינסטעס
צו ענטהאַלטן; ניכט גאָטט צו לעסטערן, קיינע בלוטשאַנדע צו בע=
געהן, ניכט צו מאָרדן, ניכט צו שטעהלן, דיא גערעכטיגקייט אויס=
צואיבן, אונד קיין פֿלייש פֿאָן איינעם נאָך לעבענדן טהירע צו עס=
סען· זיהע מסכת סנהדרין דף נ״ו עמוד א׳·

פֿליכטן גענן דען שטאַאט. אַבר אונגעאַכטעט דער פֿערבעססערונגן,
וועלכע איינע אַנצאַהל פֿערשטענדיגר יהודים בעווירקטע, גאַבן דאָך
דיא קלאַגן געגן דיא יהודים פֿעראַנלאַססונג. צו דעם בעשלוססע פֿאָם
30 · מאַי (5566) 1806, וואָרין פֿעראָרדנעט װאורדע, דאַס איינע
פֿערזאַממלונג דער פֿאָרנעהמסטן יהודים צו פּאַריז שטאַטט פֿינדן זאָלל=
טע, אונד דאַס בעפֿאָללמעכטיגטע בעשטיממט ווערדן זאָללטן, וועלכע
זיא פֿאָן דען אַבזיכטן נאַפּאָלעאָנס (דעם דאַמאַליגן קאַיזערס דער
פֿראַנצאָזן,) אונטררירכטן אונד צוגלייך דיא מיינונגן אין היגזיכט דער
מיטטעל זאַממעלן זאָללטן, דיא מאַן פֿיר דיא צוועקמעסיגסטן הילטע,
אינטר איהרן מיטברידערן דיא בעטרייבונג דער האַנדווערקע אונד
ניצליכן געשעפֿטע ווידר איינצופֿיהרן, אום דורך רעדליכן געווערבפֿלייס
דיא געזעצווידריגן געשעפֿטע אונטר איהנען צו פֿערניכטן.

אויך װאורדע פֿעראָרדנעט, דאַס פֿאָן דער צייט דיזעס בעשלוס=
סעס אַן יעדע פֿאָללציהונג דער אורטהיילע וועגן שולדפֿערשרייבונגן איין
יאַהר לאַנג אויזגעזעצט זיין זאָללטע, אונד צוואַר אין דען דעפּאַרטע=
מענטס (לאַנדקרייזען) לאַ סאַר, דער רוהר, דעם דאָננערסבער=
געס, דעם אָבר= אונד נידערדהיינס, דעם רהיינס אונד דער מאָזעל
אונד דער פֿאָגעזען, וואָ לאַנדלייטע זאָלכע שולדפֿערשרייבונגן צו גונסטן
דער יהודים אויזגעשטעללט העטטן.

אין היגזיכט דער בילדונג איינר פֿערזאַמלונג, דיא אויז בע=
קעננערן דער יידישן רעליגיאָן בעשטעהע, װאורדע בעשלאָססן, דאַס
זיא דען נעכסטן · 15 יולי צו פּאַריז צוזאַממענקאָממן זאָללטע, אונד
דאַס אין אַללן דעפּאַרטעמענטס דעס רייכס, וואָ פֿינף הונדערט יהודים
לעבטן, איין יידישר אַבגעאָרדנעטר אונד אויף יערעס טויזענד פֿינף
אַבגעאָרדנעטע ערנאַננט ווערדן זאָללטן. דיזע זאָללטן פֿאָן דען פּרע=
פֿעקטן (לאַנדפֿעגטן) אונטר דען ראַבבינערן, גוטסבעזיצערן אונד
אַנדערן יהודים געוועהלט ווערדן, וועלכע זיך אַם מייסטן דורך איהרע
קעננטניססע אונד איהרע רעכטשאַפֿפֿענהייט אויזצייכנעטן.

צו פֿאָלגע דיזעס בעשלוססעס לאַנגטן דיא יידישן אַבגעאָרדנעטן
אים יולי צו פּאַריז אַן; דען 26 · יולי קאַמן זיא צוזאַממן, וואָצו זיך
אויך דיא בעפֿאָללמעכטיגטן דעם קאַיזערס איינפֿאַנדן · אַבראַהאַם פֿור=
טאַדאָ, איין קויפֿמאַן פֿאָן באָרדאָה, דער וועגן זיינר קעננטניססע
אונד טוגענדן אין גראָססעם רופֿע שטאַנד, װאורדע צום פֿאָרשטעהער גע=
וועהלט

געשיכטע דער יהודים

דער געלעהרטע פערפאססער דיזעז פארטרעפפליכן ווערקעז
ווידרלעגטע זיגרייך דיא אבגעשמאקטן פערליימדונגן, דיא מאן צו פער=
שידענען צייטן געגן דיא יהודים אויזשטרייעטע, האב דיא וויכטיגסטן
אורזאכן דער געברעכן הערויז, דיא מאן איהנען פארוואַרף, אונד
בעוויז, דאס זיא זיך יעדעז געווערב צו טרייבן אונד יעדע וויססענשאפט
צו לעהרן אייגנען.

באלד נאך דעם אויזברוכע דער פראנצעזישן שטאאטזאומוועל=
צונג רייכטן דיא יהודים פאן אללן זייטן הער געזוכע ביא דער
נאציאנאלפערזאממלונג איין, אונד באטן אום דען גענוס גלייכר רעכטע
מיט דען איבריגן שטאאטזבירגערן. אונטר דיאיעניגן, וועלכע זיך פאר=
ציגליך מיהע פיר איינע געזעצליכע פערבעססערונג איהרעז צושטאנדעז
אין פראנקרייך גאבן, געהערטן אין דער ערסטן פערזאממלונג
מיראבאה, קלערמאנט טאננער אונד ראבאה. דיזר געגענ=
שטאנד פעראנלאסטע איינע לעבהאפטע ערערטערונג, אונד ענדליך ער=
הילטן דיא זעהנע ישראל'ס אויף דעם פראנצעזישן געביטע איין גע=
זעצמעסיגעז דאזיין אונד אללע שטאאטזבירגערכטע.

דער בעשלוס, דער אים יאהרע (1790) 5550 דורכגינג, ער=
קאננטע בלאס דיאיעניגן יהודים אלז אקטיפע (טהעטיגע) שטאאטס=
בירגר אן, וועלכע פאר דעם יאהרע (1789) 5549 דאז איינבירגע=
רונגסרעכט ערהאלטן האטן. אום דיזע שראנקע וועגצוריימן, בע=
שלאס דיא נאציאנאלפערזאממלונג אים יאהרע (1791) 5551, דאס
אללע בעקקענר דער יידישן רעליגיאן, דיא דען בירגעראייד לייסטן אונד
דיא אנדערן אייגענשאפטן בעזאסן, וועלכע צו אקטיפן בירגערן ער=
פארדערט ווארדן, אלז זאלכע אנגעזעהען ווערדן זאללטן. דיזען בע=
שלוס, דער דיא יהודים אין פראנקרייך מיט אללן איבריגן בירגערן אויף
גלייכן פוס זעצטע, פאסטע דיא נאציאנאלפערזאממלונג אויף גרעגאאר'ס
בעריכט. זיא לייסטעטן אללע באלד דאראויף דען בירגראייד, דער זיא
צו שטאאטסבירגערן מאכטע. *

אלז אים יאהרע (1791) 5551 דער בעריהמטע בעשלוס ער=
שין, דער דען פראנצעזישן יהודים איין פאטרלאנד גאב, ריכטעטן
מעהרערע דערזעלבן גליקווינשע אן איהרע מיטברידר איבר דיא גרעסע
דיזעס געשענקעס, אונד שילדרטן איהנען דען גאנצן אומפאנג איהרער
פפליכטן

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 192.
או' פ'.

יהודים, ד׳ ה׳ אלז יענע אויז דעם דייטשן עלזאססע, אויז לאטה=
רינגען או׳ ז׳ וו׳ ·

אין אוויניאָן, דאז זאָנסט דעם פאפסט געהערטע, אונד צו
ניצזא, דאז פאָרמאלס, וויא יעצט ווידר, דעם קעניגע פאָן זארדי=
ניען אונטערוואָרפן וואר, וואָהנן פילע יהודים ·

אים זיבצעהנטן אונד אָכטצעהנטן יאהרהונדערטע ליפערט דיא גע=
שיכטע דער יהודים אין פראנקרייך נור זעהר וועניג מערקווירדיגע
ערייגניססע, וואָראויז יעדאָך ערהעללט, דאס זיא אים גאנצן וועה=
רענד דיזר צייט רוהיג לעבטן, אונד ניכטז פאָן דען בלוטיגן פערפאָלגונ=
גען, וויא אין דען פאָרהערגעהענדן צייטן, אויזצושטעהן האטטן; אבר
דיא עפפענטליכע פעראכטונג געגן זיא פעררישה זיך דאדורך, דאס מאן
איהרע געזעלשאפט פערמיד אונד דאס דער אונוויססענדע פעבל זיא
ביזווילן בעליידיגטע · אן מעהרערן אָרטן מוסטן זיא אויף איהרר קליי=
דונג איין אונטערשיידונגסצייכן טראגן; דיא יהודים צו מעץ האטטען
איינן שווארצן מאנטל אונד איין ווייסעז באנד · וועגן דיזר בעזאָנדערן
טראכט ערקאננטע מאן זיא זאָגלייך, אונד זיא וואַרן דאדורך אום זאָ
מעהר בעליידיגונגן אויזגעזעצט · דיא אויפקלערונג האט יעדאָך נאך
אונד נאך דיא פאָראורטהיילע געגן זיא פערמינדערט.

אים יאהרע (1767.) 5527 ליסן זעכז קויפמאננסגעזעללשאפ=
טען צו פאריז איינע פאָרשטעללונג געגן דיא אויפנאהמע דער יהודים
אונטר זיך דרוקקן, אונד אים יאהרע (1790·) 5550 וואורדע דיזר
העפטיגע אויפזאץ פאָן נייעם אבגעדרוקט · אים יאהרע (1784·)
5544 וואורדע דער לייבצאָלל, דען דיא יהודים ביזהער בעצאהלן מוס=
טען, אבגעשאפפט. דאז פאָלגענדע יאהר פעראבערדטע מאלעזערב
אין פערבינדונג מיט מעהרערן איינזיכטזפאָללן אונד געלעהרטן איזרא=
עליטן, צ׳ ב׳ פורטאדאָ, גראדי, סערף בעער אונד אנדערן,
איינן פלאָן צור פערבעססערונג דער יהודים· דיא אקאדעמיא צו מעץ
זעצטע איינן פרייז אויף דיזן געגענשטאנד. דרייא שריפטן היראיבר,
דערן פערפאסר זאלקינד הורוויץ, איין פאָלנישר יהודי, הערר
טהיערי, ראטה פאָן נאנסי, אונד גרעגאָאר, דאמאליגעז מיט=
גליד דיזר אקאדעמיא, וואַרן, וואורדן געקרענט, אונד גאבן היזין דער
עפפענטליכן מיינונג איינע גינסטיגע ריכטונג · בעזאָנדערס ערהילט גרע=
גאָאר׳ס שריפט איינן רוף, דער פאָן דען וויכטיגסטן פאָלגן וואר.

געשיכטע דער יהודים

נען בריפֿע זיינר פֿארגענגער זאללטן נאך איהרער פֿארם אונד איהרם אינהאלטע פֿאללצאגן ווערדן, אונד עז זאללטן דאהער נור פֿיר הונדערט אונד אכטציג פֿאמיליען אין דער שטאדט בלייבן. אויך דורפֿטן זיא בלאס אין דעם איהנן אנגעוויזענן בעצירקע וואהנן, אונד עז וואורדע איהנן בייא שווערער שטראפֿע פֿערבאטן, וואהנונגען אין איינעם אנדערן טהיילע דער שטאדט צו האבן. דיא שטרייטיגקייטן צווישן איהנן אונד דען נוצרים זאללטן פֿאר דיא ריכטר אונד בירגערמייסטר צו מעץ געבראכט ווערדן. אונד עז זאללטע אין דען דאהין געהעריגן פֿעללן איינע אפפעללאציאן (בערופֿונג) אן דאז פארלעמענט שטאטט פֿינדן; אבר עז ווארד איהנן ערלויבט, דיא שטרייטיגקייטן מיט איהרן רעליגיאנסגענאססן איבר פֿאליצייא, רעליגיאן, זיטטן, צערעמאניען (פֿייערליכע געברייכע) אונד אויפֿלאגן דען ראבבינערן אדר אברהייפטערן איהרער געמיינדע פֿארצולעגן. אן דען קעניג בעצאהלטן זיא יעהרליך איינע אבגאבע פֿאן 20000 ליווערס. *

אין לאטהרינגן האטטן דיא יהודים מעהרערע זינאגאגן, צ' ב' צו נאנסי. דיא זינאגאגע צו לינעוויללע איזט פֿאר עטווא 37 יאהרן ערבויעט ווארדן. עלזאס וואר דיא פראפֿינץ, וואָ דיא יהודים אם צאהלרייכסטן ווארן; זיא האטטן דאזעלבסט צווייא אונד פֿונפֿציג זינאגאגן, אבר קיינע צו שטראסבורג, וואָ מאן איהנן ניכט איינמאהל דען אויפֿענטהאלט געשטאטטעטע. זייט דער פֿראנצעזישן רעוואלוציאן איזט איהרע אנצאהל אין דיזר שטאדט בעטרעכטליך; אנדערע פֿראנצעזישע שטעדטע ענטהאלטן בלאס איינע קליינע אנצאהל דערזעלבן, צו פֿאריז אבר זינד זיא צאהלרייכר, אלז אין אירגענד איינם טהיילע דעם רייכס.

צו באָרדאָה, באיאָננע אונד אין איינגיגן בענאכבארטן שטעדטען הילטן זיך פֿילע שפאנישע אונד פֿארטוגיזישע יהודים אויף, וועלכע איהרן נאמן פֿאן דען לענדערן האטטן, אויז דענן איהרע פֿארפֿאהרען פֿערטריבן וואורדן. זיא האטטן גרעסערע פֿרייהייטן, אלז דיא דייטשן יהודים.

---

* דיזס געלד וואורדע פֿאן דען יהודים צו מעץ אונד דעם מעססינער לאנדס אונטר דעם נאמן דעם וואהנ= שוץ= אונד הולדונגסגעלדס בעצאהלט. נאכדעם זיא בירגערעכטע ערהאלטען האטטן, וואורדע דיזע אבגאבע, אהנע אללע ענטשעדיגונג דער אייגענטהימר אונד דער קאנטראהענטן (פֿערטראגשליסענדן) פֿיר דיאזעלבע, אויפֿגעהאבן.

אים יאהרע (1603) 5363 איהרע אנצאהל אויף פיר אונד צוואנציג פאמיליען פערמעהרט האטטע, בעקאמען זיא פאן קעניג היינריך, דעם פירטען, * אפפענע שרייבען, וואָרין ער איהנען דיא פרייהייט בע־ וויליגטע, נאך איהרען אלטען פאררעכטען אין דער שטאדט צו וואהנען אונד האנדעל צו טרייבען. אים יאהרע (1632) 5392 בעשטעטיגטע לודוויג, דער דרייצעהנטע, דורך נייע אפפענע בריפע יענע זיינעס פארפאהרען, אונד אבשאן דיזר מאנארך אים יאהרע (1615) 5375 דיא יהודים אויז פראנקרייך פערטריבען האטטע, זא וואר איהנען דאך ערלויבט, אין מעץ אונד באַרדאָה ** צו בלייבען אונד דאזעלבסט האנדעל צו טרייבען. אויך אין דער גראפשאפט אוויניאן, דיא דעם פאפסטע צוגעהערטע, וואהנטען אימּמר יהודים אונד האטטען זינאגאגען. אים יאהרע (1644) 5404 ענטהילט דיא שטאדט מעץ זיבען הונדערט אונד פינף אונד נייני־ ציג פערזאנען יידישר אבקונפט, וועלכע זיבצעהן יאהרע דאראויף נייע אפפענע בריפע גענסט דער פרייהייט ערהילטען, מיט אללען ארטען פאן וואארען צו האנדעלן. דיא קויפלייטע ווידרזעצטען זיך דיזר ערווייטערונג איהרער פאררעכטע; אבר איהרע פערזוכע ווארדען מעהרמאלס פערא־ טעלט, אונד דאז פארלעמענט צו מעץ בעהויפטעטע שטאנדהאפט דיא פרייהייטען דער יידישן געמיינדע.

אים יאהרע (1718) 5478 באטען דיא פערשידענן קערפער־ שאפטען דער האנדעלסלייטע צו מעץ דען קעניג, דיא אנצאהל דער יהודים דאזעלבסט מעכטע פערמינגערט ווערדען, אונד ער מעכטע איהנען קיין אנדערעס געווערבע געשטאטטען; אלז דאז געלדאויזלייהען אויף געזעצ־ ליכע צינזען. צו פאלגע דיזעס אנזוכענס בעפאהל דער קעניג דיא אפפע־ נען

---

* דיא געמאהלין היינריכס, דעם פירטען, מאריא פאן מעדי־ ציס, ליס דען יהודי מאנטאלטא, דער איין זעהר געשיקטער ארצט וואר, נאך פאריז קאממען, מאכטע איהן צו איהרם לייב־ ארצטע, אונד ערהילט פאם קעניגע פיר איהן אונד זיינע פאמיליע פאללקאממענע רעליגיאנספרייהייט.

** דער געזעצליכע אויפענטהאלט דער יהודים צו באַרדאָה שרייבט זיך פאם יאהרע (1650) 5410 הער. זיא ערהילטען דא־ מאלס אונטר דעם נאהמען פאן קויפלייטען אויז פארטוגאל אפפענע בריפע, וואָרין איהנען ערלויבט ווארדע, גיטער אין פראנקרייך צו קויפען.

געשיכטע דער יהודים

לען אן דען קעניג עיינע יעהרליכע אבגאבע. דיא יהודים אין פערשידענען געגענדען פראנקרייכס. איהר צושטאנד אין דיזעם קעניגרייכע אים זיבצעהנטען אונד אכטצעהנטען יאהרהונדערטע. מאן ענטווירפט איינען פלאן צו איהרער פערבעססערונג. דיא אקאדעמיא צו מעץ זעצט איינען פרייז אויף דיזען געגענשטאנד, אונד עז ווערדען דרייא ווערקע געקרענט. באלד נאך דעם אויזברוכע דער פראנצעזישען רעוואלוציאן (שטאאטס-אומוועלצונג) רייכען דיא יהודים בייא דער קאנסטיטואירענדען (שטאאטספערפאססענדען) נאציאנאלפערזאמלונג ביטטשריפטען איין, אונד ערהאלטען ענדליך בירגררעכט. באנאפארטע'ס בעשלוס ריקזיכטליך דער יהודים. עז ווערדען אין פאריז יידישע אבגעארדנעטע פערזאממעלט. איהרע אנטווארטען אויף דיא איהנען פארגעלעגטען פראגען. צו פאריז ווירד איין גראסעס סנהדרין צוזאממען בערופען, אום דען גרונדזעצען, וועלכע אין יענען אנטווארטען ענטהאלטען זינד, איינע רעליגיעזע זאנקציאן (בעשטעטיגונג) צו געבען. געלעהרטע יהודים אין פראנקרייך. לעצטער בעשלוס באנאפארטע'ס אין הינזיכט דער יהודים. פאן דען יהודים אין האללאנד. עז איזט איהנען פערבאטען, קינסטע אונד האנדווערקע צו טרייבען. איהרע פארשטעהר. מעהרערע יהודים אין אמסטערדאם פעראבּרעדען איינען פלאן, דען זיא דער רעגירונג איברייכען. דיא פארשטעהר ווידערזעצען זיך איהנען; זיא בילדען דאהער איינע נייע געמיינדע. איהרע שטרייטיגקייטען מיט דען פארשטעהערן. געלעהרטע יהודים אין האללאנד. דרייא אבגעארדנעטע דער נייען געמיינדע ווערדען אן דאז גראסע סנהדרין נאך פאריז געשיקט, אונד גענעהמיגן דיא ענטשיידונג דיזר פערזאממלונג.

דיא יהודים בעהילטען, נאך איהרער פערבאננונג אויז פראנקרייך דורך קעניג קארל, דען זעכסטען, אים יאהרע 5154 (1394.), איהרע פרייהייטען אונד זינאגאגען צו מעץ, וואו זיא שאן זייט זעהר לאנגען צייטען לעבטען. אום דאז יאהר 5326 (1566.) ווארדען זיא דאראויז פערטריבען; אללײן אים פאלגענדען יאהרע ערהילטען פיר פאמיליען דאז איינבירגערונגסרעכט דורך פערמיטטלונג דעם מארשאללס וויעללעווילע, וועלכער גאווערנאר (בעפעהלסהאבער) דער שטאדט וואר. אלז זיך

אים

מאהל אין איהרעם לעבן אבצושרייבן. דער אונטרשיד צווישן איהנען אונד אנדערן יהודים בעשטעהט דארין, דאס זיא דען תלמוד אונד אללע ראבבינישן שריפטן אונד מיינונגן פערווערפן, אונד זיך אין אנזעהונג איהרער גלויבענספארשריפטן אן דען בלאסן בוכשטאבן דעם געזעצעס האלטן. איהר קאראקטר איזט גאנץ פארוואורפספרייא. איהרע עהרליכקייט איזט אין דער קרים צום שפריכווארטע געווארדן, אונד דאז ווארט איינעם קאראיטן זיהט מאן פיר זא גוט אלז איינע האנדשריפט אן. פאסט אללע טרייבן האנדעל אדר זינד מאנופאקטוריסטן. אויף דיא ערציהונג איהרער יוגענד, וועלכע אין דען שולן עפפענטליכן אונטרריכט ערהעלט, ווענדן זיא גראסע אויפמערקזאמקייט.

אויך אין שוועדען האבן דיא יהודים פרייהייטן ערהאלטן. אין דענעמארק, ווא זיא הינלענגליכע פאררעכטע געניסן, פינדעט מאן מעהרערע אויזגעצייכנעטע מענער אונטר איהנען, זעלבסט איניגע געשיקטע מאהלר. איהרע ערציהונגסווייזע ווירד אימער פערבעססערט. אים יאהרע 5563 (1803) ווארדע צו קאפפענהאגן איינע אנשטאלט צור ערציהונג דער יידישן יוגענד אנגעלעגט; עז איזט איינע ארט פריישולע, דיא בעטרעכטליכע איינקינפטע האט. צו ענדע דעם יאהרעס 5665 (1805) בעליף זיך דיא אנצאהל דער שילר אויף פירציג. אים יאהרע 5566 (1806) ווארדע איינע עפפענטליכע פריפונג אנגעשטעללט, אונד עז פאנד זיך, דאס דיא צעגלינגע גראסע פארטשריטטע אין דער העברעאישן, פראנצעזישן אונד דייטשן שפראכע, אין דער געאגראפיא (ערדבעשרייבונג) אונד אין דער נאטורגעשיכטע געמאכט האטטן, קורץ, דאס דיזע אנשטאלט אין איינעם זעהר בליהענדען צושטאנדע וואר. *

אכט אונד דרייסיגסטעס קאפיטעל

דיא יהודים אין פראנקרייך נאך איהרער פערטרייבונג דורך קארל, דען זעכסטן, נאכריכט פאן דענען, וועלכע זיך צו מעץ נידערגעלאססן האטטן. אפפענע בריפע, וועלכע איהנען היינריך, דער פירטע, אונד זיין זאהן לודוויג, דער דרייצעהנטע, צוגעשטאנדן. אים יאהרע 5478 (1718) ווירד איהרע אנצאהל אויף 480 פאמיליען בעשרענקט, אונד דיזע בעצאה-
לען

* דאזעלבסט זייטע 182. או' פ'. האלבערג דאזעלבסט, זייטע 707. אונד 708.

געשיכטע דער יהודים

זאָוואָהל אין דייטשלאַנד, אַלז אין אַנדערן לענדערן אייראָפּאַס מאַכן דיא יהודים פאָרטשריטטע אין דען וויססענשאַפטן. אין דען דייטשען שטאַאטן האַט מאַן איהרע בעמיהונגן אויפגעמונטערט, אונד איהר צושטאַנד האַט זיך געבעססערט. בעזאָנדערס איזט דיס דער פֿאַלל אין באַיערן, וואָ דיא יהודים מיט אַללן איבריגן איינוואָהנערן אונטר דעם מילדן צעפטער מאַקסימיליאַן יאָזעפֿס, דעס בעסטן דער קעניגע גליקליך לעבן.

אַבר אונגעאַכטעט דער אויפגעקלערטן אונד מענשענפֿריינדליכן פּאָליטיק דער דייטשן רעגענטן צייגטע זיך נאָך פֿאָר איינער צייט אין דייטשלאַנד דער אַלטע פֿאָלקסהאַס געגן דיא יהודים. אים יאַהרע 5579 (1819) פֿאַנדן אין פֿערשידנען געגענדן דייטשלאַנדס אויפשטענדע געגן דיא יהודים שטאַטט וועלכע געפֿעהרליך העטטן ווערדן קעננען, ווען דיא רעגירונגן ניכט שנעללע, צוועקמעסיגע אונד קרעפֿטיגע מאַאַסרעגעלן דאַגעגן ערגריפֿפֿן העטטן.

אין נייעסטר צייט כּראַטן אין מעהרערן שטעדטן דייטשלאַנדס געזעללשאַפֿטן פֿאָן יהודים צוזאַממן, ערבויעטן זיך נייע בעטהייזר, טעמפּעל גענאַננט, אונד ריכטעטן איינע נייע אַרט דעס יידישן גאָטטעסדיהנסטעס איין, וואָבייא אין דייטשער שפּראַכע געבעטעט ווירד. איגרעס שיינט דיזע אַרט פֿאָן יידישעם גאָטטעסדיהנסטע קיינען גוטן פֿאָרטגאַנג צו האַבן.

פֿאָרמאַלס דורפֿטן קיינע יהודים אין רוסלאַנד וואָהנען; אַבר יעצט לעבן 510000 דערזעלבן אין דיזעם רייכע, פֿאָן וועלכן זיך דיא מייסטן אין דען רוססישן פּראָפֿינצן פֿאָן פּאָלען בעפֿינדן. אים יאַהרע 5165 (1805) מאַכטע דער קאַיזר אַלעקסאַנדר איינען אוקאַז (רעגירונגסבעפֿעהל) בעקאַננט, דער איהנען אונטר אַנדערן פֿרייהייטן אויך דאַז רעכט צוגעשטאַנד, איהרע קינדר אין יעדר שולע אונד אויף יעדר אוניפֿערזיטעט דעס רייכס ערציהן צו לאַססן; אויך ערלויבטע איהנען דיזר מאָנאַרך, שולן אויף איהרע אייגענען קאָסטן אַנצולעגן.

איינע קאָלאָניא קאַראַיטישר יהודים וואָהנט אין איינר פֿעסטונג אין דער קרים, אונד געניסט דיא פֿרייע אויזאיבונג איהרער אַלטען געוואָהנהייטן אונד בעזאָנדערן געברייכע. דיזע קאַראַיטן זעהען עז פֿיר איינע פֿראָממע האַנדלונג אַן, דיא ביבעל (תורה, נביאים וכתובים) אָדר רעליגיעזע ערקלערונגן איבר דען טעקסט (דיא אורשריפֿט) איינמאַהל

אים יאַהר (1796· 5556, לעגטע איינע געזעללשאַפֿט פֿאָן
יהודים, בעזאָנדערס פֿאָן יונגן מעננרן, צו דעססויא איינע שולע פֿיר דיא
קינדר איהרר נאַציאָן אָן· מאַן פֿערמעהרטע דיא אַנצאַהל דער לעהרר,
אַלז דיא צאַהל דער צעגלינגע ביז אויף הונדערט אַנגעוואַכסן וואַר· דער
אָבן גענאַננטע העררר פֿרענקל וואורדע אַלז דירעקטאָר דיזר שולע
אַנגעשטעללט·

צו זעעזען אים ברוינשווייגישן וואורדע אים יאַהרע (1801·
5561, דורך דיא פֿרייגעביגקייט דעם העררן יאַקאָבזאָהן, דער
איינע האָהע שטעללע אין דינסטן דעס הערצאָגס פֿאָן ברוינשווייג
פֿערוואַלטעט האַטטע אונד דיא אַכטונג אַללר שטענדע געניסט, איינע
שולע פֿיר יידישע קינדר עררי̇כטעט. דיא אַרמן נימממט מאַן היר אומזאָנסט
אויף; דיא אַנדערן בעצאַהלן נאַך איהרם פֿערמעגן· דיא צעגלינגע ווער=
דען אין פֿערשידענן ניצליכן פֿעכערן אונטעררי̇כטעט· *

אין פֿראַנקפֿורט אַם מאַין בעשטעהן זייט מעהרערן יאַהרן
איינינגע שולן פֿיר יהודים. אָן דיזן שולן זינד זעהר פֿאָרציליע פערזאָנגן
(ערציהר), וויא דיא העררן העס, יאָהלזאָהן צירנדאָרפֿר אַ׳
אַ׳ מ׳, אַנגעשטעללט, אונד דיא בעמיהונגן דיזר טהעטיגן אונד געלעהר=
טען מעננר ווירקן וואָהלטהעטיג אויף דיא בילדונג אונד פֿערעדלונג דער
דאָרטיגן יהודים. פֿראַנקפֿורט אַם מאַין, וואָ דיא יהודים פֿאָר קורצר
צייט, מיט איינינגן בעשרענקונגן, דאַז בירגערעכט ערהילטן, איזט דיא
געבורטסשטאַדט דער בעריהמטן העררן פֿאָן ראָטהשילד, דיזע עד=
לע פֿאַמיליע עררייכטע דורך איהרע אונגעמיין אויזגעדעהנטן אונד וויכ=
טיגן געשעפֿטע, וועלכע איהר ערשטוינליכע רייכטהימר בראַכטן, אונד
דורך דיא פֿאָרציגליכע אַכטונג, דיא זיא אָן מעהרערן אייראָפעאישען
האָפֿן געניסט, איינן האָהן גראַד פֿאָן גלאַנץ אונד ווירדע, אונד איהרע
מאַניגפֿאַכן טוגענדן, בעזאָנדערס איהרע מענשענליבע, איהרע גראָס=
מוטה אונד וואָהלטעטיגקייט, ויכערן איהרן דויערנדן רוהם.

זאָנסט ערהאָב מאַן אין דייטשלאַנד פֿאָן דען יהודים איינען
לייבצאָלל, דער זיא מיט דען טהירן מיט געשפּאַלטענן קלויען אויף
גלייכן פֿוס זעצטע; אבר דיזר שענדליכע צאָלל וואורדע אין שפּעטערן
צייטן אויפֿגעהאָבן, וואָצו דיא ריהמליכן בעמיהונגן דער ביירן אויזגע=
צייכנעטן יהודים, יאַקאָבזאָהן אונד ברייטענבאַך, פֿיל בייטרו=
גען·

---

* דאָועלבסט זייטע 180· אָ׳ פֿ׳·

געשיכטע דער יהודים

מארקוס הערץ וואר אייגענטליך איין ארצט, אבער אויך צוגלייך איין שארפזינניגר אונד געלעהרטר פילאזאף. ער לעבטע עבענפאללס אין בערלין, אונד גאב מעהרערע זעהר לעהרייכע שריפטן הערויז.

ליאן גאמפארץ צייכנעטע זיך אויך דורך איין ווערק איבר ליטעראַרישע געגענשטענדע אויז. לאצארוס בענדאפיד, איין זעהר געלעהרטר פילאזאף, לעבט נאך יעצט צו בערלין. ער שריב מעהרערע שעצבארע ווערקע, דיא זיך עבען זא זעהר דורך שארפזינניגע בעמערקונגען, אלז דורך זאכגעהאלט אויזצייכנן. *

אויסר דען גענאננטן מענניערן טהאטן זיך נאך פילע געלעהרטע יהודים אין דייטשלאנד דורך איהרע שריפטן הערפאר. אונטר דיזע געהערן: פרידלענדר, אייכעל, וואלפסזאהן, רבי הירץ האמבורג, רבי יהודה ליב בן זאב, רבי וואלף היידענהיים, איין גראסר געלעהרטר אונד קעננר דער מארגענלענדישן שפראכן, רבי שלום כהן איין גראסר העברעאישר גראממאטיקר אונד דיכטר, אונד פילע אנדערע.

אין בערלין ערשין פאר מעהרערן יאהרן איינע ליטעראַרישע צייטשריפט אין העברעאישר שפראכע, דיא אונטר דעם טיטל: «המאסף» פאן מעהרערן געלעהרטן יהודים הערויזגעגעבן ווארדע. דיזע טרעפפליכע שריפט פערברייטעטע פיל געשמאק אונד זין פיר וויססענשאפט אונד קונסט אונטר דען יהודים. צו דעססויא ערשיינט נאך יעצט איינע אונטערהאלטענדע אונד געהאלטפאללע דייטשע צייטשריפט אונטר דעם טיטל: «זולאמיטה,» וועלכע דיא העררן פרענקל אונד וואלף הערויזגעבן, דיא מיט רעכט אונטר דיא פארציגליכן יידישן געלעהרטן געצעהלט ווערדן.

אין פערשידענן שטעדטן דייטשלאנדס, צ׳ ב׳ אין ברעסלויא קעניגסבערג או׳ ז׳ וו׳, ערריכטעטן דיא יהודים בעזאנדערע שולן, איהרן קינדערן אין שפראכן אונד וויססענשאפטן גוטן אונד צוועקמעסיגן אונטערריכט געבן צו לאססן. אויך האבן זיא זאלכע שולן צו בערלין, פראנקפורט אם מאין, דעססויא אונד זעעזען, פארציגליך פיר ארמע קינדר. זיא זינד פאסט אינסגעזאממט דורך פרייוויללינגע בייטרעגע ערריכטעט אונד אונטערהאלטן ווארדן.

קא:פערזאציאנס=לעקסיקאן, ארטיקל. מאזעס מענדעלסזאהן

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 179, אונד 180

אין איינם זאָ גערייצטן צושטאַנדע, דאַס איינע ערקעלטונג הינרייכענד וואַר, זיינעם לעבן איין ענדע צו מאַכן. ער שטאַרב דען 4. יאַנואַר, אים יאַהרע (1786) 5546. דיא געלעהרטע וועלט האַט דיזעם גראָסען לעהרער זיינר נאַציאָן, דעססן פאָרבילד סאָקראַטעס וואַר, אום זאָ וויללינגר דען איהם נעביהרענדן רוהם צוערקאַננט, יע גרעסערע הינדערניססע ער צו איבערוועלטיגן האַטטע. דיא דייטשע שפראַכע פערדאַנקט איהם איינן גראָסן טהייל איהרער בילדונג אונד ווירדע. אים פילאָזאָפישן דיאַלאָג (געשפרעך) מאַכטע ער אונטר דען דייטשן דען ערסטן געלונגענן פערזוך, אינדעם ער רענזועלבן דעם פלאַטאָ אונד קסענאָפאָן נאַכבילדעטע. ער גאַב צוערסט דען אונטערזוכונגען דער סיסטעמאַטישן (צוזאַממענהענגענדן) פילאָזאָפיא עלעגאַנץ (צירליכקייט) אונד אַננעהמליכקייט. אויסר דען בערייטס נאַמענטליך אַנגעפיהרטן שריפטן שריב ער: פילאָזאָפישע שריפטן 2 בענדע, איינע איבערזעצונג דער פינף ביכער משה'ס (חמשה חומשי תורה) אונד דער פזאַלמן (תהלים), איינע העברעאישע ערקלערונג דער לאָגיק (פערנונפטלעהרע) דעס מאַימאָנידעס (פירוש על ביאור מלות ההגיון לרמ"בם זצ"ל) או' ז' וו'. *

מענדעלסזאָהנס רוהם וואַר דער עלעקטרישע פונקע, דער דען גייסט דער יהודים אויפרעגטע. עז טראַטן זייט דען טאַגן דיזעס וועלטווייזן פילע געלעהרטע מעננר אונטר דען יהודים אויף, דיא איהרער נאַציאָן האָהע עהרע מאַכטן.

רבי נפתלי הירץ וויזל (וועססעלי), דער אין בערלין לעבטע אונד איין פריינד מענדעלסזאָהנס וואַר, ווירד אונטר דיא גראָסן יידישן געלעהרטן געצעהלט. ער וואַר איין פאָרציגליכר תלמודיסט, איין גראָסר העברעאישר שפראַכפאָרשר אונד דיכטר, איין שאַרפזינניגר אויזלעגר דער הייליגן שריפט אונד איין בערעדזאַמר, ערלייכטעטער זיטטענלעהרער. ער שריב פילע האָכגעשעצטע ווערקע.

מאַרקוס אליעזר בלאָך, איין יידישר אַרצט, דער אין אַנסבאַך געבאָרן וואַר אונד זיך אין בערלין נידערליס, וואַר איינר דער ערסטן נאַטירפאָרשר זיינר צייט. זיין ווערק איבר דיא פישע אונר וועטהירע איזט מיט רעכט זעהר בעריהמט. ער שטאַרב צו בערלין אים יאַהרע (1799) 5559.

מאַרקוס

* דיא געשיכטע דער יורען, דאַזעלבסט זייטע 176. או' פ'.

טהוויאסטישן (שווערמערישן) לאפאטער, דער איהן פיר דיא רעלי=
גיאן דער נוצרים געווינגן וואללטע, וואוסטע מענדעלסזאהן מיט
פיינהייט אונד דעליקאטעססע (צארטגעפיהל) אבצולעהנן, וויא זיינע
קארדעספאנדענץ מיט לאפאטער צייגט; אבער דער פעררוס, זיך
אויף איינע זא אונערווארטעטע וויזע אנגעגריפפן צו זעהן, צאג איהם
איינע שווערע קראנקהייט צו, דיא איהן לאנגע צו אללן געלעהרטן אר=
בייטן אונטיכטיג מאכטע. נור לאנגזאם גענאס ער. ער פערזוכטע יעצט
ווידר, איין צוזאממענהענגענדס ווערק צו שרייבן. אויף איינע גערינגע
פעראנלאססונג לעגטע ער אין זיינם יערוזאלעם אדער איבער
רעליגיעזע מאכט אונד יודענטהום דער וועלט דיא טרעפליכסטן
אידעען (געדאנקן) פאר, דיא צום טהייל דעסוועגן זא שיף פערשטאנ=
דען ווארדן, וויל זיא פאראורטהיילע, דיא זייט יאהרהונדערטן בעפעס=
טיגט ווארן, געראדע צו אנגריפפן.

מענדעלסזאהן בעשעפטיגטע זיך מיטטן אונטר האנדעלסגע=
שעפטן פארטדויערנד מיט דען וויססענשאפטן, אונד ארבייטעטע מעה=
רערע שריפטן פיר דיא קינדר זיינר נאציאן אויז. זיין ליבלינגסגעגענ=
שטאנד וואר דיא ערהעבונג אונד פערעדלונג זיינר נאציאן. ער גאב
דאהער אויך דיא ריטואלגעזעצע דער יהודים הערויז,
וועלכע ער אונטער דער לייטונג דעם אבעררבבינערס צו ברלין
רבי צבי הירש (הירש לעווין), אויזארבייטעטע. ער האטטע זיינם
עלטעסטן זאהנע אונד איינגן אנדערן יינגלינגן דיא אנפאנגסגרינדע
זיינם פילאזאפישן סיסטעמס (לעהרגעביידעס), בעזאנדערס דיא
לעהרע פאן גאטט, אין איניגן מארגענשטונדן אויז איינאנדר גע=
זעצט. דיא רעזולטאטע (ערגעבניססע) זיינר אונטערזוכונגן מאכטע
ער יעצט אין איינם ווערקע אונטר דעם טיטל: « מארגענשטונדען »
בעקאננט, פאן דעם, זיינם דאצווישן איינטרעטענדן טאדעס וועגן, נור
דער ערסטע באנד ערשין. יעצט ערהילט ער יאקאבי'ס אן
איהן געריכטעטע שריפט: « איבער דיא לעהרע דעס שפינא=
צא. » מענדעלסזאהן גלויבטע, לעססינג, זיינן טאדטן פריינד,
געגן דיא בעשולדיגונג, איין אנהענגר דעס שפינאציסמוס (דער פילא=
זאפישן לעהרע דעס שפינאצא) געוועזן צו זיין, פערטהיידיגן צו מיס=
סען. זיין הערץ וואר טיף פערוואונדט; אהנע זיינר ערשעפפטן קרעפטע
צו אכטן, איילטע ער, דען ערסטן איינדרוק דער יאקאבישן בעשולדי=
גונג צו פערטילגן, אונד ארבייטעטע דיא שריפט אויז: מאזעס מענ=
דעלסזאהן אן דיא פריינדע לעססינגס. » ער בעפאנד זיך

אין

קינדר, אונד נאך אונד נאך צום אויפזעהר, פאקטאר (געשעפטספיהרר) אונד ענדליך צום טהיילנעהמר זיינר פאבריק מאכטע.

אים יאהרע (1754) 5514, מאכטע ער דיא בעקאננטשאפט לעססינגס, דיא אויף זיינע בילדונג דען פארטהיילהאפטעסטן איינפלוס האטטע. דיא בריפע איבער דיא עמפפינדונגען וואהרן דיא ערסטע פרוכט דער איבונג דעס העברעאישן פילאזאפן אין דער דייטשען שפראכע. דאמאלס בעפאנד זיך דיא דייטשע שפראכע נאך אין איינעם פערנאכלעססיגטן אונד אונגעבילדעטן צושטאנדע, אונד דיא קלארהייט, בעשטיממטהייט אונד ווירדע, דיא ער אין זיינעם פארטראגע צייגטע, צייכנעטן איהן צו זיינעם גראסן פארטהיילע אויז. אויך מיט אבבט אונד ניקאלאי ווארדע ער בעקאננט. דיא אבבטישע קאררעספאנדענץ, איינע זאממלונג צווישן אבבט, מענדעלסזאהן אונד ניקאלאי געוועכסעלטער בריפע, איזט איין הערדליכעס דענקמאל דער פריינדשאפט אונד דער פערטרויליכקייט דיעזר טרעפפליכן מעננר. אן דער ביבליאטהעק דער שענען וויססענשאפטן, זאוויא אן דען בריפען, דיא נייעסטע ליטעראטור בעטרעפפענד, נאהם מענדעלסזאהן וויכטיגן אנטהייל; אויך פיר דיא ערסטן בענדע דער אללגעמיינן דייטשן ביבליאטהעק וואר ער טהעטיג, וויא אייניגע זעהר פארציגליכע רעצענזיאנן (בעאורטהיילונגען) פאן איהם בעווייזן.

אים יאהרע (1764) 5524, ערהילט ער, דורך איינע שריפט איבר דיא עפידענץ (געוויסהייט) דער מעטאפיזיק (איבערזינליכקייטסלעהרע) דען פרייז דער בערלינר אקאדעמיא (געלעהרטענגעזעללשאפט) דער וויססענשאפטן. אים יאהרע (1767) 5527, גאב ער זיינן פעדאן אדער איבער דיא אונשטערבליכקייט דער זעעלע הערויז. דיזע שריפט בעטראכטעטע מאן אלז איינע העכסט מערקווירדיגע אונטערזוכונג איבער איינן זא אבסטראקטן (אבגעצאגענן) אונד ערהאבענן געגענשטאנד, אונד זיא פערברייטעטע זיינן רוהם ניכט נור איבער דייטשלאנד, זאנדערן אויך אין דאז אויזלאנד. וועגן דער שטערקע זיינר גרינדע נאננטע מאן איהן דען יידישן סאקראטעס, אונד וועגן דער אננעהמליכקייט זיינס פארטראגס דען יידישען פלאטא. דאז געגאננטע ווערק ווארדע אינס פראנצעזישע אונד ענגלישע איבערזעצט.

דיא אויפפאדערונגען אונד דרינגענדן פארשטעללונגען דעס ענגטהוזיאסטישן

וועם אונגליקקע קאם נאך, דאס ער גאנץ ארם וואר; ער מוסטע דאהער (1742) 5502 צו פוס נאך בערלין וואנדערן, אום דארט זיינן לעבענסאונטערהאלט צו זוכן אונד זיינע שטודיען פארטצוזעצן. מעהרערע יאהרע לעבטע ער אין דיזר שטאדט, אונבעקאנט, ארם אונד אפט דער נעטהיגסטן לעבענסבעדירפניססע בערויבט.

דאך ווארדע ער צו דיזר צייט פאן רבי דוד, דעם אברראבבינר (רב) צו בערלין, אונטרשטיצט, דעססן האנדשריפטן ער אבשריב, אונד אונטר דעססן לייטונג ער אין דיא געהיימניססע דער יידישן גאטטעסגעלאהרטהייט אונד רעכטסגעלעהרזאמקייט איינגעווייהט ווארדע.

דאז שיקזאל פיהרטע איהן מיט איינם פאלנישן ראבבינן, נאמענס רבי ישראל, צוזאממן, דער איין טיפזינניגר דענקר אונד גראסר מאטהעמאטיקר וואר. רבי ישראל גאב איהם דען אייקלידעס אין איינר העבראישן איבערזעצונג אין דיא הענדע, אונד וועקטע דאדורך אין איהם דען טריב צור מאטהעמאטיק (גרעססענלעהרע), דערן שטודיאום דען פערשטאנד דעס יינגלינגס שערפטע אונד אויזבילדעטע. נאך דעם צו פריהן טאדע זיינס געליבטן פריינדס פערזאה איהן דער יידישע ארצט, דאקטאר קיש, מיט ביכערן, אונד וואנדטע איינען טהייל זיינר צייט אויף דען אונטערריכט איינס שילערס, דעססן גראסע גייסטעסגאבן ער בעמערקטע אונד דען ער צו אונטערשטיצן בעשלאס. דורך דען אונטערריכט, דען איהם דיזר שעצבארע פריינד אים לאטיינישן גאב, וואר מענדעלסזאהן באלד אים שטאנדע, לאקקע אין איינר לאטיינישן איבערזעצונג צו לעזן.

אים יאהרע (1748) 5508, מאכטע ער בעקאנטשאפט מיט דעם דאקטאר אהרן זאלאמאן גומפערט, איינם געלעהרטן יהודי, דער מיט דער ארצנייקונדע, זיינר בראדוויססענשאפט, קעננטניסע דער מאטהעמאטיק פערבאנד, אונד אויך אין דען נייערן שפראכן טרעפפליך בעוואנדערט וואר. ער פיהרטע איהן אין איינע געלעהרטע געזעללשאפט איין, אונד דיא ליטעראַרישן אונטעררעדונגן ערווייטערטען זיינע איינזיכטען. יעצט לעגטע ער זיך אויף דיא לעבענדן שפראכן, אונד מאכטע שנעללע אונד אונגעמיינע פארטשריטטע אין דער ליטעראטור זיינר צייט. זא לעבטע ער דער וויזהייט אונד וויססענשאפט אהנע אללע אויפמונטערונג, אלז דיא ער אויז זיך זעלבסט שעפפטע, זעלבסט אהנע געוויססן אונטערהאלט, ביז איין רייכר יידישר זיידענפאבריקאנט צו בערלין, נאמענס בערנארד, איהן צום ערציהר זיינר

5572 האבן דיא יהודים אין דען פרייסישן שטאאטן מיט דען נוצרים גלייכע רעכטע ·

צו דען גרעסטן תלמודיסטן דיזר צייט געהערטע דער בעריהמטע ר ב י י ו נ ת ן, וועלכר אין מ ע ץ אונד צולעצט אין ה א מ ב ו ר ג ר ב (אבעררא‌בבינר) וואר· דיזר זעהר געלעהרטע מאן ענטוויקעלטע אין זיינן טרעפליכן שריפטן (כרתי ופלתי, א ו ר י ם ו ת ו מ י ם, י ע ר ו ת ד ב ש אונד ל ו ח ו ת ה ע ד ו ת) טיפע ראבבינישע געלעהרזאמקייט, אונד איין מאנוסקריפט (איינע האנדשריפט) פאן איהם, בעטיטעלט: מ י ר ב, צייגט זיינע גראסן קעננטניסע אין פילן וויססענשאפטן· ער שטארב אים יאהר (1757) 5517·

מאן ערווייזעט דען יהודים בלאם גערעכטיגקייט, ווען מאן איינגעשטעהט, דאס דיא געלעהרזאמקייט אונד דיא עדלע דענקארט, וועלכע פערשידענע אונטר איהרער נאציאן צייגטן, וואהרשיינליך דען וועג צו דען שריטטן באהנטן, דיא מאן צו איהרן גונסטן טהאט. אונטר דען יידישן געלעהרטן, וועלכע דאז שטודיאום דער ליטעראטור (געלעהרזאמקייט) בעפערדערטן אונד דען רוהם איהרער ברידר ערהעהעטן, צייכנעט זיך ר ב י מ ש ה ב ן מ נ ח ם אדר מ ע נ ד ע ל ס ז א ה ן פארציגליך אויז· *

דיזר בעריהמטע פילאזאף וואר אים יאהרע (1729) 5489 צו ד ע ס ס ו י א געבארן. זיין פאטר, ר ב י מ ע נ ד ל (מנחם), איין יידישר שולמייסטר (מלמד), אונטרריכטעטע איהן אין דען אנפאנגסגרינדן, אונד ער שטודירטע דיא הייליגע שריפט אונד דען ת ל מ ו ד אין איינער יידישן שולע.

מ ע נ ד ל ז א ה ן דער איינן קרעפטיגן אונד אריגינעללן (איינגענטהימליכן) גייסט בעזאס, אונד דאמיט איינע גלידהענדע וויסבעגירדע פערבאנד, זוכטע באלד אונטר דער מענגע ראבבינישר שריפטן דיא פארטרעפליכן ווערקע דעם מ א י מ א נ י ד ע ס (רמב"ם) אויז, אונד שטודירטע זיא מיט זא גראסעם ערפאלגע, דאס זיא דער ערסטע גרונד זיינר וועלטווייזהייט וואורדן· אבר זיין אונערמידליכר פלייס שוועכטע זיינע פאן נאטור ניכט פעסטע געזונדהייט זא זעהר, דאס ער אין זיינעם צעהנטן יאהרע אין איינע גאנץ בעזאָרערע נערפענקראנקהייט פערפיל, דיא איהם איינע לעבענסלענגליכע קרענקליכקייט פעראורזאכטע· צו די-

זעם

---

* דיא געשיכטע דער יהודים, דאזעלבסט זייטע ·176 175·

געשיכטע דער יהודים

נון וואָללן וויר ערצעהלן, וואס מאַן אין דייטשלאַנד צור פֿער־
בעססערונג דעס שיקזאַלס דער יהודים געטהאַן האַט, אונד וואס זיא
זעלבסט צו איהרער בילדונג אונד פֿערעדלונג אונד צור בעססערן ערצי־
הונג איהרער יוגענד אונטערנאָממן האַבן.

אים יאַהרע 5542 (1782) רייםטע קאַיזר יאָזעף, דער צוויי־
טע, דען יהודים אין זיינעם רייכע מעהרערע פֿרייהייטן איין. ער גאַב
איהנן דאַז רעכט, אַללע קינסטע אונד געווערבע צו טרייבן, אונד ער־
לויבטע איהנן, זיך מיט דעם אַקקערבויא צו בעשעפֿטיגן אונד אונגע־
הינדערט אויף דען שולן אונד אוניפֿערזיטעטן צו שטודירן. דיזר מאָנ־
אַרך פֿאָרדערטע זיא אויך צום קריגסדינסטע אויף, אונד האַטטע איינע
גראָססע אַנצאַהל יהודים אונטער זיינן טרופפן. עז וואורדע איין זעגן גע־
דרוקט, דען דער אָבערראַבבינר (רב) צו פראַג פֿינף אונד צוואַנציג
בעהמישן יהודים געגעבן האַטטע, דיזע אַלז געמיינע זאָלדאַטן דינטן,
ער ערמאַהנטע זיא דאַרין, פֿיר קאַיזר אונד פֿאַטערלאַנד טאַפּפֿער צו קעמפ־
פֿען, אונד זאָ פֿיל אַלז מעגליך דיא אויזאיבונג איהרער רעליגיאָן מיט
דער געוויזן ערפֿיללונג איהרער זאָלדאַטענפֿליכטן אין איבעראיינשטים־
מונג צו ברינגען. אין דעם קריגע, דער זיך מיט דער טהיילונג פּאָלענס
ענדיגטע, האַטטע דיא עסטערייכישע אַרמעע זעכס באַטאַליאָנס יהודים.

קאַיזער לעאָפּאָלד, דער צווייטע, רייםטע דען אין זיינן
ערבשטאַאַטן צערשטרייטען יהודים דאַז רעכט איין, דאָקטאָרן דער רעכ־
טע צו ווערדן, ווען זיא דיא געהעריגן קעננטניססע דאַצו העטטן; אויך
זאָללטן זיא אַלז רעכטס ביישטענדע, וואָוואָהל פֿיר יהודים אַלז נוצרים,
אויפֿטרעטן קעננן. אים יאַהרע 5551 (1791) וואורדע אויף דער או־
ניפֿערזיטעט צו פראַג איין יהודי דאָקטאָר דער רעכטסגעלעהרזאַמ־
קייט. *

אין דען פריייסישן שטאַאַטן לאַסטעטן נאָך אין נייערן צייטן גע־
וויססע דריקקענדע אַנאָרדנונגען אויף דען יהודים. דער פֿאַטער איינר
יידישן פֿאַמיליע קאָננטע נור איינן פֿאָן זיינן זעהנן פֿערהייראַטהן; זעל־
טען ערהילט ער דיא ערלויבניס צור פֿערהייראַטהונג איינס צווייטן, אונד
דיא איבריגן מוסטן איינזאַם אונפֿערהייראַטהעט בלייבן. יעדער
יהודי, דער הייראַטהעטע, מוסטע אויך איינע געוויססע קוואַנטיטעט פּאָר־
צעללאַן אויז דער קעניגליכן פֿאַבריק נעהמן. דיזע איינריכטונגען
וואורדן אים יאַהרע 5569 (1809) אויפֿגעהאָבן, אונד זייט (1812)

5572

---

* דיא געשיכטע דער יודען, דאַזעלבסט זייטע 173 או׳ פֿ׳

מעסיגקייטן צו שולדן קאממן צו לאססן, בייא שטארקעם טאדעל אונד בייא פערלוסט דער פאררעכטע, וועלכע זיא אלז מיטגלידר דער געמיינדע האבן. *

צור אונטערשטיצונג דער ארמן טראגן דיא יהודים אין ענגלאנד אין גלייכעם מאאסע מיט דען אנדערן איינוואהנערן בייא. דיא אנצאהל דער יהודים אין לאנדאן אונד פאלגליך דיא אנצאהל איהרער ארמן האט זיך אין דען לעצטן יאהרן זעהר פערמעהרט, אונד מאן האטטע דאהער איינינגע מיטטעל צור פערבעססרונג איהרעס שיקזאלס פיר ראטהזאם געפינדן. אין דיזר אבזיכט ווארדן (1801) 5561 פאן פאן אפען, איינעם געלעהרטן אונד אויזגעצייכנעטן מיטגלידע איהרער געמיינדע, אין צוויא בריפן אן הערן קאלקון, פערפאססר דער פאליצייא פאן לאנדאן, נעווייססע פארשלעגע געמאכט. דיא פאלגע דאפאן וואר דיא ערריכטונג איינעם יידישן שפיטאלס אדער ארמענארבייטסהויזעס צו מייל ענד, ראז דען נאמן: "נוה צדק" ערהילט. דיזעס הויז ווארדע, צור אויפנאהמע אונד אונטערשטיצונג בעיאהרטר מעננר אונד פרויענציממר, זא וויא צור ערציהונג אונד צור בעשעפטיגונג דער יוגענד ביידערלייא געשלעכטס דורך ארבייט, אים יאהרע (1808) 5568 ערעפנעט. דיא פאנד (געלדפארראטהע) צו דיזר וואהלטהעטיגן אנשטאלט פערדאנקט מאן הויפטזעכליך דער מענשענליבע אונד טהעטיגקייט דער בידרן אונד געצייכנעטן יידישן קויפלייטע, בעניאמין אונד אבראהאם גאלדסמיד.

מאן האט אין ענגלאנד פערשידענע בערעכנונגען, אין הינזיכט דער אנצאהל דער יהודים, אנגעשטעללט. נאך הערין קאלקון (לאנדאן'ס פאליצייא זייטע 21) בעליפט זיך איהרע אנצאהל אויף 26000. אנדערע זינד דער מיינונג, דאס זיא ניכט איבר 16000 בעטראגן. זיא האבן יעצט אין לאנדאן פינף זינאגאגן, נעמליך איינע פיר דיא פארטוגיזישן, דרייא פיר דיא דייטשן יהודים, אונד דיא איינע איזט איינע געלעגענהייטסזינאגאגע אין וועסטמינסטער אדר אם שטראנדע. אונטר דיזן איזט דיא פארציגליכסטע דיא גראסע זינאגאגע אין דוקע'ס פלעס אן אונד אין דער נעהע דער שטראסע, וואו יעצט דיא מייסטן יהודים וואהנן, וויא זאנסט אין דער אלטן יורי. *

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 169. או' פ'.

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 171 אונד 172.

געשיכטע דער יהודים

אין אַנדערער יידישר שריפטשטעללר זאַגט, «דאַס זיינע מיטברידר אין ענגלאַנד ניא נאָך זאָ פאָרטרעפפליך אין דער אינ- אונד אויזלענדישן ליטעראַטור (געלעהרזאַמקייט) בעוואַנדערט געוועזן זייען, אַלז יעצט; דאַס פילע אונטר איהנען ביידערלייא געשלעכטס קעננטניססע אונד איינזיכטן בעזאָסן, אונד דאַס זיא זיך צו קיינר צייט געלעהרטערער אונד אויפגעקלערטערער ראַבבינר ריהמן קאָננטן, אַלז דעם דאָקטאָרס הירשעל אונד דעם דאָקטאָרס מענדאָלאַ.» דאָקטאָר הירשעל, דער פאָרזיצענדע ראַבבינר דער דייטשן זינאַגאָגע אונד פערפאַססר מעהרערער געלעהרטר ווערקע, איזט אים יאַהרע 5522 (1762) אין לאָנדאָן געבאָרן. זיין פאַטר בעגאַב זיך איינִגע צייט דאַראויף נאָך בערלין, ער אַבר וואורדע אים יאַהרע 5562 (1802) נאָך לאָנדאָן בערופן, אום פאָרזיצר דער זינאַגאָגע צו ווערדן. דאָקטאָר מענדאָלאַ, דער פאָרזיצענדע ראַבבינר דער פאָרטוגיזישן זינאַגאָגע, איזט צו ליוואָרנאָ געבאָרן. אונטר דען געלעהרטן יהודים אין ענגלאַנד צייכנען זיך פאָרציגליך דאַוויד לעפי, דער פערפאַססר מעהרערער געשעצטר ווערקע, אונד ד' איזראַעלי אויז.

אין לאָנדאָן טהיילן זיך דיא יהודים אין דיא פאָרטוגיזישע אונד דייטשע זינאַגאָגע, פאָן וועלכן יעדע איהרע בעזאָנדערן אַנאָרדנונגן צו איהרער איננערן רעגירונג האַט. דיא באַנקיערס אונד דיא אַנגעזעהענסטן קויפלייטע געהערן פאָרציגליך אונטר דיא יהודים פאָן דער פאָרטוגיזישן זינאַגאָגע; דיא פאָן דער דייטשן זינאַגאָגע זינד בייא ווייטעם דיא צאַהלרייכסטן, אונד זאָללן, מיט אויזנאַהמע איניגר וועניגן, אים גאַנצן אַרם זיין, אונד אין גערינגעם אַנזעהן שטעהן.

דיא יהודים בעווייזן אַם שבת אונד אַן אַנדערן פעסטטאַגן אין אַללן איהרן זינאַגאָגן איהרע רעכטליכע דענקאַרט, אונד בעטן פיר דאַז וואָהל דער קעניגליכן פאַמיליע אין ענגלאַנד.* אויך געריכט עז דער יידישן נאַציאָן צו האָהער עהרע, דאַס דיא אָברהייפטר דער פערשידענן זינאַגאָגן אין לאָנדאָן אונד אַנדערע אויזגעצייכנעטע מעננר אונטר דען יהודים, פאָר איניגר צייט, איינע קרעפטיגע ערמאַהנונג אַן איהרע מיט ברידר ערליסן, דען לאַנדעסגעזעצן צו געהאָרכן, אַם זאָננטאַגע קיינען האַנדעל צו טרייבן אונד זיך קיינע אַנדערן אונרעגעלמעסיגקייטן

---

* דער לאָבענסווערטהע רעליגיעזע געברויך, פיר דאַז וואָהל דעם רעגענטן אונד זיינר פאַמיליע אין דער זינאַגאָגע צו בעטן, איזט אַללענטהאַלבן אונטר יהודים איינגעפיהרט.

דיזעם געזעץ וואורדע באַלד בייא דער ענגלישן נאַציאָן איין גע=
גענשטאַנד דעס אַבשייעס אונד דער פֿערוווינשונג. דען מיניסטערן מאַכ=
טע מאַן דיא העפֿטיגסטן פֿאָרווירפֿע; מאַן פרעדיגטע פֿאָן דען קאַנצעלן
דאַגעגען,* דיא קערפרשאַפֿטן אונד דער פעבעל ווידרזעצטן זיך· דאַהער
בעקאַמן פֿאַסט אַללע פאַרלאַמענטסמיטגלידר דען אויפֿטראַג, דיזעס גע=
זעץ אין דער נעכסטן זיצצונג ווידר אויפֿצוהעבן·

דאַז מיניסטעריאום פֿערזוכטע, דעם שטראָמע ניכט צו ווידר=
שטעהן, אונד שפּראַך אַם טייסטן פֿיר דיא אויפֿהעבונג. מעהרערע מיטגלי=
דער שפּראַכן פֿאָרטרעפֿפֿליך פֿיר דיא איינבירגערונג דער יהודים; אַבער
דאַז געזעץ וואורדע דעססן אונגעאַכטעט אין דער נעמליכן זיצצונג ווידר אויפֿ=
געהאָבן· דיא בישעפֿע האַטטן אים אַללגעמיינן מיט דער בעגינסטיגונג דער
יהודים צופֿרידען געשינן, אונד זיא וואַרן עז אויך מיט דער אויפֿהעבונג דעס
געזעצעס.

נאַכדעם דיזר פֿערזוך צור בעגינסטיגונג דער יהודים געשייטערט וואַר,
האַט זיך איהר געזעצליכר צושטאַנד אין ע נ ג ל אַ נ ד ניכט פֿערענדערט; זיא
זינד אַבר קיין געגענשטאַנד דער פֿעראַכטונג אונד דער שענדליכן בעליידיגונ=
גען מעהר, דענען זיא זאַנסט בעשטענדיג אויזגעזעצט וואַרן· זיא געניסן
פֿרייע רעליגיאָנסאיבונג, אונד האַבן גלייכן אַנטהייל אַן יערעם בירגערליכן
רעכטע, דאַז צור ערווערבונג אָדר צום זיכערן געברויכע דעס אייגענטהומס
ערפֿאָרדערליך איזט; אינד אָב זיא שאָן וועגן איהרר רעליגיאָן, דען טעסט=
אייד (פּראָבאייד) ניכט שווערן אונד אַלזאָ קיינע עפֿפֿענטליכן עמטער
פֿערוואַלטן קעננן: זאָ זינד זיא דאָך מיט דען פֿרייהייטן, דיא זיא האַבן,
גאַנץ צופֿרידן· איין ענגלישר יהודי בעמערקט אין איינם בריפֿע אַן דאַז
סנהדרין צו פאַריז אים יאַהרע (1808) 5568, «דיא אויפֿ=
געקלערטע פּאָליטיק (שטאַאַטסקלוגהייט) דער גראָסבריטאַננישן רעגיי=
רונג האַבע איהנען יעדע פֿרייהייט אונד יעדן פֿאָרטהייל צוגעשטאַנדן,
וועלכע אַנדערע האַבן, דיא ניכט דיא הערשענדע רעליגיאָן בע=
קעננען.»**

איין

---

* אונטר דען גייסטליכן נאַהם זיך דער דעכאַנט טוקקער
דער יהודים אַן; אַללײַן מאַן מיסהאַנדעלטע איהן אויף דיא
שנעדעסטע אונד אונגערעכטעסטע אַרט.

** דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 168·
אונד 169·

געשיכטע דער יהודים

אים יאהרע (1753) 5513 וואורדע, אונטר דער רעגירונג געארגס, דעס צווייטען, איינע ביל (איין געזעצצעספארשלאג) אינס פארלאמענט געבראכט, פערמעגע וועלכר אללע יהודים, דיא זיך דרייא יאהרע לאנג אין בריטאנניען אונד אירלאנד אויפגעהאלטן העטטען, אהנע וועהרענד דיזר צייט, לענגר אלז דרייא מאנאטע אויף איינמאל אבוועזענד געוועזען צו זיין, דאז בירגררעכט ערהאלטן זאללטען, יעדאך מיט דער איינשרענקונג, דאס קיין יהודי אירגענד איין אמט אין שטאאטע פערוואלטן דירפע.

דאז מיניסטעריאום אונטרשטיצטע דיא ביל, שטעללטע דיא פארטהיילע דאר, וועלכע דיא ענגלישע נאציאן פאן דער בעגינסטיגונג דער יהודים האבן ווערדע. בעזאנדערס בעהויפטעטע דאזעלבע, דאס זיא, ווען מאן זיא אן דעם גענוססע דער בירגררעכטע בריטטישר אונטרטהאנען אנטהייל נעהמן ליסע, גראסע אנהענגליכקייט אן דיא ענגלישע פערפאססונג אונד אן ענגלאנד בעקאממן, אונד דיא עפפענטליכן לאסטן פערמינדערן ווירדן; דאס, דא איין גראסר טהייל דער פאנדס (געלדפאררעטהן) אויזלענדישן יהודים געהערע, עז ענגלאנד אפפענבארער געווין זייא, ווען זיא זיך נאך דיזעם רייכע ווענדעטן, אונד דא איהרע איינקינפטע פערצעהרטן, אונד דאס איהר אויפענטהאלט אים לאנדע, דא זיא מיט דען גרעסטן באנקיערס (וועכסעלהענדלר) אין איראפא אונד דעם געלדאינטערעססע אין פערבינדונג שטענדן, ביי צוקינפטיגען קריגען דען איינוואנערן גראסע קאפיטאליען פערשאפפן אונד איהרע אנלייהען ערלייכטערן ווערדע. דיא מיניסטר פערזיכערטן, דאס דיא ביל, ווען זיא דורכגעהע, דיא רייכסטן יהודים אין אנדערן לענדערן אויפמונטרן ווערדע, נאך גראסבריטאנניען אויזצוואנדערן, דען האנדל אונד דען קרעדיט דעס רייכס צו פערמעהרן, אונד איין לאבענסווערטהעז ביישפיל פאן פלייס אונד גענוגזאמקייט צו געבן.

פאן דער אנדערן זייטע ווידרזעצטע מאן זיך דער ביל זעהר העפטיג; דער לארד מאיאר, דיא אלדערמענס אונד דיא געמיינדע דער שטאדט לאנדאן רייכטן ביי דעם פארלאמענטע איינע ביטטשריפט געגן דיאזעלבע איין, אונד איינע אנדערע ביטטשריפט וואורדע אין דער נעמליכן אבזיכט פאן דען קויפלייטן אונד קרעמערן איבעררייכט. אבער אונגעאכטעט דעס אללגעמיינען ווידערשטאנדעס גינג דער געזעצצעסענטוואורף דאך דורך, אונד ביידע הייזר אונד דער קעניג גענעהמיגטן איהן.* דיזעס

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע ג׳ג 1, או׳

דען אויפענטהאלט אים לאנדע אונד דיא אויזאיבונג איהרער רעליגיאן געשטאטטעטע, אונד שאן אין לאנדאן בייא אלדגאטע איינע שטעללע צו איהרם וואהנארטע אנגעוויזן וואר: זא ווארדע דאך קיין געזעץ געגעבן, דאז איהנן דיא נידערלאססונג ערלויבטע. ניכט איינמאהל איין אויפרוף ערשין צו איהרן גונסטן, אב זיא שאן גראסע זוממן פיר איינע אנזידלונג געבן וואללטן.

רבי מנשה טראף באלד דארויף ווידר, אן דער שפיצע איינר דעפוטאציאן דער יהודים, אין ענגלאנד איין; אבר קראמוועלל וואגטע נאך אימר ניכט, איהנן דיא אנזידלונג אים לאנדע צו ערלויבען. ער איבערזאה אינדעס איהרע צולאססונג, אונד געשטאנד איהנן דולדונג צו. *

קעניג קארל, דער צווייטע, טהאט אלז אב ער פאן דער אנזידלונג דער יהודים ניכטס וויססע, אונד דא ער דען פערקויף דער אויפנאהמעפאטענטע איינפיהרטע, זא נאהם איהרע אנצאהל צו; אללייך דאז ענגלישע פארלאמענד האטטע נאך ניכט דאס געזעץ אבגעשאפפט, דאז איהרע פערוויזונג בעפאהל, אונד זיא ווארדן אין דען אויגן דעס געזעצעס אלז פרעמדע אנגעזעהן. זיא האטטן קיינע ערלויבנים, זיך הייזר צו קויפן אדר געווערבע צו טרייבן, דיא זיא פערעדלען אונד נעהרן קאננטן.

יאקאב דער צווייטע: ערליס דען פרעמדענצאלל פאן אללן גיטערן, דיא צו גונסטן דער יהודים אויזגעפיהרט ווארדן. היראיבר ווארן דיא ענגלישן קויפלייטע אללגעמיין אויפגעבראכט, וויל זיא בעזארגטן, דער פרעמדענצאלל ווערדע אויך פאן איינגעפיהרטן גיטערן אויפגעהאבען ווערדן. מעהרערע האנדעלסגעזעלשאפטן גאבן ביטטשריפטן געגן דיזע פעראָרדנונג איין, וועלכע צו איהרער גראסן פריידע, נאך דער רעוואלוציאן (שטאאטסאומוועלצונג) אויסר ווירקונג געזעצט ווארדע.

אונטר דער רעגירונג דער קעניגין אננא גינג איין געזעצעס-ענטוואורף דורך, וועלכר דיא יהודים צוואנג, פיר איהרע קינדר צו זארגען, אים פאללע דיזע דיא רעליגיאן דער נוצרים אננאהמן. *

אים

---

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 160. או' פ', האלבערג דאזעלבסט.

* * דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 163 אונד 164.

גזעצצע, ווען נאך דערגלייכן פארהאנדן זינד, וועלכע געגן איין גאנץ אונשולדיגס פאלק בעקאננט געמאכט וואורדן, גליקליכר ווייזע אויפגעהאבן ווערדן ווירדן.» אויך ליס ער איינע ערקלערונג אן דיא רעפובליק דרוקקן, פערטהיילטע זיא, אונד ריכטעטע איינע אבהאנדלונג, אין וועלכר פערשידענע גרינדע פיר דיא דולדונג דער יהודים ענטהאלטען ווארן, אן דיא גערעכטיגקייטסליבע דער איינזיכטספאללן, אן דיא קלוגהייט דער נאכדענקענדן אונד אן דיא פארטהיילע דעם גראססען הויפענס. *

קראמוועל וואר צור צוריקבערופונג דער יהודים געניגט; אלז ער אבר הערטע, וויא זעהר דיזע מאאסרעגל פערהאסט זייא, זא ארדנעטע ער, דא ער זיך דיא וואהלגעוואגענהייט דער גייסטליכקייט צו פערשאפפן ווינשטע, איינע צוזאממענקונפט פאן גייסטליכן אונד אנדערן איינפלוסרייכן מעננערן אן, צו אונטרזוכן, אב עז געראטהן זייא, איהנן דיא אנזידלונג אים לאנדע ווידר צו געשטאטטן. דאקטאר גודווין אונד איינינגע אנדערע גייסטליכע באטן אללע איהרע בערעדזאמקייט אויף, צו בעווירקן, דאס מאן דיא יהודים ווידר אויפנעהמן אונד איהנן גלייכע פאררעכטע מיט דען אונטרטהאנן פאן אנדערן רעליגיאנסבעקעננטניססן איינרייםן זאללטע. אלליין דיא מעהרהייט דער גייסטליכקייט ווידרזעצטע זיך איהרער ריקקעהר העפטיג, אונד בעהויפטעטע אין דיזר היניזיכט גרונדלאזע מיינונגען. דיא אונדולדזאמקייט, דיא זיך אין דיזר פערזאממלונג אייסערטע, איברצייגטע דען פראטעקטאר, דאס דיא צוריקבערופונג דער יהודים זיינר בעליבטהייט ביים פאלקע ניכט גינסטיג געוועזן ווערע. ער ענטליס דאהער דיא פערזאמלונג, אונד זאגטע, איהרע ערערטערונגען העטטן דען געגענשטאנד ניכט אויפגעקלערט, זאנדערן נאך פערווארענר געמאכט.

דער פלאן, דיא יהודים צוריק צו רופן, שיינט אונטר דען נידריגען פאלקסקלאסן גאר ניכט בעליבט געוועזן צו זיין; עז ווידערזעצטן זיך איהם אבר ניכט בלאס דיזע, זאנדערן אויך איינינגע געלעהרטע מעננער, אונד קראממועלל ענטליס דאהער רבי מנשה מיט איינר צוואר גנעדיגן, אבר אויזווייכענדן אנטווארט. אינדעס וואגטן איינינגע יהודים, נאך ענגלאנד צוריק צו קעהרן; אבר אב מאן איהנן גלייך

דען

---

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 159 אונד 160. האלבערג דאזעלבסט, זייטע 687. שארית ישראל דף ס"ג ע"ב וס"ד ע"א.

יאָזעפס, דעם צווייטן, אונד זיינעם נאַכפאָלגערס, לעאָ=
פאָלדס, דעם צווייטן, צו גונסטן דער יהודים. אין פריי=
סען ווערדן דיא אַנאָרדנונגן נעגן זיא אַבגעשאַפט. נאַכריכט
פאָן מענדעלזאָהן אונד אַנדערן געלעהרטן יהודים. דיא יהודים
געבן איינע געלעהרטע צייטשריפט הערויז. איהרע בעמיהונגן
צור פערבעססערונג דער ערציהונג. זיא ערריכטן אין מעה=
רערן געגענדן דייטשלאַנדס שולן. אין רוסלאַנד, שוועדען
אונד דענעמאַרק ערהאַלטן זיא פרייהייטן.

דיא יהודים וואַרן אונגעפעהר 350 יאַהרע אויז ענגלאַנד פער=
וויזן געוועזן; נאַכדעם אַבר דיא ענגלישע רעגירונג אין איינע רעפובליק
(איינן פריישטאַאַט) פערוואַנדעלט וואָרדן וואר, וואַרד האָללאַנד איין
בערייטענדר געגענשטאַנד דער נאַכאייפערונג. דיא פאָרטהיילע, וועל=
כע דיס לאַנד פאָן דער דולדונג איינעם פאָלקעס צאָג, דאַז אין גע=
שעפטן איינע זאָ גראָסע געשיקליכקייט בעזיצט, וואַרן צו איינלייכטענד,
אַלז דאַס מאַן זיא ניכט העטטע בעמערקן זאָללן. אָליווער קראָמוועל
מאַכטע דעסהאַלב, 5416 (1656), איינען פערזוך, דען פלייס אונד
דען רייכטהום דער יהודים ווידר נאַך גראָסבריטאַנניען צו ציהן.

דיא ערסטע פערהאַנדלונ צווישן דעם פראָטעקטאָר (בעשיצצר)
אונד דען יהודים פעראַנלאַססטע איין געוויססר היינריך מאַרטין,
אויף דעססן אַנראַטהן איינע דעפוטאַציאָן (אַבגעאָרדנעטע) דיזעם פאָל=
קעס דעם ענגלישן געזאַנדטן אין האַאַג דיא אויפוואַרטונג מאַכטע,
אונד איהן אין דער זינאַגאָגע מיט קאָנצערטן אונטערהילט. דורך זיינע
פערמיטטלונג ערהילטן זיא פאָן דעם פאַרלעמענט דיא ערלויבניס, איי=
נען עספעציעליכן אַבגעאָרדנעטן נאַך ענגלאַנד צו שיקקן, דער פאָרשלע=
גע צו איהרער אויפנאַהמע אין דיזעם רייכע מאַכן זאַללטע. דעם בע=
ריהמטן רבי מנשה בן ישראל, דער מיט רעכט אין אַללגעמיינר,
האָהער אכטונג שטאַנד, ווארדע דיא לייטונג דער אונטערהאַנדלונג אויפ=
געטראַגן.

נאַך זיינר אַנקונפט אין ענגלאַנד איבערררייכטע דיזר עהרוויר=
דיגע ראַבבינר קראָמוועל איינע צושריפט, ערקאַננטע זיין אַנזעהן אַן,
אונד באַט אום זיינען שוץ. «אונזר פאָלק,» זאַגטע ער, אַהנעטע, דאַס
יעצט, דאַ דיא מאָנאַרכישע רעגירונג אין ענגלאַנד אין איינע רעפוב=
ליק פערוואַנדעלט וואָרדן איזט, זיך דער אַלטע האַס געגן דאַזעלבע אין
יואָהלוואָללן פערוואַנדעלט האַבן ווירדע, אונד דאַס דיא שטרענגע
געזעצע

שענע פֿרעדיגטן אונטר דעם טיטעל: «נכבעת שמואל אונד מעהרערע ווערקע אין שפּאַנישר שפּראַכע.

אין נייערן צייטן זינד פֿילע געלעהרטע מעננר אונטר דען יהודים אין האָללאַנד אויפֿגעשטאַנדן, אונד דורך איינעז בעשלוס, דער אים יאַהרע 5529 (1769) דורכגינג, ערלאַנגטע דיא נאַציאָן אין דיזעם לאַנדע געוויססע פּאָליטישע (שטאַאטסבירגערליכע) רעכטע. דאַז בעטראַגן דער פּאָרטוגיזישן יהודים איזט פֿיינר, אַלז יענעם דער דייטשן; איהרע זיטטן זינד אים גאַנצן פֿערעדעלטר, אונד מאַן זיהט זיא פֿיר דען אויפֿגעקלערטעסטן טהייל דער געמיינדע אַן זיא ערמונטערטן דען געווערבן פֿלייס דער איבריגן איינוואָהנר, אונד אַמסטערדאַם האַט איהנען פֿיל פֿאָן זיינעם בליהענדן צושטאַנדע צו פֿערדאַנקן. איינע גראָסע מענגע יהודים לעבט אין ראָטטערדאַם, אונטר וועלכן זיך פֿילע עבען זאָ זעהר דורך איהרע רעכטשאַפֿפֿענהייט, אַלז דורך איהרן פֿלייס אונד רייכטהום אויזצייכנען.*

זיבען אונד דרייסיגסטעט קאַפּיטעל

דיא יהודים זינד 350 יאַהרע אויז ענגלאַנד פֿערוויזן געבליבן. קראָמוועלל ענטשליסט זיך, איינען פֿערזוך צו איהרער ריקקעהר צו מאַכן. רבי מנשה בן ישראל בעגיבט זיך נאַך ענגלאַנד, אין אום שוץ פֿיר זיינע מיטברידר צו ערזוכן. דער פּראָטעקטאָר (בעשיצצר) בעראַטהשלאַגט זיך מיט איינר פֿערזאַממלונג פֿאַן גייסטליכן איבר דיא יהודים, ערשריקט אַבר דאַפֿאָר, זיא עפֿפֿענטליך צו בעגינסטיגן. איינע מענגע יהודים קעהרט יעדאָך נאַך ענגלאַנד צוריק, אונד ווירד דאַ גערולדעט. קעניג קאַרל, דער צווייטע, זיהט איהרער צולאַססונג נאַך. יאַקאָב, דער צווייטע, וואַר געניינט, זיא צו בעגינסטיגן. אונטר דער רעגירונג אַננאַ'ס ערשין איין געזעץ, דאַז זיא נעטהיגטע פֿיר איהרע קינדר צו זאָרגן, אים פֿאַלל ריזע צור רעליגיאָן דער נוצרים איבערטראַטן. אונטר דיא רעגירונג געאָרגס, דעס צווייטן, גינג איין געזעץ צו איהרער איינבירגערונג דורך, וועלכעז אבר, וועגן דער אונצופֿרידנהייט דעס פֿאָללקעס, באַלד ווידר אויפֿגעהאָבן וואורדע. צושטאַנד דער יהודים אין ענגלאַנד זייט דיזר צייט. פֿעראָרדנונגן

יאָזעפֿס

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 157 אונד 158.

ואקוטוס, איין אויזגעצייכנעטער יודישער ארצט אונד איין פריינד אונד לאברעדנר דעס ערוועהנטן רבי מנשה, וואר אים יאהרע (1575) 5335 צו ליססאבאן געבארן. זיינע עלטערן, וועלכע יהודים וואַרן אונד דיא רעליגיאן דער נוצרים נור אלז מאסקע אנגענאָמען, שיקטן איהן נאך סאלאמאנקא אונד קאאימבראַ, דיא וועלטווייזהייט אונד ארצנייקונדע, צו שטודירן. נאכדעם ער אויף דער שפאנישן אוניפערזיטעט מורוויעררא דאקטאר געוואָרדן וואר, איבטע ער כיז (1624) 5384 אין ליססאבאן דיא ארצנייקונסט אויז. דורך זיינע אונגעמיינן ערצטליכן קעננטניסע ערווארב ער זיך גראָסן רוהם, אונד צייכנעטע זיך זעהר דורך זיינע וואהלטהעטיגע אויפמערקזאמקייט אויף דיא ארמן אויז. אלז ער עטווא דרייסיג יאהרע אייסערליך ניצרי געוועזן וואר, בעגאב ער זיך נאך אמסטרדאם, וואו ער זיך עפפענטליך צור יודישן רעליגיאן בעקאננטע אונד (1642) 5402 שטארב. ער וואר דער פערפאססער איינער געשיכטע דער פארנעהמסטן ערצטע אונד מעהרערער מעדיצינישן ווערקע.

רבי יוסף אטהיאס (עטיאס), פאן געבורט איין שפאניער, ווירד אויך אונטער דיא געלעהרטן יהודים אין אמסטרדאם געצעהלט. ער וואר אנפענגליך לעהרער דעס תלמוד״ס אין האמבורג; פאן דא בעגאב ער זיך נאך אמסטערדאם, וואו ער איינע דרוקקערייא קויפטע. אים יאהרע (1661) 5421 גאב ער איינע שענע אויזגאבע דער העבראישן ביבעל (תורה, נביאים וכתובים) הערויז, וועלכע זעכס יאהרע דאראויף ווידער מיט צוועצן אבגעדרוקט ווארדע; אויך צייכנעט זיא זיך דאדורך אויז, דאס זיא דיא ערסטע העבראישע ביבעל איזט, ווארין דיא פערזע (פסוקים) געצעהלט זינד. דיא שטאאטן פאן האללאנד מאכטן אטהיאס איין געשענק מיט איינער גאלדנען קעטטע אונד איינעם מעדאליאן.

אום דאז יאהר (1643) 5403 לעבטע צו מידדעלבורג דער געלעהרטע ראבבינע, רבי יעקב יהודה אריה, דער פאן געבורט איין שפאניער וואר. ער פערפאססטע דאז בעריהמטע בוך: «תבנית היכל,» אין וועלכעם ער דען טעמפעל שלמה״ס (דאז בית המקדש) גענויא בעשריב. דיזעס ווערק ווארדע, אויף בעפעהל דעס הערצאגס פאן ברוינשוויג, דער עז בעוואונדערטע, אינס לאטייניזשע איבערזעצט.

רבי שמואל לוי מארטערא (מורטירא) וואר אבראבבינער דער פארטוגיזישן יהודים אין אמסטערדאם. דיזער געלעהרטע מאן שריב

געשיכטע דער יהודים

באזעל וואר, אונד אויף דעססן ראטה ער האנדעלסגעשעפטע צו טרייבען בעגאנן. אין דער האפפנונג, זיינער נאציאן וויכטיגע דיענסטע צו לייסטען, בעגאב ער זיך אונטער דער רעגירונג קראמוועלל'ס נאך ענגלאנד; קראמוועלל נאהם איהן גינסטיג אויף, אונד לוד איהן מיט מעהרערן גאטטסגעלעהרטן צור טאפעל איין. אינדעססן קעהרטע ער באלד ווידר נאך זעעלאנד צוריק, שטארב (1657) 5417, אין זיינעם פיר אונד פונפציגסטן יאהרע, צו מידדעלבורג, אונד וואורדע אויף עפפענטליכע קאסטן, מיט גראססר פייערליכקייט בעערדיגט. ער הינטערליס איינן זאהן, דער זיינע דרוקקערייא ערבטע, אונד אין דערזעלבן פערשידענע הינטרלאססענע ווערקע זיינעס געלעהרטן פאטערס הערויזגאב.

רבי מנשה וואר פערפאססר פילר געלעהרטר שריפטן, דיא צו צאהלרייך זינד, אלז דאס זיא היר איינצעלן אנגעפיהרט ווערדן קעננטן. ער וואר איין בעשיידענר, געפעלליגר אונד ארטיגר מאן, אונד ערווארב זיך אללגעמיינע ליבע אונד אכטונג אונד דיא געוואגענהייט דערער, וועלכע דיא וויכטיגסטן עממטר אים שטאאטע פערוואלטעטן. איינינע דער גרעסטן מעננר זיינר צייט, צ' ב' הוגא גראציאוס, עפיסקאפיאוס אונד אנדרע ווארן זיינע פערטרויטעסטן פריינדע. גראציאוס בעדינטע זיך זיינעס ראטהעס אין דער ערקלערונג פערשידענר דונקלען שריפטווערטר, אונד ערהילט פאן איהם מאנכע ניצליכע ערלייטערונג. זיין הויפטצוועק גינג דאהין, דאז בעסטע זיינר נאציאן זאוואהל דורך זיין לעבן, אלז דורך זיינע שריפטן צו בעפערדערן. אין איינעם זיינר ווערקע, דאז «רעטטונג דער יהודים» בעטיטעלט איזט, בעאנטווארטעט ער געוויססע פראגן אין הינזיכט דער יהודים, אונד ווידרלעגט אללע פערליימדונגן געגן זיינע פערפאלגטע נאציאן. אין איינר אנדערן שריפט, וועלכע «דיא האפפנונג ישראל'ס» הייסט, זוכטע ער צו בעווייזן, דאס דיא איינגעבארנען אין אמעריקא פאן דען צעהן שטעממן (עשרת השבטים) אבשטאממטן. זיינע ווערקע ערשינען אין העברעאישר, לאטיינישר, שפאנישר, פארטוגיזישר, ענגלישר, האללענדישר אונד דייטשר שפראכע. *

זאקוטום

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 145. או' פ'; האלבערג דאזעלבסט, זייטע 680. אונד 681. שארית ישראל דף צ"א ע"א וב', סדר הדורות דף קס"ב ע"א, קע"א ע"א.

לאנד אים זיבצעהנטן יאהרהונדערטע פערריטה איינע פרעכטיגע זינא=
גאגע, דיא (1671) 5431 אַנגעפאַנגען אונד (1675) 5435 איינ=
געווייהעט ווארדע. *

אין האללאנד גאב עז מעהרערע געלעהרטע ראבבינען, אונטר
וועלכן זיך פארציגליך רבי מנשה בן ישראל אויזצייכנעטע. דיזר גרא=
סע מאן ווארדע (1604) 5364 אין פארטוגאל געבארן; אלז אבר זיין
פאטער, רבי יוסף, וועגן זיינר רעליגיאן פערפאלגט ווארדע, בעגאב
ער זיך מיט זיינר פאמיליע נאך האללאנד. ער ערהילט אין דער העב=
רעאישן שפראכע אונטרריכט פאן דעם אבן ערוועהנטן ראבבינר, רבי
עוזיאל, אונד מאכטע אין שפראכן אונד וויססענשאפטן זא גראסע
פארטשריטטע, דאס מאן איהן, אין זיינעם נייעצעהנטן יאהרע, נאך
דעם טאדע זיינעם לעהרערס צו זיינעם נאכפאלגער איף דעם ראבביני=
שען לעהרשטולע צו אמסטרדאם וועהלטע. אין זיינעם פונפצעהנטן
יאהרע פינג ער שאן אן צו פערדיגן, אונד זיינע פרעדיגטן, אין דיזן פרי=
הען יאהרן ערהילטן פילן בייפאלל. זיינע שטודיען זעצטע ער זא אייפ=
ריג פארט, דאס ער אין זיינם צוואנציגסטן יאהרע זיינן פערזעהנר
(קאנציליאטאר, מכריע) איבר דיא חמשה חומשי תורה הערויזגאב, ווא=
רין ער דיא הייליגען שריפטן מיט איינאנדר אין איבעראיינשטיממונג צו
ברינגען זוכטע. דיזעם ווערק, וועלכעז ער נאכמאלס פאללענדעטע אונד
איבר גאנץ תורה, נביאים וכתובים אויזדעהנטע, ווירד פיר איין מייסטר=
שטיק געהאלטן, אונד ערווארב איהם אונטר יהודים אונד נוצרים
דיא אכטונג אונד בעוואונדערונג דער געלעהרטן.

רבי מנשה פערהייראטהעטע זיך מיט רחל, דיא פאן דער עד=
לען אונד בעריהמטן פאמיליע אבארבאנעל (אברבנאל) הערשטאממ=
טע. ער ווארדע זאוואהל וועגן זיינר געשיקליכקייט אין דער ארצניי=
קונדע, אלז וועגן זיינר אונגעמיינן קעננטניססע אין דער גאטטעסגעלאהרט=
הייט בעריהמט. אום זיינע פערמעגענסאומשטענדע צו פערבעססערן,
עריכטעטע ער איינע גאנץ פאללשטענדיגע העברעאישע דרוקקערייא,
אין וועלבער פילע שענע אונד זעלטענע ביכר געדרוקט ווארדן. נאכמאלס
בעזוכטע ער זיינן ברודר, רבי אפרים, דער איין רייכר קויפמאן אין
באזעל

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 142. או' פ'.
האלבערג דאזעלבסט, זייטע 674. או' פ'. שארית ישראל דף צ'
ע"ב, צ"א וצ"ב ע"א.

געשיכטע דער יהודים

האָללאַנד האַט זייט לאַנגער צייט דען יהודים איינע גינסטיגע פריישטעטטע געוועהרט, אונד זיא לעבטן אימטר דאַזעלבסט, דורך דיא מילדע דער רעגירונג, אין פרייהייט אונד וואָהלשטאַנד. אויז שפאַניען אונד פאָרטוגאַל קאַמן דיא יהודים צועירסט נאַך דיזעם לאַנדע, אונד דאַן וואַנדערטן שפעטר, אום דאַז יאַהר (1648) 5408, פילע דערזעלבן אויז דייטשלאַנד אונד פאָלען איין.

דיא ערסטע פערזאַממלונג דער יהודים אין אַמסטערדאַם עררעגטע אונטר דען בירגערן, וועלכע זיא פיר היימליכע קאַטהאָליקן הילטען, גראָסעס מיסטרויען; אַלליין אַלז מאַן איהרע הייזר, בעזאָנדערס זאָלכע, וואָרין זיא איהרן גאָטטעסדינסט הילטן, דורכזוכטע, פאַנד מאַן ניכטס אַלז העברעאישע ביכר אינד אַבשריפטן פאָן דעם געזעצע משה'ס (ספרי תורה). נאַך דיזר ענטדעקקונג בעפאַהל מאַן איהנען בלאָס, פיר דיא ערהאַלטונג דער שטאַדט צו בעטן, וועלכעז אויך געשאַה אונד נאָך געשיהט.

באַלד דאַראויף ערהילטן דיא יהודים דיא ערלויבניס, איהרע ערסטע זינאַגאָגע אין אַמסטערדאַם אַנצולעגן; זיא נאַננטן דיאזעלבע: «בית יעקב,» וויל איין רייכר מאַן, נאַמענס יעקב, איהר גרינדער וואַר. ניכט לאַנגע נאַכהער ערריכטעטן זיא איינע זינאַגאָגע, וועלכע דען נאַמן: «נוה שלום» ערהילט. דאַמאַלס וואַר דער בעריהמטע רבי יהודה פעגאַ (פיגה), דער דאַז געלעהרטע ווערק: «מלכי יהודה» שריב, אָבּראַבּבינר (רב) דער שפאַנישן אונד פאָרטוגיזישן יהודים (ספרדים) אין דיזר שטאַדט. זיין נאַכפאָלגר וואַר רבי עוזיאל, דער זיך דען אונוויללן זיינר מיטבּרידר דאַדורך צוצאָג, דאַס ער איהרע אויפפיהרונג שטרענג טאַדעלטע. דיס פעראַנלאַסטע דען שטרייט צווייער פאַרטייען, אונד איינע דערזעלבן בויעטע זיך איינע נייע זינאַגאָגע, נאַננטע זיא: «בית ישראל,» אונד פערזאַממעלטע זיך דאַרין. דיזע טרעננונג דויערטע צוואַנציג יאַהרע פאָרט; אַבּר אים יאַהרע (1639) 5399 האַטטן דיא שטרייטיגקייטן איין ענדע, אונד דיא דרייא זינאַגאָגן וואורדן פעראייניגט, וואָבייא איינע פירטע זינאַגאָגע, נאַמענס «תלמוד תורה» ערבויעט וואורדע.

דיא יהודים צו אַמסטערדאַם שטיפטעטן אויך שולען, אונד איינע דערזעלבן, «כתר תורה» גענאַננט, דיא אים יאַהרע (1643) 5403 ערבויעט וואַרד, שטאַנד אונטר דער לייטונג איינעם דער געלעהרטעסטן מעננר דער נאַציאָן. איהרן בליהענדן צושטאַנד. אין האָל=

לאַנד

ועלבסט נאָך אַם ענדע דעם אַכטצעהנטן יאַהרהינדערטס וואורדע
יעדר, דען מאַן פֿיר איינען יהודי הילט, אַללענטהאַלבן פֿערהאַפֿטעט,
ווען איהן דיא אינקוויזיציאָן אויזפֿינדיג מאַכטע. פֿאָלגענדעס איזט
איין אויזצוג אויז איינעם בעשלוססע דער שפּאַנישן רעגירונג געגן דיא
יהודים פֿאָם 22. יולי, 1800: «דער קעניג בעפֿאַהל זיינען מיניסטערן,
דען יהודים, דיא נאָך שפּאַניען רייזן וואָללן, קיינען פּאַס צו געבן
אונד הירבייא ווערד אויף דיא אַבזיכט איהרער רייזע,
נאָך אויף איהרן לענגערן אָדער קירצערן אויפֿענטהאַלט
אים קעניגרייכע דיא מינדעסטע ריקזיכט צו נעהמן. דען
שטאַטטהאַלטערן דער גרענצפּראָפֿינצן געבאָט ער, איהרען איינ=
טריטט אין דאַז שפּאַנישע געביט צו פֿערהינדערן, אונד אַללע דיא
פֿאָרטצויאַגן, דיא זיא דאַראויף ענטדעקטן; דען שאָן לאַנגע צייט פֿער=
ביטן דיא געזעצע דיזר מאָנאַרכיא אַללן יהודים דען פֿערזוך צור נידר=
לאַססונג אָדר צור דורכרייזען אין דעם געבישטע זיינר מאַיעסטעט, אונד
איינע נייליכע איבערטרעטונג דערזעלבן ערפֿאָרדערט איינע פֿערשערפֿונג
דיזר געזעצע.» *

דיא שפּאַנישן אונד פּאָרטוגיזישן יהודים ספרדים אונטרשיידן זיך
פֿאָן דען איבריגן אָדר זאָגענאַננטן דייטשן יהודים (אשכנזים) אי
איינינן געבריכן, אונד האַבן איהרע בעזאָנדערן זינאַגאָגן. זיא לייטן
איהרע עבקונפֿט פֿאָן דעם שטאַממע יהודה אַב, אונד וואָללטן דאַ=
הער נאָך ביז אויף דיא נייעסטן צייטן זיך ניכט דורך הייראַטה אָדר
אויף איינע ענדערע אַרט מיט איהרן ברידערן אויז אַנדערן לענדערן
פֿערבינדן. זיא זינד געוועהנליך וועהר געבילדעט, אונד האַבן אין איהרעם
אַנצוגע ניכטס בעזאָנדערעס. דיא רייכן אונטר איהנען וועטטאייפֿערן מיט
אַנדערן אייראָפּעאישן נאַציאָנען אַן פֿערפֿיינערונג אונד פּראַכט, אונד
אונטרשיידן זיך בלאָס דורך איהרן גאָטטעסדינסט.

אין פּאָרטוגאַל איזט דער נאַמע איינעם יהודי איין זאָ בעליידיג=
ענדעס שימפּפֿוואָרט, דאַס דיא רעגירונג איין פֿערבאָט פֿיר נעטיג הילט,
נימאַנד זאָללע דען אַנדערן איינען יהודי שעלטן. נעננט איינר דען
אַנדערן אינם געזיכט איינען יהודי, אונד דער בעליידיגטע שטעטס יע=
נען נידר: זאָ שפּריכט איהן דאַז געזעץ פֿרייא. *

האָללאַנד

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 139 אונד 140.

* דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 140. או' פ'.
האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 674 אונד 675.

זאַבאַלד אַראָביאָ זיינע פֿרייהייט ערהילט, בעשלאָס ער, דאָז שפּאַנישע געביט צו פֿערלאַססען; ער גינג נאַך פֿראַנקרייך, אונד וואַרד אין טולוזע פּראָפֿעססאָר דער אַרצנייקונדע. אין דיר שטאַדט לעבטע ער איינע צייט לאַנג, אונד בעקאַננטע זיך אַיסערליך פֿאָרטדויערנד צור רעליגיאָן דער נוצרים. ענדליך אַבר פֿיל איהם דיא ווייטערע פֿערשטעללונג צו שווער, אונד ער בעגאַב זיך דאַהער נאַך אַמסטערדאַם, וואָ ער זיך בעשניידן ליס, דען נאַמען: «יצחק» אַננאַהם, אונד זיך עפֿפֿענטליך צור יידישן רעליגיאָן בעקאַננטע. ער לעבטע אין לעצטערער שטאַדט ביז צו זיינעם טאָדע, דער (1687) 5447 ערפֿאָלגטע. *

דאנראָגעמענ.ע היימליכע יהודים (אַנוסים) אונד איהר פּאַרטהייא דן יין זאָגאַר אונטר דען גראָסן אונד דער גייסטליכקייט אין שפּאַניען בעצייגט אָראָביאָ אין דען שטערקסטן אויזדריקקן, אונד ערצעהלט, פֿילע פֿאָן דענען, וועלכע דיא רעליגיאָן דער נוצרים אַלז מאַסקע אַנגענאָמן, יאַ זעלבסט פֿראַנציסקאַנער, דאָמיניקאַנער אונד יעזואיטן קעמען יעהרליך אין דיא זינאַגאָגע צו אַמסטערדאַם, אום איהרע פֿערשטעללונג צו בעקענגן אונד אַבצובים.

איין נייערער שריפֿטשטעללר טהיילט דיא נאַכריכט מיט, איין קאַטהאָלישר גייסטליכר, דער נאָך איינעם אויפֿענטהאַלטע פֿאָן צוועלף יאַהרן שפּאַניען ווידער פֿערלים, האַבע איהם פֿאָן פֿרייען שטיקקן ערצעהלט: «דיא שפּאַניער וויען אַלגעמיין דער מיינונג, דאַס עז אונטר איהנען, בעזאָנדערס אונטר דעם האַנדעלסשטאַנדע, יאַ זעלבסט אונטר דער גייסטליכקיים איינע זעהר גראָסע מענגע היימליכר יהודים געבע, אונד דאַס דער קאַפּיטאֶן (הויפּטמאַן) איינעס פּאַקעטטבאָאָטעס (פּאָסטשיפֿפֿעס), מיט וועלכעם ער צו קאָרוננא פֿאָם ווידריגן ווינדע אויפֿגעהאַלטן וואורדע, איהם געזאַגט האַבע, ער האַבע פֿילע לייטע אין פֿראַנקרייך, זידאַמעריקאַ אונד אַנדערוועדטס אַנגעטראָפֿפֿן, דיא איהם פֿרייוויללינ איינגעשטאַנדן, זיא וויען יהודים, אָב זיא שאָן לאַנגע אין שפּאַניען אַלז נוצרים געלעבט העטטן, אונד איינר פֿאָן דינן זייא איין קאַטהאָלישר גייסטליכר געוועזן.»

זעלבסט

---

* דיא געשיכטע דער יורן, ראַזועלבטט ווייטע. 133 או׳ ס׳. האַלבערג ראַזועלבסט, זייטע. 636 או׳ פ׳, 683 או׳ פ׳. אונד. 708. שארית ישראל דף צ׳ ע״א וצ״א ע״ב. שבט יהודה דף ט״ז ע״א וכ׳.

געשיכטע דער יהודים צט

דיא נאַכריכטן פֿאָן דען יהודים, דיא מאַן אין שפאַניען אונד
פּאָרטוגאַל צור רעליגיאָן דער נוצרים צוואַנג, * אונד דיא היימליכע
יהודים (אנוסים) כליבן, בערוהן אויף דער אונבעצווייפעלטן אויזזאַגע פֿאָן
יהודים, דיא זעלבסט אין זאָלכעם צוואַנגע לעבטן, אונד דיא בעזאָנדערס
אויף דאַז צייגניס דעם בעריהמטן שפּאַנישן יהודי, באַלטהאַזאַר אָר=
אָביאָ, אַנגעפֿיהרט ווערדן· אָראָביאָ וואורדע פֿאָן זיינן עלטערן, וועל=
כע דיא רעליגיאָן דער נוצרים צום שיין אַננאַהמן, אונד זיך. אייסערליך יע=
דעם יידישן געברויכס, אויזגענאָממן דאַז ביסונגספֿעסט (יום כפּור), ענט=
הילטן, זאָרגפֿעלטיג אין דער רעליגיאָן דער יהודים ערצאָגען· ער צייכנע=
טע זיך דורך זיינע גייסטעסקרעפֿטע אונד זיינע געלעהרזאַמקייט זעהר אויז,
אונד דאַ ער דיא פֿילאָזאָפֿיא, וויא זיא אין שפּאַניען געלעהרט וואַרד,
שטודירט האַטטע, זאָ ערוואַרב ער זיך איינן זאָ גראָסן רוף, דאַס ער
אויף דער אוניפֿערזיטעט צו זאַלאַמאַנקאַ, אַלז פּראָפֿעססאָר דער מע=
טאַפֿיזיק (איבערזינגליכקייטסלעהרע) אַנגעשטעללט וואורדע· נאַכמאַלס
לעגטע ער זיך אויף דאַז שטודיאום דער אַרצנייקונדע, אונד בעטריב צו
זעווילאַ דיא היילקונסט מיט רוהם אונד גליקליכעם ערפֿאָלגע·

אַלז אָראָביאָ אין דער פֿאָלגע אין דען פֿערדאַכט דעם יודענ=
טהומס געריטה, פֿערהאַפֿטעטע מאַן איהן פּלעצליך, אונד שלעפּפּטע איהן
אין דיא קערקער דער אינקוויזיציאָן, וואָ ער דרייא יאַהרע צובראַכטע אונד
זאָ גראָסע מאַרטערן אויזשטאַנד, דאַס ער וואַהנזינניג צו ווערדן בעגאַן·
מאַנכמאַל קאַננטע ער זיך זעלבסט ניכט מעהר, אונד פֿראַגטע דיא אומ=
שטעהנדן: אָב ער אָראָביאָ זייא? ביזווייל בילדעטע ער זיך איין, זיין
פֿערגאַנגענעס לעבן זייא בלאָס איין טרוים, אונד דער קערקר, אין וועל=
כעם ער איינגעשפּערדט וואַר, זייא זיין וואַהרער געבורטסאָרט אונד ווירר=
דע אויך זיין שטערבעפּלאַץ זיין· איין אנדערמאַל דיספּוטירטע ער, אונד
מאַכטע צוגלייך דען אָפּפּאָנענטן (געגנער), דען רעספּאָנדענטן (פֿער=
טהיידיגער) אונד דען פּרעזעס (פֿאָרזיצער)· אינדעם פֿערגניגטע ער זיך
אויך אויף דיזע אַרט פֿאָן צייט צו צייט, אונד בעהילט, אונגעאַכטעט דער
גרויזאַמן קוואַלן דער פֿאָלטר, דיא ער אויזשטאַנד, פֿאָרדויערנד דיא שטאַנד=
האַפֿטיגקייט, צו לייגנן, דאַס ער איין יהודי זייא. ענדליך פֿאַנדן דיא אינ=
קוויזיטאָרן נאַך זיינר דרייאיעהריגן איינקערקערונג, דאַס ער דורך זיינע
שטאַנדהאַפֿטיגקייט אַללע איהרע אַבזיכטן פֿעראייטלע, בעפֿאַהלן, זיינע וואונ=
דען צו היילן, אונד ענטליסן איהן אויז דעם קערקער

זאָבאַלד

---

* דיזע יהודים הייסן: נייע נוצרים·

געשיכטע דער יהודים

פיהרטע דער קאיזר מיט זיך נאך שפאניען, וואָ ער אויף איינע גע=
וואלטזאמע ארט אומקאם. *

אלז פיליפפ, דער צווייטע, קעניג פאן שפאניען, זיינע הערר=
שאפט איבר פארטוגאל אויזדעהנטע, בעפאהל ער, דאס אללע זיינע
אונטרטהאנן, דיא פאן יהודים אדר מוירן אבשטאממטן, פאן אללן ביר=
גרליכן עמטרן אויזגעשלאססן ווערדן זאללטן. אויז דיזר אורזאכע וואנדר=
טען פילע רייכע יהודים נאך בורדא, האמבורג אונד אנדרן ארטן אויז. **
פיליפפ, דער דריטטע, קעניג פאן שפאניען אונד פארטוגאל, ליס
(1603) 5363 אויפס נייע מעהרערע טויזענד יהודים אויז זיינעם ריי=
כע פערטרייבן. דיזע גינגען טהיילס נאך איטאליען אונד האללאנד,
טהיילס נאך האמבורג, קאנסטאנטינאפעל אונד זאלאניכי.
אינדעססן בליב איינע גראסע מענגע יהודים אין דען שפאנישן אונד פאר=
טוגיזישן בעזיצצונגען, וועלכע דיא רעליגיאן דער נוצרים אלז מאסקע
אננאהמן, אונד אינסגעהיים דיא יידישן רעליגיאנסגעברייכע פעררוכטע=
טען. דיזע הייםליכן יהודים פאנד מאן אין מענגע אונטר פערשידענן גע=
ווערבן אונד שטענדן. דאז געזעץ משה׳ס ווארדע אינסגעהיים שטעטס
פאם פאטער אויף דען זאהן פערטגעפפלאנצט, אונד דיא וואכזאמקייט
דער אינקוויזיציאן אונד דיא ערמארדונג זא פילער איהרער ברידר מאכ=
טען זיא נור איממר פארזיכטיגר אונד פעסטר אין דער רעליגיאן איה=
רער פעטר. פילע, דיא ניכט לענגער אין דיזעם רעליגיאנסצוואנגע לע=
בען וואללטן, פערליסן דאז לאנד. דער גרעססטע טהייל דער פליכטלינגע
בעגאב זיך נאך ענגלאנד אונד האללאנד, אונד אונטר דען יהודים,
וועלכע אין דיזןביידן לענדערן לעבן, שטעהן דיא פארטוגיזישן יהודים
אים רופע העכסט עהרענווערטהער מענגר.

דיא

---

* דיא געשיכטע דער יודן 1. טהייל, זייטע 283. אונד 284
2. טהייל זייטע 131 או׳ פ׳. האלבערג ראועלבסט, זייטע 638.
639. אונד 657. צמח דוד חלק ראשון דף ל״א ע״א, סדר הדורות
דף ס״ב ע״א וב׳, קס״ו ע״ב, קס״ז ע״ב, שארית ישראל דף ע״ז וכו׳.

** אונטר דען פארטוגיזישן יהודים פאנד מאן מעננר פאן אויז=
געצייכנעטן פעהיגקייטן. דוארטע נאננעץ, איין פארטוגיזי=
שער יהודי, דער אים זעכצעהנטן יאהרהונדערטע אויז זיינעם פאטר=
לאנדע פערבאננט ווארדע, ווארדע פאן דעם שפאנישן קעניגע,
וועגן זיינר גראסן געשיקליכקייט, צו זיינעם געהיימן ראטהע ערנאננט,
אבגלייך זאנסט אללע יהודים אויז שפאניען פערבאננט ווארן.

בעדינגונג מאַכטן זיא זיך פערבינדליך, איהם 800000 גאָלדקראָנע
צו איבררייכן.

קאַרל וואַר אַנפֿענגליך, זאָוף אַנראַטהען מעהרערער מיניסטר,
געגייגט, איהנען אויף איהרע ביטטע איינע גינסטיגע אַנטוואָרט צו
ערטהיילן; אַלליין דער קאַרדינאַל קסימענעס באָט זיינען גאַנצן איינ=
פֿלוס דאַגעגן אויף, אונד ריטה דעם מאָנאַרכן אַב, איהנען דיא ריקקעהר
צו ערלויבן. ער עראיננערטע איהן דאַס קעניג פֿערדינאַנד, דער
פֿינפֿטע, 600000 גאָלדקראָנען אויזשלוג, וועלכע איהם דיא יהודים
פֿיר דיא ערלויבנים אין יענעם לאַנדע צו וואָהנען, אַנבאָטען. קאַרל גאַב
דעם ראַטהע דעס קאַרדינאַלס פֿאָר יענעם זיינר מיניסטר דען פֿאָרצוג,
אונד פֿערוואַרף דאַז געזוך דער יהודים דורכאויז.

צו דיזר צייט לעבטן דיא צווייא בעריהמטן יהודים, רבי שלמה
מלכו (מאַלכאָ) אונד רבי דוד הראובני (אויז דעם שטאַממע
ראובן). דיזר רבי דוד קאַם אים יאַהרע (1534) 5294 אויז דער
גראָסן טאַרטאַרייא, גינג נאַך ראָם, וואורדע פאַפּסט קלעמענס, דעם
זיבענטן, פֿאָרגעשטעללט, אונד פֿאָן דעמזעלבן זעהר גנעדיג בעהאַנדעלט,
פֿאָן איטאַליען גינג ער נאַך פאָרטוגאַל, שפּראַך אין ליססאַבאָ
מיט קעניג יאָהאַן, דעם דריטטן, ביייא וועלכעם ער גלייכפֿאַללס
גנאַדע פֿאַנד. וועהרענד זיינעם לאַנגן אויפֿענטהאַלטעס אין דער הויפּט
שטאַדט פאָרטוגאַלס טראַט ער אין פֿערבינדונג מיט איינעם זעקרע=
טאָר (געהיימשרייבר) דעם קעניגס, דער פֿאָן איינר פֿאַמיליע דער
היימליכן יהודים (אנוסים) אַבשטאַממטע. דיזר פֿערלים מיט רבי דוד
זיין פֿאַטרלאַנד, בעקאַננטע זיך עפֿפֿענטליך צור יידישן רעליגיאָן, אונד
נאַהם דען נאַמן «שלמה מלכו» אַן. רבי שלמה, דען דיא נאַטור
מיט שענהייט אונד אַנמוטה דעס קערפּערס אונד אונגעמיינען גייסטעס=
קרעפֿטן בעגאַבטע, וואורדע איינר דער גרעסטן יידישן געלעהרטן. ער
הילט אין איטאַליען אונד אין דער טירקייא בעגייסטערנדע פרע=
דיגטן, דיא אַללגעמיינע בעוואונדערונג ערערגטן, אונד שריב מערקוויר=
דיגע קאַבבאַליסטישע אַבהאַנדלונגן (ספר חית קנה וספר המפואר),
דיא זיינען רוהם גרינדעטן. ענדליך וואָללטן רבי דוד אונד רבי שלמה
קאַיזר קארל, דען פֿינפֿטן, צור יידישן רעליגיאָן בעקעהרן. רבי שלמה
ערהילט בייא דעם קאַיזר, דער זיך דאַמאַלס צו מאַנטוא בעפֿאַנד,
איינע אוידיענץ. ער וואורדע אַבר, אַלז ער אויז דעם קאַיזערליכן געמאַכע
גינג, פֿערהאַפֿטעט, אונד קורץ דאַראויף פֿערבראַננט. דען רבי דוד

פֿיהרטע

האטטן, וואורדן צו דאקטארן דער ארצנייקונדע פרנאננט · דים אללס ערגעגטע אונטער דען געגנערן דער יהודים גראסע אונצופרידענהייט; אלליין דער קעניג זעצטע זיינע מאאסרעגעלן דורך, אונד פילע יהודים צאגן אויז מעהרערן פראפינצן איטאליענס נאך דיזם רייכע· אינדם וואורדן דיזע דען יהודים זא גינסטיגן געזעצע באלד ווידערופפן. *

זעבס אונד דרייסיגסטעס קאפיטעל

דיא יהודים ווענדן זיך אן קאיזר קארל, דען פינפטן, איהרע ריקקעהר נאך שפאניען צו בעווירקן · דער קארדינאל קסימענעס גיבט איהם דען ראטה, איהר לאנגן אבצושלאגן. אין שפאניען אונד פארטוגאל לעבט איינע גראסע אנצאהל היימליכר יהודים· נאכריכט פאן דעם בעריהמטן שפאנישן יהודי אראביא· דיא שפאנישן אונד פארטוגיזישן יהודים לייטן איהרע אבקינפט פאן דעם שטאממע יהודה אב· אין פארטוגאל ער שיינט איין געזעץ, דאז דען איינוואהנערן פערביטעט, יעמאנדן איינען יהודי צו נעננען. נאכריכט פאן דען יהודים אין האללאנד· זיא ערריכטן צו אמסטערדאם שולן אונד זינאגאגן· יאכריכט פאן רבי מנשה בן ישראל אונד אנרערן געלעהרטן ראבבינען, דיא זיך אים זיבצעהנטן יאהרהונדערטע אין האללאנד אויזצייכנעטן· צושטאנד דער האללענדישן יהודים אין נייערער צייט·

אבשאן דיא יהודים אין שפאניען הארטע פערפאלגונגן אויזשטאנדן אונד געגן דאז ענדע דעם פונפצעהנטן יאהרהונדערטס אויף איינע גרויזאמע ווייזע אויז דיזעם רייכע פערטריבן וואורדן: זא הילטן דאך דיא פליכטלינגע בייא קארל, דעם פינפטן, דער (1056) 5266 דען שפאנישן טהראן בעשטיג, אום דיא ערלויבנים צור ריקקעהר אן. זיא שטעללטן דיזעם מאנארכן פאר, «זיא העטטן אויף איינע עהרענפאללע ארט דען גאנצן האנדעל דער שפאנישן נאציאן בעטריבן, אונד ווערען דיא ניצליכסטן, יא פיללייכט דיא טרייעסטן אונטרטהאנען דעם רייכס; דאז פערטרויען, דאז זיא אויף זיינע גרעכטיגקייט אונד גיטע זעצטן, שמייכלע איהנען מיט דער האפפנונג, דאס ער איהנען דיא פרייע אויזאיבונג איהרער רעליגיאן געשטאטטן ווערדע·» אונטער דיזר בעדינגונג

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע ·128 אונ' פ'· האלבערג דאזעלבסט, זייטע ·661 אונ' פ'·

פאפסט איננאצענץ, דער איילפטע, דער (1676.
5436, דען פעפסטליכן שטוהל בעשטיג, בעהאנדעלטע דיא יהודים מיט
גראָסר מילדע. אלז דער פענעציאנישע פעלדהערר מאָרזיני זיגרייך
אויז מאָרעא צוריקקאם, אונד איינע מענגע געפאנגענר יהודים אונד
נוצרים מיטבראכטע, זאָ שענקטע ער דען לעצטן דיא פרייהייט, וואָלטע
אבער דיא ערסטן אין שקלאפערייא לאכסן; דיא יהודים ווערן אויך שקלא=
פען געבליבן, ווען זיך ניכט דער פאפסט קרעפטיג פיר איהרע פריילאס=
סונג פערווענדט העטטע. ער גאב זיך אבער אויך פילע מיהע, איהרען
איבערטריטט צור רעליגיאָן דער נוצרים צו בעווירקן, אונד לעגטע זעמינא=
ריען (פפלאנצשולען) אונד שפיטעלר פיר דיאיעניגען אן, וועלכע דיזע
רעליגיאָן אננאהמן. פאפסט גרעגאָריאוס, דער דרייצעהנטע,
האטטע בעפאָהלן, עז זאָללטע ווערכענטליך איינע פערדיגט צום אונטער=
ריכטע דער יהודים געהאלטן ווערדן. איין דריטטהייל דערזעלבן אין ראָם
מוסטע נאָך דער רייהע בייא דיזען פרעדיגטן צוגעגן זיין, אונד דיא קינדר,
דיא צוועלף יאהרע אלט וואַרן, ווארדן אונטר דיא צוהערר גערעכנט. אבר
דיזע אנשטאלט, אן דערן פאָרטרויער אונד פערבעססערונג איננאָ=
צענץ, דער איילפטע, אייפריג ארבייטעטע, בעווירקטע זעהר ווע=
ניג, אונד דער קארדינאל באַרבעריני, דער אן דעם אונטעררייכטע
דער יהודים טהעטיגן אנטהייל נאהם, גאב צו, דאס דיאיעניגן אונטער
איהנן, וועלכע צור רעליגיאָן דער נוצרים איבערטראטן, מייסטענטהיילס
הייכלר אונד אייגעניצציגע מענשן וואַרן.

דיא יהודים ווארן איממר צאהלרייך אים פעפסטליכן שטאאטע, וואָ
זיא נאָך אום דיא מיטטע דעם אכטצעהנטן יאהרהונדערטס (נאָך דער צייט=
רעכנונג דער נוצרים) אן הונדערט זינאגאָגן געהאבט האבן זאָללן, פאָן
וועלכן זיך ניין אים ראָם בעפאנדן. אויך האטטן זיא איינע האָכשולע אין
דיזער שטאדט, אונד דיזע בעהויפטעטע איינע ארט פאָן איבערלעגענהייט
איבר אנדערע יידישע האָכשולן אין איטאליען, וועלכע זיא אין צווי=
פעלהאפטן פעללן צו ראטהע צאָגן אונד געגן איהרע ענטשיידונג גראָסע
עהרפורכט העגטן.

אום דאז יאהר (1740.) 5500, מאכטע קארל, קעניג פאָן
נעאפעל, איינן בעפעהל צו גונסטן דער יהודים בעקאננט, אונד גע=
שטאטטעטע איהנן דיא ריקקעהר אין זיין רייך אונד איינן פונפציגיעהריגן
אויפענטהאלט דארין. עז ווארדע איהנן דיא פאָללקאָממענע אויזאיבונג
איהרר רעליגיאָן געשטאטטעט, אונד זיא קאָננטן זיך אן יעדם איהנן בע=
ליביגן אָרטע נידערלאססן: דיאיעניגן וועלכע דיא היילקונסט שטודירט

וועלכע יעדע נאכט פער שלאפסן וואורדן· אויך וואר אין דיזר שטאדט איינע יידישע האכשולע, וועלכר דער בעריהמטע ראבבינר, רבי מאיר קאצענעללענבאגן (קאצינאילנבוגן), פארשטאנד· רבי מנחם ראבבא (רבא) צייכנעטע זיך אן דיזר לעהראנשטאלט אויז, אונד שריב אונטר אנדערן געלעהרטן ווערקן שענע פרעדיגטן פיר אללע יידישן פעסטטאגע (שבתות וימים טובים), דיא נאכמאלס פאן זיינעם זאהנע אונטר דעם טיטעל: «בית מועד» הערויזגעגעבן וואורדן; ער שטארב (1605) 5365.

דער ראבבינר, רבי יהודה עשהאל, זאהן דעס רבי אליעזר דוד מה טוב, וואר אויך איין אויזגעצייכנעטר יידישר פרעדיגר, אונד מאכטע זיך דורך זיינע פרעדיגטן אין פעררארא זא בעליבט, דאס איהן זאגאר דיא נוצרים הערטן. ער שריב איין קאבבאליסטישעס ווערק, דאז דען טיטעל: «כסאות לבית דוד» פיהרט. ער שטארב (1677) 5437 אין דיזר שטאדט·

אום דיא צייט, אין וועלכר דניאל באמבערג איינע העברעאי־שע בוכדרוקקעריי צו פענעדיג ערריכטעטע, לעגטע איינע געזעלל־שאפט פאן יהודים, דיא אויז שפייער אין דייטשלאנד קאמן, איינע אנדערע צו סאנצינא, איינר קליינן שטאדט דעם הערצאגטהומס מאילאנד, אן· דיזע בוכדרוקקר וואורדן אונטר דעם נאמן: «סאנצי־נאטען» בעקאננט, אונד בעשעפטיגטן זיך הויפטזעכליך מיט דעם דרוקקע העברעאישר ביבעלן· דורך איהרע בעמיהונגן וואורדן פילע האנד־שריפטן געררעטטעט, דיא קוים נאך לעזבאר ווארן. דא זיא בייגאהע דיא ערסטן ווארן, דיא איהרר נאציאן איינען זא וועזענטליכן פארטהייל פער־שאפפטן: זא ערווארבן זיא זיך רייכטהום אונד רוהם· *

דיא יהודים האטטן זיך זייט לאנגר צייט אין טורין, דער הויפט־שטאדט פאן פיעמאנט, פערמעגע איינר פעראָרדנונג נידערגעלאס־סען, דיא איהנן פאללקאממענע רעליגיאנספרייהייט זיכערטע· זיא וואור־דען צוואר ביזווייללן פאן דעם אבערגלייבישען פאלקע געמיסהאנדעלט, לעבטן אבער דאזעלבסט וויט רוהיגר, אלז אין דען מייסטן אנדערן פראָ־פינצען איטאליענס·

פאסט

* דיא געשיכטע דער יורען, דאזעלבסט זייטע 126. או׳ פ׳.
צמח דוד חלק ראשון דף ל״א ע״ב, סדר הדורות דף ס״א ע״ב, קס״א ע״א וב׳, קס״ה ע״א, קס״ט ע״א, קע״ב ע״ב.

געליטטעט ווירדן. אויך גאַב ער איינע אַבהאַנדלונג איבר דען נעגענווערטיגן צושטאַנד זיינר נאַצ אָן הערואויז.

זאָוואָהל דיא זינאַגאָגן צו מאָרענאַ, אַלז צו פֿענעדיג בראַכטען מעהרערע געלעהרטע מעננר הערפֿאָר, אונטר ווערכן זיך דער ראַבבינע, רבי שמואל קלעי, פֿאָרשטעהר דער זינאַגאָגן צו פֿענעדיג, זעהר אויזצייכנעטע. אים יאַהרע 5359 (1599) גאַב ער אין דיזר שטאַדט איין ווערק אונטר דעם טיטעל: «משפטי שמואל» הערואויז, ווערכעז איינע זאַממלונג וויכטיגר ראַבבינישר ענטשיידונגן איזט. רבי יהודה אריה (לעאָ), זאָהן דעם רבי יצחק אויז מאָרענאַ (רמודינא) וואַר אויך איין זעהר געלעהרטר מאַן. דורך זיינע שריפֿטן ערוואַרב ער זיך גראָסן רוהם; בעזאָנדערס איזט זיינע «אַבהאַנדלונג איבר דיא רעליגיאָנסגעזעצע דער יהודים (לב האריה)» פֿאָן דען געלעהרטן אַללר נאַציאָנען זעהר געריהמט וואָרדן. דיא היילינע שריפֿט (תורה, נביאים וכתובים) וואָללטע ער אינס איטאַליענישע איברזעצן, אַבר דיא אינקוויזיטאָרן פֿערבאָטן איהם דיא פֿאָרטזעצצונג דיזעס ווערקעס. ער שטאַרב אין פֿענעדיג אים יאַהרע 5414 (1654), אַלז ער פֿאַסט אַכטציג יאַהרע אַלט וואַר. *

רבי יעקב, זאָהן דעם רבי יצחק צאַהאַלאָן (צהלון) וואַר צו ראָם 5390 (1630) געבאָרן, אונד בעזאַס דען גראַד איינעס דאָקטאָרס דער אַרצנייקונדע, ווערכן ער אויף דער איניפֿערזיטעט דיזר שטאַדט ערהילט. ער לעהרטע צו פֿערראַראַ, אונד וואורדע אונטר דיא אויזגעצייכנעטסטן ראַבבינר אים זיבצעהנטן יאַהרהונדערטע געצעהלט. אונטר אַנדערן געלעהרטן ווערקן שריב ער אויך איין געבעט אונד אַנדאַכטסבוך (מרגליות טובות), וואָרין איין געבעט פֿיר ערצטע שטעהט, ווען זיא איהרע קראַנקן בעזוכן.

דיא יהודים צו פּאַדואַ בעקאַמן דען טיטעל פֿאָן דאָקטאָרן דער אַרצנייקונדע, אונד ערהילטן דאַז רעכט, דיא היילקונסט אין דער גאַנצן רעפּובליק פֿענעדיג צו טרייבן. געגן דאַז ענדע דעס זעכצעהנטן יאַהרהונדערטס לעבטן אין פּאַדואַ, אַכט הונדערט יהודים, דיא דרייא זינאַגאָגן בעזאַסן. זיא האַטטן איינען זעהר שענען גהעטטאָ, אָדר איינען איהנען בעזאָנדערס אַנגעוויזענען בעצירק מיט דרייא טהאָרן,

ווערכע

---

* דיא געשיכט דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 123 או' פֿ'.
סדר הדורות דף ק"ס ע"ב, קס"ט ע"ב, קע"ג ע"א, קע"ה ע"ב.

געשיכטע דער יהודים

קלעמענס, דער אַכטע, בעשטעטיגטע (1593) 5353 אים וועזענטליכן דיא בוללע פיאוס, דעס פֿינפֿטן, וועלכע דיא יהודים אויז דעם שטאַאטע פֿערטריב. יעדאָך מילדערטע ער זיא אין זאָ ווייט, דאַס ער נאָך אַוויניאָן צו דען שטעדטן הינצו טהאַט, וואָ דיא יהודים איינן צופֿלוכטסאָרט פֿינדן אונד איהרע רעליגיאָן גאַנץ פֿרייא אויזאיבן זאָללטען.

אים גאַנצן פֿענעציאַנישן געביטע וואורדן דיא יהודים געדולדעט. זיא ערוואַרבן זיך דאַזעלבסט דיא בעזאָנדערע מילדע דער רעגירונג דורך דיא אויזגעצייכנעטן דינסטע, דיא זיא אין דען קריגן געגן דיא טירקן, בעזאָנדערס בייא דער איינשלישונג פֿאָן קאַנדיאַ, לייסטעטן. אין דער שטאַדט פֿענעדיג וואַרן זיא צאַהלרייך, אונד בעפֿאַנדן זיך אין בליהענדען אומשטענדן. אים יאַהרע (1511) 5271 קאַם דניאל באָמבערג (בומבירגא) פֿאָן אַנטווערפן נאַך פֿענעדיג, אונד בעגאַן צום ערסטן מאַלע, העברעאישע ביבעלן (תורה, נביאים וכתובים) צו דרוקקן, דיא זאָוואָהל פֿאָן יהודים אַלז נוצרים זעהר געשעצט וואורדן. צו איהרעם רעכט זאָרגפֿעלטיגן אַבדרוקקע ברויכטע ער הונדערט יהודים. אויך מאַכטע ער פֿיל געלעהרטע ראַבבינישע ווערקע בעקאַננט, אונד וואורדע דאַהער אַללגעמיין געאַכטעט אונד געליבט. *

אים זעכצעהן אונד זיבצעהנטן יאַהרהונדערטע בעפֿאַנדן זיך מעהרערע געלעהרטע ראַבבינן אין פֿענעדיג. רבי דוד, זאָהן דעם רבי יצחק דע פּאָמיס (די פומיס), וואַר אים יאַהרע (1523) 5283 געבאָרן, אונד ערוואַרב זיך גראָסען רוהם דורך איין ווערק, דאַז דען טיטל «צמח דוד» פֿיהרט. אַן מעהרערן אָרטן טריב ער דיא אַרצנייקונדע מיט גראָסעם ערפֿאָלגע. ענדליך בעגאַב ער זיך נאַך פֿענעדיג, אונד שריב דאַזעלבסט אין איטאַליענישער שפּראַכע «איינע אַבהאַנדלונג איבער דאַז עלענד דעס מענשליכן לעבענס» וועלכע איינע ערקלערונג איבר דען פּרעדיגער זאַלאָמאָנים (קהלת) איזט.

איין אַנדערער בעריהמטר ראַבבינע, נאַמענס רבי שמעון לוצאַטי, שריב איין בוך אונטר דעם טיטעל: «סאָקראַטעס,» צו בעווייזן, דאַס די גרעסטן גייסטער לייכט אירדרטן, ווען זיא ניכט פֿאָן דער אָפֿפֿענבאַרונג געלייטעט

---

* דיא געשיכטע דער יודען, דאַזעלבסט זייטע 121 או׳ פֿ׳ האָלבערג. דאַזעלבסט, זייטע 660. צמח דוד חלק ראשון דף למ״ר ע״ב, סדר הדורות דף ס״ב ע״א.

אייפֿריג אויף דיא פֿפֿליכט אונד נאָטהווענדיגקייט איינר גענויערן אונ=
טערזוכונג דער זאַכע. דיא פֿאָרגעבליכען בעזעססענן וואורדן דאַהער שאַרף
אונטערזוכט אונד געגייסעלט, אונד געשטאַנדן איין, דאָס זיא זיך צו דיא=
זער ראָללע פֿאָן אייניגן האָפֿלייטן בערעדן ליסן, וועלכע האָפֿפֿטן, זיך דורך
דיא פֿלינדערונג דיזר אונגליקליכן נאַציאָן צו בערייכערן, מאַכטע מאַן
זיא נון פֿערבאַננן אָדר ערמאָרדן. אויף דיזע ענטדעקקונג וואורדן דיא
האָפֿלייטע צום טאָדע פֿעראורטהיילט, אונד דער פּאַפּסט ריף אויז:
«מיך ווירדע דיא עוויגע פֿערדאַממניס, ווענן דער אונגערעכטן פֿערניכ=
טונג דער יהודים, געטראָפֿפֿן האַבן, העטטע עז ניכט מיין רעדליכר,
גוטעריגזואַיט פֿערהינדערט.» זייט דיזר צייט וואַר דער פּאַפּסט מילדר
געגן דיא יהודים געזיננט.

פּיאוס, דער פֿינפֿטע, מאַכטע (1569) 5329 איינן בעפֿעהל
געגן דיא יהודים בעקאַננט, דער זיא אויז אַללן טהיילן זיינס געביטס,
מיט אויזנאַהמע ראָם'ס אונד אַנקאָנאַ'ס, פֿערטריב. דיא אורזאַכע,
דאָס דיזר פּאַפּסט דיא יהודים אין דען גערעכטן שטערטן דולדעטע,
וואַר, וויא מאַן גלויבט, דען האַנדל אים מאָרגענלאַנדע צו בעפֿער=
דערן אונד דאַדורך דעם פּעפּסטליכן שטאַאַטע גראָסע פֿאָרטהיילע צו
פֿערשאַפֿפֿן. *

זיקסטוס, דער פֿינפֿטע, דער (1585) 5345 דענפּעפּסט=
ליכן שטוהל בעשטיג, ערקלערטע פֿרייא אונד אָפֿען, דער פֿאָרטהייל,
דען ער פֿאָן דען יידישן קויפֿלייטן ציהע, זייא דיא הויפּטאורזאַכע, וואַ=
רום ער דיא יידישע נאַציאָן דולדע. אום דיזע צייט קאַם איין גראָסר
ראַבבינע פֿאָן פֿראַנצעזישר אַבקונפֿט, נאַמענס רבי מאיר, נאַך ראָם.
דאַ ער איין זעהר געלעהרטר מאַן וואַר, זאָ ווידמעטע ער דעם פּאַפּסט
איין בוך, אונד איבררייכטע איהם איינע שענע לאָכרעדע אין פֿערזן,
דיא אינס איטאַליענישע איבערזעצט וואורדע. נאַכדעם ער זיך אויף דיזע
אַרט דען שוץ דעם פּאַפּסטס פֿערשאַפֿפֿט האַטטע, הילט ער אום דאַז
אויסשליסענדע פֿאָררעכט אַן, צו ראָם איינע זיידענפֿאַבריק צו ערריכטן.
זיקסטוס געוועהרטע איהם ניכט בלאָס זיין געזוך, זאָנדערן ווידער=
ריף אויך אַללע בוללן (פֿעראָרדנונגען) אונד בעפֿאַהלע זיינר פֿאָרגענגער
דיא דען יהודים ניכט גינסטיג וואַרן.
קלעמענס

---

* דיא געשיכטע דער יודן, ראַזועלבסט זייטע 119 או' פֿ'.
האַלבערג. ראַזועלבסט, זייטע 658 או' פֿ'. סדר הדורות ד"ף ס"ג
ע"ב.

געשיכטע דער יהודים

(1549) 5309 צו פענעדיג. אים דרייא אונד זיבציגסטען יאהרע זיינעס אלטערס. דיזר גראסע מאן דאכטע מענשענפריינדליך, וואר וואהלוואללענד אונד אויפריכטיג, אונד פירסטען, קארדינעלע אונד בישעפע וואורדען אויף איהן, וועגן זיינר געלעהרזאמקייט אונד זיינעס ליבענסווירדיגן קאראקטערס, אויפמערקזאם, אונד ליבקאזעטען איהן. אונטער אנדערן געלעהרטען ווערקן שריב ער איינע העברעאישע גראממאטיק (ספר הבחור), איין כאלדעאיש־ראבביניש לעקסיקאן (מתורגמן) אונד איין קונסטווערטערבוך (תשבי), אונד האטטע דיא פריידע, צו זעהן, דאס זיינע ווערקע זעהר געשעצט, אין אנדערע שפראכן איבערזעצט אונד מעהרמאלס אויפגעלעגט וואורדען. *

פאפסט פויל, דער פירטע, וואר איין אפפענבארער פיינד דער יהודים, אונד ערליס מעהרערע שטרענגע בעפעהלע געגן זיא. זיא וואורדען פאן איהם געצוואונגן, אללע איהרע לענדערייען צו פערקויפען, פילע איהרער ביכר דען פלאממען צו איבערגעבן, איינע אונטערשיידענדע קליידונג צו טראגן, פאסט אללן פערקעהר מיט דען נוצרים אויפצוגעבן, אונד דען טהייל דער שטאדט, וואו זיא וואהנטען, יעדע נאכט צו פערשליסן. ער בעשרענקטע אויך דיא צאהל איהרער זינאגאגן, אונד ערלויבטע איהנען בלאס איינע אין יעדר שטאדט, דער ער איינע אבגאבע אויפערלעגטע, וועלכע צום אונטערריכטע דער יידישן גלויבענסלעהרלינגע, דיא צור רעליגיאן דער נוצרים איבערטרעטען וואללטען, פערווענדעט ווערדען זאללטע.

אונטער דער רעגירונג פיוס, דעם פירטן, ווארן דיא יהודים איינער זעהר הארטן פערפאלגונג אויזגעזעצט. אכטציג פראוועניצימער, וועלכע פאן דער יידישן רעליגיאן צו יענר דער נוצרים איבערגעטרעטען ווארען, בעהויפטעטען, זיא ווערן בעזעססן, אונד אלז מאן זיא בעשוואר, בעשולדיגטען זיא דיא יהודים; זיא העטטען זיא בעהעקסט, אום זיך, וועגן איהרעס אבפאללס, אן איהנען צו רעכן. דער פאפסט דער איינן גראסן אבשייא געגן דיא יהודים העגטע, בעשלאס איהרע פערטרייבונג; אבר איין יעזויט רעדעטע איהם זיין פארהאבן אויז, שילדערטע דיא אבגעשמאקטהייט דער בעשולדיגונג מיט דען שטערקסטן פארבן, אונד דראנג

אייפריג

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 116 או׳ פ׳. האלבערג דאזעלבסט, זייטע 658. צמח דוד חלק ראשון דף לפ״ד ע״ב, ל״א ע״א, סדר הדורות דף ס״ב ע״א, ס״ג ע״ב, ס״ה ע״ב, קע״ב ע״א.

וואָהל אין איטאליען אלז אין אנדערן לענדערן, אבוועכסעלנדע שיקזאלע· פאפסט יוליאוס, דער דריטטע, וואר דער אירדיגן מיינונג, דיא אויזלעגונגן דעס תלמודס העטטן איינע געפעהרליכע אבזיכט· ער בעפאהל דאהער (1554· 5314, אללע אין איטאליען, בעפינדליכן עקסעמפלארע דיזעס ווערקס צו פערברעננן, אונד זיין בעפעהל וואורדע פינקטליך פאללצאָגן·

אים זעכצעהנטן יאהרהונדערטע לעבטע אין ראָם איינע יידישע דיכטערין, נאמענס דבורה, דיא זיך אום דאז יאהר (1560 5320, זאָוואָהל הורך איהרע דיכטערישן ווערקע אלז דורך איהרע אנדערן שריפטן, גראָסן רוהם ערווארב· זיא לעבטע ביז צום אנפאנגע דעס זיבצעהנטן יאהרהונדערטס·

אונטר דען געלעהרטן יהודים, וועלכע אים זעכצעהנטן יאהרהונדערטע אויפטראטן, פערדינט רבי אליהו בחור הלוי, זאָהן דעס רבי אשר, בעזאָנדערס דען פאָרצוג; ער וואר איינר דער בעריהמטעסטן שריפטשטעללר, דיא זיינע נאציאָן הערפארבראכטע· ער וואר אין דייטשלאנד געבאָרן, בראכטע אבר דען גרעסטן טהייל זיינעס לעבענס אין איטאליען צו. זיינע גליהענדע וויסבעגירדע שפאָרנטע איהן צו אויסראָרדענטליכעם פלייסע אים שטודירן אָן, אונד ער וואר זאָ גליקליך, צו איינר צייט צו לעבן, אין וועלכר דיא געלעהרטן אנפינגן, איהרע צופלוכט צור אורשפריגגליכן קוועללע דער הייליגן שריפט צו נעהמן, אונד דאז שטודיאום דער העברעאישן שפראכע פאָן נייעם בעלעבטן. דא ער בייא דער עראָבערונג אונד פלינדערונג פאָן פאדוא אלל דאז זיינע פערלאָר, זאָ ערנעהרטע ער זיך אונד זיינע פאמיליע דורך דאז לעהרן דער העברעאישן שפראכע.

אין זיינעם פירציגסטן יאהרע גינג ער נאך ראָם, אונד היר ערהילט ער דען שוץ אונד דיא גונסט דעס קארדינאלס עגידיאָ. ער לעבטע דרייצעהן יאהרע בייא איהם, אונד אונטררריכטעטע איהן אין דער קעננטניס דער העברעאישן שפראכע· וועהרענד דיזר צייט גאב ער מעהרערע ווערקע הערויז, אונד בליב צו ראָם, ביז דיא שטאדט פאָן דעם קאָננעטאבלע (קראָנפעלדהערן) בורבאָן עראבערט אונד געפלינדערט וואורדע. הירדורך געריטה ער ווידר אין דיא אייסערסטע ארמוטה, אונד בעגאב זיך דאהער נאך פענעדיג אונד פאָן דא נאך דייטשלאנד· ער וואר אבר ניכט אָן דיא קעלטע דעס לאנדעס געוועהנט, קעהרטע דארום ווידר נאך איטאליען צוריק, אונד שטארב

(1549)

געשיכטע דער יהודים

ריגסטן געשעפֿטן געברויכט: זיא האטטן דאזועלבסט איינע בעזאָנדערע גאססע, וואָרין זיא וואָהנטן. פֿאָר ניכט לאנגר צייט דורפֿטע נאָך קיין יהודי דיזע גאססע, וועהרענד דעם גאָטטעסדינסטס דער נוצרים, אָהנע בעזאָנדערע ערלויבניס פֿערלאססן. אים יאהרע 5374 (1614. שטיפֿטעטע פֿינץ האנס פֿעטטמילך איינן אויפֿרוהר געגען דען ראטה דיזר שטאדט. ער אונד זיינע אנהענגר איבטן פֿילע גרויזאמקייטן געגן דיא יהודים דאזועלבסט אויז, אונד פֿערטריבן זיא ענדליך גאנץ. אבער דיזער אויפֿרוהר וואורדע באלד אונטערדריקט, אונד אים יאהר 5376 (1616.), אם צוואנציגסטן טאגע דעם מאנאטס אדר, צאָגן טרופפן אויז מאינץ אונד דארמשטאדט נאך פֿראנקפֿורט, אונד פֿיהרטן דיא יהודים ווידר דאהין צוריק. פֿינץ האנס וואורדע הינגעריכטעט; זיין הויז וואורדע נידערגעריססן, אונד מאן ערריכטעטע אירם אן דעססן שטעללע איינע שאנדזיילע. זיינע מיטשולדיגן וואורדן טהיילס הינגעריכטעט, טהיילס פֿערבאננט. אם געדאכטן טאגע פֿייערן דיא יהודים אין דיזר שטאדט איין פֿריידענפֿעסט, וועלכס זיא «פורים=פֿינץ=האנס» נעננן. דען טאג פֿאָרהער האבן זיא איינן פֿאסטטאג, דער «תענית=פֿינץ=האנס» גענאננט ווירד.

אים זיבצעהנטן יאהרהונדערטע וואַרן דיא יהודים אין פראג צאהלרייך; אללין אב מאן זיא שאָן דולדעטע, זאָ וואורדן זיא דאך פֿאָן דען נוצרים געהאסט אונד פֿערפֿאָלגט, בעפֿאנדן זיך אין ארמזעליגן אונד עלענדען אומשטענדן, וואַרן אָפֿט מיסהאנדלונגן אויזגעזעצט, אונד מוסטן זיך צו דען ענטעהרענדסטן בעשעפֿטיגונגן הערגעבן. אים פֿאָלגענדן יאהרהונדערטע וואַר איהר לאָאָז גינסטיגר, אונד איין נייער רייזענדר פֿערזיכערט, דאס זיך אים יאהרע 5540 (1780.), ניין ביז צעהן טויזענד יהודים אין דיזר שטאדט בעפֿאַנדן. זיא זינד זעהר פֿלייסיג, אונד פֿאסט אין יעדם ווירטהסהויזע איזט איין יהודי, דער דיא שטעללע איינס קנעכטס אָדר בעדינט פֿערזיהט. זיא געניסן פֿאָללקאָממענע רעליגיאָנספֿרייהייט, אונד האבן קינסטלר אונד האנדווערקער פֿאָן איהרר איגענן נאציאָן, וועלכע אין דעם איהנן אנגעוויזענן טהיילע דער שטאדט וואָהנן, דער «דיא יודענשטאדט» הייסט. *

וויר האבן אָבען געזעהן, דאס דיא יהודים אים אללגעמיינן פֿאָן דען פֿעפסטן בעשיצט אונד בעגינסטיגט וואורדן; אבער זיא ערדולדעטן, זאָ=
וואהל

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזועלבסט זייטע 112 או' פֿ'. צמח דוד חלק שלישי דף ס"ג וגו', שארית ישראל דף פ"ב ופ"ג.

הענדין אומשטענדן. אלז זיא אים יאהרע (1499) 5259 אויז נירנ־בערג פערוויזן וואורדן, גינגן דיא מייסטן פאָן איהנן נאך פראַנקפורט אם מאַין, אנדערע אבער ליסן זיך און דען בענאַכבארטן שטעדטן, בעזאָנדערס אין פירט* נידער. זיא דורפטן נור נאך ערלעגונג דעם לייבצאָללס נאך נירנבערג קאָממן, אונד מוסטן דאָזעלבסט איינן פיהרער בייא זיך האבן, דער אין יעדעם הויזע בייא איהנן בלייבן מוסט, ביז זיא ווידר פאָרטגינגען.

אין פראַנקפורט אם מאַין וואַרן דיא יהודים אים 17. אונד 18. יאהרהונדערטע צאַהלרייך אונד וואָהלהאַבענד; אבער זיא וואורדן אָפט אויזגעפלינדערט, אללן אָרטען פאָן שפאָטט אויזגעזעצט אונד צו דען ניד־ריגסטן;

---

* דער ערסטע יהודי, דער זיך אונטר דעם שוצצע דעס האָכ־פירסטליכן הויזעס בראַנדענבורג־אַנאָלצבאַך (אַנסבאַך) אים יאַהרע (1528) 5288 צו פירט נידערלים, וואַר מענדעל (מעננעל), דער זאָהן דעם זימעל (זימעלין), איינס וויינווירטהס, דער (1498) 5528 נאָך צו נירנבערג אַנגעסינ וואַר. אים יאהרע (1538) 5298 ערהילט דער צווייטע יהודי אין פירט שוץ, ער הים מיכל, אונד וואַר איין רייכר מאַן. דיא פאַמיליען דיזר בייַדען מעננר בליבן, ביז צום יאַהרע (1553) 5313, דיא איינציגן יידישן אין דיזר שטאַדט. דיא פירטהער יהודים ערבויעטן איהרע הויפטזינאַגאָגע (אַלטשולע) (1616) 5376, אונד פיהרטן אום איהרן טאָדטענאַקקר (בית הקברות), צו וועלכעם זיא (1617) 5377 (1653) 5413 דען ערסטן פלאַץ קויפטן, אים יאַהרע איינכוויער פאָן קוואַדרשטיינן הערומ. אין דעם לעצטערן יאַהרע וואורדע אויך איהר האָספיטאַל (קראַנקענהויס), הקדש גענאַננט, געשטיפטעט. דיא יידישע האָכשולע אין פירט איזט זעהר בעריהמט אונד ערצאָג פילע געלעהרטע ראַבבינען, דיא איהרער נאַציאָן רוהם מאַכטן. זיהע אַנדרעאַ ווירפעל היסטאָרישע נאַכריכטן פאָן דער יודענגעמיינדע אין דער רייכסשטאַדט נירנבערג, זייטע 85. היס־טאָרישע נאַכריכטן פאָן דער יודענגעמיינדע אין דעם האָפמאַרקט פירט אונטערהאַלב נירנבערג, פראַנקפורט אונד פראַג 1754. זייטע 2 או' פ' 25. 26. 35 אונד 36. טאַשענ־ אונד אַדרעס־האַנדבוך פאָן פירטה אים קעניגרייך באַיערן, פאָן יאָ־האַן גאָטטליב עגער, נירנבערג בייא ריגעל אונד וויס־נער 1819, זייטע 156 או' פ' 161 או' פ' אונד 179.

געשיכטע דער יהודים

כע דיא יהודים צו איינר דערזועלבן צוליסן. אינגרעססן כעהילטן זיא דאָך
פאָרטרויערנד איהרע עמטר, ביז דער קאיזער ווידערהאָלט קאָממיסאָר-
יען (פעראָרדנעטע) שיקטע, זיא אבצוזעצן. דער לעצטע דערזועלבן
לאַנגטע אים יאהרע (1655.) 5415, אן.

אום דאָזיאהר (1660.) 5420, האטטן דיא יהודים אין וויען איינן זאָ גראָסן איינפלוס ערלאַנגט, דאס מאַן דעם ראבבינר, רבי זכריה, ערלויבטע, איינע פרעכטיגע זינאגאָגע אונד איינע שולע צו ערריכטן, אום אונטר זיינן מיטברידערן רעליגיאָן אונד געלעהרזאמקייט פאָן נייעם צו בעלעבן. דער שולע שענקטע ער איינע גראָסע זוממע, דיא צור אונטערהאַלטונג פאָן פיר אונד צוואַנציג ראבבינן הינרייכטע, וועלכע טאַג אונד נאַכט פאָרלעזונגן איבר דען תלמוד האַלטן זאָללטן; דיא זועלבע זאָללטע שטעטס אָפפן זיין, אונד דיא לעהרר זאָללטן איינאַנדר אבלעזן. אבער קוים וואר זיא פערטיג, זאָ פערטריב קאיזר לעאָפאָלד, דער ערסטע, שאָן דיא יהודים אויז דער הויפטשטאדט, אונד פערוואַנדעלטע איהרע זינאַגאָגע אין איין בעטהויז דער נוצרים. נאָך דעם טאָדע דער קאיזערין, דיא פיל צור פערפאָלגונג דער יהודים בייטרוג, ריף מאַן זיא ווידר צוריק, אונד גאַב איהנן מערערע טיטל אונד האָהע שטעללן; אַלליין דער פעבל, דער מיט נייד אויף דען רייכטהום הינבליקטע, דען זיא זיך אונטר דער רעגירונג ערוואָרבן, בעדיענטע זיך דער אונגערעכטעסטן מאַאסרעגעלן איהנן איהר פערמעגן צו רויבן.

דער קאיזר פאַנד נייע אורזאכע, זיך איבר דיא יהודים צו בעשווערן; וויל זיא, וועהרענד דיא עסטרייכר אין איינם קריגע מיט דען טירקען אָפען בעלאַגערטן, דען מוהאממעדאַנערן בייגשטאַנדן אונד זיך דורך איהרע טאַפפערקייט אויזציכנעטן; אַלליין אָב מאַן שאָן אין דייטשלאנד אונד איטאליען איבר איהר בענעהמן זעהר אויפגעבראַכט וואר, זאָ קאָננטע מאַן זיא דאָך ניכט מיט רעכט וועגן איהרר טרייע געגען איהרן אָבערהערן פערדאַממן, דאָ זיא אונטערטהאַנן דער פפאָרטע וואַרען.*

אים זיבצעהנטן יאַהרהונדערטע וואַרן דיא יהודים אין קראָאַציען, אין דער מאָלדויא, אין דער וואלאכייא או' ז' וו', זאָ וויא אין דען מייסטן גראָסן שטעדטן דעם דייטשן רייכס צאַהלרייך אונד אין בלי-

הענדן

* דיא געשיכטע דער יודן, ראזועלבסט וייטע 106, 109 או-
פ'. צמח דוד חלק שלישי דף ע"ב עמוד א' וב', שארית ישראל דף
פ"ה ע"ב.

תלמודיסטן אונד ראַז לאַנר, וואָ דער תלמוד מיט גראָסעם פליים אונד גלענצענדעם ערפאָלגע שטודירט ווירד· אים זעכצעהנדען יאַהרהונדערטע לעהרטע דער בעריהמטע ראַבינע רבי משה איסרלש (רמ"א) אין קראַקויא, אונד בעקאַם איינע זעהר גראָסע מעננע שילער, וועלכע פאָן אַללען אָרטען העדבייאשטרעמטן, זיינן פאָרלעזוננן בייא צווואָהנן· ער שטאַנד צוואַנציג יאַהרע לאַנג דער יידישן האָכשולע אין דיזער שטאַדט פאָר, אונד שטאַרב אים יאַהר (1572) 5332.

דיא שטאַדט האַמבורג וואורדע וועגן דער מעננע יהודים, דיא שאָן לאַנגע דאַזעלבסט וואָהנן, קליין־ירושלים גענאַננט· איינינע ערוואַרבן זיך דאַזעלבסט גראָסע רייכטהימר, אַנדערע צייכנעטן זיך דורך איהרע קעננטניססע אין פערשידענן וויססענשאַפטן, בעזאָנדערס אין דען אַרצנייקונדע, אויז.

קאַיזר פערדינאַנד, דער דריטטע, רייטטע דען יהודים אין פראַג גראָסע פריוויהייטן איין, ווייל זיא בייא דער פערטהיידיגונג דער שטאַדט, אַלז זיא (1648) 5408 פאָן דעם שוועדישן פעלדהעררן קע־ניגסמאַרק בעלאַגערט וואורדע, וויכטיגע דינסטע לייסטעטן. איין יידישר שריפטשטעללר, רבי יהודה ליב, זאָהן דעם רבי יהושע, בע־שרייבט דיזע בעלאַגערונג אין איינר בעזאָנדערן שריפט, וועלכע «מלחמה בשלום» בעטיטעלט איזט· דיא שאַנצע, וועלכע דיא יהודים דאַמאַלס אויף דעם וויסן בערגע בייא פראַג ערריכטעטן, היס נאָך לאַנגע נאַכ־הער: «דיא יודענשאַנצע.» צו דיזר צייט ערהילטן זיא דאַזעלבסט אונטר אַנדערן אויך דיא ערלויבניס, איינע גלאָקקע אויף איהרעם ראַטה־הויזע (קהל'ס־הויזע) צו האַבן. *

אין אונגאַרן האַטטן דיא יהודים דאַז רעכט, דיא עפפענטליכען געפעללע צו פאַכטן, ביז איהנן קאַיזער פערדינאַנד, דער צווייטע, דורך איינען בעפעהל פאָם יאַהרע (1630·) 5390·, דיזעס פאָררעכט ענטצאָג· דיזס פערבאָט וואורדע ניכט געהעריג פאָללצאָגען, ביז קאַיזר פערדינאַנד, דער דריטטע, איינען נייען בעפעהל ערליס, דער דיאַיעניגן צום פערלוסטע איהרר שטעללן פעראורטהיילטע, וועל־

כע

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 104. או' ס'. האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 688· או' פ'. צמח דוד חלק ראשון דף ל"א ע"ב, סדר הדורות דף ס"ז ע"ב; ספר מלחמה בשלום, חברו רבי יהודה ליב בן רבי יהושע.

געשיכטע דער יהודים

טריבן דען גאנצן האנדעל דעם לאנדעס, אונד ערווארבן זיך אויף דיזע ארט רייכטהום אונד מאכט.

מאן געשטאטטעטע דען יהודים אין פאלען דיא פאללקאממענע אונד פרייע אויזאיבונג איהרער רעליגיאן. זיא האטטן ניכט בלאס פרעכטיגע זינאגאגן אונד שולן, זאנדערן וואַרן אויך פעלדבעזיצצר, אונד האטטן איהרע אייגנען געריכטסהעפע, דיא אין איהרן העכטסזאכן ענטשידן. אינדעססן מוסטן זיא, כראץ איהרן פרייהייטן, דאך ביזווילן פאן דען אויפשטענדן דעם פאלקס אונד בעזאנדערס דער שטודענטן ליידן. אין דער שטאדט לובלין פערפיהרן דיא שטודענטן (1665) 5425 זא גרויזאם מיט דען יהודים, דאס מאן דיא שטאדטהארע אכט טאגע פערשליסן מוסטע, אונד דער אורהעבר דעם אויפרוהרס הינגעריכטעט ווארדע.

אין דען יאהרן (1648) 5408 אונד (1649) 5409 טוסטען דיא יהודים אין פאלען, דורך דיא פערהעערענדן איינפעללע דער קאזאקקען, שרעקליכע ליידן אויזשטעהן. אין דיזען ביידן יאהרן פערלארן מעהר אלז הונדערט טויזענד פאלנישע יהודים דאז לעבן.

אונטער קעניג יאהאן זאביעסקי, דער אים יאהר (1674) 5434 דען טהראן בעשטיג, ווארדע דיא יידישע נאציאן זא זעהר בעגינסטיגט, דאס מאן זיינע רעגירונג אויז האס איינע יודערעגירונג נאננטע. ער פערפאכטעטע דיא קעניגליכן דאמענען (קאממערגיטער) אן זיא, אונד האטטע איין זא גראסעס צוטרויען צו איהנן, דאס איינע אללגעמיינע אונצופרידענהייט אונטער דעם אדעל ענטשטאנד. נאך זיינעם טאדע ווארדע איין אלטעס געזעץ זיגיסמונדס, דעם ערסטן, ווידר געלטענד געמאכט אונד אין דיא פאקטא קאנפענטא (אין דען שטאאטספערטראג) אויגוסטס, דעם צווייטן, איינגעריקט, דאס קיין יהודי אדר יעמאנד פאן נידריגער הערקונפט קעניגליכע געפעללע פאכטן קעננע. זייט דער רעגירונג אויגוסטס, דעם צווייטן, דיא (1733) 5493 בעגאן, גענאססן דיא יהודים אין פאלן איהרע פרייהייטן מעהר אויז נאכזיכט, אלז דורך געזעצליכע גענעהמיגונג.*

פאלען איזט זייט לאנגר צייט דער הויפטזיץ דער גראסן תלמודיסטן

---

* דיא געשיכטע דער יודן, דאזעלבסט זייטע 103. אונד 104. האלבערג. דאזעלבסט, זייטע 689. העתק מגילת עיפה וכו', בסוף ספר שבט יהודה.

אים זיבצעהנטן יאהרהונדערטע טראַטן מעהרערע געלעהרטע ראַב=
בינען אויף, דיא געבאָרנע דייטשע וואַרן. אונטר דיזע געהערט רבי
נתן אויז שפייער (שפירא), איין גראָסר קאַבבאַליסט, דער דורך
זיין בעריהמטעס קאַבבאַליסטישעס ווערק: «מגלה עמוקות» זיינען
רוהם גרינדעטע. ער וואַר פאָרשטעהר דער יידישן האָכשולע אין
קראָקויא, אונד שטאַרב (1633) 5393.

פינף אונד דרייסיגסטעס קאַפיטעל

צושטאַנד דער יהודים אין פאָהלען. פאָן קאַזימיר,
דעם גראָסן, ערהאַלטן זיא גראָסע פרייהייטן. זיא ווערדן
אויך פאָן יאָהאַן סאָביעסקי זעהר בעגינסטיגט. געלעהר=
טע יהודים אין פאָהלן. גליקליכער צושטאַנד דער יהודים אין
האַמבורג. דיא יהודים אין אונגאַרן. איהר גליקליכר צו=
שטאַנד צו ווין. איהרע שיקזאַלע אין אַנדערן שטעדטן דייטש=
לאַנדס. איהר צושטאַנד אין איטאַלין אים זעכצעהנטן
יאהרהונדערטע. פאַפסט יוליאוס, דער דריטטע, בע=
פיהלט, אַללע עקסעמפלאַרע דעם תלמודס צו פערברענגן.
פויל, דער פירטע, פערפאָלגט דיא יהודים. פיאוס,
דער פינפטע, ערלעסט איינן בעפעהל געגן זיא. זיקס=
טוס, דער פינפטע, בעהאַנדעלט זיא מיט מעהר נאַכזיכט,
אַבר קלעמענס, דער אַכטע, בעשטעטיגט פיאוס, דעם
פינפטן, בעפעהל. דיא יהודים ווערדן אין פענעדיג גע=
דולדעט, אונד עז ווערד; העבראַאישע ביכר אין דיזר שטאַרט
געדרוקט. אין פענעדיג אונד אַן אַנדערן אָרטן איטאַליענס
טרעטן געלעהרטע ראַבבינן אויף. דיא יהודים אין פאַדוא.
איינע אַנצאַהל יהודים אויז דייטשלאַנד לעגט צו זאָנצינאָ
איינע העבראַאישע דרוקקערייאַן. דיא יהודים צו טורין. זיא
ווערדן פאָן פאַפסט איננאָצענץ, דעם צוועלפטן, בעגינס=
טיגט. אים אַכטצעהנטן יאַהרהונדערטע זינד זיא אים פעפסט=
ליכען שטאַאַטע צאַהלרייך. קעניג קאַרל פאָן נעאַפעל ער=
לעסט איינן בעפעהל צו איהרן גונסטן.

דער בליהענדע צושטאַנד דער יהודים אין פאָלען אונטר קעניג
קאַזימיר, דעם גראָסן דער (1333) 5093 צור רעגירונג קאַם,
איזט שאָן אָבן ערוועהנט וואָרדן. דיזר מאָנאַרך רייטטע איהנן אויז לי=
בע צו איינר שענן יידין, נאַמענס אסתר, גראָסע פרייהייטן איין; זיא

טריבן

געשיכטע דער יהודים

אין בעהמען טראטען מעהרערע יידישע געלעהרטע אויף, דיא דורך איהרע גראָסע געלעהרזאַמקייט זעהר בעריהמט וואורדן. דער אָבען ערוועהנטע געלעהרטע רבי יהודה ליווא (לעווע, ליב), זאָהן דעס רבי בצלאל, בליהטע אום דאַזיאַהר (1592) 5352, אונד וואַר צוערסט דאַז אָבערהויפּט דער זינאַגאָגן אין מעהרען, דאַן אין בעהמען אונד ענדליך אין פּאָהלען. ער שריב פֿילע האָכגעשעצטע ווערקע. דיא איהם דויערנדן רוהם זיכערטן. דער יידישע געשיכטשרייבר, רבי דוד גאנז, וואַר אין פּראַג געבאָרן, וואָ ער אים יאַהר (1592) 5352, זיין בעריהמטעס געשיכטבוך « צמח דוד » הערויז גאַב.

אין אונגארן האַטטן זיך דיא יהודים געגן דאַז ענדע דעס זעכ־צעהנטן יאַהרהונדערטס זעהר פֿערמינדערט, אונד קאַיזער רודאָלף, דער צווייטע, לעגטע איהנען צו דיזר צייט איינע זעהר גראָסע אַבגאַ־בע אויף. אים יאַהרע (1574.) 5334, מוסטן דיא יהודים אין מעה־רען איינע האַרטע פֿערפֿאָלגונג אויזשטעהן; פֿילע דערזעלבן וואורדן אויף איינע גרויזאַמע ווייזע ערמאָרדט, ביז זיך קאַיזער מאַקסימיליאן, דער צווייטע, איהרר אננאַהם אונד זיא פֿאָן איהרן דראַנגזאַלן בעפֿריי־עטע. אין פֿראַנקען בעשולדיגטע מאַן זיא אום דיזע צייט פֿעלשליך, זיא העטטן אין דער שטאַדט באַמבערג מעהרערע הייזר אין בראַנד גע־שטעקט, אונד נאַהם איהנן אונגערעכטר ווייזע איהר פֿערמעגן אַב. טראָץ דיזעם מיסגעשיקקע ערהילטן זיא דאָך צו ענדע דעס זעכצעהנטן יאַהרהונ־דערטס ערלויבניס, זיך אים הערצאָגטהום ברוינשווייג נידרצולאַססן.

איינר דער בעריהמטעסטן געלעהרטן, דיא געגן דאַז ענדע דעס זעכצעהנטן יאַהרהונדרעטס אין דייטשלאַנד ערשינן, וואַר רבי יצחק לוריא (לאַריא). ער וואַר דער גרעסטע קאַבבאַליסט, דער זייט רבי שמעון בן יוחאי לעבטע, וויא דיא מעננגע זיינר טיפֿגעלעהרטן קאַב־באַליסטישן ווערקע באורקונדעט. זיין לעבן וואַר איין מוסטר דער פֿרעממיג־קייט אונד גאָטטעספֿורכט. דיזער גראָסע אונד הייליגע מאַן גינג געגען דאַז ענדע זיינס לעבענס נאָך פּאַלעסטינאַ, אונד שטאַרב (1572) 5332, צו סאַפעטא (צפת), אין איינם אַלטר פֿאָן אכט אונד דרייסיג יאַהרן. *

אים

דוד חלק ראשון דף ל״א ע״א וב׳, חלק שני דף ל״ה ע״ב, נ״ח ע״ב, סדר הדורות דף ס״ב ע״א, ס״ג ע״א וב׳, קנ״ט ע״א וב׳.

* דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 100. צמח דוד חלק ראשון דף ל״א ע״ב, ל״ב ע״א וב׳, ל״ג ע״א, חלק שני דף ס״א ע״ב, סדר הדורות דף ס״ד ע״א וב׳.

ערסטע, ניכטבלאָס דיא יהודים, זאָנדערן געשטאַנד איהנען אויך דיא
פֿרייהייט צו, איין אָברהויפט דער זינאַגאָגן אין דייטשלאַנד צו האַבן,
אונד בעפֿאַהל, דאָס דער רב (אָברראָבבינר) פֿאָן וואָרמס פֿאָר
אללען אַנדערן דען פֿאָרצוג האַבן זאָללטע · דיזר וואַר דאַמאַלס רבי יעקב
מווירמיישא (אויז וואָרמס), דער זיך אויסעראָרדענטליך דורך זיינע
געלעהרזאַמקייט אויזצייכנעטע. ער שטאַרב אים יאַהר (1560 ·5320,
אונד הינטערליס פֿיר ברודערסזעהנע, נאַמענס רבי חיים אויז פֿריד=
בערג, רבי ליווא (לעווע), רבי סיני אונד רבי שמשון, דיא
פֿאָרשטעהר דער זינאַגאָגן אונד וועגן איהרר אונגעמיינן געלעהרזאַמקייט
זעהר בעריהמט וואַרען. *

אין בעהמען וואורדן דיא יהודים זייט דעם צעהנטן יאַהרהונדער=
טע געוועהנליך מילדר, אַלז אין דען מייסטן אַנדערן לענדערן, בעהאַנ=
דעלט, וויילזיא דען נוצרים וויכטיגע דינסטע געגן דיא באַנדיטען גע=
לייסטט האַטטן. אין פראַג האַטטען זיא איינע פרעכטיגע זינאַגאָגע ער=
בויעט אונד איינע האָכשולע אַנגעלעגט, וועלכר אום דאַז יאַהר (1524
5284, דער בעריהמטע ראַבבינע, רבי יעקב פֿאַלק, פֿאָרשטאַנד,
דער דיא שאַרפֿזינניגן ערֿרעטערונגען איבער דען תלמוד איינפֿיהרטע,
דיא דען תלמודיסטן אונטר דעם נאַמן « חילוקים (דיסטינקציאָנן, אונ=
טערשיידונגן, ערקלערונגן) » בעקאַננט זינד. אַלז אים יאַהרע (1541
5301, פייערסברינסטע מעהרערע געגענדן בעהמענס פֿערהעער=
טען, בעשולדיגטע מאַן דיא יהודים דער טהיילנאַהמע דאַראַן, אונד זיא
וואורדן פֿעראורטהיילט. פֿילע וואורדן פֿערבאַננט, אונד דיאיעניגן, וועל=
כע דעם גרויזאַמן טאָדע ענטגינגן, וואורדן, ביז אויף זעהר וועניגע אין
פראַג, פֿערוויזן; דאַ אַבער נאָך פֿאָר דעם ענדע דעם יאַהרעס דיא מאָרד=
ברעננר ענטדעקט וואורדן, זאָ ריף מאַן דיא יהודים צוריק, אונד זיא זידעל=
טען זיך ווידר אים לאַנדע אַן. **

אין

---

* דיא יהודים קאַמן פֿאָר דער צערשטערונג דעם צווייטן טעמ=
פעלס נאָך דייטשלאַנד. דיא צו וואָרמס בעוויזען דעם קאַי=
זער אונד דעם רייכע, דאָס איהרע פֿאָרפֿאַהרן שאָן פֿאָר דען צייטן
ישוע׳ס, דעם נוצרי (נאַצאַרעערס), אין דיזער שטאַדט
וואָהנטן, אונד דאַרום פֿרייהייטן האַטטן, דיא אַנדערן גענאָממען
וואורדען·

** האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 440. 441 · 667 אונד 668·
דיא געשיכטע דער יודען, דאַזעלבסט זייטע 95· או׳ פֿ׳ · צמח

געשיכטע דער יהודים

אונד מאַן בעשולדיגטע איהן, ער האַבע דיא אַבזיכט געהאַבט, זיך דער יידישן ביכר צו בעמכטיגן, אום זיינע לאַנדכליטע צו צווינגן, זיא איהם פיר איינן איבערטריבענן פרייכ ווידר אַבצוקויפֿן; * דאַ ער אַבער דיא געשיקליכקייט בעזאַס, פילע גייסטליכע צור אונטרשטיצצונג זיינר אַבזיכט צו געווינגן: זאַ מאַכטע ער אויך דען קאַיזר געניגט, אין זיין פערלאַנגן צו וויללינגן· אינדעס ווידערזעצטע זיך רייכלין, איין בערוהמטר דייטשר געלעהרטר, וועלכר אין דער העברעאישן שפראַכע זעהר בעוואַנדערט וואַר, מיט פילעם מוטהע דער פערברעננונג דער יידישן ביכר, אונד בעהויפטעטע, מאַן מיססע דיאזעלבן, וועגן איהרעס גראָסן נוצצענס, בייבעהאַלטן· אויך בעוויז ער דיא אונמעגליכקייט, דורך איינן קאַיזערליכן בעפעהל, ביכער צו אונטרדריקקען, דיא אין אַללען ערדטהיילען צערשטרייעט זינד אונד לייכט אַן אַנדערן אָרטן נייא געדרוקט ווערדן קעננטען· * *

רייכלינס מעסיגונג זעצטע איהן העפטיגן פערפאָלגונגן פאָן זייטן זיינר געגנר אויז· ענדליך בעריף מאַן זיך אין דיזר זאַכע אויף דיא ענטשיידונג דעס פאַפסטעס. האָכסטראַט, איין אינקוויזיטאָר (קעצצערריכטר), רייזטע נאַך ראָם, וואָהין ער דיא פאָרשטעללונגן מעהרערר פירסטן, זיך פריינדע צו מאַכן, אונד דראָהונגן צו שרעקן, מיט נאַהם. ער גינג זאָגאַר זאָ וויט, דאָם ער דעם פאַפסטע דראָהטע, זיין אַנעהן צו פערווערפן אינר פאָן זיינעם אורטהייל אַן איינע פערזאַמלונג דער גייסטליכן צו אַפעללירן, ווען ניכט רייכלין אונד דיא יהודים' דיא ער פערטהידיגטע, פערדאַממט ווירדן; אַלליין אַללע זיינע בעמיהונגן וואַרן פערגעבליך, אונד ער מוסטע געקרענקט אונד אין אונגנאַדע צוריקקעהרן· דער זיג, דען רייכלין ערדונגן האַטטע, מאַכטע איהם דיא מענכספאַרטייא צום פיינדע.

דיא יהודים צו מערזבורג. דיא בעהויפטעטן, זיא העטטן זיך דאַזעלבסט זייט דער צערשטערונג ירושלים'ס אַנגעזידעלט, וואורדען אין דען ערסטן יאַהרן דעס זעכצעהנטן יאַהרהונדערטס פאָן דעם בישאָף אַדאָלף אויז דער שטאַדט אונד דעם שפרענגעל פערבאַננט. אים יאַהר (1559) 5319 בעשיצטע קאַיזר פערדינאַנד, דער
ערסטע

* ער וואַרדע ענדליך וועגן פערדאַכט פערהאַפטעט, אונד געשטאַנד זיינע הייכעלייא אונד זיין פערברעכרישעס בענעהמן איין·

* * דיא געשיכטע דער יודן, דאַזעלבסט זייטע 94. אונד 95. האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 665. אונד 666·

איינעם גראָסן אומפאַנגע איינעם אָבערהויפּטע פאָן איהרער נאַציאָן אונטרטהאַן, דאָז פאָן דעם דייא זעלבסט געוועהלט ווירד, אונד דעכסן ענטסיידונגען אונאומשרענקט זינד. דאָז געגענוועּרטיגע אָבערהויפּט דער יהודים אין דיזער שטאָרט הייסט רבי יעקב קראַי באַקרי.

זעלבסט אין דעם אייננערן אַפריקאַ'ס טריפּט דיא אונגליקליכן יהודים איהר פאָרהער פערקינדיגטס שיקזאַל: אין זאַנזאַנדינג, פאַסט צוויא הונדערט מיילן פאָם אַטלאַנטישן מעערע געגן אָסטן, ענטדעקטע איין נייער רייזענדר איינינע פאָן ישראלים נאַכקאָממן. דיא יהודים דאָזעלבסט האַבן, וויא ער זאַגט, אין איהרעם אַנצוגע אונד אין איהרם אויזעהען זעהר פיל עהנליכעס מיט דען אַראַבערן, ווערדן אַבר פאָן דען נעגערן אונד מוירען זעהר פעראַכטעט, ווען זיא אויך זאָ וויט געהן, דאָס זיא זיך נאָך מוהאַממעדס רעליגיאָן ריכטן אונד עפפענטליך געבעטע אויז דעם קאָראַן העּר לעזען. *

וויר האַבן אין דען לעצטן קאַפּיטעלן נאַכריכטען פאָן דען יהודים אין אַזיען אונד אַפריקאַ מיטגעטהיילט, אונד נון קעהרן וויר ווידר צו דען יהודים אין אייראָפּאַ צוריק, דערן ליידען אים מיטטעלאַלטר וויר שאָן קורץ ערצעהלטן.

אים אַנפאַנגע דעם זעכצעהנטן יאַהרהונדערטס (נאָך דער צייטרעכנונג דער נוצרים) פערטריב דער בישאָף פאָן קעלן דיא יהודים אויז זיינעם שפרענגל. וויקטאָר פאָן קאַרבע, דער פאָן דער יידישן רעליגיאָן צו יענר דער נוצרים איבערגעטרעטן וואַר, אום איינע בעפערדערונג צו ערהאַלטן, שריב איינע העפטיגע שמעהשריפט געגן זיינע לאַנדסלייטע, אונד לאָבטע דען פרעלאַטן העכליך, דאָס ער, וויא ער עז נאַננטע, «דיא טויבן אָהרן פאָן דעם פעלדע דעם הערדן אויזגעריססן האַבע.»

אים יאַהרע (1519) 5279 פערזוכטע איין אַנדערער אַבטריניגער, נאַמענס פפעפפערקאָרן, קאַיזר מאַקסימיליאַן, דען ערסטן, צו בערעדן, אַללע יידישן ביכער פערברעננן צו לאַססן, וויל זיא, וויא ער פעלשליך פאָרגאַב פאָלל פאַלשר נאַכריכטן אונד לעסטערונגען געגן דיא רעליגיאָן דער נוצרים וועּרן. איניגע צייט פאָרהער האַטטע ער שענדליכע שמעהשריפטן געגן דיא יהודים געשריבן.

פפעפפערקאָרנס אייפר וואַר יעדאָך זעהר פערדעכטיג
אונד

---

* דיא געשיכטע דער יודען, דאָזעלבסט זייטע 91 או' פ'.

געשיכטע דער יהודים

אין פעץ האבן דיא יהודים שולן, וואָ דער תלמוד מיט גראָסעם פלייסע שטודירט ווירד. דיזע שטאדט האט איינע מענגע געלעהרטער ראבבינן הערפאָרגעבראכט, דיא זיך דורך איהרע שריפטן אונשטערבליכן רוהם ערווארבן. אונטר דיזע געהערן דיא אָבן ערוועהנטן רבי יהודה זאָהן דעם רבי דוד פאסי (דער פעצצאנר) מיט דעם צונאמן «חיוג,» אונד רבי יצחק, זאָהן דעם רבי יעקב אלפסי, רבי אהרן אבן חיים, דער דאז בעריהמטע ווערק «קרבן אהרן» איבר ספר תורת כהנים (ספרא) אונד אנדערע געלעהרטע ווערקע שריב, רבי שלמה אבן מלך, דער האָכגעשעצטע ערקלערונגען איבר דיא הייליגע שריפט אונטר דעם טיטעל «מכלל יופי» הערויז גאב, אונד פילע אנדערע מעהר.

דיא יידישע נאציאָן וואר אום דאז יאהר (1804) 5564 נירגענדס ווניגר בעלעסטיגט, אלז צו אלגיר אין דער בארבארייא. דאמאלס בראך אין דער נאכבארשאפט דיזר הויפטשטאדט איין אויפרוהר אויז, אונד מאן גאב אונגערעכטר ווייזע דים פערברעכן דען יהודים שולד. דיא פעררעטהר שטאנדן אין דער טהאט אין גענויער פערבינדונג מיט דעם דייא (רייכסאָברהויפט); דא אבר אייניגע דערזעלבן פאָן איינעם יידישן קויפמאננע געלד געבאָרגט האטטן, זאָ בעשולדיגטע מאן דיא יהודים דער פעררעטערייא, אונד מארטערטע אונד פאָלטערטע זיא אויף איינע גרויזאמע ווייזע, אָב זיא שאָן גאנץ אונד גאר ניכט אין דען אויפרוהר פערוויקעלט ווארן. מעהרערע הונדערטע פערלאָרן איהר לעבן, אינדעם מאן זיא אן דער אויסענזייטע דער טהורממויערן אן לאנגן זיילן אונד אן האקן אויפהינג; אייניגע ווארדן געגייסעלט, אנדערע פערבראננט; דען מייסטן פאָן איהנן ווארדע איהר פערמעגן ענטצאָגן, אונד זיא געריטהן אין דיא טיפסטע ארמוטה. דיזע שרעקליכע גרויזאמקייט וואר אורזאכע, דאס איין גראָסר טהייל דער יהודים אלגיר פערליס, אונד זיך אין אנדערן געגענדן דער בארבארייא, בעזאנדערס אין טונים, אנזידלטע. פילע דער פרעממסטן אונטר איהנען בעגאבן זיך נאך פאלעסטינא, איהרעם אלטן, הייליגן פאטרלאנדע, אונד אין דיא נעהע דער געהייליגטן שטאדט ירושלים. אינדעססן גיבט עז נאך אימר געגן 9000 יהודים צו אלגיר. זיא האבן אכט זינאגאָגן דאזעלבסט; אבר פילע פאָן דען רעכטן, דיא זיא פאָר דעם יאהרע (1804) 5564 האטטן, געניסן זיא ניכט מעהר. זיא זינד אין

איינעם

שטאָקקע איינן שלאג אויף דיא ביינע, אונד ער ענטפערנט זיך דאן, נאָך איינר טיפן פערבייגונג, אונטר דעם געשפעטטע דעם פעבלס.

קאיזער מולייא איזמאעל, דער זעהר זיננרייך אין פארוועגרן צו געלד־ דערפרעססונגען וואר, ליס (1672) 5432 דיא פארנעהמסטן יהודים צוזאממן קאממן, אונד רעדעטע זיא פאלגענדרמאאסן אן: « איך האבע נאך אייך געשיקט, אום אייך צו צווינגן, מוהאממעדאנר צו ווערדן. איהר האבט מיך לאנגע גענוג מיט דעם אייטלען מערכן פאן דער אנקונפט דעס משיח הינגעהאלטן. ווען איהר נון ניכט גענויא דען צייטפונקט בע־ שטיממט, צו וועלכעם ער ערשיינען זאלל: זא איזט עז אום אייער פער־ מעגן אונד אום אייער לעבן געשעהן; איך וויל ניכט לענגר מיט מיר שפילן לאססן. »*

ערשטוינט אונד ערשראקקן איבר דיזע אנרעדע, שטעללטן דיא יהודים דיא פינקטליכייט פאר, מיט וועלכר זיא דיא איהנען אויפגעבירדע־ טען אונגעהייערן אבגאבן בעצאהלט העטטן. זיא ערהילטן אויף איהרע ביטטע איינען וועכענטליכן אויפשוב צו איינר אנטוואָרט, מאכטן אין דיזר צייט איינע גראסע זוממע געלד צוזאממן, איבררייכטן זיא דעם קאיזר, אונד מעלדעטן איהם צוגלייך, דאס איהרע געלעהרטן דער מיינונג ווערן, משיח ווערדע אין דרייסיג יאהרן ערשיינען. « גוט! » פערזעצטע איזמאעל, אינדעם ער דאז געלד אין זיינע שאצקאממר ברינגן ליס, « איך פערשטעהע אייך שאן. איהר גלויבט דאדורך מיינעם צארנע צו ענטגעהן, וויל איהר האפפט, איך ווערדע אלזאן ניכט מעהר אם לעבן זיין; אבר איך וויל לעבן בלייבן, אונד, ווען איירע פאר־ הערזאגונג זיך ניכט בעווערט, אייך נאך פערדינסט בעשטראפן. »

אין פעץ ווארן דיא יהודים אימער צאהלרייכר, אלז אין איר־ גענד איינר פראפינץ דער באהבארייא. איין רייזענדר, דער דים לאנד אים יאהרע (1619) 5379 בעזוכטע, רעכנעטע דארין 80000 יהודים, פאן וועלכן איניגע זעהר רייך אונד מעכטיג ווארן. יעצט האבן זיא דאזעלבסט אם איינגאנגע איהרעס קווארטירס וואכן, דאמיט זיא אונגעשטערט האנדעל טרייבן קעננן, אונד מאן ערלויבט איהנן דיא אויזאיבונג איהרער רעליגיאן; אלליין אב זיא שאן איין אבערהויפט פאן איהרער רעליגיאן האבן, זא זינד זיא דאך פאן זייטן דער מוהאמ־ מעדאנר אללן ארטן פאן בעדריקקונג אונד פעראכטונג אויזגעזעצט. **

דאזעלבסט זייטע 88 אונד 89.

* אין פעץ איזט פיר דיא יהודים איין טאג בעשטיממט, אן וועלכעם זיא איהרע אבגאבן עפפענטליך בעצאהלן. זאבאלד איינר פאן איהנן זיינן אנטהייל אבגעטראגן האט, ערהעלט ער מיט איינם

געשיכטע דער יהודים

פליסיגר אונד בעסר אונטרריכטט זינד אלז דיא מוהאמעדאנר , זא ברויכט
זיא דער קאיזר צום צאלפאכטר צום מינצפרעגן , צור בטרייבונג זיינס פער=
קעהרס מיט פרעמדן קויפלייטן אונד צו זיינן אונטרהאנדלונגן מיט אויזלענ=
דישן מעכטן . אויף דיזע ארט ערהאלטן זיא פילע גלעגנהייט , דעם שטאא=
טע פארטהיילע צו פערשאפן , אונד פינרן מיטטל , זיך פיר דיא אונוויר=
דיגע בעהאנדלונג , דיא זיא ערדולדן מיססן , שאדלאז צו האלטן . *

דיא יהודים לעבן אין דען מייסטן פראפינצן דעם רייכס פאן דען מוי=
רען אבגעזאנדערט , אונד אב זיא שאן אין אנדרער הינזיכט אים דרוקקע
טמאכטן , זא ערלויבט מאן איהנן דאך דיא אויזאיבונג איהרער רעליגיאן .
מאנכע פאן איהנן האבן אבר דען מוהאממעדאנישן גלויבן אנגענאממן ,
אום דער וויללקיהרליכן בעהאנדלונג אויזצווייכן , דער זיא אימר אויזגע=
זעצט זינד . זאבאלד זיא דער ידישן רעליגיאן ענטזאגן , ערהאלטן דיא אל=
לע פאררעכטע דער מוירען .

אין דען געבירגן פאן מאראקקא לעבן זעהר פילע יהודים , אונד פער=
ריכטן דאזעלבסט בעשווערליכע ארבייטן , געגן וועלכע דיא איבריגן איינ=
וואנר איינן ווידרווילן האבן ; אנדערע יהודים בעזיצצן אילנעססן האהע
שטעללן אם האפע . איין יהודי , נאמענס פאכעקא , וואורדע אלז מאראק=
קאנישר געזאנדטר אן דיא פעראייניגטן נידערלאנדע געשיקט . אים יאהר
(1604) 5364 שטארב ער אין האאג , אונד וואורדע מיט גראסן פייער=
ליכקייט בעערדיגט . איינגע צייט דארויף ווארן צווייא יהודים פאן זייטן דער
העפע פאן שפאניען אונד פארטוגאל רעזידענטן (אונטרגעזאנדטע) אין
האללאנד .

אים קעניגרייך פעץ וואורדן אים יאהרע (1660) 5420 דיא זינ=
אגאגן נידערגעריססן ; אבר קאיזר מולייא מוהאממעד ליס זיא בייא זיינר
טהראנבעשטייגונג ווידר אויפבויען , אונד ערנאננטע אויך איינן יהודי צו
זיינם אבעבשאצמייסטר אונד ערסטן מיניסטר . אינדעם מוסטן דיא יהודים
היופיג פאן דער וויללקיהר אונד טיראננייא דער בעהערשר מאראקקא'ס
ליידן . קאיזר זידי מוהאממעד , דער פאן זיינעם זאהנע , מולייא אלי , איי=
נע שווערע אבגאבע פערלאנגט , בעפאהל איהם , דיא געפארדערטע
זוממע פאן דער ידישן נאציאן צו ערהעבן , דיא קיינע שאנונג פערדינע ,
« וויל זיא ניכט אויף דעם וועגע דעם היגלם וואנדלע . » דער פרינץ באט
זיינעם פאטער דיא איינקינפטע זיינר שטאטטהאלטרשאפט אן אונד דראנג
ערנסטליך אין איהן , דיא יהודים ניכט צו אונטרדריקקן אונד איהר עלענד
דאדורך צו פערגרעסערן , ניכט נאך מעהר צו פערגרעסערן , **
קאיזר

---

* האלבערג דאזעלבסט , זייטע . 654 . דיא געשיכטע דער יודן , דאזעלבסט זייטע . 86 או' פ'.

* * האלבערג דאזעלבסט , זייטע 654 . דיא געשיכטע דער יודן , [illegible]

נערערסטן בעאמטן , זאנדערן מאכטע איהן אויך צו ויינם אבגעארדנעטן
אן פערשירענן העפען פאן איראפא • אים יאהרע (1684. 5444,
שלאס דאן יוסף פיר זיינען הערדן מיט רען פעראייניגטן שטאטן פאן
האללאנד רען פרידן אב . *

אין דער פראפינץ זוס וואַרן זיא צאהלרייך אונד אין איינם גליקליבן
צושטאנדע ; זיא בעזאסן אין דער הויפטשטאדט דיזס לאנדס איינע פרעכ=
טיגע זינאגאגע , בייא וועלכר פערשירענע בעאמטע אנגעשטעללט
ווארן . זיא האטטן איהרע ריכטר אונד געזעצאויזלעגר , וועלכע אויף קאם=
טען איהרר ברידר לעבטן , דיא זיך דורך ארבייט אונד האנדל ערנעהרטן •

דיא יידישע נאציאן וואר שאן אים יאהרע (1062. 4822, אין
מארקקא אנגעזידעלט • אין אללן פראפינצן מאראקקא'ס ווארען
דיא יהודים פאן יעהער זעהר צאהלרייך אונד זינר עז נאך יעצט ; נאך איה=
רער פערטרייבונג אויז שפאניען אונד פארטוגאל ווכטע איינע גראסע
מעננגע רערזעלבן איינן צופלוכטסארט אין דיזעם רייכע • זיא לעבען ניכט
בלאס אין רען שטערטן , זאנדערן האבן זיך אים גאנצן לאנדע פערברייטט .

ויא זינר אין דיזן געגענרן ניכט בלאס צינזפפליכטיג , זאנדערן שווע=
בען אויך בייא דער גערינגסטן אונצופרידענהייט אין געפאהר , פערטריבן
צו ווערדן • ניא קעננן זיא אויף איינע דויערהאפטע אנזידעלונג אדער אויף
זיכערהייט רעכנן • אבשאן דיזס אונגליקליכע פאלק בייגאהע אן יעדם אר=
טע , וואָ עז זיך נידרגעלאססן האט , מיט גרויזאמקייט אונד פעראכטונג בע=
האנדעלט ווארדן איזט , זא גיבט עז דאך קיינע געגענד אין דער וועלט , וואָ
דיא יהודים הערטערע אונד אונפערדינטערע בעדריקקונגן אויזגעשטאנדן
האבן , אלז אין דער בארבארייא , וואָ דאז גאנצע לאנד פאן איהרם פלייַ=
סע אונד איהרר ערפינדזאמקייט לעבט אונד קוים אדנע איהרן ביישטאנד
בעשטעהן קעננטע .

דיא נידריגסטן פאלקסקלאססן אונטר דען מורען גלויבען , איין
רעכט צו האבן , דיא יהודים צו בעדריקקן אונד צו מיסהאנדעלן , אונד לעצ=
מערע ערטראגן דיא שלעכטעסטע בעהאנדלונג מיט איינר גערולר , דיא
יא דאדורך , דאס מאן זיא טעגליך מיסהאנדעלט , ערלאנגט האבען , זיא
האבן קיין הערץ , זיך צו פערטהיידיגן , וויל דער קאראן אונד דער ריכ=
טער אימממר רען מוהאממעדאנערן ביישטעהן . איהרע גרעסערן קעננט=
ניססע אונד איהרע געוואנדטהייט פערשאפפן איהנן יעדאך מאנכע פאר=
טהיילע איבר דיא מורן , אונד איהרע געשיקליכקייט אין געשעפטן זעצט זיא
אין דען שטאנד , געשעפטספיהרער אונד מעקלר צו זיין • דא דיא יהודים
פלייסיגר

---

* דיא געשיכטע דער יודען , דאזעלבסט זייטע 83 • אונ' פ' • שבט יהודה
דף נ"ד ע"א וב' , צמח דוד חלק שני דף ג"ו ע"א , סדר הדורות דף ס"ב ע"א •

געשיכטע דער יהודים

דיע דעם פערדערבענס, אלס זיך אכמעד, דער שטאטהאלטר פאן עגיפטען,
געגן סולטאן זאלימאן, דען צווייטן, עמפערטע. אים אנפאנגע דער עמפע=
רונג פלינדערטן דיא קריגער דיא הייזר דער יהודים, אונד אכמעד לעגטע איה=
נען איינע אבגאבע פאן צווייא הונדערט, טאלענטן אויף. זיא וואנדטן איין,
דיא זייען ניכט אים שטאנדע, דיזע גראסע זומע אויפצובריגגען, אונד צאהל=
טען בלאס פונפצעהן טאלענטע אין דען שאץ. דיזע וויגערונג ערביטטערטע
דען שטאטהאלטר זעהר, אונד ער בעפאהל, אללע יהודים אים רייכע איינ=
צוקערקערן. אבער דיזער בעפעהל ווארדע פערייטעלט, דא זיך אונפר=
מוטהעט איינע פרשוועררונג געגן אכמעד ענטשפאן, אונד ער אם זיבן אונד
צוואנציגסטן אדר דעסזעלבן יאהרעס ערמארדעט ווארדע. דיא עגיפטישן
יהודים פייערן אן דיזעם טאגע איין פעסט צום אנדענקן איהרער רעטטונג.

דיא פרייהייט, וועלכע דיא יהודים זייט דעם אין עגיפטן גענאסן, האט
זיא בעזאנדרס אין קאהירא (קאירא) צאהלרייך אונד מעכטיג געמאכט, אונד
זיא האבן דאזעלבסט דרייסיג זינאגאגן. זייט לאנגר צייט האבן זיא אללע צעל=
לע אין דיזר שטאדט געפאכטעט אונד דורך דיס געווערבע איינפלוס אונד אנ=
זעהן ערלאנגט. דער פאשא פאן עגיפטן ביטעט אללע צווייא יאהר דאז צאלל=
הויז צום פארטהייל דעס גראסהעררן צום פערפאכט אויז, אונד שלעגט עז דעם
מייסטביטענדן צו; אבר געוועהנליך ערהאלטן עז דיא יהודים. דער גרעס=
טע טהייל דערזעלבן אין קאהירא זינד ראבביניסטן (רבנים); אללייז עז גיבט
אויך איינע אנצאהל קאראיטן (קראים) דאזעלבסט, דיא איהרע אייגענע זינ=
אגאגע האבן. דער בעוויז פאן דעם גראסן איינפלוססע, דען דיא יהודים אין
דיזר גראסן אונד רייכן שטאדט האבן, ערגיבט זיך דאראויז, דאס אם שבת
דיא צאללשטעטטן געשלאססן זינד, אונד אן דיזעם טאגע קיינע גיטר פארט=
געשאפפט ווערדן קעננן, ווען זיא אויך מוהאממעדאנרן אדר נוצרים געהערן.

אויך אין אנדערן לענדערן אפריקא'ס זינד דיא יהודים צאהלרייך.
אונד אין דען אינערן פראפינצן דיא פארנעהמסטן קויפלייטע. איינינגע וואר=
דען זא רייך, דאס מולייא ארכייא, קעניג פאן טאפילעט, דאדורך דאס ער
איינעם רייכן יהודי זיין אייגענטהום נאהם, אים שטאנדע וואר, דיא ערא=
בערונג דער פראפינץ קווידיאנא צו פאללענדן אונד זיינן ברודר אויז דעם
קאיזערטהום מאראקקא אונד פעץ צו פערטרייבן. אום דיא יהודים וועגן
דיזר בעדריקקונג איינר איינצעלנן פערזאן אויז איהרער מיטטע צו ענטשע=
דיגן, געשטאטטעטע ער איהנן איהרע עהעמאליגן פארעכטע ווידר,
אונד מאכטע ישוע בן עמשא צום פירסטן דער יהודים. זיין ברודר אונד נאכ=
פאלגר, מולייא איזמאעל, וואר איין נאך גרעסערער וואהלטהעטר דער
יידישן נאציאן. צור בעלאהנונג דער דינסטע, דיא איהם דאן יוסף פאן
טאלעדא געליסטעט האטטע, ערנאננטע ער איהן ניכט בלאס צו איינם זיי=

כע מיט דענען דער נוצרים דאזעלבסט איבראיינשטיממן, דיא זיך בעשניידן לאססן, קיין שוויינעפלייש עססן אונד אם זאננאבענד איהרן שבת פייערן. דיא יידישע רעליגיאן האבן נאך דיא פאלאשא אין האבעש (אביססיניען) בייבעהאלטן, דיא פאן איינר קאלאניא (איינעם פפלאנצפאלקע) דער יהודים צו דען צייטן שלמה'ס הערשטאממן. אום דען אנפאנג דער צייטרעכנונג דער נוצרי'ם וועהלטן זיא זיך איינען קעניג נאמענס פנחס, אונד פאן דיזעם שטאממן איהרע געגענווערטיגן מאנארכן אין געראדר ליניע אב. דיזע הערשרפאמיליע נעננען דיא אביססיניער בני ישראל, זיא פאן דעם הויזע שלמה'ס צו אונטערשיידן, פאן וועלכעם דיא אברהעררען דעם לאנדעס איהרע הערקונפט אבלייטן. אום דאז יאהר (960) 4720 מאכטן דיא פאלאשא דען פערזוך, זיך דעם טהראנעס פאן האבעש צו בעמעכטיגן, אונד פיהרטן לאנגוויריגע אונד בלוטיגע קריגע מיט דער אביססינישן נאציאן. ענדליך וואַרען זיא זא געשוועכט, דאס זיא דאז פלאטטע לאנד פאן דעמבעא פערלאססן אונד זיך נאך דען פעלזענגעבירגן פאן סאמען בעגעבן מוסטן, ווא זיא איהרע אונאבהענגיגקייט בעהויפטעטן. איהרע הויפטשטאדט הייסט נאך איממר דער פעלזען דער יהודים. אום דאז יאהר (1620) 5380 בראכטע זיא סוסנעאוס, קעניג פאן עטהיאפיען, גאנץ אן דען ראנד דעס פערדערבענס, אונד איהר קעניג גדעון ווארדע מיט יהודית, זיינר קעניגליכן געמאהלין, אין איינר שלאכט ערשלאגן. זייט דער צייט ענטריכטן זיא אבנאבן אן דען שטאאט, אבר מאן געשטאטטעט איהנען דאך איהרע אייגענע רעגירונג. אום דאז יאהר (1771) 5531, אלז זיך ברוסע אין דיזעם לאנדע בעפאנד, רעכנעטע מאן איהרע אנצאהל אויף 100000 וואפפענפעהיגע טעננר. איהר קעניג אונד איהרע קעניגין היסן דאמאלס אויך גדעון אונד יהודית, אונד דיזע נאמן שיינען אין דער קעניגליכן פאמיליע געוועהנליך צו זיין. נאך איהרן נאכריכטן זינד איהרע מאנארכן אויז דעם שטאממע יהודה.

דיא פאלאשא בעזיצן דיא היילגע שריפט נור אין דער גיצשפראכע. זיא האבן איהר העברעאיש פערלארן, אונד שפרעכן בלאס דיא שפראכע, וועלכע איהרע פארפאהרן אין דעם לאנדע, ווא זיא זיך אנזידעלטן, לערנטן. זיא געשטעהן אויפריכטיג איין, דאס זיא קיינע העברעאישן אונד קיינע זאמאריטאנישן אבשריפטן דער היילגן ביכר האבן, אונד דאס זיא זיך גאנץ אויף דיא איבערזעצצונג פערלאססן. דאז יידישע געזעץ איזט בייא איהנען נאך אין פאללר קראפט, זא וויא אללע לעוויטישן געברייכע, אללע ריינונגען אונד אפפער. *

אין עגיפטן האב דיא יהודים זייט פילן יאהרהונדרטן איינע פריישטעטטע געפונדן; יעדאך שוועבטן זיא אים יאהרע (1524) 5284 אם ראנדע

רע

---

* דיא געשיכטע דער יודן דאזעלבסט זיעהע 81 אונ' פ' · האלבערג דאזעלבסט זייטע 652 אונד 653.

מוהאממעדאנערן, איזגענאממען אין דען מאסקעו אונד דעס האנדעלס וועגען, אין קיינע פערבינדונג. ויא בעטרעטן ניא דיא זינאגאגן, אונד מאכן איהרע טרעננונג פאן דענזעלבן אויך ניכט בעקאננט. היראויז ערגיבט זיך, דאס דיא טירקן דיא געהיימע בעאבאכטונג איינר אנדרן רעליגיאן צו גונסטן איינס עפפענטליכן בעקעננטניססעס דער איהריגן פערצייהן.

אים אכטצעהנטן יאהרהונדערטע גאב זיך יעקב פראנק, איין געבארנער פאלנישר יהודי, עבענפאללס פיר משיח, אונד צוואר פיר דען נאכפאלגער דעס שבתי צבי, אויז. ער ליס זיך דיא פערפיהרונג אנדערער מענשן צו זיינר זעקטע, רעליגיאנסבעטרוג אונד עפפענטליכע שבעהונגען אויף איינגעפיהרטע רעליגיאנען צו שולדן קאממן, אונד ווארדע דאהער אין דיא פעסטונג טשענסטיכויא געפאנגען געזעצט, ווא ער זא לאנגע איינגעשפעררט וואר, ביז דיא רוססן דיא פעסטונג עראבערטן אונד איהן אין פרייהייט זעצטן. היראויף נאהם ער דיא רעליגיאן דער נוצרים צום שיין אן, ליס זיך אין ברין נידר אונד האטטע פילע אנהענגער אונטר דען מעהרישען אונד פאלנישן יהודים. ענדליך צאג ער מיט איינר בעדייטענדרן אנצאהל זיינר אנהענגער נאך אפפענבאך בייא פראנקפורט אם מאין, ווא ער אויך שטארב.

שבתי צבי האט אין דער טהאט אנהענגער אונטר דען יהודים אין פערשידענען לענדרן איירופא'ס, וועלכע אין קליינען צאהלן ביז אויף אונזערע צייטן פארטגעדויערט האבען. *

פיר אונד דרייסיגסטעס קאפיטעל

דיא יהודים אין עטהיאפיען. דיא פאלאשא אין האבעש (אביססיניען). דיא יהודים אין עגיפטן אונד אין אנדערן לענדערן אפריקא'ס. איהר צושטאנד אין מאראקקא. אין פעץ זינד זיא צאהלרייך, אונד אונטער איהנען זינד מעהרערע בעריהמטע געלעהרטע אויפגעטרעטן. דיא יהודים אין דייטשלאנד. דערבישאף פאן קעלן פערטרייבט זיא אויז זיינעם שפרענגעל. פפעפפערקארן, איין אבטריננינגר, זוכט דען דייטשן קאיזר דאהין צו בעוועגן, דיא יידישן ביכער פערברעננן צו לאססן. זיינע אבזיכט ווירד פאן דעם בעריהמטן ריכלין פערייטעלט. דיא לאגע דער יהודים אין בעהמן אונד אונגארן.

אין עטהיאפיען לעבטן דיא יהודים איממר אין גרעססערער רוהע, אלז אין דען מייסטן אנדערן לענדערן, וויל איהרע רעליגיאן אונד איהרע געברייכע

כע

---

* דיא געשיכטע דער יודען, דאזעלבסט זייטע 78. או"פ' האלבערג דאזעלבסט, זייטע 647. שיחה בין שנת תק"ם ובין שנת תקס"א (וואהרשיינליך פאן דעם געלעהרטן רבי ברוך יעטעלעס ז"ל), זייטע 8 אונד 9 אין דער אנמערקונג.

זיינען איינפֿלוס אויף זיינען פֿערבלענדעטן אַנהאַנג. ענדליך ווארדע ער דאָך וועגן דער פֿילן פֿערבינדונגען, אין וועלכען ער מיט זיינען עהמאַליגן גלויבענסגענאָססן שטאַנד, פֿיר איינען געפֿעהרליכן מענשן ערקלערט אונד אויף בעפֿעהל דעס סולטאַנס, מוהאַממעדס דעס פֿירטן, ענטהויפטעט. *

נאָך צבי'ס טאָדע זוכטע איין יהודי, נאַמענס דניאל ישראל, דער זיך זעכס ביז זיבן יאַהרע אין סמירנאַ אויפֿגעהאַלטן האַטטע, דער יידישען נאַציאָן וויס צו מאַכן, שבתי צבי זייא נאָך איממר אַם לעבן, אַבער פֿערבאָרגן, אונד ווערדע נאַך פֿינף אונד פֿירציג יאַהרן ווידר צום פֿאָרשיין קאָממן. איינינע וואונדר, דיא ער צו טהון פֿאָרגאַב, זעצטן פֿילע יהודים אין ערשטוינען, אונד פֿערלייטעטן זיא, זיינען בעהויפטונגן צו גלויבן. דיא פֿערבלענדעטן גלויבטן ניכט אַלליין, דאַס צבי נאָך לעבע אונד ווידר ערשיינען ווערדע, זאָנדערן פֿייערטן אויך זיינן געבורטסטאַג מיט גראָסן פֿריידענסבעצייגונגען, אונד שריען: „לאַנגע לעבע דער קעניג צבי,„ בעזאָנדערס ערקלערטן זיך דיא אַנגעזעהענן מעננער, אברהם בן מיכאל אונד רפאל קאָרדאָזאָ, איין יידישער אַרצט אויף קאַנדיאַ, פֿיר דען דניאל ישראל; אַבער דיא מייסטן יידישן געלעהרטן ווידערזעצטן זיך דעמזעלבן, אונד ערקלערטן איהן פֿיר איינען בעטריגר. צו פֿאָלגע איהרער פֿאָרשטעללונגען פֿערוויז איהן דער קאַדי (שטאַדטריכטר) אויז דער שטאַדט, אונד לעגטע זיינען אַנהענגערן איינע געלדבוסע אויף. קאָרדאָזאָ, דער זיך דעס בעטריגערס אַנגענאַהם, ווארדע פֿאָן זיינעם אייגענען שוויגערזאָהן ערמאָרדעט; זיין טאָד פֿעראייטעלטע אַללע טהעריכטן האָפֿפֿנונגען דער פֿערפֿיהרטן יהודים, אונד ענטדעקטע דען בעטרוג. דער מערדער פֿלאָה אין איינע מאַסקעע (איין מוהאַממעדאנישעם בעטהויז), אונד טראַט צור מוהאַממעדאַנישן רעליגיאָן איבער. אויך דניאל ישראל ווארדע איין מוהאַממעדאַנער, אונד וואַז ווייטר אויז איהם געוואָרדן איזט, וויססן וויר ניכט.

דען נאַמן זאַבאַטהאַיטן (אונטר דען דייטשן יהודים: שעבסל) גיבט מאַן דען אַנהענגערן דעס שבתי צבי. דיא זעקטע (גלויבענסצונפֿט) דיזעס בעטריגערס איבערלעבטע איהן, אונד האַט נאָך יעצט אַנהענגער צו סאַלאָניכי, דיא זיך אייסערליך צור מוהאַממעדאַנישן רעליגיאָן בעקעננען, אינסגעהיים אַבער יידישע געברייכע בעאָבאַכטן, זיך אונטר איינאַנדר פֿערהייראַטהן אונד אין איינעם אונד דעמזעלבן בעצירקע דער שטאַדט וואָהנען. זיא קאָממן מיט דען

מוהאַמעדאַנערן

---

* דיא געשיכטע דער יודען דאַזעלבסט, זייטע 67 או' פֿ' האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 647. שארית ישראל דף פ"ג וע"ד.

וועהערענד דיזר עראייגניססע פערנאכלעססיגטן מאנכע יהודים אין דען ענטפערנטעסטן טהיילן דעם טירקישן רייכעס איהרע געשעפטע, אונד שריבן בריפע אן איהרע ברידר, דיא פאלל פאן דען וואונדערן ווארן, דיא דער פארגעבליכע משיח, שבתי צבי, פעררירכטעט האבן זאללטע. זיא ערצעהלטן, דיא לייטע, דיא דער גראססהערר אבשיקטע, איהן צו ערגרייפן, ווערען אינסגעזאממט טאדט נידרגעשטירצט; ער העטטע זיא אבר, דא ער דארום געבעטן ווארדע, ווידר אינס לעבן געררופן. פערנר ערצעהלטן זיא, מאן האבע שבתי צבי אין צאהלרייכר בעגלייטונג אויף דען שטראסן הערומגעהן געזעהן, אבשאן דאז געפענגנים, אין וועלכעם מאן איהן געפאנגן הילט, מיט שטארקן אייזרנען שלעססערן פערזעהן ווארדע; זיינע קעטטן העטטן זיך אין גאלד פערוואנדעלט, וועלכעז ער זיינען אנהענגערן שענקטע. דיא יהודים אין איטאליען שיקטן אבגעאָרדנעטע נאך סמירנא, זיך נאך דער ווארהייט דיזר ערצעהלונגן צו ערקונדיגן; אבר דיזע ערשטוינטן בייא איהרער אנקונפט ניכט וועניג, אלז זיא ערפוהרן, דער אנגעבליכע משיח זייא מוהאממעדאנר געווארדן. אינרעם זוכטע אליה, צבי׳ס ברודר, איהנען וויס צו מאכן, עז זייא בלאס דיא ערשיינונג זיינעס ברודערס, דיא זיך אין טירקישר טראכט זעהן ליסע; ער זייא אין דען הימעל פערזעצט ווארדן, אונד גאטט ווערדע איהן ווידר צור רעכטן צייט אויף דיא ערדע העראב זענדן. ער זעצטע הינצו, זיין פארלייפר נתן, דער פילע וואונדר פעררירכטעטע, ווערדע באלד אין סמירנא איינטרעפן, פערבארגענע דינגע ענטדעקקן אונד איהרן גלויבן בעשטערקן; אבר דיזר פערטיינטע פראפעט דורפטע זיך ניכט אין דער שטאדט זעהן לאסן, אונד אב איהן שאן דיא אבגעאָרדנעטן אנדרווערטס זאהן, זא ערהילטן זיא דאך קיינע בעפרידיגענדע אויפשליססע פאן איהם. נתן ערגריף ענדליך דיא פלוכט, אונד ויין ווייטערעס שיקזאל איזט אונז אונבעקאננט.

צבי בראכטע זיינע איבריגע לעבענסצייט אם טירקישן האפע צו. דורך דיא אונטרווייזונג דעם זעראילפרעדיגערס (האפפרעדיגערס), וואנני עפענדי, פאן דעם ער איין זעהר געלעהריגר שילער וואר, ווארדע ער איין געלעהרטער אונד אייפריגר מוהאממעדאנער. יעדאך גאב ער זיך נאך אימער פיר איינען בעפרייער דער יהודים אוז; דא ער זיך אבער זעהר אין אכט נאהם, דען טירקן ארגוואהן איינצופלעסן, זא ערקלעהרטע ער, ווען זיינע ברידר ניכט זיינעם בייאשפילע פאלגטן אונד דיא רעליגיאן מוהאממעדס אננעהמן, זא ווערדע ער עז ניא בייא גאטט דאהין ברינגען, זיא ווידער אינס הייליגע לאנד צו זענדען. פילע זייגר אנהענגער קאמן דאהער פאן באגדאד, ירושלים אונד אנדרן ענטפערנטן אָרטן נאך קאנסטאנטינאפעל, אונד ערקלערטן זיך אין געגנווארט דעם גראסהעררן פיר מוהאמעדאנר. דורך זאלכע קונסטגריפע מאכטע זיך דער שענדליכע בעטריגר בייא דען טירקן בעליבט, אונד בעהילט

זיינן

אלז צבי אויף דעם העכסטן גיפפעל זיינעס רוהמעס שטאנד,
בעזוכטע איהן דער פאלנישע ראבבינע, רבי נחמיה כהן, אים קערקער.
דיזר אים תלמוד, אין דער קאבבאלא (חכמת הקבלה) אונד אין
דען מארגענלענדישן שפראכן זעהר געלעהרטע מאן ריקטע ניכט נור
דעם צבי זיינע בעטריגעריא פאר, זאנדערן נאהם אויך צום שיין דיא
מוהאממעדאנישע רעליגיאן אן, מיט דעסטא גרעסערם נאכדרוק געגען
דענזעלבן צו ווירקן, אונד דאדורך דיא יידישע נאציאן פאר דעם איהר דראָ=
הענדן אונגליק צו בעוואהרן. * ער רייזטע נאך אדריאנאפעל אונד צייגטע דען
שטאאטסמיניסטערן אן, דער בעטריגר זייא איין געפעהרליכר מענש, דער
מיט דעם אומשטורצע דער טירקישן רעגירונג אומגעהע. דער גראסהערר פאר=
דערטע, אויף אנזוכן זיינר פארנעהמסטן בעאמטן, דען פאלשן משיח אויף,
פאר איהם צו ערשיינען, אונד בעפאהל, איהן אלז ציל דער באגענ=
שיצען אויפצושטעללן, אום צו זעהן, אב ער פערוואונדרבאר זייא.

דער דראהענדן געפאהר צו ענטגעהן, גאב צבי אללע זיינע אייטלען
אנשפריכע אויף, אונד געשטאנד איין, ער זייא בלאס איין געוועהנליכר יהודי.
דער סולטאן ליס איהם זאגן, דאס ער זיינע פעררעטהעריא אונד זיינע אנדער
פערברעכן בלאס דאדורך ווידר גוט מאכן קעננע, ווען ער דען מוהאממעדא=
נישן גלויבן אננעהמע, אונד דאס, ווען ער דים ניכט וואללע, איין פפאהל צו=
רעכט געמאכט ווערדן זאלל, איהן צו שפיסן. דער ניכטסווירדיגע בעזעוויכט
ערווידערטע: « שאן לאנגע האבע ער געווינשט, מוהאממעדאנר צו ווערדן;
ער פיהלע זיך העכליך געעהרט, דאס ער אין געגענווארט דעם סולטאנס דאז
גלארדייכע בעקעננטניס דעם וואהרן גלויבענס אבלעגן זאלל. » אונד ווירקליך
טראטן ער אונד זיינע געמאהלין, דיא פערמיינטע קעניגין דער יהודים,
צור מוהאממעדאנישן רעליגיאן איבר. *

דיא נאכריכט, דאס צבי דיא מוהאממעדאנישע רעליגיאן אנגאהם,
פערברייטעטע זיך באלד דורך דאז גאנצע טירקישע רייך. זיינע בעטראגענען
אנהענגר ווארן פאלל בעשטירצונג, בעטריבניס אונד שאאם אונד דער פער=
אכטונג אונד דעם שפאטטע איהרער פיינדע אויזגעזעצט. אבר מעהרערע
יהודים בעריגטן זיך נאך פארטרויערנד, בייא איהרעם עפפענטליכן גאטטעס=
דינסטע, דער פאן דעם פאלשן משיח פארגעשריבענען פארמען; אונד דיא
פארנעהמסטן יהודים צו קאנסטאנטינאפעל זאהען זיך דאהער גנעטהיגט, נאך
סמירנא צו שיקקן אונד איהנען דיזעס בייא באננשטראפע צו פערביטן.

---

* רבי נחמיה גינג אין דער פאלגע נאך פאלן צוריק, אונד ווארדע
ווידר איין פראמר יהודי, וויא ער אים הערצן אימממר וואר.

* דיא געשיכטע דער יודן ראזעלבסט, זייטע 75. אונד 76.
האלבערג דאזעלבסט, זייטע 646. שארית ישראל דף ע"ב וע"ג.

קויפלייטע, דיא ניכט וואוסטן, וויא זיא פאָן דען יהודים איהר בייא איהנן
אויזשטעהענדס געלד בעקאָממן זאָללטן, בענוצטן דיזע געלעגענהייט,
צבי צו בעזוכן, אונד בעשווערטן זיך בייא איהם איבר זיינע אונטערטהא=
נען. היראויף שריב ער פאָלגענדערמאַאַסן אַן זיא: « אייך פאָן דער נא=
ציאָן דער יהודים, דיא איהר דיא אַנקונפט דעס משיח אונד דיא ערֹרעט=
טונג ישראל׳ס ערוואַרטט, פֿירדע אָהנע ענדע! דאַ וויר ערפֿאַהרן הא=
בען, דאַס איהר מעהרערן ענגלענדערן שולדיג זייד, זאָ שיינט עז אונז
רעכט אונד ביללִיג, אייך אַנצובעפֿעהלן, איירע שולדן צו בעצאַהלן; טהוט
איהר דאַז ניכט, זאָ וויססעט, דאַס איהר ניכט מיט אונז אין אונזרע פֿריי=
דען אונד אונזערע הערשאַפֿט איינציהן זאָללט. »

צבי זאָס אין קאָנסטאַנטינאָפּעל צווייא מאָנאַטע לאַנג אים גע=
פענגניססע. דער גראָספֿעציר, דער נאַך קאַנדיא אויפברעכן וואָללטע,
הילט ניכט פֿיר ראַטהזאַם, איהן וועהרענד זיינר אַבוועזנהייט אין דער
הויפטשטאַדט צו לאַססן, אונד ליס איהן דאַהער נאַך דען דאַרדאַנעללען
בריגגן. דיס זאַהן זיינע אַנהענגר פֿיר איין נייעס וואונדר אַן, אונד בעז
הויפטעטן, דער סולטאַן האַבע קיינע מאַכט, איהן הינריכטן צו לאַס=
סען. זיא בעשטאַכן דען בעפֿעהלסהאַבר אין דעם שלאָססע, וואָ ער
איינגעשפּעררט וואַר, אונד איינע גראָסע מעננע יהודים בעזוכטע איהן
דאַזעלבסט. דיזעס טהאַטן ניכט בלאָס יהודים אויז דער נעהע, זאָנדערן
אויך אויז פּאָלען, דייטשלאַנד, איטאַליען אונד אַנדערן לענדערן. זיא
בראַכטן דעם צבי רייכע געשענקע, אונד ערהילטן דאַפֿיר זיינען זעגן אונד
פֿערשפּרעכונגן פֿאָן בעפֿערדערונגן. דיא טירקען ליסן זיך פֿאָן דענען,
דיא איהרן פֿאָרגעבליכן משיח בעזוכטן, דיא לעבענסמיטטעל טהייערער
בעצאַהלן, אונד דיא געוויננזוכט פֿערלייטעטע זיא, נאַכזיכטיג בייא דער
אויפמערקזאַמקייט צו זיין, דיא מאַן דעם בעטריגר ערוויז. *

וועהרענד זיינר איינקערקערונג בעפֿאַהל דער בעטריגר דען יהודים,
זיינען געבורטסטאַג דורך פֿייערליכקייטן, ערלייכטונגן אונד מוזיק צו
פֿייערן, אונד האָב דאַז פֿאַסטן אויף, דאַז מאַן אַם נײַנטן דעס מאָנאַטעס
אַב, וועגן דער צערשטערונג דעס יידישן טעמפּעלס, בעאָבאַכטעט האַט=
טע. ער שיקטע נאַך פֿערשידנען אָרטן אַבגעזאַנדטע, איהן אַלז משיח
אויזצורופֿן אונד דיא וואונדר בעקאַננט צו מאַכן, דיא ער געטהאַן האַבן
וואָללטע. ער שערפֿטע זיינר נאַציאָן איין, דיא ליבע גאָטטעס דאַראַן
צו ערקעננען, דאַס ער איהר דורך איהרן קעניג אונד משיח טראָסט
געוועהרטע.

* האָלבער: דאַזעלבסט, זייטע 645. אונד 646. דיא
געשיכטע דער יודן דאַזעלבסט, זייטע 72. או׳ פ׳.

דיא ערריכטונג איינעם טהראָנעס פיר זיך אונד זיינע קעניגין, פאָן וועל=
כעם הערזב ער זיינע אונטערטהאַנן אַנרעדעטע. ער פערפערטיגטע איינן
נייען, קורצן אכרים דעם גלויבענס, וועלכן דאז פאָלק מיט אונבעדינגטם
פערטרויען אננעהמן מוסטע, אלז אָב ער אויז דען הענדן זיינעס משיח
קאָממע· ווער דיא קיהנהייט האַטטע, זיך דאַגעגן צו שטרייבן, דער מוס=
טע זיך מיט דער פלוכט רעטטן· פילע, דיא אונגלייביג געוועזן וואַרען,
טהאַטן נונמעהר, אלז אָב זיא אַן דעניענינן גלויבטן, אויך דען מאַן דיא
וואַרטע דער פראָפעטן אַנוואַנדטע. אלז ער דיזען גראַד פאָן אַנזעהן ער=
רייכט האַטטע, בעפאַהל ער דען יהודים, דיא געוואָהנט וואַרן, אין איהרן
זינאַגאָגן פיר דען גראָסהעררן צו בעטן, דעססן נאָמן אויז דען געבעטן אויז=
צושטרייכן אונד דאַפיר דען זייניגן היגאיין צו זעצצן. ער נאַננטע זיך: «דען
קעניג דער קעניגע ישראל׳ס,» אונד זיינן ברודר יוסף: «דען קעניג דער
קעניגע יהודה׳ס.» אויך וועהלטע ער יידישע פירסטן, דיא איהרע ברידר
אויף איהרם צוגע נאָך דעם הייליגן לאַנדע רעגירן אונד דיא גערעכטיגקייט
פערוואַלטן זאָללטן, זאָבאַלד זיא פאָן איהרם געליבטן לאַנדע בעזיץ גענאָ=
מען העטטן. ענדליך ערקלערטע ער, גאָטט האַבע איהם בעפאָהלן, קאָנ=
סטאַנטינאָפל צו בעזוכן, וואָ ער איין גראָסעס ווערק פאָללברינגן זאָללע·
דאַהער שיפטע ער זיך אין איינם קליינן שיפפע נאָך דיזר הויפטשטאַדט איי=
ן
וועהרענד פילע זיינר אנהענגר איהם צו לאַנדע נאָכפאָלגטן· אלז דער סול=
טאַן נאַכריכט פאָן זיינר אַנקונפט דאָזעלבסט ערהילט, גאַב ער דעם גראָס=
פעציר (ערסטן שטאַאטסמיניסטר) בעפעהל, איהן אינם געפענגניס
ווערפן אונד איהם, נאָך טירקישר אַרט, שטאָקשלעגע געבן צו לאַססן
דער בעפעהל דעס גראָסהעררן וואורדע פינקטליך פאָללצאָגן·

דיזר אונפאַלל, דער דען פאַלשן משיח טראַף, מאַכטע זיינע אַנ=
הענגר ניכט מוטהלאָז, זאָנדערן ערהעהעטע פילמעהר איהר פערטרויען:
דען זיא עראיננערטן זיך אַן דאַז, וואַז נתן פאָראויזגעזאַגט האַטטע, דאַס
צבי ניין מאָנאַטע לאַנג פערבאָרגן זיין זאָללטע, אונד דאַס זיינע נאַציאָן
אין דיזר צייט פיל אונגליק ערליידן וווירדע· זיא בעהויפטעטן, דער סולטאַן
האַבע קיינע מאַכט, איהן הינריכטן צו לאַססן· דער פערברעכר זאַגטע
אים פערהערע אויז, זיינע נאַציאָן האַבע איהן געצוואונגן, דען קעניגס=
טיטל אנצונעהמען. דיזע אַנטוואָרט בעוואָג דען גראָספעציר, איהן מיט
פילר מילדע צו בעהאַנדעלן אונד דען יהודים צו ערלויבען, איהן אים גע=
פענגניססע צו בעזוכן. פילע יהודים אין קאָנסטאַנטינאָפל וואַרן עבען זאָ
פערבלענדט, אלז איהרע ברידר אין סמירנא. זיא אונטערזאַגטן דען
האַנדל, אונד וואָללטן איהרע שולדן ניכט בעצאַהלן· איינינע ענגלישע

פאָלגענדרמאַאסן אַן : « אַן דען קעניג, דען העררן דער העררען, דער
אונז אויז דער געפאַנגענשאַפט ערלעזט, אַן דען אויף דען גיפפעל אַללר
ערהאַבענהייט ערהאָבענען מאַן, אַן דען משיח דעם גאָטטעס יעקב'ס,
דען היממלישן לעווען שבתי צבי. » *

דאַמאַלס מאַכטן זיך דיא יהודים אים גאַנצן טירקשן רייכע גראָסע
ערוואַרטונגן פאָן צייטן דעם תהמעס אונד דער גליקזעליגקייט, זיא וואַרן
אַנדעכטיג אונד בוספערטיג, בעטעטן אונד פאַסטעטן אונד לעגטן זיך
שטרענגע בוסאיבונגן אויף. זיא פערנאַכלעססיגטן דיא געשעפטע, פער=
קויפטן איברפליססיגע זאַכן אונד וואַרגטן רייכליך פיר דיא אַרמן.

דיא יידישן געלעהרטן אין סמירנא קאַמן נאָכמאַלס צוזאַממן,
אונד בעראַטהשלאַגטן מיט איינאַנדר איבר איינע זאַכע, דיא טעגליך וויכ=
טיגר וואורדע. דיא שאַרפזיכטיגסטן אונטר איהנן ענטדעקטן אַן צבי ניכט
דיא קעננצייכן דעם משיח, אונד פעראורטהיילטן איהן צום טאָדע; דאַ
אבר דיא פאַרטייא דעם בעטריגערס בייא וויטעם דיא צאַהלרייכסטע וואַר,
זאָ ליס ער דאַז פאָלק אין דער גראָסן זינאַגאָגע דיזר שטאַדט צוזאַממען
קאָממן, פייערטע איין נייעס פעסט אונד פערענדרטע דיא געברייכע דעם
יידישן גאָטטעסדינסטעס. זיינע צוהערר ערקאַננטן זיין אַנזעהן אַן, אונד
גלויבטן, עז זייא עטוואַז איברמענשליכעס אין זיינר פערזאָן. דיא ראַבי=
בינן שפראַכן צום דריטטן מאַהל דאַז טאָדעסאורטהייל איבר איהן אויז; אבר
דיזס שרעקטע איהן ניכט, וויל ער רעכט גוט וואוסטע, דאַס נימאַנד עז
צו פאָלציהן וואַגן ווירדע. ער בעגאַב זיך יעדאָך צום שטאַטטהאַלטר פאָן
סמירנא, דען זיינע פריינדע געוואָננן האַטטן, אונד פערטרויעטע זיך
זיינם שוצצע אַן.

מאַן ליס אויזשטרייען, דאַס צבי פייער פאָן זיך הויכטע, זאָ אָפט ער
מיט דעם שטאַטטהאַלטר שפראַך, אונד דאַס איינע פייערזיילע דען לעצ=
טערן אין שרעקקן געזעצט אונד אבגהאַלטן האַבע, דען אַנגעבליכן משיח
אַנצוגרייפן. דער גראָסע הויפע פיהרטע זיינן פערמיינטליכן בעפרייער אים
טריאומפפע פאָן דעם שלאָססע וועג, אונד זאַנג דיא וואָרטע דעם פזאַל=
מיסטען (תהלות קי"ח ט"ז): « דיא רעכטע דעם העררן איזט ערהעהט, דיא
רעכטע דעם העררן ערהעלט דען זיג. » * *

דער נעכסטע שריטט, דען נונמעהר דער בעטריגר טהאַט, וואַר
דיא

---

* דיא געשיכטע דער יודען דאַזעלבסט, זייטע 69 או' פ',
האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 644.

* * דיא געשיכטע דער יודען דאַזעלבסט, זייטע 71 אונד
72. האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 644 אונד 645.

טרויער אום דאז צערשטערטע ירושלים צור פריידיגן אנקונפט דעם משיח שיקקטע. היראויף ערקלערטע ער, דאס צבי איהר לאנג ערווארטעטער בעפרייער זייא, אונד בעשטיממטע דיא צייט, וואָ דאז טירקישע רייך עראבערט ווערדן אונד דער גראסהערר צו גרונדע געהן זאללטע. איין טהייל דעס יידישן פאלקעס גלויבטע דעם בעטריגר; אבר דיא וויזען מעננר אונטר דען יהודים זאהן דייטליך איין, דאס דער בעאבזיכטיגטע אויפשטאנד איהרן אונטרגאנג אין דער טירקייא הערבייאפיהרן ווירדע. זיא פערפלוכטן איהן דאהער אונד פערדאממטן איהן צום טאדע, ווייל ווערער ער זעלבסט דיא אייגענטהימליכן קעננצייכן דעם משיח, נאך נתן יענע זיינעם פארלייפערם (אליהו הנביא) בעזאס.

דא צבי נון ירושלים פערלאססן מוססטע, זא גינג ער נאך סמירנא אונד פאן דא נאך קאנסטאנטינאפעל, וואָ ער אויף צאהלרייכן אנהאנג רעכנעטע. אלליין דיא יהודים אין דיזר שטאדט האטטן קורץ פארהער בריפע פאן פינף אונד צוואנציג ראבבינען בעקאממען, דיא איהן אין דען באן געטהאן אונד פיר איינען « גאטטלאזען בעזעוויכט » ערקלערט האטטן. דיא ראבבינען זאגטן אויך אין איהרעם שרייבן, « דעריעניגע, דער איהן אומברינגע, טהוע איין גאטטזעליגעס ווערק, אונד רעטטע פילע זעעלן. » אויז דיזר אורזאכע קעהרטע ער ווידר נאך סמירנא צוריק, וואָ ער פיר אבגעזאנדטע עמפפינג, דיא זיין פארלייפר אן איהן שיקטע, איהן אלז משיח אנצוערקעננען. דא נתן איין מאן פאן גראסעם אנזעהן וואר, זא פערמעהרטע דיס דיא אנהענגר דעם בעטריגערס גאר זעהר. דער גראסע הויפע, דער זיך דורך זיין אנגענאממענעס דעמיטהיגעס בענעהמן, הייפיגעס וואשן אונד באדן, פלייסיגעס אונד פריהצייטיגעס בעזוכן דער זינאגאגן, בעזאנדערס אבר דורך זיינע איינדרינגליכן פרעדיגטן פערפיהרן ליס, ערקאננטע איהן פיר זיינן משיח אונד קעניג, אונד בראכטע איהם, צור אונטרהאלטונג זיינר ווירדע, פרעכטיגע געשענקע.

אונטרדעססן מאכטע נתן זיינר נאציאן אן פערשידענן ארטן וויים, צבי זייא איהר לאנג ערווארטעטער בעפרייער, דער דאז טירקישע רייך אומשטירצן ווערדע. ער בעהויפטעטע, דאס דיזר מעכטיגע עראבערער, נאכדעם ער נייון מאנאטע לאנג פערבארגן געוועזן זיין ווערדע, אין גלאנץ ערשיינען אונד זיין פאלק נאך ירושלים צוריקפיהרן ווערדע, אונד דאס דאן דיא יהודים אין איינעם פרעכטיגן, פאם הימעל הערָאבגעלאסנען טעמפל שטעטס אפפר ברינגן ווערדן. וועהרענד זיינעם אויפענטהאלטעס צו דאמאסק (דמשק) שריב נתן אן צבי, אונד זיין בריף פינג פאלגענדרמאאסן

געשיכטע דער יהודים

צייטי. פיל פער שטאַנד אונד וויסבעגירדע פֿערריטה, זאָ מאַכטע ער גראָסע פֿאָרטשריטטע אין דען וויססענשאַפֿטן, אינד ערלאַנגטע דאדורך אונגעמיינע געשיקליכקייט, דיא מענשן צו הינטעריעהן. זאָבאַלד ער אויז דער שולע קאַם, פֿינג ער אַן, אויף דען שטראַסן אונד פֿעלדערן, זעלבסט פֿאַר דען טירקן, צו פרעדיקן; אונד אַב מאַן איהן גלייך אויזלאַכטע, זאָ געלאַנג עז איהם ענדליך דאָך, איינע מענגע שילער צו בעקאָממען, דיא איהן זעהר בעוואונדערטן. דיא פראָפֿעציייהונגן, דיא ער פֿלייסיג שטודירט האַטטע, ווענדעטע ער אויף זיך אַן, זאָדאַס איהן מעהרערע פֿיר פֿערריקט הילטן. ער גאַב פֿאָר, ער קעננע זיך איבר דיא וואָלקן ערהעבן, אונד שאַלט זיינע שילער וועגן איהרער בלינדהייט אויז, וויל זיא ניכט איינגעשטעהן וואָללטען, זיא העטטן איהן אין דער לופֿט געזעהן. אויך בעהויפטעטע ער, ער קעננע נאָך אַנדערע וואונדר טהון. איינינע זעהר געלעהרטע אונד וויזע מעננר אונטר דען יהודים זאַהן איין, אין וואָז פֿיר גראָסעם אונגליק ער דיא יידישע נאַציאָן שטירצן ווירדע, פֿאָרדערטן איהן פֿאָר דיא זינאַגאָגע צו סמירנא, אונד פֿעראורטהיילטן איהן דאָזעלבסט צום טאָדע; דאַ זיך אַבער נימאַנד ערקיהנטע, דיס אורטהייל צו פֿאָללציהן, זאָ בעגניגטן זיא זיך מיט דער פֿערבאַננונג דעס בעטריגערס.

ער זעגעלטע נאָך סאַלאָניכי איבר, אונד דאָ דיא יהודים אין דיזר שטאָדט זעהר צאַהלרייך וואַרן, זאָ הילט ער דיאָזעלבע פֿיר איינען שיקליכן שויפלאַץ, זיינע ראָללע דאָזעלבסט צו שפילן. ער וואורדע יעדאָך זאָוואָהל אויז סאַלאָניכי, אַלז אויז אַטהען אונד אַנדערן גריכישן שטעדטן פֿערוויזן, אונד בעגאַב זיך דאַהער נאָך אַלעקסאַנדריען, וואָ ער איינען גראָסן רוף ערלאַנגטע. נאָך איינר רייזע אין מאָרעאַ אונד נאָך טריפּאָלי לאַנגטע ער אין גאַצאַ (עזה) אַן, אונד פרעדיגטע דאָ בוסע אונד גלויבן אַן זיך מיט זאָלכר קראַפֿט, דאַס דיא יהודים איהרע געשעפֿטע אויפֿגאַבן, אונד זיך גאַנץ דער אַנדאַכט אונד דען ווערקן דער באַרמהערציגקייט ווידמעטן. דאַמיט זיין קאַראַקטר מעהר מיט דען וויזזאַגונגן דער פראָפֿעטן איבראיינשטיממטע, מוסטע ער פֿאָן איינעם פֿאָרלייפֿר אַנגעקינדיגט ווערדן. הירצו וועהלטע ער איינען אַנגעזעהענען יהודי, נאַמענס נתן לוי, דען ער לייכט צור איבערנאַהמע דיזר ראָללע בערעדעטע. *

שבתי צבי אונד זיין פֿאָרלייפֿר רייזטן נאָך ירושלים. נאָך איהרער אַנקונפֿט דאָזעלבסט ליס נתן דיא יהודים צוזאַמן קאָמן, אונד שאַפֿטע דאָז פֿאַסטן, דאָז אים נעכסטן מאָנאַט תמוז געהאַלטן ווערדן זאָללטע, אַב, וויל זיך קיינע

טרויער

---

* דיא געשיכטע דער יודען דאָזעלבסט, זייטע 67 או' פ'.
האַלבערג דאָזעלבסט, זייטע 643 אונד 686.

פֿערהעערטן צושטאַנד דעם לאַנדס אונד דיא שווערן אַבגאַבן, דיא וויא אַן דיא פּפאָרטע בעצאַהלן מוסטן, אײַנסגעמיין אין עלענדן אומשטענדן. בעמער־ווער איהר שיקזאַל צו סאַלאָניכי, וואָ זיא זיך באַלד נאָך דער צערשטער־ראָג דעם צווייטן טעמפעלס נידערגעלאַססן האַטטן. יאַהרהונדערטע לאַנג האַטטן זיא דאָ איינע אַנגעזעהנע האָכשולע אונדראין דען לעצטן צייטן ווארדע דאַזעלבסט איינע העברעאישע דרוקקערייא אַנגעלעגט. אין דיזער שטאַדט גאַב דער געלעהרטע ר ב י מ ש ה, זאָהן דעס ר ב י י ע ק ב א ל ב ע ל ד א (אל־בילדה) אונטער מעהרערן ווערקן זיינע בעריהמטן ערערטערונגען איבער דיא חמשה חומשי תורה (ד ר ש מ ש ה) אונד איינע ערקלערונג איבער א י כ ה, וועלכע צוגלייך פילאָזאָפיש־מאָראַליש איבער דאַז עלענד דעס מענשליכן לעבענס אַבהאַנדעלט (ש ע ר י ד מ ע ה), הערראויז. אין דעם לעצטן ווערקע בעאַבזיכטיגטע ער, זיינע נאַציאָן אין איהרער טרויריגען צער־שטערונג צו טרעסטן. דער בעריכטיגטע פֿאַלשע משיח, ש ב ת י צ ב י, וועהלטע זאַלאָניכי צום שויפּלאַצצע זיינער ראָללע; דען ער גלויבטע, דיא לעהרער אַן דער האָכשולע דאַזעלבסט אירדע פֿיהרן אונד דאַדורך זיינע אונוויססענדן ברידר לייכט הינטערגעהן צו קעננען. *

אום דאַז יאַהר (1666) 5426, נעהרטע דער יידישע פעבעל דיא גלענצענדע ערוואַרטונג, דאַס אין דיזעם יאַהרע איין וואונדערבאַרעם ערייג־ניס שטאַטט פינדן ווערדע, אונד מאַן בריייטעטע דעסהאַלב בעגירינג פֿאַלשע נאַכריכטן אויז. מאַן זאַגטע, עז צעגען גראָסע שאַאַרן אויז אונבעקאַננטן ערד־געגענדן נאָך דען ענטלעגענען וויסטן אַ ר אַ ב י ע נ ס, אונד מאַן גלויבטע, עז ווערען דיא צעהן שטעממע י ש ר א ל ' ס, דיא זייט פילען יאַהרהונדערטן צער־שטרייעט וואָרדן וואַרען; עז ווערע אים נערדליכן טהיילע ש אָ ט ט ל א נ ד ס איין שיף מיט זיידענעם זעגעל־אונד טויווערק אַנגעקאָממן, דיא מאַטראָזן שפּרעכן ניכטס אַלז העברעאיש, אונד אויף דעם זעגעלווערקע שטענדע דיא אויפשריפט: «ד י א צ וו ע ל ף ש ט ע מ מ ע י ש ר א ל ' ס.» דיזע פֿאַבעל־האַפטן נאַכריכטן רעגטן דיא שווערמערייא דעם לייכטגלייביגען פֿאָלקעס אויף, אונד בערייטעטן זיינען גייסט צור אויפנאַהמע איינעס בעטריגערס פֿאָר.

צו דיזער צייט עוקלערטע זיך שבתי צבי זעלבסט פיר משיח אונד דען בעפרייער י ש ר א ל, דעם ער איינע גלאָררייכע רעגירונג פֿאָן גליק אונד פֿרידן פֿערהיס. דיזער שענדליכע בעטריגער וואַר אין ה אַ ל ע ב (אַלעפּפּאָ) פֿאָן געריגנגען אונד אונבעקאַננטן עלטערן געבאָרן; דאָ ער אַבער שאָן פֿריה־

צייטיג

---

* דיא געשיכטע דער יודען דאַזעלבסט, זייטע 65 אונד 66. סדר הדורות דף נ'ו ע'א, ס'א ע"ב, נ'ט ע'ב, קס'ח ע"ב, קע'ה ע'א.

געשיכטע דער יהודים

בייא אללן איהרן געשעפטן איינען יידישן מעקלר האטטן · אונטר אנדערן פארערכטן ערהילט; זיא אויך דאז רעכט, וויין צו שענקען, אונד מאן הילט איהרן וויין פיר דען בעסטן אונד ריינסטן, ווייל איהנען איהרע געזעצע יעדע פערפעלשונג פערביטן ·

דער יהודו מיכה בערערטע דען טירקישן קאיזער, זעלים דען צווייטן, דער (1566) 5326 דען טהראן בעשטיג, איינען פע־זוך מיט דער עראבערונג פאן ציפערן צו מאכן · דאהער בעקאמן דיא יהודים, נאך דער אונטרו ערפונג דער אינזעל, גרעסערע פארערכטע, אלז דיא נוצרים, אונד ווארדן צאהלרייך אונד וואהלהאבענד · דער סולטאן זעהלטע איינען יהודי, נאמענס רבי שלמה רופא, צום פרידענסאונטרהענדלר מיט דער רעפובליק פענעדיג, אונד געשטאנד איהם באלד דאראויף דאז רעכט צו, איינע דרוקקערייא אין קאנסטאנטינאפעל אונד אין זאלאניכי אנצולעגן · אויף דיזע ארט ווארדן דיא העבראאישן אונד ראבבינישן ביכר, דיא אים מארגענלאנדע זעלטן געווארדן וואָרן, אללגעמיין פערברייטעט · דיא געלעהרזאמקייט דער מארגענלענדישן יהודים פינג ווידר אן צו בליהן, אונד מעהרערע אויזגעצייכנעטע ראבבינען אונד זינאגאגענהייפטר פערליסן איהרע געבורטסערטר, אונד ליסן זיך אין דען געגאנדן שטעדטן נידער · *

רבי שמואל יפה, איין דייטשר, ליס זיך אין קאנסטאנטינאפעל נידר, אונד גאב דאזעלבסט ערקלערונגן איבר דיא אגודות (שפריכע אונד אויזלעגונגן) אים תלמוד ירושלמי (יפה מראה), פרעדיגטן איבר דיא חמשה חומשי תורה (יפה עינים) אונד אנדער ווערקע הערויז. איין אנדערער גראסר געלעהרטר, דער ראבבינע דאן גדליה אבן יחייא, דער פאן דעם קעניג דוד אבשטאממטע, פערליס זיינע געבורטסשטאדט ליססאבאן, ליס זיך אלז אויזיבענדר ארצט אין דער טירקישן הויפטשטאדט נידר, אונד לעהרטע דאזעלבסט דיא געזעצע אונד דיא רעליגיאן זיינר פעטר. ער ווארדע צום פארשטעהר דער זינאגאגע ערנאננט, אונד גאב זיך פילע מיהע, דיא ראבבניסטן (רבנים) אונד קאראיטן (קראים) מיט איינאנדר אויצזועהנען; אבר זיינע בעמיהונגן וואָרן אומזאנסט. ער שריב נעבסט אנדערן ווערקן אייגע אבהאנדלונג איבר דיא זיבן פרייען קינסטע (שבע חכמות) אונטר דעם טיטעל: שבעה עינים (נאך זכריה ג׳ ט׳) ·

פילע יהודים ליסען זיך צו לעפאנטא, קאָריגטה אונד אין אנדערן שטעדטן גריכענלאנדס נידר; אבער זיא בעפאנדן זיך דורך דען פערהערטן

---

* האלבערג דאזעלבסט, זייטע 650 · 654 אונד 655 ·

ערטערטע. איין אנדערר, ניכט וועניגר בעריהמטר פארשטעהר דער גע=
נאנטן האכשולע וואר רבי יוסף, זאהן דעם רבי אפרים קארו
(קארא), איין גראסר תלמודיסט אונד קאבבאליסט, דער אין שפאניען
געבארן וואר אונד זיך אויז ריזעם לאנדע נאך גאלילעא בעגעבן האט=
טע. ער פערפאסטע דיא בעריהמטן ביכר בית יוסף אונד כסף משנה
אונך אנדערע זעהר געשעצטע ווערקע, אונד שריב זא פארטעפליך איבר
דיא געזעצע דער יידישן נאציאן, דאס מאן איהן «דאז וואונדר דער
וועלט» נאננטע. ער שטארב אים יאהר (1575) 5335.

אויסר דען אבן ערוועהנטן יידישן געלעהרטן אין זאפעטא,
דיא אויז אנדערן לענדערן דאהין קאמן, גאב עז אויך נאך אנדערע בע=
ריהמטע ראבבינן, דיא דאזעלבסט געבארן אונד ערצאגן וואַרן. אונ=
טער דיזן צייכנעטן זיך פארציגליך רבי משה, זאהן דעם רבי חיים
אלשעה (אלשיך) אונד רבי שמואל דע אזידא (די אוזידא)
אויז, דיא אום דיזע צייט לעבטן. דער ערסטע ערווארב זיך בעזאנ=
דערס דורך זיינע בערעדזאמן פרעדיגטן אונד דורך זיינע געלעהרטן ער=
קלערונגן איבר דיא הייליגע שריפט (פירושי רבי משה אלשיך
על תורה, נביאים וכתבים) גראסן רוהם. רבי שמואל אזי=
דא וואר אויך איין בעריהמטר פרעדיגר, אונד שריב שענע ערקלע=
רונגן איבר איכה (לחם דמעה), רות (אגרת שמואל) אונד
פרקי אבות (מדרש שמואל). *

דיא צאהל דער יהודים וואר אין ירושלים וויט קליינר, אלז
אין זאפעטא. זיא פאנדן אין דער עהמאליגן הויפטשטאדט דעם יידי=
שען רייכעס, דיא איין אונאנזעהנליכר פלאץ געווארדן וואר, וועניג
געלעגענהייט, זיך צו ערנעהרן, אונד וואורדן דאזעלבסט אין גראסעם
צוואנג געהאלטן אונד פערעכטליך בעהאנדעלט.

לאנגע צייט וואַרן דיא יהודים אין אנדערן טהיילן דעם אסמאני=
שען רייכעס, בעזאנדערס אין קאנסטאנטינאפעל, זעהר צאהלרייך. זיא
בעוואהנטן איינע פארשטאדט אין גאלאטא, וועלכע דאז קווארטיר
דער יהודים היס. אב זיא שאן פאן דען טירקן געהאסט אונד פער=
אכטעט וואורדן, זא מאכטן זיא זיך איהנען דאך דורך איהרע געשיקליכ=
קייט אין געלדאנגעלעגענהייטן זא ניצליך, דאס זיא דען גרעסטן טהייל
דעם דארטיגען האנדעלס טריבען, אונד דאס זאוואהל נוצרים אלז טירקען
בייא

---

* דיא געשיכטע דער יודן דאזעלבסט, זייטע 61 או׳ פ׳.
האלבערג דאזעלבסט, זייטע 646. אונד 650. צמח דוד חלק
ראשון דף ל״א ע״ב ול״ב ע״א, סדר הדורות דף ס״ב, ס״ג וס״ד.

זעלבסט איין ערטרעגליכעז אויזקאָממן צו פערשאפפן.

זאפעטא (צפת) אין גאַליליעא (גליל) וואר דיא פאָלקרייכסטע אונד בעריהמטעסטע שטאדט, וועלכע דיא יהודים אין פאלעסטינא בעוואָהנטן. זיא ווארדן דאַזעלבסט מילדר, אלז אין אַנדערן שטערטען דער טירקייא, בעהאַנדעלט, אונד האַטטן מעהרערע געלעהרטע ראַבבינען, וועלכע דער יידישן האָכשולע אין דיזער שטאדט פאָרשטאַנדן. זיא שיקטן איהרע קינדר דאַהין, זיא אין דער העברעאישן שפראַכע אונטעריכטן צו לאַססן, וויל דיזע שפראַכע אַן קיינעם אַנדערן אָרטע מיט גלייכר רייניהייט געלעהרט ווערדן קאָננטע. דיא האָכשולע אין זאַפעטאַ פאָלגטע אויף יענע צו טיבעריאַס (טבריא)׳ אונד גלאַנגטע צו איינעם עבן זאָ גראָסן רוהמע; זיא שיינט אַבער ערסט נאַך דעם צוועלפטן יאַהרהונדערטע אַנגעלעגט ווארדן צו זיין, דאַ זיא דער פריהער גערעכטע רבי בנימן אויז טודעלאַ ניכט ערוועהנט. ט

איינר דער גרעסטן קאַבבאַליסטן, דער בעריהמטע רבי משה קורדווארי, לעהרטע אויף דיזעם זיצע דער געלעהרזאַמקייט. ער ערהילט דען בייאַמן קורדווארי (קאָרדאָוואַרוס) פאַן זיינר געבורטסשטאַדט קאָרדאָוואַ אין שפאַניען. דיזר גראָסע געלעהרטע, דערדאַז בעוואונדערנסווירדיגע קאַבבאַליסטישע ווערק פרדס רמונים אונד אַנדערע האָכגעשעצטע ווערקע שריב, שטאַרב אים יאַהר (1570. 5330.

צו דען בעריהמטעסטן מעננערן אויף דיזר האָכשולע געהערט אויך דער געלעהרטע רבי משה אויז טראַני אין נעאַפּל, וועלכר דערזעלבן אים זעכצעהנטן יאַהרהונדערטע מעהר אַלז פונפציג יאַהרע פאָרשטאַנד. דיזר רבי משה לעהרטע מיט אונגעמיינם ערפאָלג אונד רוהם, אונד ווארדע פאַן זיינען ברידערן דאַז ליכט ישראל׳ס, דער ויניאַיטע (סיני) אונד דער אומוויהלר דערבערגע (עוקר הרים) גענאַננט, וויל ער דאַז געזעץ נאַך זיינם גאַנצן אומפאַנגע אינגע האַטטע, אונד דיא אין דעמזעלבן פאָרקאָממענדן שוויריגקייטן מיט גראָסם שאַרפזיננע לעזטע. ער שריב נעבסט אַנדערן געלעהרטן ווערקען אויך איין יידישעם געזעצבוך אונטר דעם טיטל: קרית ספר, וואָרין ער דיא פאַן משה נידערגעשריבענן, דיא דורך מינדליכר איבערליפערונגן פאָרטגעפּפלאַנצטן אונד דיא אויף געגעבענע שליססע געגרינדעטן געזעצע (דינים מתורה שבכתב, שבעל פה או משלש עשרה מדות התורה) ער־

ערטערטע

---

* דיא געשיכטע דער יודן דאַזעלבסט, זייטע 59. אונד 60. האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 648. אונד 649.

פֿאַנג, אונד פֿערברייטעטע זיך מיט גלייכער שטרענגע אין דען פֿערשידע=
נען פֿאָן רייכן יהודים בעוואָהנטן פראָפֿינצען. דרייא יאַהרע לאַנג וואור=
דען זיא מיט וואוטה פֿערפֿאָלקט אונד אָהנע באַרמהערציגקייט ערמאָר=
דעט. יעדאָך האַטטען מעהרערע דאַז גליק, נאַך דעם טירקישן רייכע צו
ענטקאָממען; אַנדערע פֿלאָהען נאַך אינדיען אונד פֿילע רעטטעטן
איהר לעבן דורך אַבשווערונג איהרער רעליגיאָן. ענדליך אַבער זאַה מאַן
איין, דאַס דיא אַנגעבליכן נייען מוהאַממעדאַנער אינסגעהיים דיא יידישן
רעליגיאָנסגעברייכע בעאָבאַכטעטן, אונד דערקעניג פֿאַנד, דאַס צוואַנגס=
מאַאַסרעגעלן קיינע זיננעסענדרונג ביי איהנן בעווירקטן. עז וואורדע
איהנן דאַהער ערלויבט, איהרע פֿאָריגע רעליגיאָן ווידער אַנצונעהמן.
אַלליין זיא מוסטן יעהרליך איינע גראָסע געלדוממע אַן דען מאָנאַרכן
בעצאַהלן אונד איין שימפֿפֿליכעס אַבצייכן טראַגן.

אין שיראַס, וואָ דיא פערזער איינע בעריהמטערע האָכ=
שולע אַלז אין איזפאַהאַן האַטטען, וואָהנטן פֿילע יהודים פֿאָם שטאַם=
מע לוי. איינע נאָך גרעסערע אַנצאַהל דערזעלבן וואָהנטע אין לאַר, דער
הויפטשטאַדט איינער פערזישען פראָפֿינץ, אונד האַטטע איינען בעצירק
איננע, דער איהנען צווישען דער שטאַדט אונד דעם שלאָססע אַנגעוויזן
וואַר. זיא ערשטרעקטן זיך זאָגאַר אַן דיא קיסטע פֿאָן אָרמוס הין, אונד
נאַהמען טהייל אַן דעם אינדישן האַנדעל, דען איינסט איהרע ברידער
דיא פֿאָרמאַלס אין דיזען געגענדן צאַהלרייך וואַרן, בעטריבן האַטטן. *

באַגדאַד, וואָ פֿאָרמאַלס דיא פֿירסטן דער געפֿאַנגענשאַפֿט איה=
רען זיץ האַטטען, וואַר זעהר הערונטערגעזונקען, נאַכדעם עז, וויא וויר אָבן
ערצעהלטן, דער טירקישע קאַיזער, אַמוראַט דער פֿירטע, אים יאַהר
5398 (1638), עראָבערט האַטטע. איין גראָסער טהייל זיינער איינ=
וואָהנער בעשטאַנד אין יהודים, דיא איינע זינאַגאָגע אונד אונאיינגעשרענק=
טע רעליגיאָנספֿרייהייט בעזאַסן. אַבער זיא ווארדן פֿאָן דען פערזערן
פֿעראַכטעט אונד געהאַסט.

ניא וואַרן דיא יהודים זייט איהרער צערשטרייאונג צאַהלרייך אין
פּאַלעסטינאַ; זיא זאַהן איהר אַלטעס, געליבטעס פֿאַטערלאַנד באַלד פֿאָן
היידען, באַלד פֿאָן נוצרים, באַלד פֿאָן טירקען עראָבערט. צוואַר
וואורדע עז אָפֿט פֿאָן פֿראָממען יהודים בעזוכט; אַבער נור וועניגע נאַה=
מען איהרען אויפֿענטהאַלט אין איינעם לאַנדע, וועלכעז דורך הייפֿיגע קריי=
גע זאָ פֿיל געליטטען האַטטע, דאַס עז גראָסע, מיהע קאָסטעטע, זיך דאַ=
זעלבסט

---

* דיא געשיכטע דער יודען דאַזעלבסט, זייטע 57. אָו' פֿ'.
האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 641. אונד 642.

רעליגיאָן צו פֿערבעססערן. איזמאַעל האַטטע בעזאָנדערן אונוויללן נעגען דיא יהודים, וויז איהרע הולדיגונגן מיט פֿעראַכטונג פֿאָן זיך, אונד בעהאַנדעלטע זיא מיט גרעסערער שטרענגע, אַלז אַללע זיינע איבריגן אונטערטהאַנען.

אים אַנפֿאַנגע דער רעגירונג שאַה אַבבאַס, דעם ערסטן, אין דער מיטטע דעס זעכצעהנטן יאַהרהונדערטס, וואַר פערזיען זעהר ענטפֿעלקערט. דיזה מאָנאַרך רייסטע דאַהער אַללן פֿרעמדן, דיא זיך אין זיינעם לאַנדע נידערליסן, וויכטיגע פֿאָררעכטע איין. היראויף קאַמן אויז דען בענאַכבאַרטן לענדערן פֿילע מענשן, בעזאָנדערס זעהר פֿילע יהודים נאַך פערזיען. דיא געשיקליכקייט אונד דאַז גליק דער לעצטערן אים האַנדעל עררעגטן דען נייד דער איבריגן איינוואָהנער, דיא זיך בייא דעם קעניג איבר זיא בעשווערטן. אַבבאַס וואָללטע קיינע שטרענגע געגן דיא יידישע נאַציאָן געברויכן, וויל ער פֿירכטעטע, דאַדורך אַנדערע פֿעלקר פֿאָן דער נידערלאַססונג אין זיינעם רייכע אַבצושרעקקן אונד דיא פֿרעמדן, דיא בערייטס זיינע אונטערטהאַנען וואַרן, ציר אויזוואַנדערונג צו פֿעראַנלאַססען. יעדאָך מוסטן דיא יהודים צווייא מילליאָנען גולדן אין גאָלד בעצאַהלן, וויל זיא דיא רעליגיאָן מוהאַממעדס ניכט אַננעהמן וואָללטן. *

נאַך דעם טאָדע אַבבאַס, דעם ערסטן, לעבטן דיא פערזער אין שטעטן קריגן מיט דען טירקען. אמוראַט, דער פֿירטע, טירקישר קאַיזר, דער אים יאַהרע 5398 (1638) באַגדאַד ערּאָבערטע, פֿאַנד איינע גראָסע מענגע יהודים אין דיזער שטאַדט. אָב ער זיך גלייך פֿערבינדליך געמאַכט האַטטע, דיא פערזער דאַזעלבסט אַם לעבען צו לאַססן, זאָ ליס ער זיא דאָך ערמאָרדן; דיא יהודים אַבער שאָנטע ער, וויל ער גלויבטע, זיא ווירדן איהם וועזענטליכע דינסטע לייסטען קעננען.

שאַה אַבבאַס, דער צווייטע, וואַר איין ביטטערער פֿיינד דער יהודים, אונד פֿאַסטע אום דאַז יאַהר (1666) 5426 דען ענטשלוס, זיא אין פערזין אויזצוראָטטן. עז וואורדע בעפֿעהל אַן פערזער אונד פֿרעמדע ערלאַססן, זיא אָהנע ריקזיכט אויף געשלעכט, אַלטער אָדער שטאַנד צו ערמאָרדן, אונד נור דיאיעניגן צו שאָנען, וועלכע דיא מוהאַממעדאַנישע רעליגיאָן אַננעהמן. דיזע האַרטע פֿערפֿאָלגונג נאַהם אין איספאַהאַן, דער הויפטשטאַדט דעס רייכס, איהרען אַנפֿאַנג

---

* דיא געשיכטע דער יודן דאַזעלבסט, זייטע 53. או' פֿ'. האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 615. 639. או' פֿ'.

קעניג פֿאָן קאַסטיליען «איבר דיא פֿאָרטרעפֿליכקייט דעם געזעצעס» הילט, מאַכטע איהן אויך אַלז רעדנר בעריהמט. דיזר גראָסע מאַן הינטרליס פֿילע האַנדשריפֿטליכע שריפֿטן.

דיא יהודים, דיא אין דער נאַכבאַרשאַפֿט פֿאָן באַבילאָן אונד אין אַנדערן געגענדן דעם מאָרגענלאַנדעס וואָהנטן, האַטטן פֿיל פֿאָן דען איינפֿעללן דער מאָנגאָלען צו ליידן; ענדליך אַבר גענאָססן זיא אום דאַז יאַהר (1291) 5051 אונטר אַרגון, דעם בעהערשר דער מאָנגאָלען, דורך פֿערמיטטלונג איינעם יידישן אַרצטעס, נאַמענס זאַאַדוֹדעלאַה, דען דיזר פֿירסט צו זיינעם ערסטן מיניסטר מאַכטע, איינען צווישענרוים פֿאָן רוהע. זאַאַדודעלאַה וואַר איין געלעהרטר אונד פֿיינר מאַן, אונד ערוואַרב זיך אַם מאָנגאָלישן האָפֿע שטאַרקן איינפֿלוס. ער באַזאַס אַללע זיינע קרעפֿטע אויף, דאַז וואָהל זיינר ברידר צו בעפֿערדערן, אונד זיא ערהילטן דורך זיינע פֿערווענדונג גראָסע פֿאָרטהיילע. דים ערביטטערטע אַבר אַרגונס אונטרטהאַנען זאָ זעהר געגען דיא יהודים, דאַס זיא נאַך דעם טאָדע דיזעס מאָנאַרכן איינע גראָסע מענגע דערזעלבן ערמאָרדעטן. אינדעם דויערטע דיזע פֿערפֿאָלגונג ניכט לאַנגע, אונד דער צושטאַנד דער יידישן נאַציאָן בעססערטע זיך ווידר אונטר דער פֿערנערן רעגירונג דער מאָנגאָלישן הערשר. *

אונטר דער רעגירונג דער גריכישן קאַיזר וואַר דען יהודים אים פֿירצעהנטן אונד פֿונפֿצעהנטן יאַהרהונדערטע דיא פֿרייע אויזאיבונג איהרער רעליגיאָן ערלויבט, אונד דיא גריכישן שריפֿטשטעללר דיזעס צייטרוימעס מאַכן דען לאַטיינערן העפֿטיגע פֿאָרווירפֿע דאַריבר, דאַס זיא דיא יהודים צווענגן, דיא רעליגיאָן דער נוצרים אַלז לאַרפֿע אַנצונעהמן.

וועהרענד דער פֿער העערענדן קריגע אונד שנעללן עראָבערונגן דעס גראָסן טאַמערלאַן אים פֿירצעהנטן יאַהרהונדערט פֿערמינדערטע זיך דיא אַנצאַהל דער יהודים אין מעדיען אונד פֿערזיען זעהר; זיא זאַנקן אין אַרמוטה, אונד איהרע שולן אונד געלעהרטן פֿערשוואַנדן פֿאַסט גענצליך. קוים האַטטן זיא זיך פֿאָן דיזען אונפֿעללן ערהאָלט, אַלז זיא אין נייעם עלענד געריטהן. זיא וואַרן אין מעדיען צאַהלרייך, אַלז איזמאַעל סאָפֿי, דער שטאַממפֿאַטר דער יעצציגן פערוישן קעניגע, אים יאַהר (1499) 5259 זיינע ערשטוינליכן עראָבערונגן בעגאַן, אונד זיך פֿיר איינען פֿאָן גאָטט געזאַנדטן פראָפֿעטן ערקלערטע, דיא מוהאַממעדאַנישע

רעליגיאָן

---

* האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 613. או' פֿ'. דיא געשיכטע דער יודן או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 51. או' פֿ'. צמח דוד חלק ראשון דף כ"ח ע"ב וכ"ט ע"א, סדר הדורות דף נ"ו ע"א וכ'.

מעדיען אונד פערזיען. איבראיינקונפֿט צווישן שאַה אַבבאַס, דעם ערסטן, קעניג פֿאָן פערזיען, אונד דען יהודים. אונטר דער רעגירונג שאַה אַבבאַס, דעם צווייטן, ווערדן זיא נידרגעטמעצעלט. דיא יהודים אין שיראַס אונד אין אַנדערן טהיילן פֿאָן פערזיען. געלעהרטע אויף דער יידישן האָכשולע צו זאַפעטאַ (צפת). צושטאַנד דער יידישן נאַציאָן אים אָטטאָמאַנישן רייכע. שבתי צבי, איין פֿאַלשר משיח. זיין פֿאָרלייפֿר, נתן לוי. גליקליכר ערפֿאָלג זיינר אונטרנעהמונג אין פֿערשידענען שטעדטן. ער בעגיבט זיך נאַך קאָנסטאַנטינאָפעל, אונד ווירד אויף בעפֿעהל דעם סולטאַנס איינגעקערקערט. מאַן ערווייזעט איהם אים געפֿענגניססע גראָסע אויפֿמערקזאַמקייט. ער ווירד אויפֿגעפֿאָרדערט, פֿאָר דעם סולטאַן צו ערשיינען, אונד נימםט דיא מוהאַממעדאַנישע רעליגיאָן אַן.

דיא אַנצאַהל אינר דיא מאַכט דער עסטליכן יהודים פֿערמינדערטע זיך אים דרייצעהנטן יאַהרהונדערטע גאַר זעהר. נאַססער לעדינילאַה, קאַליף פֿאָן באַגדאַד, דער אים אַנפֿאַנגע דיזעס יאַהרהונדערטס רעגירטע, וואַר איין אייפֿריגר מוהאַממעדאַנר אונד אויסעראָרדענטליך גייציג; ער האַסטע דאַהער דיא יהודים, דיא אים ערו ערבע פֿאָן רייכטהימערן זאָ גליקליך וואַרן אונד זיינע רעליגיאָן ניכט אַננעהמען וואָללטן. ער פֿעראַנלאַסטע באַלד איינע פֿערפֿאָלגונג געגן זיא, אונד צוואַנג זיא אינסגעזאַממט, ענטוועדר דיא מוהאַמעדאַנישע רעליגיאָן אַנצונעהמן, אָדר דאַז באַבילאַנישע געביט צו פֿערלאַססן. פֿילע דערזעלבן וואַנדערטן נאַך פֿערשידענען לענדערן אויז, אַנדערע פֿערשטעללטן זיך, אום דער פֿערווייזונג צו ענטגעהן.

פאַלעסטינאַ וואורדע דורך דיא קריגע צווישן דען נוצרים אונד זאַראַצענען זעהר ענטפֿעלקערט, אונד אין דער רעגירונג דער שטעדטע דיזעס לאַנדעס פֿאַנד אָפֿט איינע פֿערענדערונג שטאַטט. דיא יהודים האַטטן יעדאָך נאָך אימםר זינאַגאָגן אונד געלעהרטע ראַבבינען אין איהרעם אורשפרינגליכן פֿאַטערלאַנדע. איינר דער גרעסטן קאַבבאַליסטישן שריפֿטשטעללר, דיא יע געלעבט האַבן, רבי משה, זאָהן דעם רבי נחמן, פֿאָן דען נוצרים נאַכמאַנידעס גענאַננט, בליהטע צו דיזר צייט, אום דאַז יאַהר (1210) 5970. ער פֿערלים זיינען געבורטסאָרט געראָנאַ אין שפאַניען, בעגאַב זיך נאַך ירושלים אונד ערריכטעטע דאַ איינע האָכשולע. ער וואַר איין געשיקטר אַרצט, איין גראָסר פֿילאָזאָף, איין שאַרפֿזינניגר אונד גרינדליכר תלמודיסט אונד איין טיפֿגעלעהרטר קאַבבאַליסט; אונד איינע פרעדיגט, דיא ער פֿאָר דעם

קעניג

זיינע פארליבע פיר דיא יהודים אין עטוואז מעסיגטע; אבר ער ענטצאג איהנען קיינעסוועגעס זיינען מעכטיגן שוץ.

דיא יהודים ווארדן ביזווייל אין ראם פערפאלגט; אבר מאן מוס דאך צוגעבן, דאס עז קיין לאנד אויף דער ערדע גיבט, ווא וועניגר בלוט דער יהודים פערגאסן ווארדע אונד ווא דיא רעכטע דער מענשהייט, אין הינזיכט דער ייר שן נאציאן, מעהר געאכטעט ווארדן זינד, אלז אים פעפסטליכן שטאאטע. דים גיבט איינען שפרעכענדן בעוויז פיר דיא אונגעמיינע וויזהייט דער רעמישן רעגירונג. זיא זאה דיא טהארהייט איין, דיא יהודים צו פערטרייבן אונד אינס עלענד צו שטירצן; זיא וואוסטע רעכט גוט, וויא זיא איין טהעטיגעס פאלק בעניצצן קאננטע, דאז זא גראסע געשיקליכקייט אים האנדל אונד איז דער לייטונג דער פינאנצן (דער פערוואלטונג דער שטאאטסאיינקינפטע) בעזאס, דאז דער פעפסטליכן רעגירונג אנהיג אונד קיינע נייגונג צייגטע, דען קעצצערן בייצושטעהן אדר אגדערע צור אננאהמע זיינר רעליגיאן צו בעווענן.

דיא פערפאלגונג דער יהודים אים מיטטעלאלטר, וועלכע אין דען פארהערגעהענדן קאפיטעלן ערצעהלט ווארדע, ליפערט אויף איינע אויפפאללענדע וויזע דיא געטרייע ערפיללונג דער בעריהמטן פראפעציייהונג משה'ס (דברים כ"ח), אונד שטעללט איין טרעפפענדעס געמעלדע אים קליינען פאן דען הערצשענרן ציגן איהרער געשיכטע דאר. אונטר אנדערן שויערליכן פערקינדונגן געגן דיא יידישע נאציאן ערקלערט משה (שם פסוק כ"ט): «דוא ווירסט אימטר ניר אונטרדריקט אונד אויזגעפלינדערט ווערדן;» אונד ווירקליך קאמען צאהלרייכע ביישפילע גרויזאמר בעדריקונגן אונד פלינדערונגן פאר, וועלכע דיא יהודים אין ענגלאנד, פראנקרייך, דייטשלאנד אונד שפאניען ערליידן מוסטן. זאוואהל אים מארגענלאנדע, אלז אין אייראפא ווארדן זיא בעשטענדיג דורך שווערע געלדשטראפן אינד לאסטן בעדריקט. *

דרייא אונד דרייסיגסטעס קאפיטעל

צושטאנד דער יהודים אים מארגענלאנדע. זיא ליידן דורך דיא איינפעללע דער טארטארען. אים גריכישן רייכע געניסן זיא איינען צווישענרוים פאן רוהע. איהר צושטאנד אין

מעריען

---

* דיא געשיכטע דער יודן או' ז' ו', דאזעלבסט זייטע 47. או' פ'. האלבערג דאזעלבסט, זייטע 656. או' פ'.

קיט אויזצייכנעטן. ער בעשלאָס אויך, זיא אויז זיינעם לאַנדע צו פערבאַננען אונד דיא שפאַנישען יהודים אַן איהרע שטעללע אויפצונעהמן, אונד זיא מוסטן איינע זעהר גראָסע זוממע בעצאַהלען, עהע דיזער בשלום ווידערורופן ווארדע. *

דיא גינסטיגע שטיממונג אַלעקסאַנדערס, דעס זעכסטן, געגן דיא יירישע נאַציאָן פעראַנלאַסטע פילע יהודים אויז פערשידענען לענדערן, איינע פרייעשטעטטע אין זיינעם לאַנדע צו זוכן. אונטער אַנדערן, וועלכע דיא מענשענפריינדליכע געזיננונג דיזעס פאַפסטעס נאַך ראָם לאָקטע, בעפאַנד זיך אויך דער געלעהרטע ראַבבינע, רבי יוחנן, איין דייטשער פאָן געבורט, דער זיך פריהר אין קאָנסטאַנטינאָפעל נידערגעלאַססן האַטטע. דיזער רבי יוחנן ערוואַרב זיך דורך זיינע זעלטענען קעננטניססע אין דען געהיימניססן דער קאַבבאַלאַ (חכמת הקבלה) גראָסן רוהם.

איין טהייל דער אויז שפאַניען אונד פאָרטוגאַל פערוויזענען יהודים זוכטע אין נעאַפעל איינען צופלוכטסאָרט; זיא וואַרן אַבר דער געפיהללאָזען גרויזאַמקייט דער אינקוויזיטאָרן (קעצצערריכטער) אין דיזעם רייכע אויזגעזעצט, מוסטן שרעקליכן דרוק אויזשטעהן, אונד דאַז פאָלק עררעגטע ענדליך איינען אויפרוהר געגן זיא. דער פיצעקעניג זאַה זיך דאַהער פעראַנלאַסט, זיא פאָרטצויאַגן, אום זיא פאָן דער טיראַנניא דיזער אונבאַרמהערציגן מענשן צו בעפרייען. באַלד דאַראויף, אים יאַהרע (1534) 5294, היס קאַרל, דער פינפטע, קעניג פאָן שפאַניען, דאַז פערפאַהרן זיינעם פיצעקעניגס דאַרורך גוט, דאַס ער דיא יהודים ווערדר אין נעאַפעל נאָך אין זיציליען דולדעטע.

פויל, דער דריטטע, דער (1534) 5294 פאַפסט ווארדע, וואַר געגן דיא יהודים זאָ גנעדיג, אונד זיא ווארדן אונטער זיינר רעגירונג זאָ צאַהלרייך אונד מעכטיג, דאַס דער קאַרדינאַל זאַדאָלעט איהם וועגן זיינר פאַרטייאישן פאָרליבע פיר דיאזעלבן פאָרווירפע מאַכטע. ער בעהויפטעטע, דיזר פאַפסט זייא איהנען געוואָגענר אַלז דען נוצרים, אונד נימאַנד קעננע איינע בירגערליכע אָדר גייסטליכע שטעללע אַנרערס אַלז דורך איהרע בעגינסטיגונג אונד פערווענדונג ערהאַלטן. דיזע פאָרשטעללונגן דעם קאַרדינאַלס ווירקטן צוואַר זאָ פיל, דאַס דער פאַפסט
זיינע

---

* האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 656. דיא געשיכטע דער יורען או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 45, או' פ'. שבט יהודה דף מ"ה ע"א, סדר הדורות דף ס"א ע"ב.

חדישע נאַציאָן מיט גראָסר מילדע. ער שיצטע דיא יהודים אין זיינעם לאַנדע געגען דיא אינקוויזיציאָן, אונד ערלים בריפֿע נאַך שפּאַניען, צו בעווירקן, דאַס מאַן זיא ניכט צור אַבשווערונג איהרער רעליגיאָן צווענגע.

אונטר דער רעגירונג זיקסטוס, דעם פֿירטן, בראַך ווידער איינע פֿערפֿאָלגונג געגען דיא יהודים אויז. מאַן האַטטע עז, (1472. 5232, כייא דיזעם פּאַפּסטע דאַהין געבראַכט, איינען געוויססן זימאָן הייליג צו שפרעכן, דער, וויא דיא פֿיינדע דער יהודים ערדיכטעטן, צוויא הונדערט יאַהרע פֿריהער צו טריענט פֿאָן דענזעלבן ערמאָרדעט וואָרדען זיין זאָללטע. אויף דיזע אַרט ווארדע דער פֿאָלקסהאַס ווידער געגען זיא ערוועקט, אונד דער פעבעל אין דעם ביסטהומע טריענט אונד אין דער שטאַדט פֿענעדיג פֿלינדערטע אונד ערמאָרדעטע זיא. דער דאָשע (הערצאָג) אונד דער ראַטה פֿאָן פֿענעדיג וואַנדטן איהר אַנזעהן צור אונטערדריקקונג דער מעצצעלייא אַן; דיא אָבריגקייט דאַזעלבסט וואַר אַבער ניכט זאָ ביללִיג דענקענד, אונד פֿערטריב דיא יהודים אויז דער שטאַדט.

נאַכדעם דיא שפּאַניער אונד פּאָרטוגיזען דיא יהודים פֿערוויזן האַטטן, נאַהמן דיא איטאַליענער זיא מיט אָפֿפֿענען אַרמן אויף. אַלעקסאַנדר, דער זעכסטע, דער (1492 ,5252 ,פּאַפּסט וואורדע, האַלף ניכט נור דען בעדירפֿניססען דער אונגליקליכן פֿליכטלינגע אַב, זאָנדערן שערפֿטע אויך איהרן ברידערן אין ראָם, דיא זיא מיט גראָסער נאַכלעססיגקייט בעהאַנדעלט האַטטן, איין, איהנען, בייא איהרער נידערלאַססונג אין זיינען שטאַאַטן, יעדע מעגליכע אונטערשטיצצונג צו געוועהרען. ער געשטאַנד איהנען דיאזעלבן פֿאָררעכטע צו, וועלכע איהרע ברידר זאָנסט גענאָססן, אונד זיכטע איהנען דיא פֿרייע אונד אונאיינגעשרענקטע אויזאיבונג איהרער רעליגיאָן אין אַללען איבריגן שטאַאַטן איטאַליענס צו פֿערשאַפֿפֿן.

מאַן ערצעהלט, דאַס דיא געזאַממטן יהודים אין ראָם, אַלז דיא אויז שפּאַניען אונד פּארדוגאַל פֿערוויזענען נאַך איטאַליען קאַמען, דעם פּאַפּסטע טויזענד דוקאַטן אַנבאָטן, דאַס ער דען שפּאַנישען יהודים דיא ערלויבניס, זיך אין זיינען שטאַאַטן אַנצוזידלען, אַבשלאַגען זאָללטע. אַלליין אַלעקסאַנדער פֿערוואַרף איהר אַנערביטן מיט אונווילען, אונד פֿערוויז איהנען איהרע באַרבאַריייא געגען איהרע בעדויערנסווערטהען ברידער, וועלכע זיא צו איהרער שאַנדע פֿאָן אַללען יהודים אונטערשיד, דיא זיך בעקאַנטליך דורך באַרמהערציגקייט אונד מילדטהעטיגקייט

קיים

קלעמענס, דער זעכסטע, דער אים יאהר (1342) 5102
פאפסט וואורדע, וואר איין אייפריגער בעשיצצר דער יהודים. ער נאהם
דיזעלבן, אלז זיא אללענטהאלבן פערפאלגט וואורדן, אין אוויניאן, ווא
דאמאלס דיא פעפסטליכע רעזידענץ וואר, ליבריך אויף, אונד זיא בע=
גאבן זיך אין גראסר מענגע דאהין. זיא מאכטן זיך בייא דיזעם פאפסטע
זעהר בעליבט, דא זיא איהם איין עקסעמפלאר פאם געזעצע (איין ספר
תורה) פערעהרטן, וועלכעז עזרא הסופר אייגענהענדיג שריב. דיי=
זעס מערקווירדיגע ספר תורה ווירד נאך הייט צו טאגע אין באלאניא
אויפבעוואהרט אונד רייזענדן געצייגט.

אין באלאניא ווארען דיא יהודים צו דיזער צייט צאהלרייך אונד
מעכטיג. אויסער דער אלטן זינאגאגע, וועלכע זיא בערייטס דאזעלבסט
האטטן, ערבויעטן זיא דאמאלס נאך איינע נייע, וועלכע דיא פרעכטיגס=
טע אין איטאליען וואר. פאפסט באניפאציאוס, דער נייִנטע, וועל=
כער (1389) 5149 דען פעפסטליכען שטוהל בעשטיג, ווידערזעצטע
זיך דער ערריכטונג דיזער זינאגאגע נילט, וועלכע דורך איהרע גרעסע
אונד שענהייט דיא בעוואונדערונג דער רייזענדן ערערגטע. דיא ערדלע פא=
מיליע הנערים (דיע יינגלינגע), דיא ביז דאהין אין ראם וואהנטע,
ליס זיך אום דיזע צייט אין באלאניא נידער. דיזע פאמיליע שטאנד
אין גראסעם אנזעהען, אונד פיהרטע איהר געשלעכטסרעגיסטר פאן פאר=
נעהמן יהודים הער, דיא קאיזער טיטוס נאך ראם בריינגען ליס. דיא
הייפטר דעזעלבן, רבי משה אונד רבי אליהו, זעהנע דעסר בי יהודה,
לעגטן אין באלאניא איינע פרעכטיגע יידישע האכשולע אן. *

אבגלייך דיא יהודים פאן דען פעפסטן געוועהנליך געשיצט אונד
בעגינסטיגט וואורדן, זא וואר דאך יאהאן, דער דרייא אונד צוואנ=
ציגסטע, איהר ביטטערער פיינד, אונד ערליס אום דאז יאהר (1412)
5172 מעהרערע זעהר הארטע בעפעהלע געגען זיא. ער פעראנלאס=
טע ניכט נור אין זיינן אייגנן שטאאטן איינע פערפאלגונג דיזר אונגליק=
ליכן, זאנדערן מונטערטע אונד פארדערטע אויך דיא שפאנישע רעגירונג
צו איהרר פערניכטונג אויף. אבר זיא וואורדן פאן דער געוואלט דיזעס
פאפסטעס געררעטטעט, דא ער פאן דער פערזאממלונג דער גייסטליכן
צו קאסטניץ אבגעזעצט וואורדע. ניקאלויס, דער זעכסטע, דער
(1440) 5200 דען פעפסטליכן שטוהל בעשטיג, בעהאנדעלטע דיא
יידישן

---

* האלבערג דאזעלבסט, זייטע 621. אונד 622. דיא געשיכטע הער
יודן אן ז׳ ו׳, דאזעלבסט זייטע 44 אונד 45. סדר הדורות דף סט ע״ב.

ערשטרעקטע זיך ביז נאַך נעאַפעל, וואָ דיא יהודים אויך ערמאָרדעט וואָרדן ווערען, ווען זיך ניכט דער אַדעל איהרער אַנגענאָמען אונד דיא רייכסטן, אין וועלכן דער רויבזיכטיגע פעבעל אימער דיא שולדיגסטן פינדעט, אין זיינען הייזערן פערבאָרגן העטטע. דיס געשאַה אים יאַהר (1260) 5020, אונד דער דאַמאַליגע פאַפסט, אַלעקסאַנדר, דער פירטע, שיקטע נאַך נעאַפעל, אום זיך אַנזעהן צו גונסטן דער יהודים צו פערווענדן.

פאַפסט קלעמענס, דער פינפטע, דער אום דאַז יאַהר (1307) 5067, דען פעפסטליכען זיץ נאַך אַוויניאָן פערלעגטע, זוכטע דיא יהודים פאָר דען פערפאָלגונגן דער הירטן צו שיצצן. ער טהאַט דיא לעצטערן אין דען באַן; אַבער דיא באַננפליכע מאַכטן אויף דיזע וויטהענדן מענשן וועניג איינדרוק. דיזער פאַפסט געוועהרטע דען יהודים שוץ, אונד זוכטע זיא נור דורך ערלויבטע מיטטל אונד דורך מילדע פיר דיא רעליגיאָן דער נוצרים צו געווינגען. ער בעפאַהל אין דיזער אַבזיכט, אויף יעדער האָכשולע פראָפעססאָרן צום לעהרן דעס העברעאישן אונד מעננער אַנצושטעללען, דערען קעננטניססע זיא אין דען שטאַנד זעצצען, זיך מיט דען יהודים אין שטרייטגעשפרעכע איבער דיא רעליגיאָן איינצולאַססן. *

זיין נאַכפאָלגער, יאָהאַן, דער צוויייא אונד צוואַנציגסטע, דער אים יאַהר (1316) 5076 פאַפסט וואורדע, שלוג איינען גאַנץ אַנדערן וועג איין, אונד גלויבטע, דאַז בעסטע מיטטעל, דיא יהודים צו נוצרים צו מאַכען, זייא דיא פערברעננונג אַללער אַבשריפטן דעס תלמוד; מאַן בעשולדיגטע דיא יהודים פעלשליך, זיא העטטן איבער דיא פייערליכען אומגענגע דער נוצרים געשפאָטטעט, אונד בראַכטע עז דאַהער ביים פאַפסטע דאַהין, דאַס ער איינען בעפעהל ערליס, פערמעגע דעססען דיא יהודים אויז דעם גאַנצען פעפסטליכען געביט פערטריבן ווערדן זאָללטן. צור אַבווענדונג דער דראָהענדן געפאַהר וואַנדטן זיא זיך אַן ראָבערט, קעניג פאָן נעאַפעל אונד זיציליען, דער איין פריינד דעס פאַפסטעס וואַר אונד איהן בערעדעטע, געראַכטן בעפעהל צוריקצונעהמען, ווען זיא איהם איינע גראָסע זוממע געלדעס בעצאַהלטן.

קלעמענס

---

* דיא געשיכטע דער יודען אז' ז' ו', דאַזעלבסט זייטע 41. אז' פ'. האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 621. שבט יהודה דף כ"א ע"ב וכ"ב ע"א, סדר הדורות דף נ"ז ע"ב.

געשיכטע דער יהודים

שיצצען · שפעטערהין, אים יאַהר 4998 (1238·), וואַר גרעגאָ=
ריאוס, דער נייונטע, איין אייפריגער בעפערדערר דעס קריגעס געגען
דיא זאַראַצענען; אלז ער אַבער פערנאַהם, דאַס דיא קריגער דער
נוצרים אַן פילען אָרטען איהר אונטערנעהמען מיט דער ערמאָרדונג דער יהודים
בעגאַננען, טאַדעלטע ער זיא ניכט נור לויט, זאָנדערן ערגריף אויך אַללע
צוועקדינליכן מיטטעל צור פערהינדערונג איינר זאָלכן באַרבאַרייא · ער שריב
איינען בריף אַן לודוויג, דען נייונטען, קעניג פאָן פראַנקרייך,
דער פערפאָלגונג איינהאַלט צו טהון, דיא וועהרענד דער רעגירונג דיזעס
מאָנאַרכן געגען דיא יהודים אויזבראַך . צווייא אַנדערע בריפע שריב ער אַן
אַללע נוצרים, אונד טאַדעלטע דיא איינינען שטרענג, דיא אונטער דעם מאַנטל
דער רעליגיאָן איהרן גייץ פערבאַרגן אונד דיא יהודים פלאַגטן · ער שערפטע
איהנן איין, דעם ביישפילע זיינר פאָרגענגר צו פאָלגן, דיא זיך צו איהרען
בעשיצצערן ערקלערטן · פילע יהודים האַטטען זיינר דולדונג ניכט נור אין זיינן
שטאַאַטן, זאָנדערן אויך אין ענגלאַנד, פראַנקרייך אונד שפאַניען
איהר לעבן צו פערדאַנקן · אים יאַהרע 5007 (1247·), שריב פאַפסט
איננאָצענציאוס, דער פירטע, איינע רעכטפערטיגונגסשריפט
וועגען דער ערדיכטעטן פערברעכן, דיא מאַן איהנן צור לאַסט לעגטע, אונד
זאַגטע, זיא בעפענדן זיך אונטער דען פירסטן דער נוצרים אין איינם עלענדערן
צושטאַנדע, אלז איהרע פאָרפאַהרן אונטער פרעה ·

אין נעאַפל וואַר דיא יידישע נאַציאָן צאַהלרייך אונד וואָהלהאַבענד
געוואָרדן; בעזאָנדערס וואַר דיס אין דער הויפטשטאַדט אונד אין דער שטאַאַט
טראַני דער פאַלל · צור בעלאָהנונג איינינער וויכטיגן דינסטע בעהאַנדעל=
טע זיא דער קעניג מיט גראָסער מילדע, אונד עמפפאַהל זיא בייא זיינם טאָ=
דע דען שטענדן דעס רייכס; אַבער דיזע זוכטן זיא צו נוצרים צו מאַכן,
שטאַטט דאַס זיא איהנען דען פאָללקאָממענען געברויך דער רעליגיאָנס=
פרייהייט העטטן געשטאַטטן זאָללן · דיא יהודים, וועלכע איינע פער=
פאָלגונג בעזאָרגטן, ערבאָטן זיך, דיא רעליגיאָן דער נוצרים אונטער דער
בעדינגונג אַנצונעהמן, דאַס מאַן איהנען ערלויבע, אין דיא רייכסטן
אונד ערלעפטן פאַמיליען צו הייראַטהען. זיא גלויבטן, מאַן ווערדע דיס
ניכט צוגעבן; אַבר צו איהרעם גראָסן ערשטוינען נאַהם מאַן דיזע בעדינ=
גונג אַן, אונד זיא מוסטן אין איהרן אייגנען פאָרשלאַג וויללינן · איניגעס
טראַטן פילע פאָן איהנען באַלד ווידר צור יידישן רעליגיאָן צוריק · איין
מענך צו טראַני בעשולדיגטע צו גלייכר צייט איינען יהודי אויז דער
שטאַדט פעלשליך, ער האַבע דיא רעליגיאָן דער נוצרים בעשימפפט · דאָז
פאָלק געריטה הירבייא אין ערביטטערונג, ערריגטע איינען אויפשטאַנד,
אונד עז ערפאָלגטע זאָגלייך איינע גראָסע מעצצעלייא. דער אויפרוהר

ערשטרעקטע

ליססאבאן איינשיפפען זאללטן. בייא איהרער אנקונפט אין דיזער
שטארם גאב עד בעפעהל, דען עלטערן אללע איהרע קינדער, דיא נאך
ניכט פירצעהן יאהרע אלט זייען, מיט געוואלט וועגצונעהמן, אום זיא אין
דער רעליגיאן דער נוצרים צו ערציהען· דיא אויזפיהרונג דיזעס גרויזאמען
בעפעהלס פעראנלאססטע הערצברעכענדע אויפטריטטע. פילע דיזער אונגליק=
ליכען עלטערן טעדטעטן אין איינעם אנפאללע פאן וואוטה אונד פערצווייפ=
לונג צוערסט איהרע קינדר, אונד בראכטן זיך דאן זעלבסט אומסלעבן·
דער קעניג וואנדטע זא פילע קונסטגריפפע אן, דיא אבררייזע דער בעקלא=
גענסווערטהען פערוויזענען צו פערצענפרן,׳ דאס פילע אים רייכע בליבען
אונד אלז שקלאפען פערקויפט ווארדן. פאן דער מענגע פאן ליידן איבער=
וועלטיגט, וויללינגטן זיא ענדליך איין, דיא רעליגיאן דער נוצרים אלז לאר=
פע אנצונעהמן, אונד ערהילטען איהרע פרייהייט אונד איהרע קינדער ווידר·
מאן העגטע אינדעס געגען דיא אויפריכטיגקייט דיזער פארגעבליך בעקעהר=
טען גראסן פערדאכט, אונד דיא גערינגסטע ענטדעקקונג איהרער פאר=
ליבע פיר דיא יידישע רעליגיאן זעצטע זיא דען גרויזאמקייטן דער אונבארמ=
הערציגן אינקוויזיציאן אויז· *

וועהרענד דיא מייסטן אייראפעאישן נאציאנען דיא אונגליקליכן
יידישן פליכטלינגע אונטרדריקטן אונד פערפאלגטן, בעהאנדעלטן זיא
דיא רעמישן פעפסטע, וועניגע אויזנאהמן אבגערעכנעט, מיט מילדע,
פערטהיידיגטן זיא געגן איהרע פערפאלגר, אונד טהאטן אפט דעם איפער
דעריעניגן איינהאלט, דיא זיא מיט געוואלט צו נוצרים מאכן וואללטן;
ביישפילע איהרר גיטע אונד מענשענפריינדליכקייט געגען דיא יידישע נאציאן
פינדעט מאן אן פערשידענען שטעללען דער פארהערגעהענדן געשיכטע· שאן
אים זיבענטן יאהרהונדערטע (נאך דער צייטרעכנונג דער נוצרים) געוועהר=
טע פאפסט גרעגאריאוס, דער גראסע, דען יהודים שוץ, אונד
וואנדטע ניכט נור אין איטאליען, זאנדערן אויך אין אנדערן אייראפעאי=
שען רייכען אונד בעזאנדערס אין פראנקרייך מאנכעם אונגליק פאן איה=
נען אב· אים איילפטען יאהרהונדערטע מיסביליגטע פאפסט אלעק=
סאנדער, דער צווייטע, דיא פערפאלגונג דער יהודים, דיא פער=
דינאנד, דער ערסטע, קעניג פאן שפאניען בעשלאס, אונד זוכ=
טע זיא געגען דיא וואוטה דער נאך פאלעסטינא ציהענדען קריגער צו
שיצצן

* דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ ו׳, דאזעלבסט זייטע 38.
או׳ פ׳· האלבערג. דאזעלבסט, זייטע 634. או׳ פ׳. שבט יהודה,
דף מ״ה ע״ב, סדר הדורות דף ס״א ע״א וכ׳·

צוריק. דען פארטוגיזישן קיהנן אבענטייערן לייסטעטן דיא יהודים, בייא דען ענטדעקקונגן אין אסטאינדיען, קרעפטיגן ביישטאנד. אונגעאכטעט דיזר וויכטיגן דינסטע, וויליגטע דער קעניג אין איהרע אויפנאהמע דאך נור אונטר דער בעדינגונג איין, דאס איהם יעדר דערזעלבן אכט גאלדדוקאטן בעצאהלע, אונד צו איינר בעשטימטן צייט דאז פארטוגיזישע געביט ווידר פערלאססע אדר שקלאפע ווערדע. פאן זיינר זייטע מאכטע ער זיך פערבינדליך, ווען דיא צו איהרר אברייזע בעשטיממטע צייט איינטרעטע, שיפפע הערצוגעבן, אום זיא נאך יעדם ארטע, דען זיא זיך וועהלן ווערדן, צו שאפפן. נאך אבגעלויפנר פריסט ווינשטע דער קעניג זיינע פערבינדליכקייט צו ערפיללן; אבר מאן אכטעטע זיינע בעפעהלע ניכט, אונד דיא פליכטלינגע, וועלכע אים בעגריפפע ווארן, פארטוגאל צו פערלאססן, ווארדן פאן דען מאטראזן זא בארבאריש בעהאנדעלט, דאס פילע ליבר אים רייכע בליבן אונד זיך אלז שקלאפן פערקויפן ליסן, אלז דאס זיא זיך דען מיהזעליגקייטן אונד געפאהרן איינר נייען רייזע אויזזעצן וואללטן. בייא דיזר געלעגנהייט ווארדן פילע קינדר דער יהודים נאך וויכטן אינזעלן געזאנדט, ווא זיא פאן גיפטיגן שלאנגן געטעדטעט אדר פאן הונגער אונד יעממערליכן קראנקהייטן הינגעראפפט ווארדן.

קעניג עמאנועל, דער נאכפאלגר יאהאן'ס, דעם צווייטן, שין אנפענגליך מיטלייד מיט דען בעדויערנסווירדיגען יהודים צו האבן, אונד שענקטע איהנען איהרע פרייהייט ווידר: אבער איהרע רוהע דויערטע נור קורצע צייט, אונד דער קעניג אפפערטע זיא מיט ווידערווילען זיינער פערמעהלונג מיט דער טאכטר פערדינאנד'ס אונד איזאבעלא'ס אויף. דיא קעניגין איזאבעללא ערקלערטע נעמליך, זיא וואללע קיינען שוויגערזאהן האבן, דער דיא פיינדע גאטטעס (וויא זיא דיא יהודים נאננטע) אין זיינען לאנדן דולדע. עמאנועל ערליס דאהער, 5258 (1498), איינען בעפעהל, דער זיא אויז פארטוגאל פערטריב אונד דען טאג בעשטיממטע, אן וועלכעם דיא צוריקגעבליבענען שקלאפען ווערדן זאללטן.

אלז דער אנבערוימטע צייטפונקט איינטראט, געריטה דער קעניג בייא דעם געדאנקן דער פערטרייבונג זא פילער מענשען אין גראסע בעטריבנים, אונד בעשלאס, ווענינגסטענס דיא קינדער דער יהודים צו נוצהים צו מאכען. ער האטטע זיך פערבינדליך געמאכט, זיא אין דרייא הויפטהעפען מיט שיפפען צו איהרער אויזוואנדערונג צו פערזארגן; אבער ער מאכטע נון איינען אויפרוף בעקאננט, דאס זיא זיך נירגענדס אלז אין ליסאבאן

דעם לאַנדעס אויף אַללע וויזע · איין אַראַבער שענדעטע דיא טאָכטער איי־
נעס יהודי, אונד בראַכטע זיא גלייך דאַראויף אומס לעבען, אויז פורכט,
זיא מעכטע פאָן איהם שוואַנגער געוואָרדן זיין אונד דאַז קינד ווירדע דען
יהודים אַנגעהערן.

דיא טיראַננישע בעהאַנדלונג דער יהודים, וואָצו זיך קעניג פערדינאַנד פערלייטן ליס, ווארדע פאָן אַללן פערשטענדיגן נוצרים העכליך געטאַדעלט. דים אונגליקליכע פאָלק פאַנד אויף דיא ערסטע קונדע פאָן זיינר בעאַבזיכטיגטן פערטרייבונג מיטטל, דער וואַכזאַמקייט דער רעגירונג צו ענטגעהן אונד זיינע קאָסטבאַרסטן זאַכן נאָך לענדערן צו שיקקן, וואָהין עז זיינע צופלוכט נעהמן וואָללטע. דיא יהודים פיהר־טען אויף דיזע אַרט איבר 30· מיללייאָנען דוקאַטן מיט זיך אויז דעם לאַנדע, אונד דער דורך איהרע פערטרייבונג געמאַכטע געווין וואַר דאַהער ניכט זאָ גראָס, אַלז דער קעניג ערוואַרטעטע. דער שפאַנישע אַדעל בעשווערטע זיך, דאַס זיינע שטעדטע אונד פלעקקן אונבעוואָהנט בליבן, אונד מאַן בעמערקטע ווירקליך זייט דיזר צייט איממר איינען גראָסן מאַנגל אַן איינוואָהנערן אין שפאַניען. דער ראַטה פאָן פענע־דיג אונד דאַז פאַרלאַמענט (דער רייכסראַטה) פאָן פאַריז אייסערטן איהר ערשטוינן איבר דיא פערבאַננונג איינר נאַציאָן, דערן פלייס אונד געשיקליכקייט אין געשעפטן דעם פובליקום זאָ גראָסע פאָרטהיילע ברינגן; אונד אין דער טהאַט פערזעצטע דיא פערטרייבונג דער יהודים דעם האַנדעל שפאַניענס, דער זיך פאַסט גענצליך אין איהרן הענדן בע־פאַנד, איינן גראָסן שטאָס. פאַפסט אַלעקסאַנדר, דער זעכסטע, נאַהם 15000 דער פערוויזנן בערייטוויללינ אין זיינן שטאַאַטן אויף, ערלויבטע איהנן, זיך אין דער הויפטשטאַדט ראָם נידרצולאַססן, אונד בעהאַנדעלטע זיא מיט גראָסר פריינדליכקייט אונד מענשענליבע. *

פילע יהודים זוכטן אין פאָרטוגאַל איינן זיכערן צופלוכטס־אָרט. שאָן אונטר דער רעגירונג יאָהאַנ'ס, דעם ערסטן דער (1385) 5145 דען טהראָן בעשטיג, האַטטן זיא איהרע זינאַגאָגן אונד ראַבבינן אין דיזם רייכע. קעניג יאָהאַן, דער צווייטע, שיקטע איינינע פאָן דיזר נאַציאָן אויף ענטדעקקונגן נאָך דעם ראָטהן מעערע אויז, אונד זיא בראַכטן גענויע אונד געטרייע נאַכריכטן פאָן דאַהער צוריק.

* דיא געשיכטע דער יודען או' ו' וו', דאַזעלבסט זייטע 36 או' פ'. האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 631 או' פ'. שבט יהודה דף מ'ד ומ'ה סדר הדורות דף ס'א ע"א

געשיכטע דער יהודים

פאַססער דעס בוכעס: «עין יעקב» אונד רבי אברהם, זאָהן דעם רבי שמאל זכות (זאַקוטה), פערפאַססער דעס בעריהמטן געשיכטבוכעס: «ספר יוחסין,» אונד פילע אַנדערע צו רעכנען. *

דיא ליידן דער יידישען אויזוואַנדערער, דיא זיך נאַך אַנדערן לענדערן איינשיפפטן וואַרען אונאויזשפרעכליך, אונד גינגען בייגאַהע איבער אַללע פאָרשטעללונג. איינינע פאָן דען שיפפען געריטהען אין בראַנד, אונד דיא בעקלאַגענסווערטהן אָפפער דער אונטערדריקקונג קאַמן אין דען פלאַממן אום; אַנדערע וואַרען זאָ שווער בעלאַדן, דאַס זיא זאַנקען אונד פילע דער אונגליקליכן איהרען טאָד אין דען וועללן פאַנדן. איינע גראָסע מענגע ליטט אַן פרעמדן קיסטן שיפפבריך, אונד קאַם פאָר קעלטע אונד הונגער אום. איינער דער שפאַנישען שטייערמענער פאַסטע דען ענטשלוס, אללע יהודים אויף זיינעם שיפפע צו ערמאָרדן. מאַן מאַבטע איהם קרעפטינע פאָרשטעללונגען דאַגעגען, אונד ער גאַב דען גרויזאַמן פאָרזאַץ איהרער ערמאָרדונג אויף; אַבער ער ליס זיא גאַנץ אויזפלינדערן אונד נאַקט אַנס לאַנדע ווערבן, וואָ מעהרערע דערזעלבן פערהונגערטן אונד אַנדערע פאָן לעווען, דיא אויז איינער נאַהען העהלע קאַמען, געפרעססען וואורדן. דיא איבריגן וויאורדן דורך דיא מענשענליבע איינעם שיפפערס גערעטטעט, דער איהרן עלענדן צושטאַנד ערבליקטע אונד זיא אין זיין שיף אויפנאַהם. איין אַנדערער שפאַנישר שטייערמאַן בעמערקטע אַם שטראַנדע איינינע קינדער דער יהודים, וועלכע זעעמאָאַס זאַממעלטן, איהרן הונגער דאַמיט צו שטיללן, אונד לאָקטע זיא אויף זיין שיף, אונטר דעם פאָרוואַנדע, איהנן בראָד צו געבן: אַלז ער אויף דיזע אַרט איינע מענגע קינדר אויף זיין שיף געלאָקט האַטטע, זאָ זעגעלטע ער אַב, אונד פערקויפטע זיא צו שקלאַפן.

פילע פאָן דען אונגליקליכן פערוויזענן וואורדן פאָן דער פעסט הינגעראַפפט, אונד צור פאָללענדונג איהרעס עלענדעס וואורדע רעגנען, וועלכע פעץ איך אַפריקאַ ערריייכטן, פאָן דען אונבאַהרמהערציגען איינוואָהנערן דער צוטריט פערוויינערט, אונד זיא מוסטן אויף דעם פעלדע בלייבן אונד זיך מים קרייטערן אונד וואורצעלן נעהרען. איינע מענגע דערזעלבן שטאַרב פאָר הונגער. איבערדיס קרענקטן זיא ריא איינוואָהנר

דעם

---

* דיא געשיכטע דער יורען אַו' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע. 33 או' פ'. האַלבערג. דאַזעלבסט, זייטע. 629 או' פ'. שבט יהודה דף מ"ד, סדר הדורות דף ס"א וס"ב.

וואַר, שיפפטע ער זיך נאַך נעאַפעל איין, אונד לאַנגטע דאַ אים יאַהר (1493) 5253 מיט זיינער פֿאַמיליע אַן. ער וואַר אַלז האָפֿמאַן ערצאָגען, אונד וואוסטע זיך דורך זיין גוטעס בענעהמען אונד דורך פֿער־שידענע וויכטיגע דינסטע בייא פֿערדינאַנד, דעם ערסטען, קעניג פֿאָן נעאַפעל, בעליבט צו מאַכן; אונד זאָוואָהל דיזער מאָנאַרך, אַלז זיין נאַכפֿאָלגער, אַלפֿאָנזוס, דער צווייטע, געוועהרטן איהם שוץ, אונד בערינטן זיך זיינער. אַלז דיא פֿראַנצאָזן נעאַפעל עראָבערטן, פֿלאָה ער מיט קעניג פֿרידריך, דעם ערסטען נאַך זיציליען. נאַך דעם טאָדע דעס קעניגס וואַר ער באַלד אין קאָרפֿו, באַלד אין אַפוליען, אונד ליס זיך ענדליך אין פֿענעדיג נידער. ער שטאַרב אין פּאַדואַ אים יאַהרע (1508) 5268, אים 71 יאַהרע זיינעס אלטערס. אַללע יהודים אונד פֿיללע פֿענעציאַנישע עדלע וואָהנטן זיינעם לייכענבעגענגניס־סע בייא, וואָראויז מאַן זיהט, אין וועלכער האָכאַכטונג ער שטאַנד. אַכאַרבאַנעל וואַר איינער דער גרעסטן מעננער זיינער נאַציאָן. ער וואַר איין מאַן פֿאָן אויסעראָרדענטליכעם גייסט, אונד פֿערבאַנד מיט איינעם העללן פֿערשטאַנדע אונד אונגעמיינען שאַרפֿזין איינע לעבהאַפֿטע אונד פֿרוכטבאַרע איינבילדונגסקראַפֿט. ער לעגטע זיך מיט אונערמידליכעם איי־פֿער אויף דיא וויססענשאַפֿטן, אונד ערוואַרב זיך איינען גראָסן שאַץ פֿאָן געלעהרזאַמקייט. זיין אומגאַנג וואַר זעהר אַנגענעהם, אונד דיא נוצרים וואַרען גערן אין זיינער געזעללשאַפֿט. ער פֿערפֿאַסטע מעהרערע געלעהר־טע ווערקע, אונטער וועלכען זיינע טרעפֿפֿליכען ערקלערונגען איבער דיא הייליגע שריפֿט בעזאָנדערס בעריהמט זינד.

אונטער דען געלעהרטן שפּאַנישען יהודים, וועלכע דאַמאַלס דיא פֿלוכט ערגריפֿן מוסטען, וואַר אויך רבי יצחק, זאָהן דעם רבי משה בן עראמה (אַראָמאַם), איין גראָסער תלמודיסט אונד וועלטווייזער, דער, נעבסט מעהרערן געלעהרטן ווערקן, דאַז בעריהמטע בוך: «עקידת יצחק» איבער דיא חמשה חומשי תורה שריב. רבי יצחק קארו (קאַראָ), איין אַנדערער געלעהרטער פֿערוויזענער, בעגאַב זיך צוערסט נאַך פּאָרטוגאַל, אונד דאַן נאַך ירושלים. אין דיזער שטאַדט לעב־טע ער גאַנץ צוריקגעצאָגען פֿאָן דער וועלט, אונד בראַכטע זיין לעבען מיט שטודירען צו. ער שריב עבענפֿאַלס איינע האָכגעשעצטע ערקלערונג איבער דיא תורה אונטער דעם טיטעל: «תולדות יצחק.» היערהער געהער אויך רבי יעקב, זאָהן דעם רבי שלמה אבן חביב, פֿער־

פֿאַססר

געשיכטע דער יהודים

אים יאַהר (1492) 5252 פערליסן פֿערדינאַנד, דער פֿינפֿטע,
אונד זיינע געמאַהלין איזאַבעללאַ, באַלד נאַכדעם זיא דיא בעצווינגונג
דער מוירען דורך דיא ערָאבערונג פֿאָן גראַנאַדאַ פֿאָללענדעט האַטטן,
איינען בעפֿעהל אַן דיא יהודים, ענטוועדר צור רעליגיאָן דער נוצרים
איברצוטרעטן, אָדר אין פֿיר מאָנאַטן דאַז רייך צו פֿערלאַססן. צו=
גלייך וואורדע דעם פֿאָלקע בייא דען שטרענגסטן שטראַפֿן פֿערבאָטן,
דעניעניגן יהודים, דיא זיך נאָך דיזר צייט נאָך אין שפּאַניען פֿינדן
ליסן, לעבענסמיטטעל צו געבן אָדר אירגענד איינען ביישטאַנד צו לייס=
טען. אַבר דיא אַנהענגליכקייט דער יהודים אַן דאַז געזעץ משה'ס
גינג איבר יערע אַנדערע בעטראַכטונג, אונד דיא שפּאַנישן געשיכט=
שרייבר פֿערזיכערן, דאַס צו פֿאָלגע דיזעם בעפֿעהלס 800000 פערזאָנען
דאַז לאַנד פֿערליסן. נאַך דען יידישן געשיכטשרייבערן וואורדע איינע
מיללאָן יהודים אויז שפּאַניען פֿערטריבן.

זעלבסט דער בעריהמטע ראַבבינע, דאָן יצחק אַבאַרבאַנעל
(אברבאנאל), דער אַם שפּאַנישן האָפֿע אין גראָסעם רופֿע שטאַנד, מוס=
טע מיט זיינן ברידערן דאַז לאַנד רייםן. ער וואַר אים יאַהר (1437)
5197 אין ליססאַבאָן פֿאָן איינר אַלטן פֿאַמיליע געבאָרן, וועלכע אין
גראַדר ליניע פֿאָן דעם קעניג דוד אַבשטאַממטע. נאַך דעם בייספּילע
זיינס פֿאַטערס נאַהם ער דען טיטעל דאָן אַן, וועלכר אונטר דעם שפּאַ=
נישן אַדעל געוועהנליך איזט. זיינע עלטערן גאַבן איהם איינע זעהר זאָרג=
פֿעלטיגע ערציהונג, אונד דאַ איהן דיא נאַטור מיט גראָסן גייסטעסגאַבן
אויזגערישטעט האַטטע, זאָ מאַכטע ער רייסענד שנעללע פֿאָרשריטטע אין
דען וויססענשאַפֿטן, בעזאָנדערס אין דער הייליגן געלעהרזאַמקייט.

ער שטאַנד אין גראָסער גונסט בייא אַלפֿאָנזוס, דעם פֿינפֿטן,
קעניג פֿאָן פּאָרטוגאַל, וואַר מיטגליד זיינעס געהיימן ראַטהס, אונד
פֿערוואַלטעטע זיינע שטעלע מיט ווירדע אונד גלאַנץ ביז צום טאָדע די=
זעס מאָנאַרכן. אַלז ער אַבער אונטר דער רעגירונג זיינעס נאַכפֿאָלגערס,
יאָהאַן'ס, דעם צווייטן, דער דיא יהודים האַסטע, זיינע ענטלאַס=
סונג ערהילט, גינג ער נאַך קאַסטיליען. היר ערהילט ער בייא פֿער=
דינאַנד אונד איזאַבעללאַ איינע געפֿעלליגע אויפֿנאַהמע, אונד וואורדע
צו עהרענשטעללן בעפֿערדערט, דיא ער זאָ לאַנגע בעזאַס, ביז זיינע
לאַנדסלייטע אויז שפּאַניען פֿערטריבן וואורדן. ער גאַב זיך אַללע מע=
ליכע מיהע, זיך אונד זיינע נאַציאָן געגען דיזען פֿערדערבליכן שלאַג צו
שיצען; אַלז ער אַבער פֿאַנד, דאַס אַללע זיינע אַנשטרענגונג אומזאָנסט
וואַר

לאַססענען גיטר איהרער עלטערן צו ערבן. אַבר טראָץ דער וואַכזאַמ⸗
קייט דער אינקוויזיציאָן פֿאַנדן דאָך פֿילע געלעגענהייט אויזצוואַנדערן,
אונד אַנדערע פֿערבאַרגן איהרע פֿערשטעללונג מיט גרעסערער זאָרג⸗
פֿאַלט.

דער שפּאַנישע פּעבעל פֿוהר פֿאָרט, דיזע אונגליקליכע נאַציאָן
צו בעדריקקן אונד צו בעליידיגן, אונד שריב דער האַרטנעקקיגקייט
דער ווידערשפּענסטיגן אָדר הייכעלייא דער נאַכגיבינגן יהודים אַללעס
עפֿפֿענטליכע אונגעמאַך צו. אום דאַז יאַהר (1445.) ·5205 בראַך
צו טאָלעדאָ איין אויפֿרוהר אויז, אינדעם דיא איינוואָהנר בעהויפּ⸗
טעטן, מאַן האַבע איינגריפֿפֿע אין איהרע פֿאָררעכטע געטהאַן. דער
אונוויללע דעם עמפּערטן פּעבעלס וואַר הויפּטזעכליך געגן דיא יהודים
גערכטעט; ער פּלינדערטע איהרע הייזר, אונד ערמאָרדעטע אַללע,
דיא זיך איהם ווידרזעצטן. נאַכדעם דער אויפֿרוהר געשטיללט וואַר,
ערשינען פֿעראָרדנונגן, וועלכע זאָגאַר דיא צור רעליגיאָן דער נוצרים
איבערגעטרעטענען יהודים פֿאָן אַללן עמטערן אונד עהרענשטעללן
אויזשלאָססן.

אַבר דיא שפּאַנישע גייסטליכקייט נאַהם דיא יהודים אין איהרן
בעזאָנדערן שוץ. פֿאָרציגליך באָט דער אָבערסטע רעכאַנט צו
מאַדריד זיינע גאַנצע בערעדזאַמקייט צו איהרן גונסטן אויף, אונד
זוכטע דיא טהיילנאַהמע דעם פֿאָלקעס צו ערוועקקן, אינדעם ער פֿאָר⸗
שטעללונגן מאַכטע, וויא פֿילע פֿליסיגע פֿאַמיליען, דיא זיך מיט דען
איבערגעטרעטענען יהודים פֿערהייראַטהעטן, דורך דיא פֿאָללציהונג דיזר
געזעצע איהר גאַנצעס געווערבע איינביסן ווירדן. אינדעם ווירדן אַללע
זיינע בעמיהונגן פֿערגעבענס געוועזן זיין, ווען ניכט פּאַפּסט ניקאָלוס,
דער פֿינפֿטע, איינע בוללע (פּעפּסטליכע פֿעראָרדנונג.) בעקאַננט גע⸗
מאַכט העטטע, וואָדורך ער אַללע דיאיעניגן אין דען באַן טהאַט,
וועלכע דיא יידישן אָדר היידנישן פּראָזעליטן (נייבעקהרטן) פֿאָן איינר
בירגערליכן אָדר גייסטליכן עהרענשטעללע אויזשליססן וואָללטן. דיזע
פֿעראָרדנונג דעם פּאַפּסטעס ערדעגטע בייא דער שפּאַנישן נאַציאָן איין
זאָ גראָסעס מיספֿאַללן, דאַס ער איינע צווייטע בוללע צור בעשטעטי⸗
גונג דער ערסטן ערלאַססן מוסטע.*

אים

---

* דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 30.
או' פ'. האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 626. אונד 627.

געשיכטע דער יהודים

דיא פערשטעללונג דער איברגעטרעטענען יהודים בליב דען
שפאנישן גייסטליכן ניכט לאנגע אונבעקאננט, וועלכע דעם קעניג פאן
שפאניען, פערדינאנד, דעם פינפטן, אונד דעם פאפסטע
פיאוס, דעם צווייטן, נאכריכט דאפאן גאבן. היראויף ערהילט
דאז אינקוויזיציאנסגעריכט * בעפעהל, אויף דאז בענעהמן דיזר געזעצ=
איברטרעטער רעכט אויפמערקזאם צו זיין, אונד אללע פירסטן דער
נוצרים ווארדן אויפגעפאָרדערט, דיזעם געריכטע בייצושטעהן, אום
זיא צור פערדינטן שטראפע צו ציהן. דיזר בעפעהל ווארד אין דען
מייסטן פראָוינצן שפאניענס בעקאננט געמאכט, אונד צו פאָלגע
דעסזעלבן ווארדן 2000 יהודים היננעריכטעט. פילע דערזעלבן ווארדן
צו איינר לאנגוויריגן געפענגניסשטראפע פערארורטהיילט, אונד ווען זיא
איהרע פרייהייט ווידר ערהילטן, זאָ מוסטן זיא איין ראָטהעס צייכן
אויף איהרעם אָבראָקקע טראגן, צום בעווייזע, דאס זיא דאז פייער פערדינט
העטטן. מאן פערשאָנטע ניכט איינמאהל דיא געהייליגטן בעהעלטניס=
סע דער טאָרטן; מאן גרוב דיא לייכנאמע ווידר אויז, אונד פער=
בראננטע זיא. דאז פערמעגן דער היננעריכטעטן ווארד איינגעצאגן,
אונד איהרע קינדר ווארדן פיר אונפעהיג ערקלערט, דיא הינטר=
לאססענען

חלק ראשון דף כ"ט ע"ב ולמ"ד ע"א, סדר הדורות דף נ"ט
ע"ב וסמ"ך ע"א וב'.

* דיא אינקוויזיציאן (דאז קעצערגעריכט) ווארדע אין שפאנ=
יען אים פונפצעהנטן יאהרהונדערטע (נאך דער צייטרעכנונג דער
נוצרים) פאָן קעניג פערדינאנד, דעם פינפטן, אונד זיינר
געמאהלין איזאבעללא איינגעפיהרט, אונד ווארד הויפטזעכליך
דאהין געריכטעט, דען צוריקקטריטט דער יהודים אונד מוירען
צופערהינדערן, וועלכע צום שיין נוצרים ווארדן. דער בייכט=
פאטר דער קעניגין איזאבעללא, דער דאָמיניקאנר טאָרקע=
מאדא, בעהויפטעטע, דיא פערשטעללונג דער איברגע=
טרעטענען יהודים טהוע דער רעליגיאָן דער נוצרים גראָסן שאדן,
אונד דער קעניג גאב ענדליך זיינע איינווילליגונג אין דיא ערריכ=
טונג דיזעס פורכטבארן גלויבענסגעריכטעס, דעססן געריכטסבאר=
קייט זיך איבר אללעס ערשטרעקטע, וואס אין זיטטע אונד מיי=
נונג פאָן דער איינגעפיהרטן רעליגיאָן אבוויך. וואטזאָנ'ס
געשיכטע דער רעגירונג פיליפפס, דעם צווייטן, (2. באנד
זייטע 134. אונד 135.

געשיכטע דער יהודים ע

עז ערוואַרבן זיך צוויא יידישע ערצטע * דעם קעניגס פאן קאסטיליען גראָסן רוהם. דער איינע פאָן דיזען בעריהמטן מעננערן היס דאָן מאיר אלגורעס, אונד וואר פארשטעהר אללר זינאגאגן אין שפאניען. ער איבערזעצטע דיא זיטטנלעהרע דעם אריסטאטעלעס אינס העברעאישע, אונד בליהטע ביז צום יאהר (1405) 5165.

אים יאהר (1412) 5127 ליס עז זיך דער געגענפאפסט, בענעדיקט דער דרייצעהנטע, דער זיך דאמאלס אין אראגאָניען בעפאנד, זעהר אנגעלעגן זיין, דיא יהודים צו נוצרים צו מאכן. ער פעראנשטאלטעטע אין דיזר אבזיכט איינע צו רעליגיעזן ערערטערונגן בעשטיממטע אונטררעדונג צווישן דען בעריהמטעסטן ראבבינען אין שפאניען אונד דעם היראָנימוס פאָן זאנטא פידע, דער פאָן דער יידישן רעליגיאָן צו יענר דער נוצרים איבערגעטרעטן וואר. אין דיזם בעריהמטן שטרייטגעשפרעכע ענטוויקעלטן דיא ראבינן, אונטר וועלכן זיך דאָן ווידאל בנבנשתי (בענבענעזעטהי) בעזאנדרס אויזצייכנעטע, פיל געלעהרזאמקייט אונד שארפזין, אונד בעזיגטן דען היראָנימוס פאָללקאָממן. דאז דאראויף פאָלגענדע יאהר מאכטע בענעדיקט, דער דרייצעהנטע, זיינע פעראָרדנונג געגן דען הלמוד אונד דיא יהודים בעקאנט; דא ער אבר באלד דאראויף אבגעזעצט ווארדע, זאָ ווארדן אללע זיינע פעראָרדנונגן ווידררופן, אונד זיין נאכפאָלגר, מארטין פאָן פלאָרענץ' שיינט זיינע פלאנע ניכט בעפאָלגט צו האבן.

אום דיזע צייט ערשין אויך דער בעקאנטע פרעדיגר ווינצענציאוס פערראריאוס, אונד פרעדיגטע מיט אונגעמיינען אייפר, דיא יהודים צום איבערטריטטע צור רעליגיאָן דער נוצרים צו בעוועגן. צו גלייכר צייט ווארדן דיא יהודים הארט פערפאָלגט, אונד עז נאהם איינע זעהר גראָסע מענגע דערזעלבן אייסערליך דיא רעליגיאָן דער נוצרים אן, דער גרויזאמקייט איהרער פערפאָלגר צו ענטגעהן. אבר אינסגעהיים בעשניטטן זיא איהרע קינדר, פייערטן דאז פסחפעסט, אונד פערנאכלעססיגטן קיינען פאָן דען יידישן רעליגיאָנסגעבריכן. * *

דיא

---

* דער געלעהרטע דאָקטאָר פריינד בעהויפטעט אין זיינר געשיכטע דער ארצנייקונדע, דיא יהודים ווערען אים מיטטעלאלטר דיא פירסטן דיזר וויססנשאפט אין איירא‍פא געוועזן.

* * שבט יהודה דף ל"ג וכו', דף מ"ג ע"א וב', צמח דוד חלק

געשיכטע דער יהודים

איינר דערזעלבן זאה, דאס דיא פערפאלגר אין דאז הויז איינבראכן, אום אללע, דיא זיא דא־ין פענדן, צו ערמארדן, בראכטע ער אין דער וואוטה אונד פערצווייפלונג זיינע פערוואנדטן, דיא זיך מיט איהם דאהין פליכטעטן, אום, אונד נאהם זיך דאן זעלבסט דאז לעבן, דאמיט ער ניכט אין דיא העגדע זייגער גרויזאמען פיינדע פאללע.

אונטער דער רעגירונג היינריכס, דעס דריטטן, פאן קאסטיליען, אים יאהר (1396) 5156, רייצטע מארטין, דער ארכידיאקאנוס צו אסטיגי, דורך העפטיגע פרעדיגטן, דיא ער אויף דער שטראסע פאן זעווילא אונד קארדאווא געגן דיא יהודים הילט, דען פעבעל זא זעהר אויף, דאס ער דיאזעלבן אין ביידן שטעדטן ערמארדעטע. דיא פערפאלגונג פערברייטעטע זיך ביז נאך טאלעדא, וואלענציא אונד בארצעלאנא, ווא מערערע אויזגעפלינדערט אונד ערמארדעט ווארדן, אונד אנדערע צור רעליגיאן דער נוצרים איבערטראטן, דער געוואלטטהעטיקייט איהרער פיינדע צו ענטגעהן. דיא צאהלרייכן זינאגאגן אין זעווילא אונד קארדאווא שטאנדן ביינאהע עדע אונד פערלאססן. דיא אונגליקליכן פליכטלינגע, דיא איהרע צופלוכט נאך אנדאלוזיען אונד אנדערן פראפינצן נאהמן, ווארדן פאן דען איינוואהנערן ערמארדעט. דער זאהן אונד נאכפאלגר היינריכס, דעס דריטטן, קעניג יאהאן, דער צווייטע, בעהאנדעלטע דיא יהודים עבען זא שטרענג. וועהרענד זיינר רעגירונג פערלארן פילע דערזעלבן איהר לעבן דאדורך, דאס מאן איהנען דיא נאטהווענדיגן לעבענסבעדירפניססע ענטצאג, אונד דיאיעניגן, דיא אם לעבן בליבן, מוסטן איין שימפפליכעס אבצייכן טראגן. *

דיא לאגע דער יהודים אין אראגאניען וואר ניכט פיל בעססער, אלז יענע איהרער ברידר אין קאסטיליען. אין דיזעם רייכע וויטהעטע איין בירגערקריג, דער גראסע אבגאבן נעטהיג מאכטע, אונד מאן בירדעטע איינעם פאלקע, דאז שאן זייט לאנגר צייט דער געגנשטאנד דער אונטערדריקקונג וואר, דיא שווערסטן לאסטן אויף. אבער אבשאן דיא יהודים שטעטען מיסהאנדלונגן אונד פערפאלגונגן אויזגעזעצט וואַרן, זא טראטן דאך אין דיזעם צייטרוימע מעהרערע געלערהרטע מעננר אינטער איהנען אין שפאניען אויף; בעזאנדערס ערוואַרבן

---

* שבט יהודה דף כ"ג ע"ב, דף ס"ג ע"א וב', דף נ"ו וכו', סדר הדורות דף סס"ך ע"א וב'.

ווערדן וואָללטן, וואורדן פֿערבראַננט. *

אלפֿאָנזוס, דער איילפֿטע, קעניג פֿאָן קאַסטיליען, וואַר
איין בעשיצצער אונד פֿריינר דער יהודים, אונד איין יהודי, נאַמענס רבי
יוסף, דען ער צו זיינעם פֿינאַנצמיניסטר ערנאַננטע, בעזאָרגטע הויפט=
זעכליך דיא קעניגליכען געשעפֿטע. יעדאָך בראַכטען עז אים יאַהר
(1333) 5093, דיא אייפֿריהרישען אונד אינציפֿירידענען אונטרטהאַנען
ביא דיזעם מאָנאַרכען דאַהין, דאַס ער וועגען איינר פֿאָרגעבליכען בעשים=
פפ׳נג, דיא איין יידישר קנאַבע איינר פראָצעססיאָן (איינעם פֿייערליכען
אומגאַנגע) דער נוצרים צוגעפֿיגט האַבן זאָללטע, איינען בעפֿעהל געגן
יא ערלים. דאַז געשרייא דעם געמיינען פֿאָלקעס וואַר זאָ גראָס, דאַס
איין שטאַאַטסראַטה צוזאַממען בערופֿן ווארדע, צו בעראַט שלאָגן, אָב
זיא הינגעריכטעט אָדר פֿערבאַננט ווערדן זאָללטן. דיא לעצטע מאַאַס=
רעגעל בעהילט דיא אָבערהאַנד, אונד דער בעפֿעהל ערשין, דאַס זיא
אין דרייא מאָנאַטן דאַז רייך פֿערלאַססן זאָללטן. צום גליק פֿיר דיא
הילפֿלאָזן בעווירקטע דער קראָנפרינץ, איין ינגלינג פֿאָן גראָסעם גייסט
אונד פֿילער הערצענסגיטע, איינע נאָכמאַליגע דורכזיכט דעם פראָצעס=
סעס, אונד עז ערגאַב זיך, דאַס איין יונגר נוצרי אויז אונאַכטזאַמקייט
דאַז דען יהודים צוגעשריבענע פֿערברעכן בעגאַנגן האַטטע. היראויף
נאַהם דער קעניג זיינען בעפֿעהל צוריק. דיא לאָזשפרעכונג דער יהודים
קרענקטע אונד ערביטטערטע איהרע פֿיינדע זאָ זעהר, דאַס זיא פֿאָר
גאַבן, דיא נוצרים העטטן זיך בעשטעכן לאַססן, איינען אויזשפרוך צו
איהרן גונסטן צו טהון. וועהרענד דיס אַללעס אין דער הויפטשטאַדט
פֿאָרגינג, וואורדן אין איינר אַנדערן שפאַנישן שטאַדט פֿילע יהודים,
וועגן ערדיכטעטר פֿערברעכן, הינגעריכטעט.

אים יאַהר (1349) 5109 בראַך צו טאָלעדאָ איין נייער
אויפֿשטאַנד געגן דיא יהודים אויז, אונד איהר שרעקקן אונד איהרע
פֿערצווייפֿלונג בייא דיזר געלעגענהייט גינג איבר אַללע בעשרייבונג. אלז
איינר

* האָלבערג דאַזועלבסט, זייטע 619 אונד 620. דיא גע=
שיכטע דער יודן או׳ ז׳ וו׳, דאַזועלבסט זייטע 23 או׳ פֿ׳. שבט
יהודה דף ס"ב ע"ב, סדר הדורות דף נ"ז ע"ב, נ"ט ע"א, קס"ח
ע"ב, קע"ח ע"א.

רבי יונה, זאהן דעם רבי שמואל איין גערונא, אין שפאנישר שפראכע איינע אבהאנדלונג פאן דער גאטטעספורכט, וועלכע ער אויך אין העברעאישר שפראכע, אונטער דעם טיטעל «ספר היראה» בעקאנט מאכטע. בעזאנדערס גאב געראכטער קעניג זיינען בייפאלל דען יידישן געבעטן, וועלכע אויז דער קוועללע דער וואהרן אונד ריינען גאטטעספורכט פליסן. דיא יידישע נאציאן ווארדע איבערהויפט דאמאלס פאן דען גראסן אונד געלעהרטן שפאניענס בעוואונדערט אונד געליבט.

אים יאהר 5080 (1320) מוסטן דיא שפאנישן יהודים דיא שרעקליכסטן ליידן אויזשטעהען. דיא ריהרטע פאן דער צוזאממענראטטונג דער הירטן הער, דיא זא פירכטערליכע פערהעערונגן אין פראנקרייך אנריכטעטן. אלז זיך איהרע אנצאהל אונד איהרע מאכט פערמעהרט האטטע, דראנגן זיא אין שפאניען איין, אונד וויטהעטן מיט פייער אונד שווערט אין פערשידענען פראפינצן. בעזאנדערס ווארן דיא יהודים דיא אפפער איהרער רויבזוכט אונד איהרער גרויזאמקייט. יעדער יהודי, דער ניכט אללע זיינע האבע דען הירטן געבן אונד זיינר רעליגיאן ענטזאגן וואללטע, ווארדע אויגענבליקליך אויף איינע אונמענשליכע וויזע ערמארדעט.

אונטער דעם העערע דער הירטן בראך 5081 (1321) דיא פעסט אויז, אונד פערברייטעטע זיך אין דען בענאכבארטן לענדערן. דיזע זייכע וואר מיט נייעם אונגליק פיר דיא יהודים פערבונדן. מאן שריב איהנען דיא פערהעערונג צו, וועלכע דיזע שרעקליכע גייסעל פעראורזאכטע. מאן ווארף איהנען פאר, זיא העטטן דיא לאנדלייטע פאן מעזורא בעשטאכן, דיא ברוננען צו פערגיפטן. דיזע האנדגרייפליכע פערלוימדונג ערפאנדן דיאיעניגן, דיא דען יהודים געלד שולדיג וואהרן, אונד אהנע בעצאהלונג אויז איהרער פערלעגענהייט בעפרייעט זיין וואללטן. דעננאך געוואן דיא אבגעשמאקטע בעשולדיגונג גלויבן, אונד עז ווארדע איינע גראסע מענגע יהודים איינגעקערקערט אונד געריכטליך פערהערט. נאך איינר נייןמאנאטליכן געפאנגענשאפט ווארדן דיא אנגעקלאגטן ענדליך פיר אינשולדיג ערקלערט. דאמיט עז אבער ניכט הייסן מעגע, מאן האבע זיא אהנע הינלענגליכן גרונד איינגעקערקערט: זא ווארדע בעהויפטעט, מאן בעהאלטע זיא אים געפענגניס, אום זיא צור רעליגיאן דער נוצרים צו בעקעהרן. 15000 דערזעלבן, דיא ניכט נוצרים

ווערדן

דען נוצרים . אויך אונטר דען איינוואָהנערן פֿאָן פּאַלמאַ בראַך איין אויפֿ-
שטאַנר אויז , דער פֿילע פֿאָן דיזער בעדויערנסווירדיגען נאַציאָן פֿערניכטעטע .
היראויף שיקטען דיא יהודים אַבגעאָרדנעטע אַן דען האָף , דיא אונטערדריקקונג
דער מעצצעלייא צו בעווירקען , דיא זאָ לייכט אַללגעמיין ווערדען קאָננטע . אויך
איהרע פֿיינדע זאַנדטען אַבגעאָרדנעטע , דיא פֿריהער אַם האָפֿע איינטראַפֿען
אונד זיא פֿערקלאַגטען . אַבער דאָן יוסף הנשיא , פֿאָרשטעהער דעם
יידישען ראַטהעס , דער אַן דער שפּיצצע דער אַבגעאָרדנעטען זיינער נאַצי-
יאָן שטאַנד , פֿערטהיידיגטע דיא גערעכטע זאַכע זיינער ברידער פֿאָר דעם
שפּאַנישען מאָנאַרכען מיט איינער זאָ הינרייססענדען בערעדזאַמקייט , דאָס
דיזער דען גאַנצען פֿאָרפֿאַלל גענויא אונטער זוכטע . ענדליך ווארדע דיא
אונשולד דער יהודים פֿאָללקאָממען ערוויזען , אונד איהרע גאָטטלאָזען , אַנ-
קלעגער ווארדען זאַממט איהרען מיטשולדיגען הינגעריכטעט .

וועהרענד דער צייט , אין וועלכר דיא יהודים בייא דעם קעניג
אַלפֿאָנזוס אין האָהר גונסט שטאַנדען , טראַטען פֿילע געלעהרטע אונטר
איהנען אויף . אונטר דיזען צייכנעטע זיך בעזאָנדערס רבי מאיר הלוי ,
זאָהן דעם רבי טודרוס (טהעאָדאָרוס) פֿאָן טאָלעדאָ אויז , וועלכען
רבי דוד גאַנז (צמח דוד חלק ראשון דף כ"ט ע"א) « דען גלענצענדען
שטערן » אונד « דיא בליהענדע הייליגע קראָנע » נעננט . דיזר רבי מאיר
וואַר איינר דער גרעסטען תלמודיסטען אונד קאַבבאַליסטען , אונד שריב אונטר
אַנדערן האָכגעשעצטען ווערקען אויך איין בעריהמטעס קאַבבאַליסטישעס
ווערק , וועלכעס דען טיטעל : « לפני ולפנים (דאָז איננערסטע) »
פֿיהרט . ער ערצאָג פֿילע שילער , וועלכע דער רוהם דער יידישען נאַציאָן
ווארדען . *

ניכט בלאָס אַן דעם האָפֿע פֿאָן קאַסטיליען ערשינען געלעהרטע
ראַבבינען , אונד ווארדען געאַכטעט , זאָנדערן אויך דער קעניג פֿאָן אַראַ-
גאָניען , יאַקאָב , דער ערסטע , האַטטע זאָ גראָססע האָכאַכטונג פֿיר
זיא , דאָס ער זיך אום ווישטליכע אונד רעליגיעזע בעלעהרונג אַן זיא
וואַנדטע . בייא דיזר געלעגענהייט שריב דער געלעהרטע אונד פֿראָממע
רבי

---

* האָלבערג דאָזעלבסט , זייטע 618 . אונד 619 . דיא
געשיכטע דער יודען או' ז' וו' , דאָזעלבסט זייטע 21 . או' פֿ' .
שבט יהודה דף י"ג ובו' , סדר הדורות דף נ"ז ע"ב .

געשיכטע דער יהודים

צו דיזר צייט, (1250) 5010, הילט דער בעריהמטע ראַבּ־
בינע, רבי משה, זאָהן דעס רבינחמן (רמב״ן), אין געגענוואַרט יאַקאָבס, דעס ערסטן, קעניגס פֿאָן אַרראַגאָניען, מיט פּויל, איינעם דאָמיניקאַנערמענך, איינע רעליגיעזע אונטררעדונג. רבי משה ענטוויקקעלטע אין דען גרינדליכן בעוויזן פֿיר דיא יידישע רעליגיאָן טיפֿע, מיט ויגענדר בערערוואַסקייט געפּאַארטע געלעהרזאַמקייט, אונד דער קע־
ניג פֿאַסטע דאַהער גראָסע האָכאַכטונג פֿיר איהן, אונד גאַב איהם איינע זוממע געלדעס צור רייזע נאַך ירושלים, וואָהין ער דאַמאַלס צו רייזען בעשלאָס. *

אַלפֿאָנזוס, דער צעהנטע, קעניג פֿאָן קאַסטיליען, דער איין קעננר אונד בעפֿערדערער דער וויססענשאַפֿטן אונד בעזאָנדערס איין בעריהמטר אַסטראָנאָם (שטערנקונדינער) וואַר, סונטערטע געלעהרטע מעננר פֿאָן אַללען נאַציאָנען אויף, אונד אונטרשטיצטע זיא. אויף זיינען בעפֿעהל איברזעצטע רבי יהודה, זאָהן דעס רבי משה הכהן אויז טאָלעדאָ, דיא אַסטראָנאָמישן ווערקע דעס בעריהמטן אַראַבישן שריפֿטשטעללערס, אַבן סינאַ (אַוויצעננאַ), אונד פֿערבעססערטע זיא. רבי יצחק אַבן סיד אונד אַנדערע ראַבבינען האַלפֿן איהם, (1252) 5012, ביי דער בעאַרבייטונג געוויססר אַסטראָנאָמישן טאַבעללן (טאַפֿעלן) וועלכע דען נאַמן דעס קעניגס פֿיהרן אונד זיינעם אַנדענקן רוהם מאַכן.

אַלפֿאָנזוס בעלאָהנטע דיא געלעהרטן יהודים מיט קעניגליכר פֿרייגעביגקייט, אונר וואורדע איין זאָ גראָסמיטהיגר בעשיצער דער יידישן נאַציאָן, דאַס דיא אייפֿערזוכט איהרער פֿיינדע רעגע וואַרד, וועלכע נייע אַנשלעגע אונד אַנקלאַגן געגן זיא שמידעטן. אין דער שטאַדט אַרזאַנאַ אין אַנדאַלוזיען וואַרפֿן דרייא בעזעוויכטע דען לייכנאַם איינעם מאַנ־
נעס אין דאַז הויז איינעס יהודי, אונד בעשולדיגטן איהן דעס מאָרדעס־ דיזעס גרונדלאָזע פֿאָרגעבן געוואַן דען גלויבן דעס לייכטגלייביגן פעבעלס, אונד וועקטע דען האַס אונד דיא וואוטה רעסזעלבן געגען דיא יהודים אויף. איינע גראָסע אַנצאַהל דערזעלבן וואורדע אונמענשליכר וויזע ער־
מאָרדעט; אַנדערע זוכטן צופֿלוכט אין דען הייזערן איהרער בעקאַננטן אונטר־

דיע

---

* האַלבערג ראַזועלעסט, זייטע 616 או׳ פֿ׳. דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ וו׳, ראַזועלבסט זייטע 18 או׳ פֿ׳. סדר הדורות דף נ״ו ע״א וב׳.

זינר זיא צאַהלרייך. אין טראַני ווערדן זיא ערמאָרדעט, צו באָלאָניאַ ערבויען זיא איינע פרעכטיגע זינאַגאָגע. פאַן דעם פּאַפּסטע יאָהאַן, דעם דרייא אונד צוואַנציגסטן, ווערדן זיא פֿערפֿאָלגט. איהרע ערמאָרדונג צו טריענט. פּאַפּסט אַלעקסאַנדר, דער זעכסטע, בעשיצט אונד בעגינסטיגט זיא. דיא פליכטיגן יהודים, דיא אין נעאַפּעל איינע פֿריישטעטטע זוכן, ווערדן פֿאָן דען אינקוויזיטאָרן (קעצצעררריכטערן) פֿערפֿאָלגט. פּאַפּסט פּויל, דער דריטטע, האַט איינע גראָסע פֿאָרליבע צו דער יידישן נאַציאָן.

דיא ליידען, וועלכע דיא יהודים אין שפּאַניען אויזשטעהן מוסטן, וואַרען עבען זאָ שרעקליך, אַלז יענע איהרער ברידר אין ענגלאַנד אונד פֿראַנקרייך. אַלז אים יאַהרע (1209) 4969 דער בישאָף פֿאָן טאָלעדאָ זאַה, דאַס זיא אין זיינעם שפּרענגעל עבען זאָ זעהר אַן צאַהל צונאַהמן, אַלז זיא זיך גראָסע רייכטהימר ערוואַרבן, העצטע ער דען פּעבעל געגן זיא אויף, שטעללטע זיך זעלבסט אַן דעססן שפּיצע, דראַנג אין איהרע הייזר אונד זינאַגאָגן איין אונד פּלינדערטע זיא. זיין פֿערפֿאַהרן זוכטע ער דאַרורך צו בעשעניגן, דאַס ער דען יהודים גאַנץ אָהנע גרונד שולד גאַב, זיא העטטן דיא שטאַרט ביי דער בעלאַגערונג דורך דיא מויירען פֿערראַטהען.

דיא קריגר דער נוצרים, דיא זיך אין דער נעהע פֿאָן טאָלעדאָ פֿערזאַממעלטן, נאַך פּאַלעסטינאַ צו ציהען, פֿאָללענדעטען (1212) 4972 דאַז ווערק דער פֿערניכטונג, וועלכעז געדאַכט בישאָף בעגאַן. איהרע גרויזאַמקייט קאַננטע קיינע גרענצן מעהר, אונד ריכטעטע אונטר דען יהודים איינע זאָ שרעקליכע פֿערהעערונג אַן, דאַס דער בעריהמטע יידישע געלעהרטע, דאָן יצחק אַבאַרבאַנעל (פירוש אברבנאל לישעיה מ"ו), דיזע פֿערפֿאָלגונג אַלז איינע דער הערטעסטן אונד בלוטיגסטן בעטראַכטעטע, וועלכע יעמאַלס דיזע נאַציאָן בעטראַף. נאַך זיינר ערצעהלונג וואורדן דאַמאַלס זאָ פֿיל יהודים אויז שפּאַניען פֿערטריבן, אַלז עהעדעם אויז עגיפּטן צאָגן. דער שפּאַנישע אַדעל נאַהם זיך דער אונגליקליכן אַן, אונד זוכטע דיזען גרויזאַמקייטן איינהאַלט צו טהון; אַבר פֿערדינאַנד, דער דריטטע, דער דאַמאַלס אויף דעם טהראָנע פֿאָן שפּאַניען זאַס אונד זיך ביי דעם פֿאָלקע בעליבט צו מאַכן וויגשטע, מונטערטע דאַזזעלבע צור פֿערפֿאָלגונג דער יהודים אויף, אונד טהאַט איהם היראין פֿאָרשוב.

געשיכטע דער יהודים

נאָך דייטשלאַנד. אין דער שטאַדט מעץ אין לאָטהרינגן בעהילטן דיא יהודים איהרע פאָררעכטע, ווייל דיא שטאַדט דאַמאַלס איינע פרייע רייכסשטאַדט וואַר, אונד יענע זיך דאַזעלבסט שאָן אים יאַהרע (888.) 4648. אַנגעזידעלט האַטטן. נאַכדעם מעץ פראַנקרייך איינפערלייבט וואורדע, דולדעטן דיא פראַנצעזישן קעניגע פאָרטרויערנד דיא דאָרט וואָהנענדן יהודים, אונד לאַנגע צייט וואַר עז דער איינציגע אָרט אים רייכע, וואָ זיא איינן אויפענטהאַלט מיט פאָררעכטן האַטטן.

וואַז נון דיא ביז צום עקעל ווידרהאָלטען בעשולדיגונגן געגן דיא יהודים בעטריפט, אַלז ווען זיא קינדר דער נוצרים געאָפּפערט, פּליססע פערגיפטעט העטטן או' ז' וו': זאָ זינד עז אַבגעשמאַקטע אונד אונגעריימטע פאַבעלן, וועלכע דיא געשוואָרנן פיינדע דער יהודים אין באָסהאַפטער אונד העכסט פערברעכערישר אַבזיכט ערדיכטעטן, דיזע אונגליקליכע נאַציאָן פאָללענדס צו פערניכטן, אונד וועלכע ביא דען וויזן אונד טוגענדהאַפטן נוצרים ניכט דען מינדעסטן גלויבן פינדן. *

צווייא אונד דרייסיגסטעס קאַפּיטעל

אין שפּאַניען ווערדן דיא יהודים פאָן דעם בישאָפע צו טאָלעדאָ פערפאָלגט. זיא ווערדן פאָן דען נאָך פּאַלעסטינאַ ציהענדן קריגערן ערמאָרדעט. זיא ווערדן פאָן אַלפאָנזוס, דעם צעהנטן, קעניג פאָן קאַסטיליען, אונד יאַקאָב, דעם ערסטן, קעניג פאָן אַראַגאָניען, בעגינסטיגט. איינפאַלל דער הירטן. דיא יהודים ווערדן פערפאָלגט. זיא ווערדן פאָן דעם קעניג פאָן קאַסטיליען, אַלפאָנזוס, דעם איילפטן, בעגינסטיגט. נייע אויפשטענדע געגן זיא צו טאָלעדאָ. ווייטערע פערפאָלגונגן געגן זיא אין קאַסטיליען אונד אַראַגאָניען. זיא ווערדן אויז שפּאַניען פערבאַננט. שרעקליכע נאָטה דער פליכטלינגע. זיא ווערדן אין פּאָרטוגאַל אויפגענאָממן, אַבער באַלד דאַראויף ווידר דאַראויז פערטריבן. וועהרענד דעם דרייצעהנטן אונד פירצעהנטן יאַהר הונדערטס (נאָך דער צייטרעכנונג דער נוצרים) ערהאַלטן דיא יהודים פאָן דען פּעפּסטען שוץ. אין נעאַפּעל

זינד

---

* דיא געשיכטע דער יודן או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 15 או' פ'. צמח דוד חלק ראשון דף למ"ד ע"א.

אַנדרע געגייסלט וואורדן; אויף דיא זינאַגאָגן לענטע מאַן געלדשטראַפֿן· ענדליך ראַטטעטע זיך דאַז פֿאָלק צוזאַממען, אונד דראַנג אויף דיא פֿער־ וויזונג דער יהודים· דיס געשאַה, וויא עז היס, אויף אַנשטיפֿטן גע־ וויססער ערדלייטע, וועלכע גראָסע זוממן געלדעס פֿאָן איהנן געבאָרגט האַטטן. דיא הייזר דער שטייעראייננעהמר, פֿאָן וועלכן דיא מיינסטן יהודים וואַרן, וואורדן ערבראָכן; מאַן נאַהם דיא קאַסטן אין וועלכן דאַז געלד לאַג, וועג, לערטע זיא אויף דען שטראַסן אויז, אונד פֿערניכטעטע דיא פֿערצייכניססע, פֿערשרייבונגן אונד אַנדרע בירגשאַפֿטן פֿיר געליהע־ נעס געלד. בלאָס אין איינר איינציגן שטראַסע וואורדן דרייסיג הייזר גע־ פלינדרט אונד אַללע גערעטהשאַפֿטן, קליידר, געשירר אונד יוווועלן וואורדן איין רויב דעס פעבעלס· דיא יהודים זוכטן איהר לעבן דורך דיא פֿלוכט צו רעטטן, אַבר דיא מייסטן וואורדן אויפֿגעפֿאַנגן אונד ערמאָרדעט· דיא וועניגן, וועלכע ענטקאַמן, נאַהמן איהרע צופֿלוכט אין דיא געפֿענג־ ניססע דעס שאַטעלעט (דעס שלאָססעס) *

דיא רעגירונג וואַר צו שוואַך, אַלז דאַס זיא דיא אויפֿריהרר גע־ העריג בעשטראַפֿן קאָננטע· דיא יהודים דורפֿטן יעדאָך איהרע וואָהנונגן ווידר בעציהן, אונד עז ערשין איין בעפֿעהל פֿאָם שטאַאַטסראַטהע, דער יעדעם בייא טאָרעסשטראַפֿע געבאָט, דאַז, וואַז ער איהנן גענאָממן האַ־ בע, צוריקצוגעבן; אַבר דיזר בעפֿעהל וואורדע מיט פֿעראַכטונג בעהאַנ־ דעלט· דיא שלאַכטאָפֿפֿר דער ביצדריקקונג וואורדן צוערסט בערויבט אונד דאַן פֿאָן דענן פֿערפֿאָלגט, פֿאָן וועלכן זיא פֿפֿענדר אין האַנדן דהאַטטן; עז ערשין יעדאָך איינע פֿעראָרדנונג, דיא יהודים זאָללטן שווערן, דאַס מאַן איהנן איהר אייגענטהום, וועלכז דען געגנשטאַנד דער קלאַגע אויז־ מאַכטע, וועהרענד דעס אויפֿרוהרס גענאָממן האַבע·

וועהרענד דער רעגירונג קאַרלס, דעס זעכסטן, וואַרד דען 17. זעפטעמבער (1394.) 5154. איין שטאַאַטסראַטה גע־ האַלטן, אין וועלכם דיא ענדליכע פֿערטרייבונג דער יהודים אויז פֿראַנק־ רייך בעשלאָססן וואורדע· דער קעניגליכע ריכטר ערהילט דען אויפֿטראַג, איבר דיא פֿאָללציהונג דיזס בעפֿעהלס צו וואַכן אונד איין פֿערצייכניס פֿאַן אַללן געגענשטענדן, דיא זיך צור צייט איהרר אַברייזע אין איהרן הייזערן בע־ פֿענדן, אויפֿצונעהמן. אים נאָפֿעמבער מוסטן זיא דאַז רייך פֿער־ לאַססן, אונד דער גרעסטע טהייל דיזעס פֿערפֿאָלגטן פֿאָלקעס בעגאַב זיך נאַך

* דיא געשיכטע דער יודן או' ז' וו', דאַזעלבסט וייטע 12. או' פֿ'.

געשיכטע דער יהודים

אַלזאָ איינר אונטערדריקטן נאַציאָן דיא ערפֿינדונג איינער מעטהאָדע (פֿערפֿאַהרונגסאַרט) אויפֿבעהאַלטן, פֿערמיטטעלסט וועלכר קויפֿלייטע אין דען פֿאָן איינאַנדר ענטפֿערנטעסטן לענדער; דען ווערטה איהרער וואַארן, אָהנע דאַז בעשווערליכע דער צווענדונג פֿאַן גאָלד אונד זילבר, בעציהן. אויף דיזע אַרט ענטגינגן דיא יהודים דער געוואַלטטהעטיגקייט אונד רויבזוכט איהרער פֿיינדע; דיא רייכסטן אונטר איהנען האַטטן אָפֿט וויטער ניכטס אַלז וועכסעל, דיא זיא אונפֿערמערקט אַן יערען בעליביגען אָרט ברינגן קאָננטן. זאָ בעשלייניגטן זיא איהרע ריקקעהר; דען אָב מאַן גלייך גערן איהרע פערזאָנען פֿערוויז, זאָ ווינשטע מאַן דאָך, איהר געלד צו בעהאַלטן.

אונטר דער רעגירונג יאָהאַנ'ס, דעם צוויט'ן, זוכטן דיא יהודים איהרע צוריקבערופֿונג צו בעווירקן. קעניג יאָהאַן ווארדע אים יאַהרע (1356) 5116 פֿאָן עדוּאַרד, דעם בעריהמטן פרינצען פֿאַן וואַלעס (דעם שוואַרצן פרינצן), צום געפֿאַנגענען געמאַכט. דער פֿראַנצעזישע קעניג וויללינגטע איין, דרייא מילליאָנען גאָלדקראָנען לעזעגעלד צו בעצאַהלן. דיא ערסטע צאַהלונג זאָללטע 600000 קראָנען זיין. פֿראַנקרייך קאָננטע דיזעם געלד ניכט הערביישאַפֿפֿן, אונד מאַן נאַהם צופֿלוכט צו דען יהודים. דיזע האַטטן, וועהרענד דער געפֿאַנגענשאַפֿט דעם קעניגס, אַן דען רעגענטן מעהרערע אַנטרעגע געמאַכט; ער בעצייגטע לוסט, איהנען דיא גנאַדע דער צוריקבערופֿונג צו ערווייזן, אונד זיא ערבאָטן זיך, דיאזעלבע פֿיר איינען זעהר האָהען פרייז צו ערקויפֿן. באַלד נאַך זיינר פֿריילאַססונג מאַכטע יאָהאַן איינע ערקלערונג בעקאַננט, אין וועלכר ער איהנען ערלויבטע, אין זיין רייך צוריקצוקעהרן, אונד דאַ צוואַנציג יאַהרע צו בלייבן. אויסר דער זוממע, וועלכע זיא פֿיר דיזע ערלויבניס בעצאַהלטן, גאַב יעדעם פֿאַמיליענהויפט ביים איינטריטט אין פֿראַנקרייך נאָך צוועלף גאָלדגולדן, אונד פֿיר דיא פֿרייהייט זיינעם אויפֿענטהאַלטעם אין דיזעם לאַנדע יעהרליך זעכס גאָלדגולדן. אויך וואורדע פֿאָן איהנען איינע אַללגעמיינע קאָפֿשטייער ערהאָבן, דיא אויף יעדן קאָפּף איינען גולדן בעטרוג.

אונטר דער רעגירונג קאַרלס, דעם זעכסטן, דיא אים יאַהרע (1380) 5140 בעגאַן, ערפֿאַנד מאַן, אויף איינע אונזינניגע אַרט, בעשולדיגונג געגן דיא יהודים, * וואָריבר איינגע הינגעריכטעט, אַנדערע

---

* אַלז קאַרל, דער זעכסטע, דען פֿערשטאַנד פֿערלאָר, גאַב מאַן דים דען יהודים שולד.

פארגאבן, אונד אויף דיזע ארט דאז לייכטגלייביגע פאלק הינטערגינגן. זיא פערהעערטן מעהרערע וידליכע פראפינצן פראנקרייכס, ערבראכן דיא געפענגניססע אונד ווארבן אללע פערברעכר אן, דיא זיך בייא איהנען איינפאנדען. זא בעמעכטיגטן זיא זיך פערשידענר שטעדטע; אונד בעגינגן דיא זאבשייליכסטען געוואלטטהעטיגקייטן אונד גרויזאמקייטן, בעזאנדערס געגן דיא יהודים. דיזע אונגליקליכן, דענן ניכטס איבריג בליב, אלז צו שטערבן, אדר נוצרים צו ווערדן; נאהמן איהרע קאסטבארסטן זאכן, אונד ערגריפן פאר דיזר איפריהרישן ראטטע דיא פלוכט. איינע בעטרעכטליכע אנצאהל יהודים פלאה נאך דעם קעניגליכן פעסטן שלאססע פאן ווערדון, אים שפרענגלפאן טולוזע, וואזיא פאן דען הירטן בעלאגערט וואורדן. זיא פערטהיידיגטן זיך מיט מוטה אונד פערצווייפלונג, קאננטן אבער איהרן איבערמעכטיגן פיינדן ניכט ווידערשטעהן. דיא הירטן שטעקטן דיא פעסטונג אין בראנד, אונד האפפטן, איהרע וואוטה דורך דיא נידערמעצלונג דער בעלאגערטן צו שטיללן; אבער דיא יהודים בראכטן זיך זעלבסט אומס לעבן, אום ניכט אין דיא הענדע איהרר גרויזאמען פיינדע צו פאללן. ענדליך וואורדע איינע גראסע מענגע הירטן ערגריפן אונד אן פערשידענן ארטן, בעזאנדערס אין טולוזע, וואזיא אללע יהודים ערמארדעט האטטן, הינגעריכטעט.

דיא יהודים געריטהען צעהן יאהרע נאכהער, אים יאהרע (1'330. 5090, אין איין אנדערעס גראסעס אונגליק. מאן ערדיכטעטע דיא בעשולדיגונג געגען זיא, זיא העטטן זיך פאן דעם זאראצענישן קעניגע פאן גראנאדא בעשטעכן לאססן, דאז וואססער צו פערגיפטן, אונד איין אויזזעצציגער זייא פאן איינעם רייכן יהודי הירצו געדונגען ווארדן. דאז פאלק גריף דאהער דיא יהודים אן, אונד ערמארדעטע זיא אויף דיא גרויזאמסטע וויזע. אייניגע בראכטן זיך אין דער פערצווייפלונג זעלבסט אומס לעבן. דיא רייכן וואורדן איינגעקערקערט, ביז זיא איהרע שעצצע ענטדעקטן; דער קעניג נאהם דען גרעסטן טהייל דאפאן פיר זיך; אונד פערבאננטע היראויף דיזעם אונגליקליכע פאלק אויז זיינעם רייכע. *

נאכדעם פיליפפ, דער לאנגע, דיא יהודים אויז זיינעם לאנדע געיאגט האטטע, פלאהען זיא נאך דער לאמבארדייא, אינד גאבן דען פרעמדן קויפלייטן וועכסעלבריפע אן דיאיעניגען, וועלכען זיא, בייא איהרער אברייזע, איהרע זאכען אנפערטרויעטן. דיזע וועכסעל וואורדן אנגענאממען. עז ווארד אלזא

* דיא געשיכטע דער יודען או"ז וו', דאזעלבסט זייטע 9 או"פ'. שבט יהודה דף ג' וד' ודף מ"ב ע"ב. צמח דוד חלק ראשון דף כ"ח ע"א ודף כ"ט ע"ב, סדר הדורות דף נ"ג ע"ב ודף נ"ט ע"א.

געשיכטע דער יהודים

וועגם קאמן פילע פאר מיהזעליגקייטן אונד מאנגל אום, אונד דיא איבערלעבענדן בעגאבן זיך נאך דייטשלאנד. דאהער זינד פילע דייטשע יהודים פאן פראנצעזישער אבקונפט · אונטר דעניענינגען, וועלכע דער פערוויזונג דאדורך ענטגינגען, דאס זיא נוצרים וואורדן, קעהרטן פילע ווידער צור יידישען רעליגיאן צוריק · *

וואס פיליפפ, דען שענען, פעראנלאסטע, דיא יהודים אויז פראנקרייך צו פערטרייבן, בעוואג דען איהם פאלגענדן מאנארכן, לודוויג, דען צעהנטען, זיא ביים אנפאנג זיינר רעגירונג, (1314 · 5074 · , ווידער צוריקצורופן · דורך דיזע מאאסרעגל האפפטע ער, זיינע פינאנצן (שטאאטסאיינקינפטע) צו פערמעהרן אונד אויף דיזע ארט דיא אונטערווערפונג דער פלאנדערער צו בעווירקן · דיא בעדינגונג איהרר ריקקעהר וואר דיא בעצאהלונג איינר זעהר גראסען אבגאבע, אונד דיא צייט איהרס אויפענטהאלטס אים רייכע וואורדע אויף צוועלף יאהרע בעשטיממט · יועהרענד דיזער צייט שטאנד עז איהנען פרייא האנדל צו טרייבן אדער זיך דורך ארבייט צו ערנעהרן · מאן ערלויבטע איהנען, איהרע אלטען שולדן איינצוטרייבן, וואפאן דער קעניג צווייא דריטטהיילע פיר זיך פערלאנגטע · אויך געשטאטטעטע מאן איהנען, זינאגאגן, בעגרעבניספלעצע אונד איהרע ביכער (דען תלמוד אויזגענאממן) צו קויפען; אבער זיא מוסטן יעצט, וויא זאנסט, איין בעזאנדערס אבצייכן טראגען · זיא דורפטן קיין געלד אויף שולדבריפע אדער אויף עטוואז אנדערס אלז פפענדר אויזלייהן · אויך וואר איהנען פערבאטן, עפפענטליך אדער אינסגעהיים רעליגיעזע ערערטערונגן אנצושטעללען ·

אונטר דער רעגירונג פיליפפס, דעס פינפטען, מיט דעם צונאמען דעם לאנגען, אים יאהר (1320 · 5080 · , פערליסען דיא הירטען אונד אנדערע לאנדבעוואהנר איהרע העערדן אונד איהרע ווירטהשאפטן, אונד בעהויפטעטן, זיא וואללטן צור אונטערשטיצונג דער נוצרים אין פאלעסטינא נאך ירושלים ציהען · מיט קיינען אנדערן וואפפען, אלז מיט איהרן וואנדערשטעבן בעוואפפנעט, צאגען זיא אין גראסן הויפען, דיא דורך דען צולויף דעס פעבעלס, וועלכען זיא אינטערוועגס אנטראפן, פערגרעסערט וואורדען · איהרע אנפיהרר וואַרען צווייא גייסטליכע, וועלכע וואנדערווערקע פארגאבן

---

* דיא געשיכטע דער יורן או' ז' וו', ראזועלבסט זייטע · 7 או' פ' · האלבערג ראזועלבסט, זייטע · 622 אונד · 623 · שבט יהודה דף כ"ב ע"ב וכ"ג ע"א · צמח דוד חלק ראשון דף כ"ט ע"א ·

רען. אויך וואָללטע דער קעניג פאָן פראַנקרייך ערזוכט ווערדן, זיא אויז זיינעם רייכע צו פערטרייבן אונד איהר אייגענטהום איינצוציהען. דער הערצאָג מאכטע זיך פיר זיך אונד זיינע נאַכפאָלגר, אויף דיא געגענוואַרט אונד צוקונפט, צור אויפרעכטהאַלטונג דיזעס געזעצעס פערבינדליך, אונד געשטאַנד, ווען ער עז פערלעצצע, דען בישעפען דאַז רעכט צו, איהן אין דען באַן צו טהון, אונד זיינע לענדערייען אין איה־רען שפרענגעלן, אָהנע ריקזיכט אויף אירגענד איין פאָררעכט, איינ־צוציהען. *

דיא בעריהמטע פערזאַממלונג דער גייסטליכן, צו ליאָן, דיא אים יאַהרע (1240 ·5000, געהאַלטן ווארדע, ערליס אויך איינען בעשלוס, דער אַללן פיר־סטען, דיא יהודים אין איהרען לענדערן האַטטן, בייא באַננשטראַפאיינשערפ־טע, זיא צו צווינגען, איהר געלד דען נאַך פאַלעסטינאַ ציהענדן קריגערן צו גע־בן. אויך ווארדע דען בעדריקטן יהודים פערבאָטן, דיא שולדן, וועלכע זיא בייא דיזען קריגערן שטעהן האַטטן, ביז צו איהרם טאָדע אָדער איהרר צוריקקונפט) איינצופאָדערן.

דער נאַכפאָלגר לודוויגס, דעם ניינטען, פיליפפ, דער דריטטע, געגנאַננט דער קיהנע, בעריף אים יאַהר (1275· 5035 דיא יהודים נאַך פראַנקרייך צוריק, דען האַנדל צו בעפערדערן, דען אומלויף דעם געלדעס צו בעגינסטיגן אונד זיינע ערשעפפטע שאַצקאַממר ווידער הער־צושטעללן. אונטר דער רעגירונג דיזעס פירסטן ווארדן זיא מעכטיג אונד רייך. אים יאַהרע (1290.) 5050· פערוויז זיא עדואַרד, דער ערסטע, קעניג פאָן ענגלאַנד, אויז גאַסקאָניע אונד זיינען איברי־גען בעזיצצונגען אין פראַנקרייך.

דעם בייישפילע דעס ענגלישן מאָנאַרכן פאָלגטע דער קעניג פאָן פראַנקרייך, פיליפפ, דער פירטע, געגנאַננט דער שענע, אונד ער־ליס אים יאַהרע (1300) 5060 איינע פעראָרדנונג, וועלכע אַל־לע יהודים, דיא ניכט נוצרים ווערדן וואָללטן, אויז דעם רייכע פערוויז, אונד איהנען בייא טאָדעסשטראַפע פערבאָט, יע ווידער דאַהין צוריק־צוקעהרען. דער קעניג בעמעכטיגטע זיך דעם גאַנצען פערמעגענס דער יהודים, אונד ליס איהנען נור זאָ פיל, אַלז זיא, צור בעשטרייה־טונג איהרער רייזעקאָסטן, ביז אַן דיא גרענצען ברויכטען. אונטר־

ווענם

---

* האָלבערג ראַזעלבסט, זייטע ·622· דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו, ראַזעלבסט זייטע · 5 או' פ'.

ארט נידרגעמעצעלט. דיא העפטיגע פערפאלגונג ערשטרעקטע זיך
ביז נאך בריע, טורענע, אנשוא, פאאטוא אונד מענע,
ווא געגן 2500 יהודים, דיא ניכט נוצרים ווערדן וואללטן, אונטר
רען שרעקליכסטן מארטערן היגגעריכטעט ווארדן. איהרע גראסן
ליירן ווירדן וואהרשיינליך נאך לענגר געדויערט האבן, ווען זיך איה=
רער ניכט פאפסט גרעגאריאוס, דער נייכטע, אנגענאממן,
אן לודוויג געשריבן אונד איהן ערזוכט העטטע, איהנען געוויססענס=
פרייהייט צו געשטאטטן.

וועהרענד דער געפאנגענשאפט דעס קעניגס אים הייליגן
לאנדע, אום דאז יאהר (1250) 5010 בילדעטע זיך איין העער
אין זיינעם רייכע, דאז אויז בלאסן הירטן בעשטאנד, וועלכע דאהין
ציהען וואללטן, איהן פאן דער געוואלט דער זאראצענען צו בע=
פרייען. איהרע אבזיכט וואר איין הירנגעשפינסט, אונד זיא גאבן
פאר, זיא בעזאסן דיא גאבע, וואונדער צו טהון. דיא שווערמערישע
וואוטה וואר זא גראס, דאס זיך איהר העער אויף הונדערט טויזענד
מאן בעליף, דיא נאך בורש צאגן, דיא יהודים אויזפלינדערטן,
זיך אללער איהרער ביכער בעמעכטיגטן אונד זיא אין דיא פלאממן
ווארפן. אבר ענדליך איברוועלטיגטע מאן דיא טאללקיהנען הירטן,
אונד עז ווארדן פילע דערזעלבן היננעריכטעט. * אים יאהר (1253)
5013 שיקטע דער קעניג אויז פאלעסטינא, ווא ער דאמאלס נאך
אין געפאנגענשאפט וואר, איינען בעפעהל נאך פראנקרייך, דיא
יהודים אויז זיינעם לאנדע צו פעריאגן, אונד דיזר בעפעהל ווארדע
אויך פאן דער קעניגין רעגענטין בלאנשע פינקטליך פאללצאגן.

אים יאהרע (1239) 4999 בעשווערטן זיך דער אדעל אונד
דיא קויפלייטע אין ברעטאניע געמיינשאפטליך בייא דעם הערצאגע
יאהאן, דעם ראטהען, איבר דיא יהודים, וועלכע צאהלרייך אים
לאנדע ווארן. היראויף ערשין איינע פעראָרדנונג, אין וועלכר עז
היס, דאס אויף אנזוכן דער בישעפע, עבטע, באראנע (פרייהעררן)
אונד פאזאללען (לעהענסמעננר) אין ברעטאניע אללע יהודים
אויף אימממר אויז דיזר פראפינץ פערוויזן זיין זאללטן. דורך דיזעס גע=
זעץ ווארן אללע איהרע שולדנער איהרער פפליכטן, אלז זאלכע,
ענטלעדיגט, אונד איהרע האבזעליגקייטן זאללטן צוריקבעהאלטן ווער=
רען

* דיא געשיכטע דער יודען אונד זא וויטער, דאזעלבסט
זייטע. 6.

דעם לאַנדע פֿאָן איינעם אייגענטהימער אויף דען אַנדערן איבערגינגען, יאַ ביזווייליגען בעזאָנדערס פֿערקויפֿט וואורדן; דער פרייז דערזעלבן וואורדע נאַך איהרען פֿעהיגקייטן אונד נאַך איהרעם פֿלייסע בעשטיממט · טראַט איין יהודי צור רעליגיאָן דער נוצרים איבער, זא וואורדע זיין גאַנצעם פֿערמעגן צום פֿאָרטהייל זיינעס העררן איינגעצאָגן · * דיא וואוטה, פֿאָן דיזעם אונטערדריקטען פֿאָלקע געלר צו ערפרעססן, גינג זאָ וויט, דאַס דיא נוצרים דיא אַננאַהמע איהרער רעליגיאָן אַלז איינען באַנקעראָטט אַנזאַהען אונד בעשטראַפֿטען:

קעניג לודוויג גענעהמיגטע אונד בעשטעטיגטע ניכט נור דיזע בעדריקקענדן געזעצצע, זאָנדערן דעהנטע זיא זאָגאַר נאָך מעהר אויז. ער בעפֿאַהל, דיא יהודים האַרט צו בעשטראַפֿן, וועז זיא ניכט איין שימפפֿליכעס אַבצייכן אויף איהרער קליידונג טריגן, אונד פֿערבאָט איהנען יעדן פֿערקעהר מיט דען נוצרים. * *

דאַז אַללערגרעסטע עלענד, וועלכעס דיא יהודים אונטער דער רעגירונג דעס געננאַנטן קעניגס ערליידן מוסטן, וואַר איינע פֿערפֿאָלגונג, וועלכע דיא פאַריזער אים יאַהרע (1238) 4998 געגן זיא ערדעגטן. זיא וואורדן אין דער הויפשטאַדט אויף איינע גרויזאַמע אַרט

---

* דיזע בעזאָנדערע זיטטע, דאַז גאַנצע פֿערמעגן דער יהודים, וועלכע דיא רעליגיאָן דער נוצרים אַננאַהמן, איינצוציהן, וואורדע צוערסט אין פֿראַנקרייך איינגעפֿיהרט, אונד איזט בלאָס דורך דאַז געזעץ בעקאַננט, וועלכעס אים יאַהר (1392) 5152 צו באַססווילע ערשין, אונד דיאזעלבע אויפֿהאָב. דורך איינן זאָנדערבאַרן ווידערשפרוך וואורדן אַלזאָ דיא אונגליקליכן יהודים צו דער איינען צייט האַרט בעשטראַפֿט, ווען זיא דער יידישן רעליגיאָן ענטזאַגטן, אונד צו איינער אַנדערן צייט אין דעם נעמליכן לאַנדע, ווען זיא ניכט צור רעליגיאָן דער נוצרים איבערטרעטן וואָללטן — פֿערבראַננט. דער געברויך, דאַז אייגענטהום דער יהודים, וועלכע נוצרים וואורדן, איינצוציהען, ענטשטאַנד אונטער דער לעהענסרעגירונג, אונד דויערטע אין דען מייסטן לענדערן איראָפּאַ'ס ביז צו ענדע דעם פֿירצעהנטן יאַהרהונדערטס (נאַך רער צייטרעכנונג דער נוצרים) פֿאָרט.

* * האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 610. אונד 611. דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', 2. טהייל זייטע 1. או' פ' · צמח דוד חלק ראשון דף כ"ח ע"ב, חלק שני דף מ"ג ע"א, סדר הדורות דף נ"ו ע"א.

וואו זיא צאהלרייך אונד וואהלהאבענד וואַרען, פערבאננט, אונד דיא מייסטען פאן איהנען צאגען נאך פראנקפורט אם מאין, וואו זיא אויפגענאממען ווארדן.*

וועהרענד דיא יהודים אין ענגלאנד אללע ארטען פאן דרוק אונד עלענד אויזשטעהן מוסטען, גינג עז איהרע ברידערן אים פראנקרייך ניכט בעססר. אים יאהרע (1182.) 4942, פערוויז זיא דער קעניג פיליפפ אויגוסט אויז דעם פראנציעזישן רייכע, אונד צאג איהר פערמעגען איין. מאן ליס איהנען בלאז דאז, וואס זיא אויז דעם פערקויפע איהרעס הויזגערעטהעס לעזטן; עז קאסטעטע איהנען אבער פילע מיהע, קייפר צו פינדען. ענדליך נאהם מאן דען ארמען פליכטיגען נאך דאז וועניגע געלד, דאז זיא זיך עטווא פערשאפפן קאננטען, אב, אונד זיא געריטהען אינס גרעסטע עלענד; פילע דערזעלבן ווארדען גאר ערמארדעט. באלד דאראויף בערייעטע דער קעניג דיא פערטרייבונג דער יהודים. ער זאה איין, דאס זיין רייך דאדורך פילע רייכע אונד בעטריבזאמע איינוואהנר פערלאהר, אונד דאס דער פאן איהם בעשלאססענע צוג נאך דעם געלאבטן לאנדע פילעם געלד ערפארדערטע, אונד ריף דאהער דיא פליכטיגען ווידער צוריק. דיזע מאאסרעגעל ערועגטע דען אונוויללען דער אייפערפאללן גייסטליכקייט, אונד דער קעניג ענטשולדיגטע זיך דאמיט, דאס זיין צוועק זייא, געלד פאן דען יהודים צו נעהמען, אום דיא קאסטן צו דעם געראכטן צוגע צו בעשטרייטן.

קעניג לודוויג, דער נייגטע, בעריף אים אנפאנגע זיינר רעגירונג, אים יאהרע (1230.) 4990, צו מעלון איינע פערזאממלונג צוזאממען, דיא איין נייעס געזעץ ערלים, וועלכעס אללען אונטערטהאנן דעס קעניגס דאז געלדבארגן פאן דען יהודים אויזדריקליך פערבאט. אויך מאנכערלייא פעראָרדנונגען ערגיבט זיך, דאס אללע האבזעליגקייטן דיזעס געזאממטן אונגליקליכן פאלקעס דען באראנען (פרייהעררן) געהערטע, אין דערען געביט עז וואהנטע. דען יהודים וואר דורך דאז געזעץ פערבאטן, איהרען אויפענטהאלטסארט אהנע דיא ערלויבניס דעס הערררן צו פערענדערן, דער דיא געוואלט האטטע, זיא אלז פליכטיגע שקלאפען זעלבסט אין דאז קעניגליכע געביט צו פערפאלגן, אונד זיא צוריק צו פערלאנגן. עז ערהעללעט אויך, דאס מאן זיא אלז איינען האנדעלסגעגענשטאנד בעטראכטעטע, אונד דאז זיא מיט

רעם

---

* דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאזעלבסט זייטע 282 אונד 283, אנדרעא ווירפעל היסטארישע נאכריכטן או' ז' וו', זייטע 84 אונד 85,

באלד דאראויף בראכטע מאן ווידער ניבטיגע אונד אבגעשמאקטע
בעשולדיגונגען געגען דיא יהודים אויף, אונד בעשטראפטע זיא, וועגען דער-
זעלבן, זעהר גרויזאם. דיזע הארטע פערפאלגונג ערשטרעקטע זיך ניכט
בלאס אויף דייטשלאנד, זאנדערן אויך אויף איטאליען, דיא פראווענ-
סע אונד אנדערע לענדער. דער דייטשע קאיזער וואר, נעבסט זיינעם
גאנצען שטאאטסראטהע, פאללקאממן פאן איהרער אונשולד איבערצייגט;
אלליין דאז פאלק וואר זא זעהר געגען דיא אונגליקליכען ערביטטערט,
דאס דער מאנארך, דער זיא פאר גרעסערם אונגליקקע בעוואהרען וואלל-
טע, זיך גענעטהיגט זאה, אים יאהר (1400. 5160, איינען בעפעהל
בעקאננט צו מאכען, דער איהנען געבאט, ענטוועדער דאז לאנד צו מיידען,
אדער דיא רעליגיאן דער נוצרים אנצונעהמען. זיא ווארען, בייא אלל איה-
רען ליידען, זעהר שטאנדהאפט, אונד ליסען זיך ניכט צום אבפאללע פאן
דער רעליגיאן איהרער פעטער פערלייטן. *

אין טהירינגען אונד מייסען האטטע זיך איינע גראסע מענגע
יהודים אנגעזידעלט, אונד דיא לאנד- אונד מארקגראפן נאהמן איהנן צו
דיזער צייט אונגעהייערע זוממען דאפיר אב, דאס זיא איהנען איינע פריי-
שטעטטע געוועהרטן. דא זיא אבער ענדליך דאז פילע געלד ניכט מעהר בע-
צאהלען וואללטן, זא ווארדן זיא איינגעקערקערט, אונד מוסטען איינען גרא-
סען טהייל איהרס פערמעגענס אויפאפפערן, איהרע פרייהייט ווידער צו ער-
האלטען.

אים יאהר (1434. 5194, בעפאהל דיא פערזאממלונג דער
גייסטליכען צו באזעל דען פארנעהמן גייסטליכען, אן אללען ארטען, ווא
יהודים לעבטען, געלעהרטע פרעדיגער אנצושטעללן, פאר איהנען צו פרעדי-
גען, אונד זיא אונטר דען הערטעסטען שטראפן צו צווינגן, דען פרעדיגטן בייא-
צוואהנען. אום דיאזעלבע צייט ווארדע דען נוצרים פערבאטן, אירגענד איי-
נען אומגאנג מיט יהודים צו האבען, אדער זיא אלז דינסטבאטן, אממען, פאכ-
טער אדער ערצטע אנצונעהמן. זיא דורפטן אין קיינען הייזערן נאהע בייא דען
בעטהייזערן דער נוצרים אדער אין דעם איננערן איינר שטאדט וואהנן, אונד
מוסטען אויך איינען בעזאנדערן אנצוג טראגען.

אים יאהרע (1492. 5252, ווארדען דיא יהודים פערפאלגט.
זיבען יאהרע דאראויף, (1499. 5259, ווארדן זיא אויז נירנבערג
ווא

ראשון דף למ"ד ע"א וחלק שני דף נו"ן ע"ב) מים איינינער פער-
ענדערונג ערצעהלט.

* דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאזעלבסט זייטע. 280 אונד
281, צמח דוד חלק שני דף ס"ט ע"ב, שבט יהודה דף כ"ג ע"ב.

געשיכטע דער יהודים

בוימאַטעריאַלען דערזעלבן שלעססער אונד טהירמע אַן.

דער דאַמאַלס רעגירענדע פפאַלצגראַף רופרעכט אונד זיינע מי=
ניסטר זוכטן דען אויפרוהר צו אונטרדריקקן אונד דען זאָ גרוזאַם פער=
פאָלגטן יהודים, דערען אונשולד פאָן אַללען רעכטשאַפפענען מעננערן אַנ=
ערקאַננט וואַר, איינע פריישטעטטע צו געוועהרען; אַבער איינינע אַרע=
ליגע ווידערזעצטן זיך איהנען, אונד דער פעבעל בעשולדיגטע זיא, זיא
העטטן זיך פאָן דען יהודים בעשטעכען לאַססען. אין אולם ווארדן אַל=
לע יידישען איינוואָהנר נעבסט איהרעם גאַנצען אייגענטהום פערבראַננט;
איהרע אונגליקליכען ברידער, דיא אין דיזען געגענדן אַם לעבן בליבן,
וואַרען אָהנע פריינדע אונד אָהנע צופלוכטסאָרט, וועיל דיא פירסטן אין
איינער זאָ בעדענקליכען צייט ניכט וואַגטן, זיך איהרער אַנצונעהמען.

אין ליטהויען ווארדן זיא יעדאָך מענשליכער בעהאַנדעלט. קאַ=
זימיר, דער גראָסע, דער (.1333, 5093. דען פאָהלנישען
טהראָן בעשטיג, פערליבטע זיך אין איינע שענע יידין, נאַמענס אסתר,
אונד רייטטע, אויף איהרע ביטטע, דען יהודים בערייטענדע פאָרדעכטע
איין.

דיאיעניגען יהודים, דיא איינען צופלוכטסאָרט אין בעהמען
געזוכט האַטטן, ווארדן דאַזעלבסט ניכט בעססער, אַלז איהרע ברידער אין
דייטשלאַנד, בעהאַנדעלט. וועניצעסלויס (וועניצעל), דער דייט=
שער קאַיזער אונד קעניג פאָן בעהמען וואַר, ערקלעהרטע אום דאַז
יאַהר (.1391) 5151, דאַס דיא שטערטע אונד דיא אַרעליגן, וועלכע
פאָן דען יהודים עטוואַז געבאָרגט העטטן, דענזעלבן ניכטס שולדיג זייען.
דאַז פאָלק וואַר דאַהער דער מיינונג, זיא זייען פאָן דיזעם מאָנאַרכען פער=
לאַססען; עז גריף זיא דאַהער צו גאָטהאַ אַן, אונד מעצצעלטע זיא נידר.
אין שפייער ווארדען אַללע יהודים, אָהנע אונטערשיד דעס אַלטערס
אונד דעס געשלעכטס, ערמאָרדעט. צו פראַג ראָטטעטן זיך דיא איינ=
וואָהנר צוזאַממן, אַלז זיא דיא יהודים דאַז פסח=פעסט פייערן זאַהען, אונד
וועהלטן גראַדע דיזען צייטפונקט, אום איהרע זינאַגאָגע אונד אַללע דיא=
יעניגען צו פערברעננען, וועלכע דאַרין איהרע אַנדאַכט פערריכטעטן. די=
זע אונמענשליכע טהאַט ווארדע אָהנע ווידערשטאַנד אויזגעפיהרט, אונד
עז ענטקאַם נור איין איינציגער יהודי. * **

באַלד

---

* דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ וו׳, זייטע 278, או׳ פ׳.
אַנדרעאַ ווירפעל היסטאָרישע נאַכריכטען או׳ ז׳ וו׳, זייטע
91 אונד 92.

** דיא לעצטערע טהאַטזאַכע ווירד אים צמח דוד (חלק

יהודים אונד בעשלאס, דאס דיאיעניגען, דיא זיא בעגינסטיגטן, אלל קעצצער בעטראכטעט ווערדן זאללטן· דיזע געזעצצע פערוויקקעלטן דיא יהודים אין פערדריסליכע פראצעססע אונד אין אנדערעס אונגעמאך· איניגע ערהילטן זיא איינגערמאאסן ערלייכטערונג דורך מעניכא, דען בישאף פאן שפייער, וועלכער פערבאט, איהנען אין זיינעם לאנדע עטוואז צו ליידע צו טהון· וועניגע יאהרע דאראויף פערבאננטע זיא דער קעניג פאן אונגארן, לודוויג, דער ערסטע, אויז אלל זיינען שטאאטען·*

דיא פלאגעללאנטן אדער גייסעלברידר, דיא אין דיזעם צייטרוימע ענטשטאנדן אונד איהרן נאמן פאן דען גייסעלן האטטן, וואמיט זיא זיך צערהיבן, העגטן דען וואהנגלויבן, דיא ערמארדונג דער יהודים ווירדע איהרע ביסונג אום זא וואהלגעפעלליגער מאכען· דאהער פלינדערטן זיא אים יאהר (1349) 5109, דיאזעלבן צו שפייער, שטראסבורג אונד אין טהירינגען, אונד פערבראננטן זיא; נאכדעם זיא אבער נאך איינינע געוואלטטהעטיגקייטן צו פראנקפורט אם מאין אויזגעאיבט האטטען, וויללינגטן זיא ענדליך אין איין איבעראיינקאמען מיט דען יהודים.

אין דעמזעלבן יאהרע וואורדען פאלשע אונד אונגערייםטע בעשולדיגונגען געגען דיא יהודים אין גאנג געבראכט. עז בעגאן איינע נייע מעצצעלייא אין פערשידענען דייטשן פראפינצן, וואָ מעהרערע דערזעלבן פערבראננט אונד פילע אויף איינע אנדערע גרויזאמע ארט ערמארדעט וואורדן.** דיא יהודים אין מעץ פאסטן דען ענטשלוס, זיך צו פערטהיידיגן. דא ראטטעטע זיך דאז אויפריהרישע פאלק צוזאמסן, גריף זיא וויטהענד אן, אונד בראכטע 12000 פאן איהנען אום· היראויף וואורדן איהרע הייזר אין בראנד געשטעקט; דאז פייער פערברייטעטע זיך ווייטער, אונד וויטהעטע זא העפטיג, דאס אין דעם הויפטבעטהויזע דער נוצרים דיא גראָסע הויפטגלאקקע אונד דאז גלאז שמאלצן· דיא פערפאלגונג דער אונגליקליכן יהודים ערשטרעקטע זיך דורך גאנץ דייטשלאנד· אין דען פרייען רייכסשטעדטן ריס מאן איהרע הייזר נידער, אונד לעגטע פאן דען בוימאטעריאליען

---

* דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ וו׳, זייטע 274· או׳ פ׳· אנדרעא ווירפעל היסטארישע נאכריכטן או׳ ז׳ וו׳, זייטע 89· או׳ פ׳.

** אים יאהרע (1349) 5109· וואורדן פיל יהודים אין נירנבערג אויף דעם יודענביהל (יורענהיגעל) פערבראננט. אנדרעא ווירפעל היסטארישע נאכריכטן או׳ ז׳ וו׳, זייטע 91·

דאהער צו געוואלטזאמן מאאסרעגעלן, אונד טהאטן אללע דיאיעניגן אין דען באן, וועלכע דיא יהודים בעגינסטיגטן אונד פערטהייטיגטן·

אום דאז יאהר (1294) 5054, וועהרענד דעם קאמפפע צווישן אדאלף פאן נאססויא אונד אלברעכט פאן עסטרייך, פאן וועלכן יעדער צום דייטשן קייזר ערוועהלט ווארדן וואר, בענוצטע איין רעבעללישר בויער, נאמענס רינדפלייש, דיא קריגע אין דייטשלאנד, אונד טראט אין דער אבערפפאלס, אין פראנקן אונד אנדערן פראפינצען, אלז וואנדערנדער פרעדיגר, אויף. דיזער בלוטדירסטיגע וואללטע אללע יהודים אויזראטטן, אונד ערביטטערטע דאז פאלק זעהר געגן דיאזעלבן. דער עמפערטע הויפע פיל זאגלייך אין נירנבערג אויף, ווירצבורג, ראטהענבורג אונד אנדערן שטעדטן אין פראנקען אונד באיערן איבר זיא הער, אונד ערמארדעטע זיא מיט פרויען ווירדע אלברעכט גלייך אנפאנגס דיזען מעצעלייען איינהאלט געטהאן האבן; אללין ער פירכטעטע, רינדפלייש, דער בערייטענדען אנהאנג האטטע, מעכטע דאז פאלק בערערן, זיינען מיטבעווערבער צו בעגינסטיגן אונד צו איהם צו שטאסן· אבר ענדליך, אלז זיך דיא מאכט דעם קאיזרס בעפעסטיגט האטטע, פעריאגטע ער דאך דען רינדפלייש, צערשרייטע דיא גרויזאמן פערפאלגר דער יהודים, אונד בעלעגטע דיא שטאדט נירנבערג מיט איינר גראסן געלד־שטראפע· אויסערדעם האטטע דיזע שטאדט נאך דאז אונגליק, דאס דיא העלפטע דערזעלבן פאם פייער פערצעהרט ווארדע, דא דיא אונגליקליכן יהודים איהרע הייזר זעלבסט פערבראנדן אונד איהרע גערטהשאפטן צערשטערטן, דאמיט איהרע פיינדע ווערדר איהרער, נאך איהרעס פערמעגענס האבהאפט ווערדן זאללטען·

דיא פערזאממלונג דער גייסטליכן, וועלכע פאפסט קלעמענס, דער זעכסטע, אים יאהר (1339) 5099 געגן דיא טעמפעלהערדען אין וויען צוזאממן בעריף, ערליס שטרענגע געזעצע געגן דיא

* אין דיזער שטאדט ווארדע (1310) 5070 דער געלעהרטע אונד פראממע רבי מרדכי, זאהן דעם רבי הלל, דער פערפאססער דעס ספר המרדכי, אומגעבראכט.

צמח דוד חלק ראשון דף כ"ט ע"א, סדר הדורות דף נ"ט ע"א.

אנדרעא ווירפעל היסטארישע נאכריכטען פאן דער יודענגעמיינדע אין דער רייכסשטאדט נירנבערג, נירנבערג 1755. זייטע 75. אונד 91.

אין דייטשלאנד דאָך מעהרערע געלעהרטע ראַבבינען אויפצווייזן, דיא אום דיזע צייט בליהטען · אונטער דיזע געהערטען רבי ברוך אונד רבי אלעזר פאָן גרמיזא (גרמיסה, גרמייזא, גערמעססא, גערמערסהיים). ערסטערער וואַר איין גרינדליכר תלמודיסט אונד לעצטערער בעזאָנדערס איין גראָסר קאַבבאַליסט, דער פילע בעריהמ־טע ווערקע שריב. ביידע לעבטען אום דאַז יאהר (1238) 4998. רבי מאיר פאָן ראָטענבורק (ראָטהענבורג) צייכנעטע זיך עבענ־פאַללס דורך זיינע טיפע געלעהרזאַמקייט אויז, אונד ווארדע אָבר־לעהרער אונד ריכטער זיינר דייטשן ברידר. ער ווארדע אָם ענדע זיינ־עס לעבענס אינס געפענגניס געוואָרפן אונד שטאַרב דאַזעלבסט, אום דאַז יאהר (1297) 5057.

דאַמאַלס בעפאַנדען זיך דיא יהודים אין ליטהויען אין איינעם בליהענדען צושטאַנדע. דער קעניג באָלעסלויס, דער אום דאַז יאהר (1240) 5000 אין פאָהלען רעגירטע, געשטאַטטעטע איהנען געוויססענספרייהייט אונד אַנדערע פאָררעכטע, וועלכע זיא אונטער זיינען נאַכפאָלגערן בעהילטען. איהר וואָהלשטאַנד ערדעגטע יעדאָך דען נייד דעס פעבעלס, דער איהרע רוהע צו שטערן אונד איהרן גוטען רוף צו בעפלעקקען טראַכטעטע. *

בייא דער פערזאַממלונג דער גייסטליכן צו ווין אים יאַהרע (1267) 5027 טרוג מאַן דיא בעמערקונג פאָר, דיא יהודים וויען זאָ צאַהלרייך אונד מעכטיג געוואָרדען, דאַס דאַז איינקאָממען דער גייסט־ליכקייט דאַבייא ליידע. עז ערשין דאַהער דער בעפעהל, דיא יהודים זאָללטען דיזע ענטשעדיגען, אונד איהר זאָ פיל געבען, אלז זיא העטטען בעצאַהלען מיססען, ווען איהרע פאַמיליען נוצרים געוועזען וועהרן. אויך פעראָרדנעטע דיא פערזאַממלונג, דאַס מאַן זיא צווינגען זאָללע, דיא נייען אונד פרעכטיגען זינאַגאָגען, דיא זיא ערריכטעט האַטטען, צו צערשטערען, אונד מיט איהרן פאָריגען גאָטטעס־הייזערן צופרידען צו זיין. אַבער דיזע בעשליססע ווארדען ניכט פאָללצאָגען; דען דיא דייטשן פירסטען אונד עדלען געוועהרטען דען בעדריקטען שוץ, אונד צוואַנגען זאָגאַר איהרע בעאַמטען, דיא אונגליקליכן שלאַכטאָפפער, דיא זיך אום בייסטאַנד אַן זיא וואַנדטען, צו בעשיצען. דיא גייסטליכן גריפפען
דאַהער

---

*דיא געשיכטע דער יודען און' ד' וו', זייטע 271 און' פ'.
סדר הדורות דף נ"ו עב, נ"ז ע"א ונ"ח ע"ב.

געשיכטע דער יהודים

איין אונד דרייסיגסטעס קאַפּיטעל

פֿאַן גיבט דען יהודים אין דייטשלאנד פֿעלשליך מאַנ=
כערלייא פֿערברעכן שולד, אונד ערמאָרדעט פֿילע דערזעלבן.
פֿערשידענע געלעהרטע ראַבבינען. אין ליטהויען בעפֿינדן
זיך דיא יהודים אין דיזעם צייטרוימע אין איינעם בליהענדן
צושטאַנדע. בעשליססע געגן זיא אין דער פֿערזאַממלונג דער
גייסטליכן אין ווין. רינדפֿלייש מונטערט דאַז פֿאָלק
אין פֿערשידענען געגענדן דייטשלאנדס אויף, דיא יהודים
צו ערמאָרדן. דער בישאָף פֿאָן שפייער געוועהרט איהנען
שוץ. זיא ווערדן פֿאָן דען פֿלאַגעללאַנטן (גייסלערן) ער=
מאָרועט. גרוידאַמקייטן געגן דיא יהודים אין בעהמען.
מאַן בעשולדיגט זיא פֿעלשליך דער פֿערגיפֿטונג דער פֿליס=
סע, אונד זיא ווערדן פֿערפֿאָלגט אונד אויז פֿערשידענען
לענדערן פֿערבאַננט. צושטאַנד דער יהודים אין פֿראַנק=
רייך. זיא ווערדן פֿאָן פֿיליפּפּ אויגוסט אויז דעם
פֿראַנצעזישן רייכע פֿערטריבן. אונטר דער רעגירונג לודוויגס,
דעם ניינטן, ווערדן זיא האַרט פֿערפֿאָלגט; צולעצט פֿער=
וויזט ער זיא אויז זיינעם לאַנדע. פֿאָן דעם הערצאָגע פֿאָן
ברעטאַניע אונד דען פֿערזאַממלונגן דער גייסטליכן צו
ליאָן אונד וויעננע ווערדן שטרענגע געזעצע געגן זיא
ערלאַססן. פֿאָן פֿיליפּפּ, דעם שענען, ווערדן זיא פֿער=
באַננט אונד פֿאָן לודוויג, דעם צעהנטן, צוריקגערופֿן.
איינברוך דער הירטן אונד איהרע גרויזאַמקייטן, בעזאָנדערס
געגן דיא יהודים. דיא יהודים ווערדן פֿאָן פֿיליפּפּ, דעם
לאַנגען, פֿערבאַננט. זיא ערפֿינדן דיא וועכסעל. פֿאָן
יאָהאַן, דעם צווייטן, ווערדן זיא צוריקגערופֿן. אונטר דער
רעגירונג קאַרלס, דעם זעכסטן, ווערדן זיא גרויזאַם בע=
האַנדעלט אונד ענדליך אויז דעם פֿראַנצעזישן געביטע פֿער=
טריבן.

אין דיזעם צייטרוימע, פֿאָן (1222) 4982 ביז (1286)
5046, גאַב מאַן אין דייטשלאנד דען יהודים פֿעלשליך גראָסע
פֿערברעכן שולד, אונד עז וואורדן אין פֿראַנקפֿורט, בערן אונד
אַנדערן אָרטן פֿילע דערזעלבן, אויף איינע גרויזאַמע ווייזע,
נידערגעמעצעלט.

אונגעאַכטעט דער האַרטן פֿערפֿאָלגונגן האַטטן דיא יהודים
אין

אונד אַן דיאיעניגען צו פֿערטהיילען, דיא צור רעליגיאָן דער נוצרים איבערטרעטן; אַלליין עז ליסן זיך נור וועניגע אויז איגעננוץ פֿערלייטן, דיא רעליגיאָן איהרער פֿעטר צו פֿערלאַססן.

ענדליך צייגטע זיך עדוואַרד, אים יאַהרע (1290.) 5050, אַלז ביטטערער פֿיינד דער יהודים, גאַב בעפֿעהל, זיא אויז דעם קעניגרייכע צו פֿערווייזן, אונד פֿערבאָט איהנען בייא טאָדעסשטראַפֿע, דאַהין צוריקצוקעהרן׃ צוגלייך בעמעכטיגטע ער זיך איהרעס גאַנצען פֿערמעגענס, אונד ליס איהנן בלאָם זאָ פֿיל געלד, דיא רייזעקאָסטן נאַך דעם אויזלאַנדע צו בעשטרייטן, וואָ זיא נייע פֿערפֿאָלגונגען ערוואַרטעטן; אַבער דיא ועלייטע אין דען האֶפֿן נאַהמן דען מייסטן נאָך דען רעסט אַב, אונד וואַרפֿען איינינע הונדערט דערזעלבן אינם מעער׃ דער קעניג בעשטראַפֿטע דיזע פֿערברעכער מיט דעם טאָדע׃

דיא אַנצאַהל דער ענגלישן יהודים, וועלכע דאַמאַלס פֿערטריבן וואורדן, בעטרוג 16511. עדוואַרד האַטטע זיא קורץ פֿאָרהער אויז זיינעם געביטע אין פֿראַנקרייך פֿערוויזן, אונד זיין בעפֿעהל, דאַס זיא ניכט ווידר נאַך ענגלאַנד צוריקקעהרן דורפֿטן, וואורדע (1291) 5051 פֿאָן דער פֿערזאַממלונג דער גייסטליכן אין לאָנדאָן אויפֿס נייע בעשטעטיגט. דיא גייסטליכקייט וואָר מיט דער פֿערטרייבונג דער יהודים זאָ צופֿרידן, דאַס זיא דעם קעניגע דען צעהנטן פֿאָן איהרן איינקינפֿטן צוגעשטאַנד. זיא פֿעראייניגטע זיך נאַכמאַלס מיט דעם אַדעל, אונד מאַכטע דעם רעגענטן מיט דעם פֿונפֿציגסטן טהיילע איהרער גיטר איין געשענק, אום איהן געוויססרמאַאַסן פֿיר דען פֿערלוסט צו ענטשעדיגן, דען ער דורך דיא פֿערטרייבונג דער יהודים ערליטט, פֿאָן וועלכן זיינע פֿאָרפֿאַהרן צור צייט דער נאָטה גראָסע זוממן ערהילטן. נאַך דיזר פֿערטרייבונג אויז דעם ענגלישן רייכע ערשינען דיא יהודים, אין 350 יאַהרן, דאַזעלבסט ניא ווידר אין מענגע. *

איין

* דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ וו׳׃ דאַזעלבסט זייטע 268. או׳ פֿ׳. האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 687׃ הומע׃ 2 באַנד זייטע 4. אַנדערזאָן איבער דען האַנדעל, 1׃ באַנד זייטע 322. זמאָללעט 1. באַנד זייטע 140׃ נאַך דען יידישען געשיכטשרייבערן וואורדן דיא יהודים אים יאַהרע (1260) 5020 אויז ענגלאַנד פֿערטריבן. זיהע שבט יהודה דף כ״א ע״ב, צמח דוד חלק ראשון דף כ״ט ע״א, סדר הדורות דף נ״ז ע״ב׃

(1273·, 5033·) דען טהראָן בעשטיג, ערשין פֿאָן זייטן דער געמיינע איין געזעץ אין היגזיכט דער יהודים, וועלכעז איהנען פֿאָלקאָממענע זיכערהייט צו פֿערשפּרעכען שין· דיא אָפֿפֿענבאַרע אַבזיכט דעסזעלבן וואַר, רעגעלמעסיגקייט אין דען פֿאָן איהנען פֿערלאַנגטן אַבגאַבן איינצופֿיהרן, דיא ביז דאַהין אין וויללקיהרליכֿען אויפֿלאַגן בעשטאַנדן, וועלכע איהנען דער קעניג אויפֿערלעגטע. דיזעם געזעץ ערלויבטע דען יהודים דען אַנקויף פֿאָן הייזערן אונד לאַנד. יעדאָך דורפֿטע קיין נוצרי אין איהרען הייזערן וואָהנן, אונד יעדער יהודי, וועלכר איבער זיבן יאַהרע אַלט וואַר, מוסטע איין בעזאָנדערעס אַבצייכן פֿאָן צווייא אַנקערטויען אויף זיינעם אָבעררעָקקע טראַגן· *

קעניג עדואַרד, דער ערסטע, פֿערפֿוהר אום דאַז יאַהר (1287 ·5047, מיט גראָסער שטרענגע געגען דיא יהודים· ער פֿערבאָט איהנען, איהרע שולדן אָהנע זיינע ערלויבניס צו פֿערקויפֿען אָדער אַנצווייזן, בעפֿאַהל, אים גאַנצען רייכע אַללע איהרע בעהעלטניססע צו דורכזוכען, אונד פֿיהרטע איינע אינקוויזיציאָן (איין אונטרזוכונגסגעריכט) איין, געגען דיא יעניגען געריכטליך צו פֿערפֿאַהרען, וועלכע דיא אַבצייכען ניכט טריגן· מאַן נאַהם דען יהודים אונגעהייערע זוממען אַב, אונד עז איזט בערעכנעט, דאַס זיא דער קראָנע פֿאָן ענגלאַנד אין צייט פֿאָן זיבען יאַהרן, נעמליך פֿאָן דעם פֿונפֿציגסטן רעגירונגסיאַהרע היינריכס, דעם דריטטן, ביז צו דעם צווייטן עדואַרדס, דעם ערסטן, ניכט וועניגער אַלז 260, 000· פֿפֿונד סטערלינג (דאַז פֿפֿונד סטערלינג צו אונגעפֿעהר איילף גולדען אונזערס געלדס,) בעצאַהלטן· מאַן בעשולדיגטע זיא דער מינצפֿערפֿעלשונג, דער פֿערברייטונג נאַכגעמאַכטר מינצן אונד דער פֿערפֿערטיגונג בעטריגלכער וועכסעל. וועגען דיזער פֿאַלשען בעשולדיגונגען אונד וועגען דעם געגען זיא ערהאָבענען געשרייעס, קערקערטע מאַן אַללע יהודים אין ענגלאַנד אַן איינעם טאַגע איין; צווייא הונדערט אונד אַכציג דערזעלבן וואורדן אין לאָנדאָן, אונד זעהר פֿילע אַן אַנדערן אָרטען דעם קעניגרייכס היגגעריכטעט. איהרע הייזר אונד פֿעלדר וואורדן, וויא אַלל איהר האַב' אונד גוט, איינגעצאָגען אונד פֿערקויפֿט· דאַמיט ניכט דער פֿערדאַכט ענטשטעהע, דיא הויפּטשולד דער אונגליקליכן בעשטעהע בלאָס אין איהרעם רייכטהומע, בעפֿאַהל דער קעניג, דיא העלפֿטע דעס געלדעס, דאַז מאַן דורך דיזע איינציהונגען ערהילט, בעזאָנדערס צו טהון, אונד

---

* דיא געשיכטע דער יודען או'ז' וו', דאַזעלבסט זייטע · 267, אונד 268.

נאָך, אונד אונטר דיזן עררִיכטטן פּאָרוועגדן בירדטע מאַן איהם אונגעהייערע לאַסטן אויף. צווייא יאָהרע דאַראויף מוסטע איין יהודי אויז יאָרק, נאַמענס אהרן, פיר גאָלד = אונד פיר טויזנער דלבר מינצן בעצאַהלן. זיבען יאָהרע נאַכהער גאַב מאַן דיזם מאַננע פאַלשטינצעריייא שולד, אונד פערארורטהייטע איהן, פיר טויזנד מאַרק גאָלד אונד פירצעהן טויזנד מאַרק זילבר צו בעצאַהלן. דיא האָהע געלדשטראַפע, דיא מאַן איהם אויפערלעגטע, קאַן אַלז איין בעוויז זיינר אונשולד אַנגעזעהן ווערדן. *

מאַן מאַכטע (1254) 5014, וועגן דעס שפּאַנישן קריגעס, נייע פאָרדרונגן אַן דיא יהודים. דורך דיזן דרוק אינס גרעסטע עלענד פערזעצט פערלאַנגטן זיא ערלויבניס, ענגלאַנד צו פערלאַססן, אונד זיך נאָך איינם פריינדשאַפטליכן לאַנדע צו בעגעבן. איין לאָנדאָנר יהודי אונטערנאַהם עז, זיינע ברידר פאָר געריכט צו פערטהיידיגן, הילט איינע ריהרענטע רעדע, אונד שטעלטע דיא אונמעגליכקייט פאָר, דיא פערלאַנגטע זוממע צו בעצאַהלן. מאַן שלוג איהנן איהר געזוך אַב, אונד זיא מוסטען איינן טהייל דער שטייער בעצאַהלן. דאַז דאַראויף פאָלגענדע יאָהר ערנייערטע דער קעניג זיינע פאָדרונגן, ער פאָדערטע פאָן דען יהודים אַכט טויזענד מאַרק, אונד אַלז זיא איהם דיא אונמעגליכקייט דער בעצאַהלונג פאָרשטעלטן, פערקויפטע ער זיא זיינעם ברידער ריכאַרט פיר דיזע זוממע. מאַן ערוואַרטעטע נונמעהר, דאַס ריכאַרט דיא שולד מיט שטרענגע איינטרייבן ווערדע; אַבער ער האַטטע מיטלייד מיט דען אונגליקליכן, אונד זאַה איהרע אַרמוטה אונד דיא אונמעגליכקייט איהרער בעצאַהלונג איין.

דער האַס דעס פאָלקעס געגען דיא יידישע נאַציאָן האַטטע וועהרענד היינריכס, דעס דריטטן, רעגירונג איינע זאָלכע העהע ערר̈ייכט, דאַס דיא באַראָנע (פרייהעררען), אַלז זיא (1262. 5022, געגען דען קעניג בעוואַפפנעט אויפטראַטן, דיא לאָנדאָנער בירגער דאַדורך אויף איהרע זייטע צו ברינגען זוכטן, דאַס זיא זיבן הונדערט יהודים ערמאָרדעטן. זיא פלינדערטן איהרע הייזער אוין, אונד בראַננטן איהרע נייע זינאַגאָגע ביז אויף דען גרונד נידר. דיא זינאַגאָגע וואורדע ווידר אויפגעבויעט; אַבער אים יאַהרע (1270. 5030, נאַהם זיא דער קעניג דען יהודים, אונד גאַב זיא דען ביסענדן ברידערן.

אים דריטטן רעגירונגסיאַהרע עדוואַרדס, דעס ערסטן, דער (1273.)

---

* דיא געשיכטע דער יודען אוי' ו' וו', דאַזעלבסט זייטע 265. 2, אונד 266, הומע'ס געשיכטע פאָן ענגלאַנד.

זאן (איבר דען האנרעל 1. באנד זייטע 376.) בעהויפטן, דער קעניג וויא נאך ניכט מיט דער אונגעהייערן זוממע צופרידען געוועזן, דיא ער פאן דען יהודים נאהם, זאנדערן האבע אויך אלל איהר האב' אונד גוט איינגעצאגן אונד זיא אויז דעם רייכע געטריבן. זיא שיינע; יעדאך באלד ווידר צוריקגעקעהרט צו זיין. *

היינריך, דער דריטטע, דער (1216) 4976 דען ענגלישן טהראן בעשטיג, גאב דען יהודים, וועלכע אין דען געפענגניססן שמאכטעטן, דיא פרייהייט ווידער. זיא ווארן איבר דיא פערפאלגונגן, וועלכע איהרע ברידר אין פראנקרייך, שפאניען אונד דייטש־לאנד פאן דען נאך פאלעסטינא ציהענדן קריגערן דער נוצרים אויזשטעהן מוסטן, זא ערשראקקן, דאס זיא פאן דעם קעניגע איינען בעפעהל ערקויפטן, זיא געגן עהנליכע מיסהאנדלונגן צו שיצצן.

אויף איינע ביטטשריפט דער איינוואהנר פאן ניאוקעסטלע געוועהרטע איהנען דער קעניג דאז אונגאסטפריינדליכע פארעכט, דאס קיין יהודי אונטער איהנען וואהנען זאללע. וועהרענד זיינר רע־גירונג מאכטען דער ערצבישאף פאן קאנטערבורי אונד דיא ביש־עפע פאן לינקאלן אונד נארוויך בעקאננט, דאס יעדר נוצרי, דער דען יהודים לעבענסמיטטעל פערקויפע, מיט דער באננשטראפע בעלעגט ווערדן זאללע. דער פריאר (קלאסטרפארשטעהר) פאן דונסטאבלע ערלויבטע יעדאך אום דיאזעלבע צייט מעהרערן יהודים, זיך אויף זיינען קאממערגיטערן אנצוזידעלן, וואפיר זיא יעהרליך צווייא זילבערנע לעפפעל בעצאהלן מוסטן.

געגן דיא יהודים אין נארוויך מאכטע מאן (1235) 4995 פאלשע פעשולדיגונגן, אלז העטטן זיא גראסע פערברעכן בעגאנגן, אונד זיא ווארדן מיט הארטן שטראפן בעלעגט. איהרן פיינדן, דיא איהרע פערניכטונג בעאבזיכטיגטן, וואר יעדר פארוואנד גענוג, געלד פאן איהנע צו ערפרעססן. אויך אין לאנדאן בעשולדיגטע מאן זיא גראסר פערברעכן, גאב זיא מאנכערלייא מיסהאנדלונגן אונד קוואלן פרייז, אונד נאהם איהנען ענדליך דען דריטטן טהייל איהרער זעממטליכן האבע אב. מאן בעשולדיגטע דיס אונגליקליכע פאלק, עז פרעגע פאלשע מינצע, אונד מאכע דאז וואפפן דעם פירסטען

נאך

---

* האלבערג דאזעלבסט, זייטע 686. אונד 687. דיא געשיכטע דער יודן אנ' ז' וו', דאזעלבסט זייטע 262. אנ' פ'.

שטאנד איהנען פיר איינע גראסע זוממע געלדעס איינען פרייבריף צו, וועלכער אללע איהרע עהעמאליגען פארעכטע בעשטעטיגטע, אונד ער לויבטע איהנען, לענדערייען צו בעזיצצען, זינאגאגען צו בויען, אונד אונטער דעם נאמען איינעס יורענעלטעסטען איין גייסטליכעס אבערהויפט איבער איהרער מיטטע צו ערנעננען. פילע פאן דיזעם געדריקטען פאלקע קעהרטען נאך ענגלאנד צוריק, אונד וואורדען נאכמאלס אויף איינע גרויזאמערע ארט, אלז יע פארהער, איהרעס פערמעגענס בערויבט. זיא וואַרען ביים פאלקע זא פערהאסט, דאס דיזעס אונאויפהערליך איהרע פערטרייבונג אדר פילמעהר איהרע אויזראטטונג פערלאנגטע; אבר דיא ענגלישען קעניגע פאנדען עז פארטהיילהאפטער, זיא מיט גראסען געלדבוסען צו בעשטראפען. דיא קעניגע פערלאנגטען אפט דאז גאנצע אייגענטהום דער יהודים. זיא זאללטען זיך נור אן זאלכען ארטען אויפהאלטען, דיא זיא איהנען אנוויזען, זא דאס איהרע בעאמטען זיא אונד איהרע פאמיליען זאגלייך פינדען קאננטען. אהנע ערלויבניס דורפטען זיא ניכט וויטער ציהען. זיא וואורדען אפט פערבאננט, הינגעריכטעט, צו געלדשטראפען אונד לעזעגעלד פערארורטהיילט אונד אן דיאיעניגען פערקויפט אדר פערפפענדעט, רענען זיא געלד פארשטרעקטען. אויף איהרען קליידערן מוסטען זיא איממר איין שימפפליכעס אבצייכען טראגען. דאז איינקאממען, וועלכעס מאן פאן איהרעם רייכטהומע בעצאג, וואר זא גראס, דאס מאן צו דעססען פערוואלטונג איינע בעזאנדערע שטעללע ערריכטעטע וועלכע דיא שאצקאממר דער יהודים היס.

קעניג יאהאן בעפאהל (1210) 4970, אהנע ריקזיכט אויף דיא פארעכטע, וועלכע דיא יהודים, אים אנפאנגע זיינר רעגירונג, פאן איהם ערקויפטען, זיא אינסגעזאממט, מעננר אונד וייבר, זא לאנגע איינצוקערקערן אונד צו מארטערן ביז זיא 66000 מארק בעצאהלט העטטען. דאז לעזעגעלד, דאז מאן פאן איינעם רייכען יהודי אין בריסטאל פארדערטע, בעטרוג 10000 מארק זילבר; אונד אלז ער דיזע גראסע זוממע ניכט בעצאהלען וואללטע, ליס איהם דער קעניג אים געפענגניססע טעגליך איינען צאהן אויזרייסען. דער אונגליקליכע ערדולדעטע דיזע מארטר זיבען טאגע לאנג; אבר אם אכטען טאגע וויללינטע ער איין, צאהלטע דאז פערלאנגטע געלד, אונד וואורדע דאדורך צו גרונדע געריכטעט. אויך איין יהודי צו נארוויך, נאמענס יצחק, מוסטע צעהן טויזענד מארק בעצאהלען. איינינע געשיכטשרייבר, צום ביישפיל מאטטהיאז פאריז אונד מאקפער־

וועלכע דען יהודים פיל געלד שולדיג ווארען, אונד בעקאם בעפעהל, דאז קאסטעלל (שלאס) אנצוגרייפען. דען שעריף רייעטע יעראן דיזער בעפעהל, אונד, ער ווידערריף איהן, אונד דיא העהערן בירגערקלאססער פערוויגערטען אויך איהרן ביישטאנד; אללײן דא זיך דיא וואוטה דעס פעבעלס בלאס דורך מארד אונד רויב בעפרידיגען ליס, זא ווארדע דער אנגריף בעגאננען. אלז דיא יהודים זאהען, דאס זיא זיך ניכט לענגער האלטען קאננטען, אונד איהר אנערביטען, איהר לעבען מיט געלד צו ערקויפען, פערווארפען ווארדע, פאסטען זיא דען שרעקליכען ענטשלוס, זיך זעלבסט אומצובריגנגען. איינער דער טאללקיהנסטען שריא אין דער פערצווייפלונג: «בעססער, מוטהיג פיר דיא רעליגאן שטערבען, אלז אין דיא הענדע דער נוצרים פאללען!» דארויף שטעקטען זיא דיא טהירמע דעס שלאססעס אין בראנד, ערמארדעטען איהרע וויבער אונד קינדער, אונד בראכטען ענדליך זיך זעלבסט אום. זא פערלארען פינף הונדערט דערזעלבען דאז לעבען. איין ניגע וועניגע, דיא זיך אין האפפנונג פאן פערצייהונג ערגאבען, ווארדען פאן דעם פעבעל ערמארדעט.

גלייך נאך דיזעם שוידרהאפטען פארפאללע בעגאבען זיך דיא שולדנער דער יהודים נאך דער הויפטשטאדט, וואָ דיא שולדפערשרייבונגען אויפבעוואהרט ווארען, צוואנגען דען בעאמטען, איהנען דיא שיינע הער-אויזצוגעבען, אונד בעצאהלטען איהרע שולדען דאמיט, דאס זיא יענע מיט גראסער פייערליכקייט פערבראננטען. אויך דראנגען זיא אין דיא פערלאססנע הייזער, דיא דען יהודים געהערטען, איין, אונד פלינדערטען זיא. פאלל אונוויללען איבער דיזע פערלעצצונג זיינעס אנזעהענס בעפאהל דער קעניג דעם בישאפע פאן עלי, דער דאמאלס אבערריכטער דעם רייכס וואר, דיא שולדיגען שטרענג צו בעשטראפען. דיזער שריב דאז פארגעפאללענע דער ציגעללאזען וואוטה דעם פעבעלס צו, אונד בעגניגטע זיך מיט דער אבזעצצונג דעס אבערשעריפס אונד דעם קאממאנדאנטען פאן יארק קאסטלע אונד מיט איינער געלדשטראפע, מיט וועלכער דיא רייכסטען איינוואהנער דער שטאדט בעלעגט ווארדען. *

דיא גרויזאמען פערפאלגונגען, וועלכע דיא יהודים וועהרענד ריכארד'ס רעגירונג אויזשטעהען מוסטען, בעוואגען פילע דער רייכסטען, דאז רייך צו פערלאססען. דיא דאראויז ענטשטאנדענע פערמינדערונג דער איינקינפטע ווארדע זא עמפפינדליך געפיהלט, דאס יאהאן, דער ערסטע, נאך זיינער טהראנבעשטייגונג, (1199, 4959.) מאנכערלייא קונסטגריפפע ברויכטע, זיא ווידער צור ריקקעהר צו בעוועגען. ער געשטאנד

---

* מאנטהלי מאגאצין אונד בריטיש רעגיסטער. 1796, אנדערזאן 1. באנד זייטע 224. , מאקפערזאן 4. באנד זייטע 83.

ערטע דיא פערפאָלגונג ראָך רען גרעסטן טהייל דעם יאהרעס הינ=
דורך נאָך פאָרט. *

דיא יהודים מוסטן איינע נאָך הערטערע פערפאָלגונג אויז=
שטעהן, אלז ריכארד, דער ערסטע, אן דעם דריטטן קריגס=
צוגע נאך פאלעסטינא אנטהייל נאהם. זיא שאָסן דעם קעניג צו
דיזר אונטרנעהמונג גראָסע זוממן געלדעס פאָר; אבר הירמיט וואר
דאז פאָלק נאָך ניכט צופרידן, אונד דעססן אייפער געגן דיא יהודים
וואורדע דורך דיזען רעליגיאָנסקריג זעהר ערהעהעט. דיאיעניגן, דיא
זיך צום בלוטיגן קאמפפע געגן דיא זאראצענען ריסטעטן, העג=
טען דען וואהנגלויבן, עז זייא איינע פערדינסטליכע האנדלונג, דיא
יהודים צו ערמאָרדן, אונד איהרע רייכטהימר צו דיזעם פאָרהאבן צו
פערווענדן. אבשאָן דער קעניג בייא זיינר אברייזע דען בעפעהל
הינטרלים, מאן זאָללע זיא אין רוהע לאססן: זאָ וואר ער דאָך קוים
אויז דעם רייכע, אלז דיא פאָלקסוואוטה פאָן נייעם אויזבראך. מאן
ערמאָרדעטע פילע יהודים אין נאָרוויך, סטאמפאָרד אונד אן
אנדערן אָרטן, אונד בעמעכטיגטע זיך איהרעס אייגענטהומס. דיא
מערדער שיפפטן זיך זאָ שנעלל אלז מעגליך איין, אונד ענטפלאָהען
נאך ירושלים; אונד דים געשאה ניכט דעסהאלב, ראָס דיא אָבריג=
קייטן זיא פערהאפטן, אָדר איינע אונטרזוכונג איבר איהרע פערברעכן
אונד איהרע גרויזאמקייטן אנשטעללן וואָללטן.

איין נאָך שרעקליכר פאָרפאלל ערייגנעטע זיך צו יאָרק,
וואָ דער רייכטהום דער יהודים נייד ערדעגטע, אונד דען האס געגן
זיא פערמעהרטע. דער פעבעל ראָטטעטע זיך אין דיזר שטאדט צו=
זאממן, אן איהנען דיאזעלבע בארבארישע בעהאנדלונג צו פער=
איבן, וועלכע איהרע לאנדסלייטע אין לאָנדאָן אונד אן אנדערן
אָרטן ערדולדן מוסטן. היראויף וואנדעטן זיך דיא פאָרנעהמסטן יהודים
אן דען קאממאנדאנטן (בעפעהלסהאבר) פאָן יאָרק קאסטלע,
אונד בראכטן עז בייא איהם דאהין, דאס ער איהנען איינע פריי=
שטעטטע געוועהרטע. דער פלאץ וואר צו איהרער פערטהיידיגונג
שטארק גענוג; דא אבר איין פערדאכט ענטשטאנד, דער קאָממאנ=
דאנט, דער אָפט אין דיא שטאדט גינג, האבע איהרע פערניכטונג
מיט איהרן פיינדן פעראבּרעדעט: זאָ ליסן זיא איהן איינעס טאגעס
ניכט ווידער הינאיין. ער בעשווערטע זיך הידאיבר בייא דעם שעריף
(לאנדריכטר) אונד בייא דען הייפטערן דער אויפגעבראכטן פארטייא,
וועלכע

* האָלבערג ראזועלבסט. דיא געשיכטע דער יודען או' ז' זו',
ראזועלעסט זייטע 266 או' פ'. סדר הדורות דף ג'נ' ע'א.

געשיכטע דער יהודים

אֶדר דיא יהודים מיססן זעהר רייך געוועזען זיין; אלליין דיאזעלבן וואורדן, פאָן איהרער ערסטן נידרלאַססונג אין ענגלאַנד אן, אימממר אלז קראַנלעהנסלייטע בעטראַכטעט, דערען פערמעגן זיך דער רעגירענדע אָבערהערר נאָך וויללקיהר צואייגנען קאָננטע.

אלז ריכארד, דער ערסטע, (1189) 4949, דען טהראָן בעשטיג, איילטן פילע יהודים אויז דען ענטפערנטעסטן טהיילן ענגלאנדס נאך וועסטמינסטר, דיא קרענונג דעם קעניגס צו זעהען. דא אבר אין יענעם פינסטערן צייטאַלטר דער אַבערגלויבע הערשטע, דיא יהודים ווערן גרעסטענטהיילס העקסענמייסטר: זאָ געריטהן האף אונד פאָלק אויף דען לעכערליכן געדאנקן, זיא העטטען זיך פערשוואָרן, דען קעניג צו בעהעקסן. עז ערשין דאהער איין בעפעהל, איהרע געגענוואַרט בייא דער קרענונג צו פערהינדערן; אלליין איינע גראָסע מענגע דערזעלבן, דערן נייגירדע גרעסר אלז איהרע קלוגהייט וואַר, גלויבטן, זיא ווירדן אונטר דעם גראָסן הויפן ניכט בעמערקט ווערדן, אונד וואַגטן עז, זיך אין דיא אַבטייא איינצושלייכן. אלז מאַן זיא ענטדעקטע, פלאָהען זיא אין גראָסר בעשטירצונג; אבר דאז פאָלק זעצטע איהנען נאָך, אונד בראַכטע מעהרערע אום.

שנעלל פערברייטעטע זיך דורך דיא שטאַדט דאז גערִיכט, דער קעניג האַבע, צו עהרען דעם פעסטעס, בעפעהל צור ערמאָרדונג דער יהודים ערטהיילט; אונד איין זאָ וויללקאָממענער בעפעהל וואורדע זאָגלייך אן אַללן דענען פאָללצאָגן, וועלכע דעם פעבעל אין דיא הענדע פילן. ווער צו הויזע בליב, ליף עבען זאָ גראָסע געפאַהר. אויז רויבגיר אונד רעליגיאָנסאייפר בראַך דאז פאָלק אין דיא יידישן הייזר איין, פלינדערטע זיא, אונד ערמאָרדעטע איהרע אייגענטהימר. וואָ דיא יהודים איהרע טהירן פערראַממעלטן, אונד זיך מוטהיג פערטהיידיגטן, דאַ שטעקטע דער גראָסע הויפע דיא הייזר אין בראַנד, אונד באַהנטע זיך איינען וועג דורך דיא פלאַממן, זיינע רויבזוכט צו בעפרידיגן, אונד אַללע אַרטן פאָן אונרעכט צו פעראיבן. דיא ציגעללאָזיגקייט, וועלכע דיא אָבערסטע געוואַלט נור מיט מיהע אונטערדריקטע, בראַך וויטהענד אויז, אונד זעצטע אַללע געוואַלטטהעטיגקייטן פאָרט. אלז דיא בעוואָהנר דער איבריגן שטעדטע ענגלאַנדס דיא נידרמעצלונג דיזעס אונגליקליכן פאָלקס אין דער הויפטשטאַדט ערפוהרן, אַהמטן זיא דיזעס אַבשייליכן ביישפילע נאַך; אונד אָבשאָן דיא רעגירונג דען טאָג נאָך דער קרענונג איינען אויפרוף ערליס, דער וואוטה דעם פעבעלס איינהאַלט צו טהון: זאָ דויערטע

גען פיר דיא הייזער דער נוצרים ·

ווילהעלם, דער צווייטע אָדער רופוס (דער ראָטהע), דער 4847. (1087.), דען ענגלישען טהראָן בעשטיג אונד איין רעליגיעזור פירסט וואַר, בעגינסטיגטע דיא יהודים אין איינעם פאָרציגליכען גראַדע; אונד ערלויבטע איהנען ניכט אַלליין, זיך מיט זיינען בישעפען אין עפענטליכע שטרייטיגקייטען איבער דיא רעליגיאָן איינצולאַססען, זאָנדערן מונטערטע זיא זאָגאַר דאַצו אויף· ער ליס איינינע געלעהרטע גייסטליכע דער נוצרים אונד ראַבבינען קאָממען, אונד בעפאַהל איהנען, אין זיינער געגענוואַרט ערערטערונגען איבער דען וואַהרען גלויבען אַנצושטעללען. ער פערזיכערטע זיא, ער זייא פאָללקאָממען אונפאַרטייאיש צווישען איהנען, אונד ער וואָללע זיך צו דעם גלויבען בעקעננען, דער נאַך דען אונטערזוכונגען אויף אונערשיטטערליכען גרינדען צו בערוהען שיינע· היראויף פאַנד איינע עפענטליכע צוזאַממענקונפט דער פאָרציגליכסטען אָבערן אויף ביידען זייטען צו לאָנדאָן שטאַטט, וואָ דיא יהודים דען נוצרים מיט זאָלכעם נאַכדרוקקע צוזעצטען, דאַס דיא בישעפע אונד דיא גייסטליכען ניכט אָהנע בעזאָרגניססע וואַרען, וויא זיך דער שטרייט ענדיגען ווערדע. קיינע אַנדערע קלאַססע דעס פאָלקס בעזאַס דאַמאַלס הינרייכענדע קעננטניססע, עז מיט דען גייסטליכען אויפצונעהמען· דיא יהודים וואַרען איבערהויפט געגען דאַז ענדע דער רעגירונג ווילהעלמס, דעם ראָטהען, זעהר רייך אונד מעכטיג. *

היינריך, דער צווייטע, דער 4914. (1154.), דיא רעגירונג אַנטראַט, איזט פאָן מענכשריפטשטעללערן זעהר געטאַדעלט וואָרדען, וועיל ער דיא יהודים דולדעטע אונד בעשיצטע· דאַ זיא אונטער זיינער רעגירונג צאַהלרייך וואַרען, אונד בלאָס איינען טאָדטענאַקקר אין דער ציטי (שטאַדט) פאָן לאָנדאָן בעזאַסען; זאָ ערזוכטען זיא דען קעניג אום דיא איינרייםונג איינינער נייען טאָדטענעקקער. דיזע ביטטע וואורדע איהנען געוועהרט, אונד מאַן וויז איהנען פלעצצע צור בעערדיגונג איהרער טאָדטען אויסערהאַלב יעדער שטאַדט אַן, וואָרין זיא וואָהנטען. אים יאַהרע 4948. (1188.), טהאַט דאַז פאַרלעמענט (דער רייכסראַטה) צו נאָרטהאַמפטאָן דען פאָרשלאַג, פאָן איהנען 60000. פפונד אונד פאָן דען נוצרים 70000 פפונד צו דעם בעאַבזיכטיגטען קריגע צו פערלאַנגען. דאַז פאַרלעמענט מוס דאַהער זעהר טיראַנניש, אָדער

---

* הומע'ס געשיכטע פאָן ענגלאַנד · באַנד זייטע 189, חוואַלבערג זייטע 612.

געשיכטע דער יהודים

צוראַטטן, וועז זיא זיינעם בעפֿעהלע ניכט נאַכקעמן· דער יידישע פֿירסט
זכאי אונד אַנדערע גראָסע יהודים ערמאַהנטן דען אַל דויד אין איינעם
שרייבן, זיך צו ערגעבן, אונד דאַדורך ישראל׳ס אונגליק אַבצוווענדן*
אַבער דער בעטריגער וואַר ניכט געזאָננען, זיך פֿיר זיינע נאַציאָן צו אָפפֿערן,
אונד זעצטע זיינע גויקעלייא פֿאָרט. ענדליך בעוואָג זין = אַל = דין, קע=
ניג דער טירקען, אונד לעהנסמאַן דעס קעניגס פֿאָן פערזיען, דען
שוויגערפֿאַטער דעס אַל דויד דורך איינע גראָסע זוממע געלדעס, איהן
צו פֿערראַטהען. ער לוד איהן צו איינער מאַהלצייט איין, היעל איהם, אַלז
ער בערוישט וואַר, דען קאָפף אַב, אונד איבערשיקטע דענזעלבן דעם קע=
ניג פֿאָן פערזיען. דער קעניג וואָללטע נון, דאַס מאַן איהם אַללע אַנ=
העננער דעס בעטריגערס איבערליפֿערן זאָללטע; דאַ דיזעס אַבער, וועגען
איהרער אונגעהייערן מענגע, אונמעגליך וואַר: זאָ מוסטן דיא פערזישען
יהודים איינע גראָסע געלדשטראַפֿע ערליידען.*

צו וועלכער צייט זיך דיא יהודים צוערסט אין ענגלאַנד אַנזידעל=
טען, איזט שווער צו בעשטיממען; אַבער עז שיינט, דאַס זיך שאָן פֿילע
דערזעלבן פֿאָר דער עראָבערונג דיזעס לאַנדעס דורך ווילהעלם, דען
ערסטן, דאַזעלבסט נידערליסען. זיא וואורדן אום דאַז יאַהר (1010.
4770), אויז דיזעם רייכע פֿערבאַננט. קעניג ווילהעלם, דער ערסטע,
דער עראָבערער גענאַננט, בראַכטע אום דאַז יאַהר (1075. 4835)
איינע מענגע דערזעלבן פֿאָן רואַן אין דער נאָרמאַנדיא, פֿיר איינע
בעשטיממטע זוממע געלדעס, דיא זיא איהם צאַהלטן, ווידער מיט נאָך ענג=
לאַנד. ער וויז איהנען איינען פלאַץ צו וואָהנונגען אַן, אונד ערלויבטע איה=
נען, האַנדעל צו טרייבן· אויז איינעם אַלטן געזעצע ערגיבט זיך, דאַס זיא
בלאָסע לעהנסלייטע דעס קעניגס וואַרען, אונד ניכט אָהנע זיינע איינוויל=
ליגונג איבער איהרע פערזאָנען אָדער איהר פֿערמעגן פֿערפֿיגן קאָננטן.

וועהרענד דער צייטן דעס לעהענוועזענס שיינען דיא יהודים דער
רייכסטע, געבילדעטסטע אונד געלעהרטעסטע טהייל דער לאַיען (וועלט=
ליבען לייטע) געוועזען צו זיין. זיא וואַרען דיא איינציגען באַנקיערס (וועכס=
לער) דער דאַמאַליגען צייט. זיא בעטריבן דען אויזוועַרטיגען האַנדעל, זאָ
גוט עז זיך דאַמאַלס טהון ליס, אונד בעזוכטן אָפֿט דען געבילדעטן זידען פֿאָן
איוראָפאַ. זיא מאַכטן דיא מייסטן גאָלדענען אונד זילבערנען פֿערצירונ=
גען

---

* שבט יהודה דף כ״ה וכו׳, מספות של רבי בנימן צר מ״ם וכו׳,
צמח דוד חלק ראשון דף כ״ד ע״ב, סדר הדורות דף נ״ג ע״א וכ׳ דף
נ״ד ע״א ודף נ״ה ע״א· האַלבערג דאַזועלבסט, זייטע ·604, אַ׳
פ׳. דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ ון׳ זייטע ·251, או׳ פ׳.

איינינע צייט דאַראויף גאַב זיך איין יהוד יענזייטס דעם אייפראַטס
פיר משיח אויז, אונד צאָג איינע אונגעהייערע מענגע פאָלקס אַן זיך;
ער גרינדעטע זיין פאָרגעבן דאַראויף, דאַס ער אין איינער איינציגען, נאַכט,
אויף איינע וואונדרבאַרע וויזע, פאָן איינעם האַרטנעקקיגען אויזזאַצצע גע=
היילט וואָרדן זייא. דיא יידישען געלעהרטן איבערצייגטן יעדאָך זיינע אַנ=
העננער באַלד, דאַס דיס פאָרגעבליכע וואונדער קיין הינרייכענדער בעוויין
פאָן זיינער זענדונג זייא, אונד דאַז פאָלק שעמטע זיך זיינער אונוויססענ=
הייט. זאָ שנעלל אַבער דיזער אויפרוהר געדעמפפט וואורדע, זאָ פעראַנ=
לאַססטע ער דאָך אין יענעם לאַנדע איינע נייע, העפטיגע פערפאָלגונג געגען
דיא יהודים, וואָדורך צעהן טויזענד דערזעלבן געצוואונגען וואורדן, איה=
רער רעליגיאָן צו ענטזאַגען.

דער בעריהמטעסטע אונטער אַללען בעטריגערן, וועלכע אין דיזעם
צייטרוימע אויפטראַטן, וואַר דוד אַל רואי אָדער אַל דויד. ער וואַר
אין דער שטאַדט אָמאַריאַ (עמאַריה) געבאָרען, וועלכע אונגעפעהר פינף
אונד צוואַנציג טויזענד יהודים ענטהילט, דיא דעם קעניג פאָן פערזיען
שטייער ענטריכטעטען. אים יאהר 4895. (1335.), נאַהם ער דען
נאַמען דעם משיח אַן, אונד דאַ ער איין מאַן פאָן גראָססער געלעהרזאַמקייט
אונד אין אַללען בעטרוגסקינסטן זעהר בעוואַנדערט וואַר, זאָ געוואַן ער פילע
אַנהעננער. ער לייטעטע דאַז פאָלק דורך זיינע פאָרגעבליכען וואונדער אירדע,
אונד בערעדעטע דיא יהודים, דיא דאַז געבירגע האַפטהאָן (חפתון)
בעוואָהנטן, דאַס זיא פיר איהן דיא וואַפפען ערגריפפען. דער קעניג פאָן
פערזיען, דער איבער דיא רייסענד שנעללען פאָרטשריטטע דער אויפ=
ריהרער אין אונרוהע געריטה, בעפאַהל דעם בעטריגער, אַן דען האָף צו קאָמ=
מען, אונד פערשפראַך איהם, דאַס וועןן ער בעוויזען קעננע, דאַס ער משיח
זייא, ער איהן אַלז איינען פאָם הימסעל געזאַנדטן קעניג אַנערקעננען וואָל=
לע. אַל דויד געהאָרכטע, ווידער אַללע ערוואַרטונג. דער אויפפאָרדע=
רונג, אונד פערזיכערטע דען קעניג, דאַס ערווירקליך משיח זייא. דער
מאָנאַרך בעפאַהל, איהן אַינס געפענגנים צו ווערפען, ביז ער זיינע זענדונג
דאַדורך בעוויזע, דאַס ער זיך דורך איין וואונדר בעפרייע. ער ענטקאַם גליק=
ליך, אונד דיא קריגר, דיא איהם נאַכגעשיקט וואורדן, קאָננטען איהן ניכט
איינהאָלען. היראויף ליס דער קעניג איינען בעפעהל אַן דיא פאָרנעהמסטען
פערזישען יהודים ערגעהן, דען אַל דויד דער אָבריגקייט צו איבערליפערן,
אונד דראָהטע צוגלייך, דיא גאַנצע יידישע נאַציאָן אין זיינעם רייכע אויז=
צוראָטטן

(מאַרזעלליע). האָלבערג דאַזעלבסט זייטע 603, אונד 604,
דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', זייטע 250, אונד 251.

געשביכטע דער יהודים

אים יאהר (4917, 1157.), טראט אין שפאניען איין אנדערער פאלשער משיח אויף, אונד עררעגטע איינע אללגעמיינע פערפאלגונג דער יהודים אין דיזעם רייכע. ער וואר צו קארדאווא געבארען, אונד ווארדע אין זיינעם בעטרוגע פאן איינעם גראסן יודישען געלעהרטען אין דיזער שטאדט אונטערשטיטצט, דער קורץ צופאר איין בוך שריב, דיא נאהע אנקונפט דעס משיח דורך דיא קאנסטעללאציאן (דען שטאנד דער געשטירנע געגען איינאנדער) צו בעווייזען. דיא מעהרהייט דער פערשטענדיגסטען יהודים בעטראכטעטע איהן צוואר אלז איינען וואהנזינניגען; אבער דער גראססע הויפע דעס פערבלענדעטען פאלקעס גלויבטע אן איהן, אונד פילע ווארדען איין אפפער איהרער בלינדען לייכטגלויביגקייט.

צעהן יאהרע דאראויף גאב זיך אים קעניגרייך פעץ אין אפריקא איין אנדערער בעטריגער פיר משיח אויז, אונד צאג דען יהודים, וועלכע אין דיזעם לאנדע צערשטרייעט לעבטען, איינע הארטע פערפאלגונג צו.

אין דעמזעלבען יאהרע גאב איין אראבישער יהודי פאר, ער זייא פאן משיח אבגעשיקט, איהם דיא יהודים ענטגעגען צו פיהרען. ער בעהויפטעטע, וואונדער צו טהון, אונד געוואן פילע אנהענגער פאן יהודים אונד אראבערן. ער ווארדע אבער נאך איינעם יאהרע ערגריפפען, אונד מאן בראכטע איהן פאר דען אראבישען קעניג. דער מאנארך פראגטע איהן, וואס איהן צו דיזער אונטערנעהמונג בעוואגען האבע, אונד ער אנטווארטעטע קעק, ער האבע דיס אללעס אויף דען בעפעהל גאטטעס געטהאן. דער קעניג פראגטע ווייטער, דורך וואס פיר וואונדער ער זיינע זענדונג בעווייזן וואללע? «לאססט מיר דען קאפף אבהויען, פערזעטצטע ער, אונד איך ווערדע אונפערציגליך ווידער אינס לעבען צוריקקעהרען.» דיס וואר איין קונסטגריף, איינער הערטערן אונד שימפפליכערן טאדעסשטראפע צו ענטגעהען. דער מאנארך נאהם איהן ביים ווארטע, אונד פערשפראך, איהם צו גלויבען, וועון ער זיינע פערהייסונג ערפיללטע. נאך זיינער הינריכטונג טרעסטעטען זיך זיינע געטיישטען אנהענגער מיט דער פאלשען האפפנונג, דאס ער, אב ער שאן ניכט גלייך ווידער פאן דען טאדטען אויפערשטאנד, אין דער פאלגע ערשיינען אונד איהרע ערווארטונגען ערפיללען ווערדע; אבער זיא מוסטען ענדליך דיזען טהעריכטען געדאנקען אויפגעבען, אונד ווארדען פיר איהרע בלינדע לייכטגלויביגקייט מיט איינער גראסען געלדשטראפע בעלעגט. *

איניגע

בערג דאזעלבסט, זייטע 600, או' פ'. יארטין'ס בעמערקונגען, 2 באנד זייטע 304.

* שבט יהודה כ"ו ע"א, אגרת הרמב"ם אל חכמי מרשילא

דיא יהודים אין פּאָרטוגאַל, דורך דאַזלעהררייכע ביישפּיל זיינר וויזהייט אונד זיינר טוגענד, צו איינעם מעסיגן אונד בעשיידענען לעבענסוואַנדל, אונד זאַה זעהר דאָראויף, דאַס זיא ניכטס בעגעהן דורפטן, וואָ דורך זיא דיא פּאָרטוגיזען ערצירנען, אונד דען שוץ פֿערלירן קאַננטן, דען זיא דאַמאַלס אין דיזעם לאַנדע גענאָסן. דיזר גראָסע מאַן פֿיל אין איינר שלאַכט געגן דיא זאַראַצענען.

אין דיזעם צייטרוימע טראַטן אויך איינגע בעטריגער אויף, וועלכע זיך פֿיר משיח אויזגאַבן, אונד איינען אָנהאַנג ערהילטן·

דער ערסטע דערזעלבן ליס זיך אין פֿראַנקרייך אים יאַהר 4897· (1137·), זעהען, אונד בעוואָג זיינע אַנהענגער, אונגעזעצמעזיגע פֿערזאַמלונגען צו האַלטן. וועגען דיזער בעוועגונג אונטר דען יהודים ליס דער קעניג פֿאָן פֿראַנקרייך, לודוויג דער זיבענטע, מעהרערע זינאַגאָגען נידער־רייסן; ענדליך אַבער ווארדע דער בעטריגער אונד איינע גראָסע אַנצאַהל זיינר אַנהענגער געפֿאַנגן גענאָממען אונד הינגעריכטעט·

אום דיזע צייט ווארדן אויך דיא פּערזער פֿאָן איינעם יהודי בעאונרוהיגט, דער זיך פֿיר משיח אויזגאַב, אונד איין פֿורכטבאַרעס קריגסהעער אויז לויטר יהודים צוזאַממענצאָג· דער פּערזישע מאָנאַרך הילט דיא יהודים אין זיינעם רייכע אַן, דען אויפֿריהרער צו ערמאַהנען, דיא וואַפֿפֿען נידערצולעגען. זיא געהאָרכטן דעם קעניגליכען בעפֿעהלע; אַבער אַללעס צורעדן וואַר היר פֿערגעבליך· מאַן גאַב דעם פֿאָרגעבליכען משיח צו פֿערשטעהען, דאַס ער זיין הייליגעס אַמט דורך וואונדערווערקע בעווייזען זאָללטע; אַלליין ער ערווידערטע, דער אויזגאַנג דער אונטערנעהמונג ווערדע פֿאָן זיינעם אַמטע צייגען· ענדליך ליס ער זיך דאָך פֿאָן איינינגען ווייבערן בעוועגען, דיא איהם איהרע קליינען קינדער בראַכטן, אונד דאַבייא זאַגטן, דאַס ער דען טאָד דיזער אונשולדיגן פֿעראורזאַכען ווירדע, ווען ער אין זיינעם פֿאָרהאַבן בעהאַרטע· ער ערבאָט זיך אַלזאָ צו איינעם פֿערגלייכע אונטער דער בעדינגונג, דאַס דער קעניג זיינע טרופּפּען בעצאַהלען אונד איהם דיא פֿרייהייט געשטאַטטן מעגע, דיאזעלבן וויכער אַבצופֿיהרן. דער קעניג ליס זיך, צור אַללגעמיינען פֿערוואונדערונג, דיזע בעדינגונגען געפֿאַללען· דיא קריגסקאָסטן, דיא דער פֿאַלשע משיח פֿערלאַנגטע, ווארדן בעצאַהלט, אונד זיינע קריגער ערהילטן איהרע ענטלאַססונג· אַלז אַבער דער קעניג אויסער געפֿאַהר וואַר, מוסטן איהם דיא יהודים דאַז בעצאַהלטע געלד ווידער ערזעצען, אונד ער ליס דען בעטריגער הינריכטן· * אים

○ שלשלת קבלה דף ג"ה ע"א· שבט יהודה דף כ"ו ע"א וב'. האל=

בינע, רבינו יצחק, זאָהן דעם רבי שמואל (ר"י הזקן). דיזר גראָסע געלעהרטע פֿיהרטע דען פֿאָרזיץ בייא איינר געזעללשאַפֿט פֿאָן זעכציג געלעהרטן ראַבבינען, וועלכע מיט פֿלייס אונד טיפֿזין דיא ראַבבינישן שריפֿטן שטודירטן, אונד אורהעבר דער גרינדליכן אונטרזוכונגן איבר דען תלמוד זינר, דיא מאַן תוספות (צוזעצצע) נעננט. דיזע תלומודיסטן הייסן דאַהער: בעלי תוספות (פֿערפֿאַססר דער צוזעצצע). דער גענאַננטע רבינו יצחק שטאַרב אים יאַהר (1175) 4935.

הירהער געהערט אויך דיא טאָכטר דעס פֿירסטן רבי שמואל אין באַגדאַד, דיא, נאַך דעם בעריכטע דעס אָבען גענאַננטן רב' פתחיה אויז רעגענסבורג, * אין דער הייליגן שריפֿט אונד אים תלמוד זעהר בעוואַנדערט וואַר, דיזע געלעהרטע יונגפֿרויא הילט אום דאַז יאַהר (1198) 4998 עפֿפֿענטליכע פֿאָרלעזונגן דורך איהרע פֿענסטערגיטטר, דאַס זיא איהרע שילער הערן, אַבר ניכט זעהען קאָננטן. * *

עז לעבטן דאַמאַלס ניכט נור בעריהמטע געלעהרטע, זאָנדערן אויך גראָסע פֿעלדהעררען אונד שטאַאַטסמעננער אונטר דען יהודים. אַנדערע ערוואַרבן זיך אַן דער שפּיצצע דער קריגסהעערע גראָסען רוהם. זאָ צייכנעטע זיך דער פּאָרטוגיזישע יהודי, דאָן שלמה, זאָהן דעס דאָן יוסף אַבן יחייא, ניכט אַלליין אַלז טיפֿרעןקענדר וועלטווייזר, זאָנדערן אויך אַלז טאַפּפֿרער אונד ערפֿאַהרנער פֿעלדהעררר זעהר אויז. דורך זיינע זעלטענען קריגערישן פֿעהיגקייטן ערהאָב ער זיך אים יאַהרע (1190) 4950 צור ווירדע איינעס פֿעלדציגמייסטערס, אונד ערפֿילללטע דיא פּפֿליכטן זיינעס אַמטעס מיט זאָ פֿיל טרייע אונד געשיקליכקייט, דאַס איהם דער קעניג פֿאָן פּאָרטוגאַלל, זאַנכעס, דער ערסטע, באַלד דען בעפֿהל איבר דאַז גאַנצע פּאָרטוגיזישע העער איבערטרוג. זיינע טאַפּפֿערקייט אונד זיינע זיגע ערדעגטן דיא אייפֿערזוכט אונד דען נייד דער גראָסן דעס לאַנדעס געגן איהן; אַבר ער זיגטע איבר אַללע זיינע פֿיינדע דורך זיינע אויסעראָרדענטליכע מעסיגונג אונד דעמוטה. בעזאָנדערס מאַכטע ער זיך אום זיינע נאַציאָן האָכפֿערדינט. ער ערמונטערטע

דיא

* זיהע סבוב הרב רבי פתחיה מרעגנשפורג.

* * ספר קבלה להראב"ד דף י"ג ודף אחרון, שבט יהודה דף ג' ע"א, סדר הדורות דף נ"ב ע"ב וגו'. האָלבערג דאָזעלבסט, זייטע 596. אונד 599, דיא געשיכטע דער יהודים או' ז' וו', דאָזעלבסט זייטע 246, או' פ'.

יצחק קמחי, וואר איין גראסר געלעהרטער, אונד שריב מעהרערע ווערקע, דיא זיינען רוהם גרינדעטען. זיין זאהן, רבי דוד קמחי (רד"ק), איינער דער אייפריגסטן פערטהיידיגער דעם רמ"בם, בליהטע אום דאז יאהר (1190,) 4950 אין שפאניען. דיזער בעריהמטע מאן איבערטראף זיינען פאטער ווייט אן געלעהרזאמקייט. זיינע שריפטען שטאנדען ביי זיינער נאציאן אין זא גראסעם אנזעהען, דאס מאן פיר אונמעגליך הילט, דאז עז יעמאנד, אהנע דיאזעלבן צו שטודירן, צו איינר אויזצייכנונג אין דער קענטניס דער הייליגען שריפט בריגגען קעננע. ער שריב איינע שפראכלעהרע אונד איין ווערטערבוך דער העברעאישען שפראכע (ספר מכלול אונד ספר שרשים), וואדורך ער זיך, אלז איינער דער גרעסטן העברעאישען גראממאטיקער, אויזצייכנעטע. אויך פערפאסטע ער גייסטפאללע אונד גרינדליכע ערקלערונגען איבער דיא הייליגע שריפט. זיין ברודער, רבי משה קמחי, וואר עבענפאללס איין אויזגעצייכנעטר געלעהרטר, אונד שריב מעהרערע בעריהמטע ווערקע.

דער געלעהרטע אונד פראממע רבי אברהם בן דיאור הלוי (ראב"ד הראשון), איין אייפריגער געגנער דער קאראיטען (קראים), בליהטע אום דאז יאהר (1161,) 4921, אין שפאניען. ער שריב ספר הקבלה, דברי מלכי בית שני אונד אנדערע בעריהמטע שריפטען. דער קעניג פאן שפאניען ליס איהן (1180,) 4940, הינריכטן, וויל ער דיא רעליגיאן דער נוצרים ניכט אננעהמען וואללטע.

דער גראסע געלעהרטע אונד דיכטר רבי יהודה, זאהן דעם רבי שמואל הלוי, לעבטע אום דאז יאהר (1140) 4900. ער שריב דיא אבען ערוועהנטע בעריהמטע שטרייטשריפט איבר דיא רעליגיאן (ספר הכוזרי), אונד פערפאסטע פילע טרעפפליכע געדיכטע אין העברעאישער שפראכע.

צו דיזער צייט לעבטן אויך דיא גראסען געלעהרטן אונד דיכטר, רבי יוסף הדיין, זאהן דעם רבי יעקב בן סהל, אונד רבי יהודה, זאהן דעם רבי שלמה אל חריזי, לעצטערער שריב נעבסט אנדערן שריפטן אויך דאז שענע ספר תחכמוני, ועלכעס איינע העברעאישע איבערזעצזונג איינעס אראבישען ווערקעס פאן רבי איתיאל העירירי איזט. דיא בעריהמטן שטערנקונדיגען, רבי אברהם, זאהן דעם רבי חייא הלוי, אונד רבי אברהם הנשיא, בליהטן עבענפאללס אין דיזעם צייטרוימע.

דאמאלס לעבטע אויך אין פראנקרייך דער בעריהמטע ראב־

געשיכטע דער יהודים

(1232) 4992. *

רבינו שלמה ירחי (רש"י), זאָהן דעם רבי יצחק, ווירד אונטער דיא בעריהמטעסטן ראַבבינען דיזעס צייטרויםעס געצעהלט. ער וואַר (1029) 4789 צו טראָיעס (טראָאַ) אין דער שאַמפּאַניע אין פֿראַנקרייך געבאָרן, אונד גענאָם דען אונטערריכט דער אָבען גענאַנטען גראָסן געלעהרטן, רבי יעקב, זאָהן דעם רבי יקיר, רבי שלמה, זאָהן דעם רבי יהודה בן גבירול, אונד רבי משה הדרשן. אַלז ער זיך איינע גראָסע מאַססע ראַבביניש געלעהרזאַמקייט ערוואָרבן האַטטע, מאַכטע ער איינע רייזע דורך דייטשלאַנד, איטאַליען, גריכענלאַנד, פּאַלעסטינאַ אונד עגיפּטן. אויז עגיפּטן רייזטע ער נאַך פּערזיען, נאַך דער טאַרטאַריא אונד נאַך מאָסקוואַ, אונד פֿאָן דאַ קעהרטע ער אין זיין פֿאַטערלאַנד צוריק. אויף זיינן וייטן רייזן בעזוכטע ער אַללע יידישן האָכשולן, אונד אונטערזוכטע מיט דען לעהרערן אַן דענזעלבן יעדן איהם פֿאָרגעלעגטן געגענשטאַנד מיט דעם טיפֿזיננע אונד דער וויטאוספֿאַססענדן געלעהרזאַמקייט, דיא איהן אויזצייכנען. ער וואַר אין דער אַרצנייאַקונדע, נאַטורלעהרע אונד שטערנקונדע וואָהל בעוואַנדערט, אונד פֿערשטאַנד, נעבסט דעם העברעאישן, פֿערשידנע אַנדערע שפּראַכן גרינדליך. ער שריב טרעפֿפֿליכע ערקלערונגן איבר דיא הייליגע שריפט אונד איבר דען תלמוד, אונד ווירד דאַהער פרשנדתה (מפרש הדת, ערקלערער דעם געזעצעס) גענאַננט. דיזר גראָסע מאַן שטאַרב אין טראָאַ (1105) 4865, אים זעכס אונד זיבציגסטן יאַהרע זיינעם אַלטערס. * *

דיא פֿאַמיליע קמחי צייכנעטע זיך אין דען יאַהרביכערן דער יידישען געלעהרזאַמקייט זעהר אויז. רבי יוסף, זאָהן דעם רבי

יצחק

---

* שבט יהודה דף כ"ה ע"א, סדר הדורות דף נ"ר ע"א וכ', אגרות רבי דוד קמחי (רד"ק), רבי יהודה הרופא בן רבי יוסף בן אַלפֿאַכר, רבי משה בן רבי נחמן (רמ"בן) ואחרים. האָלבערג ראַזועלבסט, זייטע 596. או' פֿ'. דיא געשיכטע דער יורן או' ז' וו', דאַזועלבסט זייטע 242. או' פֿ'.

* * רבי גדליה אַבן יחייא זאַגט אין שלשלת קבלה (דף מ"ח ומ"ט), רש"י האַבע אין דען צייטן דעם רמב"ם געלעבט, אונד זייא אין איינעם אַלטער פֿאַן 64. יאַהרן געשטאָרבן. דיזע מיינונג נעהמן אויך אַנדערע געלעהרטע אַן, אונד בעהויפּטן, רש"י האַבע אין עגיפּטן איינע אונטעררעדונג מיט רמב"ם געהאַבט, אונד זייא (1180) 4940, אין איינעם אַלטער פֿאָן 75. יאַהרן געשטאָרבן. זיהע סדר הדורות דף נ"א ע"ב ונ"ב ע"א וכ', דיא געשיכטע דער יהודים, דאַזועלבסט זייטע 245. אונד 246.

נייאקונדע מאַכטע איהן דער זולטאַן פאָן עגיפטן צו זיינעם לייבאַרצטע, אונד
ער בענוצטע זיינען גראָסען איינפלוס אַם האָפע צום שוצצע זיינער נאַציאָן. ער
שטיפטעטע אויך איינע יידישע האָכשולע, אונד בעקאם פילע שילר אויז אונ=
טערעגיפטען, זיריען אונד פאַלעסטינאַ אַבער דיזע ווארדן באַלד
ווידער דורך דיא העפטיגע פערפאָלגונג צערשטרייעט, וועלכע דאַמאַלס געגען
דיא מאָרגענלענדישן יהודים ערדעגט ווארדע. דיזר גראָסע מאַן שטאַרב אין
עגיפטען (4964, (1204 אים זיבציגסטן יאַהרע זיינעם אַלטערס,
אונד ווארדע, אויף זיין פערלאַנגן, צו טיבעריאַס (טבריא) אים היי=
ליגען לאַנדע בעגראַבען.

רבינו משה הינטערליס איינע מענגע בעריהמטר שריפטען אין דער
וועלטווייזהייט, אַרצנייאקונדע אונד אַנדערן וויססענשאַפטן. זיינע ערקלע=
רונגען איבער דיא משנה (פירוש המשנה), דיא ער אין אַראַבישר שפראַ=
כע שריב, אונד זיין יידישס געזעצבוך (משנה תורה, יד החזקה), וועלבעס
ער אין איינר ריינען אונד שענען העברעאישן שרייבאַרט אַבפאַסטע, בעאור=
קונדען זיינע אונאיבערטרעפפבאַרע ראַבביניישע געלעהרזאמקייט אונד זיינען
אייזערנן פלייס; אונד אין זיינעם געלעהרטן ווערקע: מורה נבוכים
(לעהרר דער איררענדן), וועלכעס ער אים אַראַבישן פערפאַסטע, צייגט ער
זיך, אַלז שאַרפזינניגר אויזלעגר דער הייליגן שריפט אונד אַלז טיפדענקענדר
וועלטווייזר, גלייך גראָס.

דיא שריפטן דעס מאַימאָנידס צאָגען איהם אויך פילע פיינדע צו.
דער ראַבבינע רבי שלמה, זאָהן דעס רבי אברהם, דער דאַמאַלס
פאָרשטעהר דער זינאַגאָגע אין מאָנטפעלליער וואַר, בערעדעטע דיא
געלעהרטן, דיא אונטר איהם שטודירטן, עז זייען אים מורה נבוכים אונד
אים ספר המדע (דער ערסטן אַבטהיילונג דעס יד החזקה) שעדליכע
אונד רעליגיאָנסווידריגע מיינונגען פאָרגעטראַגן. זיאווידערזעצטן זיך דאַ=
הער פילען לעהרען דעס מאַימאָנידעס, אונד זוכטן, זיינען נאַמן אין
איבעלן רוף צו ברינגען. זיא פערבראַננטן דיא געגאַננטן ביכער, אונד טהאַ=
טן דיאיענינען אין דען באַן, דיא זיא לאַזן. מאַימאָנידעס האַטטע,
זייטער וייטס, איינע מענגע געלעהרטר אונד מעכטיגער אַנהענגער. דיא ראַב=
בינען דער האָכשולע צו נאַרבאָננע אונד אַנדערער האָכשולן, דיא דען
גראָסן רבי דוד קמחי אַן איהרר שפיצצע האַטטן, באָטען איהרע גאַנ=
צע געלעהרזאַמקייט אונד מאַכט צו זיינר פערטהיידיגונג אויף, אונד
טהאַטן דיא לעהרער אין מאָנטפעלליער אין דען באַן. דיזר העפטיגע
שטרייט, דער דיא געשיקליכקייט דער געלעהרטן ביידר פאַרטייען צור
אונטרזוכונג אויפפאָרדערטע, דויערטע זעהר לאַנגע, אונד ענדעטע ערסט

(1232)

געשיכטע דער יהודים

וויקעלט. זיינע וויזוהייט אונד זיינע טוגענדן וואַרן זאָ בעוואונדערנס־ווירדיג, דאַס דער גראָסע רבינו משה בר מיימון, דער זיינען רוהם איבר אַללעס ערהעבט, איהן מיט אברהם אבינו ע״ה פֿערגלייכט. * ער שטאַרב (1174) 4934 צו קאַלאַהאָראַ אין שפּאַניען (נאַך איינינגן אויף דער אינזעל רהאָדוס), אין איינעם אַלטער פֿאָן 75 יאַהרען. **

איינר דער גרעסטן געלעהרטן אונד דער בעריהמטעסטע דער ראַבבינען דיזעס צייטאַלטערס וואַר רבינו משה, זאָהן דעם רבי מיימון. געוועהנליך ווירד ער אויך רמב״ם אונד, נאַך זיינעם פֿאַטער, «מאַימאָנידעס» גענאַננט. ער וואַר (1134) 4894 צו קאָרדאָוואַ אין שפּאַניען פֿאָן איינר בעריהמטן פֿאַמיליע געבאָרן, אונד שטאַממטע פֿאָן דעם קעניגע דוד אַב. זיין פֿאַטער, דער גראָסע ראַבבינישע געלעהרזאַמקייט בעזאַס, פֿערוואַלטעטע, וויא זיינע איברינגן פֿאָרפֿאַהרן, דאַז אַמט איינעם ריכטערס (דיין) איבר דיא יהודים אין קאָרדאָוואַ, אונד דיזע ווירדע וואַרד אין זיינעם געשלעכטע שטעטס פֿאָן דעם פֿאַטער אויף דען זאָהן פֿאָרטגעפּפֿלאַנצט. ער גענאָס בייא זעהר גראָסן מעננערן אונטרריכט, אונד אַווערראָעס, דער בעריהמטע אַראַבישע וועלטווייזע, וואַר איינר זיינר לעהרער. אים תלמוד בעזאַס ער איינע ערשטוינליכע געלעהרזאַמקייט. ער וואַר ניכט נור מייסטר אין פֿערשידענען מאָרגענלענדישן שפּראַכן, זאָנדערן פֿערשטאַנד אויך דיא גריכישע שפּראַכע גרינדליך, אונד לאַז דיא ווערקע דער גריכישן וועלטווייזן, דיא ער הייפֿיג אַנפֿיהרט. ער ערגרינדעטע פֿילע וויססענשאַפֿטן, אונד צייכנעטע זיך בעזאָנדערס, אַלז גראָסר אַרצט, אויז. זיין רוהם ערשטיג איינען זאָ האָהען גראַד, דאַס ער «דיא עהרע דעם מאָרגענ־ אונד דאַז ליכט דעס אַבענדלאַנדעס» גענאַננט וואורדע.

אַלז רבינו משה זיינען אויפֿענטהאַלט אין שפּאַניען, וועגע דער פֿערפֿאָלגונגן, דיא זיינע נאַציאָן דאַמאַלס און דיזעם לאַנד ערליטט, אונ־ יכר אונד געפֿעהרליך פֿאַנד, בעגאַב ער זיך נאַך עגיפּטן, אונד ליס זיך אין קאַהיראַ (קייראָ) נידר. וועגן זיינר אונגעמיינן קעננטניססע אין דער אַרצ־ נייאקונדע

---

* (רבי אברהם אַבן עזרא) היה כמו אברהם אבינו ע״ה ברוח וגו׳. אגרת הרמב״ם אל בנו רבי אברהם.

** סדר הדורות דף נ״ב ע״ב, נ״ג ע״א, נ״ה ע״א וב׳. האָלבערג דאַ־ זעלבסט, זייטע 595, אונד 596, דיא געשיכטע דער יורן או׳ ג׳ ו׳, זייטע 241, אונד 242,

ערשאַבערער, ברינגט אײנע גראָסע אַנצאַהל דערזעלבן מיט נאַך דיזעם רײכע. זיא װערדן פֿאָן װילהעלם רופֿוס בעגינסטיגט. הײנריך, דער צװײטע, רײמט איהנען אײנען נײען טאָרטענאַקקער (בית הקברות) אין לאָנדאָן אײן. בײא דער קרענונג ריכאַרדס, דעם ערסטן, װערדן זיא ערמאָרדעט. איהרע לײדן דורך דיא נאַך פּאַלעסטינאַ ציהענדן קריגר דער נוצרים. גרױזאַמע אונטערדריקקונג דערזעלבן אונטער דעם קעניג יאָהאַן. זיא װערדן אױך פֿאָן הײנריך, דעם דריטטען, בעדריקט. פֿאָן עדואַרד, דעם ערסטן, װערדן זיא אױז ענגלאַנד פֿערטריבן.

װעהרענד דיזעם צײטרױמעס ערשינען פֿילע בעריהמטע ראַבבינען, דערען געלעהרזאַמקײט איהרער נאַציאָן עהרע מאַכטע, אונד דערען שריפֿטן דיא ערקלערונג דער הײליגן שריפֿט זעהר ערלײכטערטן.

רבי נתן, זאָהן דעם רבי יחיאל, געװעהנליך «רבי נתן בעל הערוך (פֿערפֿאַססער דעם ערוך)» גענאַננט, װירד אונטער דיא גראָסן מעננער זײנער נאַציאָן געצעהלט. ער שריב דאַז בעריהמטע װערק «ערוך», װאָרין ער אַללע אױזדריקקע אים תלמוד זאָ װײטלײפֿיג ערקלערטע, דאַס ער דען געגענשטאַנד ערשעפּפֿטע. אַללע, דיא נאַך איהם זיך דיזער אַרבײט אונטערצאָגן, מוסטן איהן אַללענטהאַלבן אױזשרײבען. דיזער גרונדגעלעהרטע מאַן װאַר אײן שילער דעם אַבען ערװעהנטן רבי משה הדרשן. ער װאַר פֿאָרשטעהר דער יידישן האָכשולע אין ראָם, אונד שטאַרב אין דיזער שטאַדט (1106) 4866.

אײנער דער גרעסטן מעננער זײנער נאַציאָן אונד זײנער צײט װאַר רבי אברהם, זאָהן דעם רבי מאיר בן עזרא, געװעהנליך אױך אבן עזרא גענאַננט. דיזער װײזע, גראָסע אונד בעװאונדערנסװירדיגע לעהרער דער יהודים װאַר צו טאָלעדאָ אין שפּאַניען געבאָרן. ער פֿערמעהרטע זײנע קעננטניססע דורך פֿילע רײזען, אונד איבערטראַף דיא מײסטן זײנער ברידר װײט אין דער גײסטליכן אונד װעלטליכן געלעהרזאַמקײט. ער װאַר אײן גראָסער װעלטװײזער, אַרצט, נאַטורקונדיגער, שטערנקונדיגער, שפּראַכלעהרער אונד דיכטער, אונד װאַר אים העבראַישן, כאַלדעאישן, אַראַבישן אונד אין אַנדערן שפּראַכן זאָ בעװאַנדערט, דאַס ער אין איהנען מיט גראָסער לײכטיגקײט שריב. ער שריב מעהרערע בעריהמטע װערקע; אַבער דען גרעסטן רוהם ערװאַרב ער זיך דורך זײנע «ערקלערונגן איבער דיא הײליגע שריפֿט,» אין װעלכן ער אײנע װײטאומפֿאַססענדע געלעהרזאַמקײט אונד אײנען טיף פֿאָרשענדן גײסט ענט-

גענס אין דיא קעניגליכע שאַצקאַממער, אונד בעהילט נאָך מעהר פיר
זיך זעלבסט. היראויף פערלאַנגטע ער, דאַס מאַן איהם נאָך אַנדרע
אַנגעזעהענע יהודים פיר איינע וויט גרעסערע זוממע איבערגעבן מעכ=
טע. אַלליין דער קעניג האַטטע קיין געפאַללען אַן זאָ פיל בלוטפער=
גיסען, אונד הילט פיר בעססער, זיך איהרעס פערמעגענס זעלבסט
צור בעשטרייטונג זיינער אויזגאַבן צו בעמעכטיגן, אַלז איהנען גוט אונד
לעבען פּיגלייך צו רויבען. דיא יהודים פרייעטן זיך, איהר לעבען אונד
איהרע פרייהייט אויף זאָלכע בעדינגונגען ערקויפען צו קעננען, אונד
ליפערטן פרייוויללינג גראָסע זוממען אין דען שאַץ. זיא ערלעבטן באַלד
דאַרויף דיא פריידע, דאַס גאָנצאַלעס, איהר ביטטערסטער פיינד,
בייא דעם קעניג אין אונגנאַדע פיל, אונד ענדליך הינגעריכטעט
וואורדע.

אַלפאָנזוס פערליבטע זיך נאַכהער זאָ העפטיג אין איינע יידין,
נאַמענס רחל, דאַס ער קיינען איהרער ווינשע אונבעפרידיגט ליס.
אונטער דעם שוצע דיזער מעכטיגן שענען האַטטען זיך דיא יהודים דער
בעזאָנדערן גונסט דעם קעניגס צו ערפרייען. אַבער דיזע ליבע דעם קע=
ניגס ערביטטערטע דיא שפּאַנישן גראָסן זעהר, אונד איהרע וואוטה
שטיג ענדליך צו איינער זאָלכן העהע, דאַס זיא רחל ערמאָרדן ליסן.
אינדעס האַטטען דיא יהודים אין שפאַניען ווועזענטליכן נוצען פאָן די=
זעם גליקליכן צייטפּונקטע; זיא וואורדן דאַמאַלס רייך, אונד פערמעהרטן
זיך זעהר. דער געלעהרטע ראַבבינע, רבי אליקים, דער אום דאַז
יאַהר 4990 (1230) דאַז האָכגעשעצטע בוך «הסנהיג (דיא גע=
בריכע דער זינאַגאָגן)» שריב, בעצייגט, דאַס דאַמאַלס אין דער
שטאַדט טאָלעדאָ 12000 יהודים לעבטן. בעזאָנדערס גליקליך לעבטן
זיא צו דיזער צייט אין אַנדאַלוזיען, וואָ איינע גראָסע אַנצאַהל דער=
זעלבן דאַז שטודיאום דער וויססענשאַפטן אייפריג בעטריב.*

דרייסיגסטעס קאַפּיטעל

בעריהמטע געלעהרטע דער יהודים. נאַכריכט פאָן דען בע=
טריגערן, וועלכע זיך פיר דען משית אויזגאַבן, אונד פאָן
דעם עלענדע, אין וועלכעז זיא דיא יידישע נאַציאָן פערוויקקעל=
טען. דיא יהודים אין ענגלאַנד. קעניג ווילהעלם, דער

עראָבערער

* האַלבערגס יידישע געשיכטע, 2, טהייל זייטע. 607,
או' פ'. דיא געשיכטע דער יודען או' ד' ווי. 1, טהייל, זייטע. 238,
או' פ'. שבט יהודה דף ט"ו ע"ב וכו', סדר הדורות דף נ"ז ע"א.

דען געוואלטטהעטיגקייטן איהרער פיינדע איינהאלט צו טהון, אונד
בעדינטע זיך זיינעס איינפלוססעס אויף פאפסט איננאצענציאוס,
דען צווייטען, איהם איינע עבען זא ערלע געזיננונג איינצופלעסען.
אלז דיזר פאפסט זיינען גראסן, פראכטפאללן איינצוג אין פאריז
הילט, נעהערטן זיך איהם דיא יהודים מיט גראססער עהרפורכט,
אונד איבעררייכטן איהם איהר געזעצבוך אדער איהרע געזעצראללע
(ספר תורה). ער נאהם דיזעס הייליגע געשענק גנעדיג אן. דיס וואור=
דע נאכהער איין ארדענטליכער געברויך, אונד דיא יהודים זינד נאך
הייט צו טאגע פערבונדן, דעם פאפסטע, בייא זיינר ערוועהלונג, אויף
דעם וועגע נאך דעם פאללאסט לאטעראן ענטגעגן צו קאממן, אונד
איהם איינע געזעצראללע צו איבעררייכן. אויך פאפסט אלעקסאנ=
דר, דער דריטטע, דער (1159. 4919, צור רעגירונג קאם,
בעשיצטע דיא יהודים אונד בעגינסטיגטע זיא, אונד צוואר אויף דיא
פערוועגדונג דעס בעריהמטן רבי יחיאל, דער, וויא וויר אבען מעל=
דעטן, דאמאלס אבעראויפזעהער איבער דיא פעפסטליכן פינאנצען
וואר. דיזער פאפסט פערבאט דעם פאלקע, דען יהודים אן איהרעם
שבת, אן איהרן פעסטטאגן אדער בייא אנדערן געלעגענהייטן עטוואז
צו לײדע צו טהון. אונטר איינעם זא מעכטיגן שוצצע וואורדן זיא אין
ראם אונד מעהרערן אנדערן שטעדטן איטאליענס רייך אונד געלעהרט.

ניכט וועניגער מעכטיג וואַרען דיא יהודים אום דאז יאהר (1170.,
4930., אין שפאניען. איינער דערזעלבן, רבי יוסף, זאהן דעס
רבי אפרים, וואר ערסטער מיניסטר בייא דעם קעניג פאן שפאניען,
אלפאנזוס, דעם אכטן. ער האטטע איינע שטאאטסקוטשע אונד
לייבוואכע צו זיינער בעגלייטונג, אונד מעהרערע פארנעהמע האפלייטע
וואַרען זיינע דינער. אבער ער פערלאר ענדליך זיינע שטעללע אונד
זיין לעבען דורך דיא פעררעטהערייא אונד דיא רענקע דעס גאנצא=
לעס, איינעס זיינער אונטערגעבענען, דער זיך דען אונוויללען זיינעס
וואהלטהעטערס דורך זיין שטרעפליכעס בענעהמען צוצאג, אונד דער
שטראפע דאדורך ענטגינג, דאס ער דען אונטערגאנג דעסזעלבן בעווירק=
טע. אונטר דעם פארוואנדע, דען קעניגליכען שאץ, דער דורך לאנגווי=
ריגע קריגע ערשעפפט וואר, ווידער אנצופיללען, בראכטע ער דיזער
עלענדע בייא דעם קעניג דאהין, דאס ער איהם רבי יוסף אונד נאך
ניין דער פארנעהמסטן יהודים צו זיינער פערפיגונג איבערליס. דיזע ליס
ער הינריכטן, ליפערטע איינען טהייל איהרעס איינגעצאגענען פערמע=

געשיכטע דער יהודים

ניכט לאַנגע נאָך רבי בנימן אויז טודעלא (אום דאַז יאַהר (1198) 4958,) טראַט רבי פתחיה אויז רעגענסבורג זיינע רייזן אַן, אונד בעזוכטע זיינע נאַציאָן אין פערנען לענדערן. ער פאַנד אין דער טאַרטאַריי אונעכטע יהודים, וועלכע ניכטס פאָם דעם תלמוד וואוסטן. זיא פייערטן דען שבת זעהר שטרענג; שניטטן אללעז בראָד, וועלכעס זיא אַן דיזעם טאַגע אַסען, אַם פרייטאַג, שפייזטן אַן דער שבת-נאַכט אין דער פינסטערניס, אונד בליבן דען גאַנצן טאַג אויף איינר שטעללע זיצצן. * אין באַגדאַד בליהטע איינע יידישע האָכשולע, וואָ פילע יינגלינגע דאַז געזעץ שטודירטן. דאַז אָברהויפט דיזר האָכשולע, רבי שמואל, זאָהן דעס עלי, בעזאַס, אויזער זיינר טיפן געלעהרזאַמקייט אים תלמוד, גרינדליכע קעננטניס אין פילן וויססענשאַפטן. דיזר פאָרנעהמע, אונגעמיין געלעהרטע מאַן שטאַממטע פאָן דעם פראָפעטן שמואל אָב. אין יאַהרע רבי פתחיה אין באַגדאַד אַנקאַם שטאַרב רבי דניאל, דער פירסט דער געפאַנגענשאַפט, דען, וויא וויר אָבען ערצעלטען, רבי בנימן דאַזעלבסט פאַנד. דער פירסט הינטערליס קיינען זאָהן, אונד צוויא עדלע מעננר, רבי דוד אונד רבי שמואל, מאַכטן אַנשפרוך אויף זיינע ווירדע. זיא שטאַממטן, גלייך דעם רבי דניאל, פאָן דעם קעניג דוד אָב, אונד האַטטן ביידע איינען שטאַרקן אַנהאַנג. דאַהער וואַר דיא שליכטונג איהרער שטרייטיגקייט ניכט לייכט, אונד אונזר רייזענדר קאָננטע דיאַזעלבע ניכט אַבוואַרטן.

איבריגענס שטיממט רבי פתחיה אין דען מייסטן זיינר נאַכריכטן מיט רבי בנימן איבראיין, אונד עז איזט דאַהער ניכט נעטהיג, היר מעהר פאָן דען רייזען דעם ערסטערן צו זאַגן. **

בערנהאַרד, דער גראָסע לעהרער דער נוצרים, דעססן מענשענפריינדליכע דענקאַרט געגן דיא יהודים וויר שאָן אָבען ריהמליך ערוועהנטן, בעמיהעטע זיך אים יאַהר (1147) 4907 פאָרטוועהרענד,

דען

---

* דיא אונעכטן יהודים, פאָן דענען רבי פתחיה שפריכט, זינד דיא קאַראַיטן. דיזע פערווערפן תורה שבעל פה (דאַז מינדליך איבערליפערטע געזעץ), גלויבן נור אַן תורה שבכתב (דאַז געשריבענע געזעץ), אונד האַלטן זיך דאַהער גאַנץ גענויא אַן דען בוכשטעבליכן זין דעם געזעצעס. זיא לאַססן אַם שבת קיין פייער אונד קיין ליכט אַנצינדן, אונד זיצצען דיזען גאַנצען טאַג אויף איינער שטעללע, וויל זיא דיא פערבאָטע: «נימאַנד פערלאַססע זיינען אָרט אַם זיבענטן טאַגע! (שמות ט"ז כ"ט) איהר זאָללט אין אַלל אייערן וואָהנונגן קיין פייער אַנצינדן (שם ל"ה ג')!» אים בוכשטעבליכן זיננע פערשטעהען.

** זיהע סבוב הרב רבי פתחיה מרעגענשפורג.

אין דייטשלאנד (אלמנייא, אשכנז) פֿאנד אונזר רייזענדר אין אללן גראָסן שטעדטן יהודים. זיא האָטן זיך דאָזעלבסט אין איינעם ציטרומע פֿאָן מעהר אלז 70 יאהרן פֿאָן דען מעצצעלייען דער נאך פאלעסטינא ציהענדן נוצרים ערהאָלט, אונד וואַרן רייך, געלערט, פֿראָם אונד גאַסטפֿרייא געגן פֿרעמדע.

רבי בנימן שפריכט אויך פֿאָן דען יהודים, דיא ער אין שפאניען אונד פֿראַנקרייך פֿאנד. אין בארצעללאָנא (ברצלונה) לעבטן געלעהרטע אונד אַנגעזעהנע מעננר פֿאָן איהנען, אונד אין גערא‏ָנא (גירונדה) וואַר איינע קליינע יידישע געמיינדע. אין נארבאָן (נרבונה) וואָהנטן 300 יהודים. זיא האטטן איינע בעריהמטע האָכשולע, אויז וועלכר זיך דיא הייליגן לעהרן אונטר דען יהודים אין יענען געגענדן פֿערברייטעטן. עז לעבטן דאָזעלבסט וויזע אונד פֿאָרנעהמע מעננער אונטר איהנען, אָן דערען שפּיצצע דער געלעהרטע ראַבבינע, רבי קלונימוס (קאַלאָנימוס), זאָהן דעס עדלען רבי טודרוס (טהעאָדאָרוס), שטאנד. דיזר זעהר רייכע אונד מעכטיגע מאן, שטאממטע אין גערארדר ליניע פֿאָן דעם קעניג דוד אב. אין מאָנטפעלליע (מונפישלייר, הר געש) וואָהנטן געלעהרטע אונד אַנגעזעהענע יהודים. מעהרערע אונטר איהנען וואַרן זעהר רייך, אונד אונטערשטיצטן מיט מילדער האנד יעדען, דער זיינע צופֿלוכט צו איהנען נאהם. דאָזעלבסט בעפֿאנדן זיך אויך פֿילע טירקען אונד גריכן, דיא אויז פֿרעמדן לענדערן הינקאָמן.

אין דער שטאדט לינעל (לוניל) אין לאַנגעדאָק וואָהנטן 300 יהודים. זיא האטטן איינע האָכשולע, וואָ דאז געטטליכע געזעץ טאג אונד נאכט שטודירט ווארדע. רבינו משולם, דער דאז אָברהויפט דיזר האָכשולע וואַר, האטטע פֿינף זעהר רייכע אונד געלעהרטע זעהנע; איינר פֿאָן איהנען, נאמענס רבי אשר, וואַר איין אונגעמיין וויזר אונד פֿראָממר מאָן. איבערהויפט וואַר דיא יידישע געמיינדע אין לינעל געלעהרט פֿראָם אונד מילדטהעטיג, אונד אונטרהילט דיא פֿרעמדן יהודים, דיא דאָזעלבסט שטודירטן, אויף איהרע קאָסטן. אויך אין פאריז (פאריש) פֿאנד אונזר רייזענדר איינע יידישע פֿערזאממלונג פֿאָן אונפֿערגלייכליך געלעהרטן מעננערן, דיא זיך מיט אויסעראָרדענטליכעם פֿלייסע דעם שטודיאום דעס געזעצעס ווידמעטע, אונד ריאיעניגן פֿאָן איהרער נאציאָן, דיא אויז פֿרעמדן לענדערן דאהין קאָמן, אלז ברידר אויפֿנאהם. ✡

ניכט

✡ שם_צר ד׳ ה׳ וג׳ו׳.

פֿאָן זיינר נאַציאָן, וועלכע אין דער פֿאָרשטאַדט פּעראַ (פירא)
וואָהנטען, וואָ איהנען עהעדעם קאַיזר טהעאָדאָזיאוס וואָהנונגן
אַנגעוויזן האַטטע. אַללע וואַרן וויידענוועבר אָדר האַנדעלסלייטע.
עז בעפֿאַנדן זיך דאַזעלבסט אויך נאָך בייאַנאַהע 500 קאַראַיטן,
וועלכע דורך איינע מויער פֿאָן דען אנדערן יהודים אַבגעזאָנדערט
וואַרן. דער יהודי רבי שלמה, דער עגיפּטר, וואַר לייבאַרצט
דעם דאַמאַליגן גריכישן קאַיזערס עממאַנועל (מנואל, מאַנועל)
קאָמנענוס, אונד זיין אַנזעהן ערלייכטערטע איינִיגרמאַאַסן דען
האַרטן דרוק, וועלכן זיינע ברידר ערליטטן. אינדעם לעבטן דיא
יהודים אין דעם גריכישן רייכע אין גראָסר פֿעראַכטונג. זיא דורפֿטן
אין דען שטראַסן דער שטעדטע ניכט אויף פפֿערדן רייטן, אונד
וואורדן פֿאָן דען גריכן געהאַסט אונד געמיסהאַנדעלט.

אין איטאַליען הערשטן דאַמאַלס שטרייטיגקייטן צווישן גע=
נואַ (גינואה), פּיזאַ (פישה) אונד אַנדערן רעפּובליקאַנישן
שטעדטן. עז וואַרן נור וועניגע יהודים אין דיזן געגענדן, אונד וואַס
פיר איינע פּאַרטייא אויך זיגטע, זאָ קאָננטן זיא דאָך אַללעמאַל
דאַראויף רעכנען, דאַס זיא אונטערדריקט וואורדן. אין ראָם (רומא)
פֿאַנד רבי בנימן 200 זיינר ברידר. אַללע שטאַנדן אין גראָסעם
אַנזעהן, אונד מאַנכע פֿאָן איהנען וואַרן אין דען דינסטן דעם פּאַפּ=
סטעס אַלעקסאַנדר, דעם דריטטן, אַנגעשטעללט. עז לעבטן
דאַמאַלס אין ראָם מעהרערע געלעהרטע ראַבבינען, אונטר וועלכן
זיך בעזאָנדערס רבי יחיאל אויזצייכנעטע, דער דיא אָבראויפֿזיכט
איבר דיא פּעפּסטליכן פֿינאַנצן פֿיהרטע. דיזר ליבענסווירדיגע אונד
וויזע מאַן וואַר איין ענקעל דעם געלעהרטן רבי נתן, דער דאַז
בעריהמטע בוך ערוך שריב. אויך אין דער שטאַדט קאַפּואַ
(קפואה), דיא 300 יהודים ענטהילט, לעבטן מעהרערע ראַבבינען
דיא וועגן איהרער גראָסן געלעהרזאַמקייט זעהר בעריהמט וואַרן
אין נעאַפּעל (נאפולי) רעכנעטע אונזר פֿערפֿאַססר 500 אונד צו
זאַלערנאָ (שלירפו) 600 יהודים; אַנדערע וואָהנטן אין בענעווענ=
טאָ (בנאבינטו), אַסקאָלי (אשקולי) אונד טראַני (טרנאה).
אויך דיא אינזעל זיציליען (סקיליה) ענטהילט איינע אַנזעהנליכע
מענגע יהודים; צו מעססינאַ (מיסני) וואָהנטן 200 אונד אין
פּאַלערמאָ (פלירמו) 1500 דערזעלבן. ○

אין

* שם צד ז"ן וכו', צד י"א וכו', צד כ' וגו', צד נ"ד ונ"ה.
סדר הדורות דף נ"ב ע"ב דף נ"ג ע"א.

(נבולש, נאפלוו), וועלכע דער זיץ איהרעס רעליגיאָזן גלויבענס געוואָרדן וואר. זיא בראַכטן, אַן איהרן פייערטאַגן, איהרע אָפּפער אויף דעם בערגע גאריזים (גריזים) דאר. *

אין ירושלים, דער אַלטן הויפטשטאַדט דער יהודים, פאַנד רבי בנימן נור 200 דערזעלבן, דיא אַללע אין איינעם ווינקל דער שטאַדט, אונטר דעם טהורמע דוד'ס, בייזאַממן וואָהנטן, אונד אין שלעכטעם אַנזעהן שטאַנדן. אין אַנדערן שטעדטן יהודה'ס וואָרן זיא אויך ניכט צאַהלרייך; אין בעטה-נאָבי (בית נוֹבי, נוב עיר הכהנים) פאַנד ער נור צוויא אונד אין בעטלעהעם (בית לחם יהודה) נור צוועלף, דיא זיך אַללע דורך דיא פערבערייא נעהרטן. אין טאַראָן-ראָ-לאַז-גאַבראַ-לאַריש (שונם) לעבטן 300 יהודים, אונד צו אסקאַלאָן (אשקלון) וואָהנטן אונגעפעהר 200 ראַבבאַניטן ** (רבנים), 40 קאַראַיטן (קראים). *** אונד 300 זאַמאַריטאַנר. אין טיבעריאַס (טבריה) בעפאַנדן זיך אונגעפעהר פונפציג יהודים, וועלכע איינע זינאַגאָגע האַטטן.

אין גריכענלאַנד פאַנד אונזר פערפאַססר 200 יהודים, וועלכע אויף דעם בערגע פאַרנאַססוס (פרנש) אונד אום דענזעלבן וואָהנטן, אונד זיך דורך לאַנדבויא נעהרטן. דרייא הונדערט יהודים וואָרן צו קאָרינטה (קורינטו) אונד צווייא טויזענד צו טהעבע, (טיבש), וועלכע דיא געשיקטעסטן פערבער אונד זיידענוועבער אים לאַנדע וואָרן. אונטר איהנען לעבטן זעהר געלעהרטע ראַבבינען, וועלכע דאַמאַלס אים גאַנצן גריכישן רייכע, אויזגענאָממן קאָנסטאַנטינאָפעל, איהרעס גלייכן ניכט האַטטן. איינע קליינע אַנצאַהל יהודים לעבטע אין לעפאַנטאָ (לפנטו), פאַטראַס (פטרה) אונד אַנדערן שטעדטן דיזעס לאַנדעס. אין קאָנסטאַנטינאָפעל (קושטנטינופולי, קושטנטינה) פאַנד רבי בנימן אונגעפעהר 2000 פאַן

---

* מסעות של רבי בנימן צד י״ח וי״ט, צד ל״ד וכו׳, צד נ״ן וגו׳.

** ראַבבאַניטן הייסן דיאיעניגן יהודים, וועלכע דיא לעהרען דער ראַבבינען, אלז תורה שבעל פה (מינדליך איבערליפערטעס געזעץ), אננעהמן.

*** קאַראַיטן (קראים, פאַן מקרא, וועלכעס דיא הייליגע שריפט בעדייטעט,) זינד דיא יידישע רעליגיאָזע זעקטע, וועלכע דיא לעהרן דער ראַבבינען פערווירפט, אונד נור אַן תורה שבכתב (דאַז געשריבענע געזעץ) גלויבט. וויר ווערדן דיא קאַראַיטן אין דער פאָלגע אויזפיהרליך בעשרייבן.

געשיכטע דער יהודים

אונזר רייזענדר פערלים דיא פראפינץ באגדאד, אונד רייזטע דורך דיא גראסע שטאדט רעזען (רסן) אדר געהיאגאן (גהיאגן), ווא ער 5000 יהודים פאנד, וועלכע איינע גערייםיגע זינאגאגע האטטן. אין העללא (חילה), אונגעפעהר איינע דייטשע מיילע פאן דעם אלטן באבילאן, ענטדעקטע ער צעהן טויזענד יהודים אונד פיר זינאגאגן. ער רייזטע נונמעהר עסטליך, אונד לאנגטע אן דען אופערן דעם פלוססעס כעבאר (כבר) אן, ווא ער זעכציג זינא־גאגן פאנד. דאז גראב דעס פראפעטן יחזקאל, דער אן דעם אופר דיזעס פלוססעס בעגראבן איזט, וואר נאך דא, אונד זאוואהל, דיא יהודים אלז דיא אראבער, דיא עז «דאר מעליכא (אנ־גענעהמע וואהנונג) נאננטן, בעזוכטן עז, אלז איינען אנדאכטסארט. אין דער שטאדט קופא (קופה), דער עהעמאליגן רעזידענץ דער קאליפן, ענטדעקטע ער אונגעפעהר 7000 יהודים, דיא נור איינע זינאגאגע האטטן.

אין עגיפטן פאנד אונזר רייזענדר דיא יהודים צאהלרייך, יא, ער רעכנעטע איהרע אנצאהל אין דער שטאדט קוס (קוץ) דיא אן עטהיאפיען גרענצטע, אויף 30000. אין מיצראים (מצרים), דעם יעטציגן קאהירא (קאירא), ווארן 2000 יהודים אונד צוויא זינאגאגן. דער דאמאליגע פארשטעהר אללר זינאגאגן אין עגיפטן, נאמענס רבי נתנאל, וואהנטע אין דיזר שטאדט. ער וואר מיניסטר דעם קאליפן, שטעללטע דיא יידישן לעהרער אן, אונד זארגטע פיר דאז וואהל זיינר נאציאן. מעהרערע טהיילע דעס לאנדעס גאזען (גושן) ווארן פאן יהודים בעוואהנט; אין אל־בוביעג (אל בוביאיג) בעפאנדן זיך 200, אין לעמאכלא (למחלה) 500 אונד אין דער גראסן שטאדט גאזען אדר באלזיר זאלבים (בולסיר סלבים) בייאנאהע 3000. אונגעפעהר עבן זא פיל וואהנטן אין אלעקסאנדריען (אלכסנדריאה), אבר נור 200 צו דאמיעטטע (דמיאט).

אויף דער רייזע נאך דעם הייליגן לאנדע פאנד אונזר פער־פאססר אונגעפעהר 400 יהודים צו טירוס (צור). דאזעלבסט בעפאנדן זיך געלעהרטע ראבבינען, אונטר וועלכן רבי אפרים, דער עגיפטר, דער פארנעהמסטע וואר. דיא זאמאריטאנר האטטן זאמאריא (שומרון, שבשת, זעבאסטע), איהרע עהעמאליגע הויפטשטאדט, פערלאססן; אונגעפעהר צוויא הונדערט דערזעלבן בעפאנדן זיך אין צעזארעא אונד הונדערט אין דער שטאדט שכם (נבולס

רבי בנימן לאנגטע אונטר דער רעגירונג דעם קאליפן מאסטאנגעד אין באגדאד אן. דיזר פירסט בעגינסטיגטע דיא יידישע נאציאן זעהר, אונד האטטע איינע מענגע יהודים אין זיינען דינסטן. ער וואר, אלז איין גראסר שפראכקונדיגר, מיט דער העברעאישן שפראכע זעהר פערטרויט, אונד בעזאס קעננטניססע פאן דעם געזעצע משה׳ס. אין דער שטאדט באגדאד לעבטן דאמאלס געגן טויזענד יהודים, דיא אכט אונד צוואנציג זינאגאגן בעזאסן. אויך האטטן זיא צעהן געריכטסהעפע, וועלכע אונטר דער לייטונג. פאן צעהן אויזגעצייכנעטן מעננערן איהרער נאציאן שטאנדן, דיא צור שליכטונג איהרער אנגעלעגענהייטן געוועהלט ווארן. דיזע אבערן וואר דעם פירסטן דער געפאנגענשאפט (ראש גלות) אונטרגעארדנעט. דער דאמאליגע פירסט דער געפאנגענשאפט היס רבי דניאל, זאהן דעם חסדאי, אונד שטאממטע אין געראדער ליניע פאן דעם קעניג דוד אב. דיא יהודים בעטיטעלטן איהן: «העדר,» אונד דיא מוהאממעדאנר: «דוד׳ס זאהן.» זיינע געוואלט ערשטרעקטע זיך איבר אללע זיינע ברידר אין דעם געביטע דעם קאליפן, אונד אלזא פאן זיריען ביז נאך הינדאסטאן. דיזר פירסט ערהילט קעניגליכע עהרענבעצייגונגן; ער האטטע איינע לייבוואכע צו זיינר בעגלייטונג, וואן ער דען קאליפן בעזוכטע, אונד מאן ריף פאר איהם הער: «בערייטעט וועג אונזערם העררן, דעם זאהן דוד׳ס!» דיא יהודים מוסטן אין פערנען לענדערן איהרע לעהרער פאן איהם דורך אויפלעגונג דער הענדע אננעהמן, אונד ער קאננטע דורך זיינע ערבגיטר אונד דיא רייכן געשענקע אונד אבגאבן, דיא ער פאן זיינר נאציאן ערהילט, זיינע פירסטליכע ווירדע בעהויפטן. אינדעם ווארן דיא יהודים אים מארגענלאנדע צינזפפליכטיג; דיא זינאגאגן דאזעלבסט בעשטאנדן פערמיטטעלסט איינעם ערלויבניסשיינעס פאם קאליפן, אונד דער פירסט דער געפאנגענשאפט ערקויפטע זיינע פארעכטע אונד זיינע גרעסע, אונד ערהילט זיינע מאכט פאן דיזעם מאנארכן דורך אויפלעגונג דער הענדע.*

אונזר

---

* מסעות של רבי בנימן דפוס אלטדורף, צד כ״ח וגו׳. בייא דעם פארליגענדן אויזצוגע דיזעס בוכעס בעניצטע איך דיא פראנצעזישע איברזעצצונג דעסזעלבן (אמסטערדאם 1732, 2 בענדע), דיא באראטיע ליפערטע, אונד דיא אנמערקונגן אונד אבהאנדלונגן, מיט וועלכן ער דיאזעלבע בעגלייטעטע.

זיינר רייזן, דיא ער בעקאננט מאכטע, ערצעהלט ער אומשטענדליך,
וואס פיר זיינע נאציאָן אנציהענד אונד עהרענפאָלל איזט. ער בעשרייבט
זאָגאר נייע לענדר, דיא ער ענטדעקטע, אונד ערוועהנט שטערטע אונד
רייכע, דיא דאמאלס נאָך אונבעקקאננט וואַרן. וויא ער פערזיכערט,
גנאָסן דיא מאָרגענלענדישן יהודים אין דיזעם צייטרוימע דיא פרידליכע
אויזאיבונג איהרער רעליגיאָן, אונד בעזאסן מעהרערע אַנזעהנליכע
זינאגאָגן. פיר טויזענד זיינר ברידר לעבטן אין געזירע אָדר געזיר
בען אָמאר (גזיר בן עומר) אונד זיבן טויזענד צו אַלמאָזאל (אל=
מוצל), וואָ אין דען טאגן דער פאָרוועלט נינוה (ניניווע) שטאנד.
אין דיזר שטאדט פאנד אונזר רייזענדר דען יידישן פירסטן, רבי
זכאי, דער פאָן דעם הויזע דוד'ס אבשטאממטע, אונד דען רבי
יוסף מיט דעם אראבישן צונאמן: בראהען=אלפעלעק
(שטערנקונדיגר), דער אסטראָנאָם (שטערנקונדיגר) זין=אל=
דין'ס, (זענגהי'ס), דעם מוהאממעדאנישן קעניגס פאָן אל=מאָזאל'
וואר. אויף זיינר רייזע נאך באגדאד טראף ער אין רחובות
(רעהאָבאָטה) צווייא טויזענד יהודים אונד צו כרכמיש (קארקעס=
יא) אן דעם אופר דעם אייפראטס, דאו דורך דיא נידרלאגע
דעם פרעה נכו (ירמיהו מ"ו ב') בעריהמט איזט, פינף הונדערט
דערזעלבן אן.

דיא בעריהמטע האָכשולע צו פומבדיתא (אל=יובאר) האט=
טע פיל פאָן איהרעם אורשפרינגליכן גלאנצע פערלאָרן, אונד צעהל=
טע נור נאָך וועניג געלעהרטע ראבבינען, וועלכע דיא אויפזיכט
איבר אונגעפעהר 2000 איהרער ברידר פיהרטן, פאָן דענען זיך
איין טהייל דעם שטודיאום דעם געזעצעסווידמעטע. דיא שולע
אין סורא (סאָראַ) בעפאנד זיך אויך אים פערפאלל, אונד יענע
צו נהרדעא (נאהארדעא) וואר נור נאָך דורך איינע זינאגאָגע בע=
ריהמט, דיא פאָן בויאמאטעריאליען אויז ירושלים ערבויעט וואור=
דע. דיא גראָסען מעננער, וועלכע פאָרמאלס אונטר דען עסטליכען
יהודים לעבטן, וואַרן נאך דעם וועסטן געפלאָהן, אונד דיא יידישן
שולן אים מאָרגנלאנדע וואַרן דורך איהרן אבגאנג אין פערפאלל גע=
ראטהן. אלליין אָב זיך שאָן נור נאָך וועניג געלעהרטע ראבבינען
אים אָסטן בעפאנדן, זאָ וואַרן דאָך דיא יהודים דאזעלבסט, נאך
דער ערצעהלונג אונזערס פערפאססערס, נאָך איממער צאהלרייך:
ער פאנד צעהן טויזענד דערזעלבן אין דער שטאדט אָקבערא
(עוקברה), וועלכע וועהרענד דער באבילאָנישן געפאנגענשאפט פאָן
יכניה, דעם קעניג פאָן יהודה, ערבויעט וואורדע.

דעם הייליגן לאנדעס צו זיכערן, אונד אירע עראָבערונגען צו ערווייטערן. דער צווייטע צוג וואורדע, (1147.) 4907, פאָרציגליך אויף דיא ערמאהנונגען בערנהארדס, דעס בעריהמטן לעהרערס דער נוצרים, אונטערנאָממען, אונד פאָן דעם דייטשען קאיזער, קאָנראד דעם דריטטען, אונד דעם קעניגע פאָן פראנקרייך, לודוויג דעם זיבענטן, אונטערשטיצט. דער איינזידלער רודאָלף, דער דען אויפטראג האטטע, דען רעליגיאָנסקריג אן דען אופערן דעס רהיינס צו פרעדיגען, שערפטע דען דייטשען נוצרים ערנסטליך דיא נאָטהווענדיגקייט איין, דיא יהודים, אלז אירע גרעסטן פיינדע, אין איהרען אייגנען לענדערן אויזצוראָטטען. אנדערע פרעדיגער פאלגטן זיינעם ביישפילע, אונד דיא יהודים פליכטעטן אין דער גרעסטן בעשטירצונג נאך נירנבערג אונד אנדערן שטעדטען. וואָ זיא קאיזער קאָנראד גיטיג אויפנאהם אונד איהנען שוץ געוועהרטע. מעהרערע בישעפע מיסבילליגטן העכליך דיא פערפאָלגונגסלעהרע דעס איינזידלערס; בעזאָנדערס טאדעלטע בערנהארד זיא זעהר שטרענג, אונד גאב אין איינעם בריפע אן דען בישאָף צו מענץ דען ראטה, דען וויטהענדן אייפערער ווידר אין זיינע איינזאמקייט צו שיקקן. ניכט צופרידן מיט דיזעם ריהרענדען בריפע, בעגאב ער זיך זעלבסט נאך דייטשלאנד, וואָ ער דען יהודים דורך דען שטארקן איינפלוס זיינר געלעהרזאמקייט, זיינר גייסטעספעהיגקייטן אונד טוגענדן ווירקזאמן שוץ פערשאפפטע.

דיא פערפאָלגונגן, וועלכע דיא נאך דעם הייליגן לאנדע ציהענדן קריגר אנפאכטן, בעשרענקטן זיך ניכט בלאָס אויף דייטשלאנד, זאָנדערן ערשטרעקטן זיך אויך איבר ענגלאנד, פראנקרייך, שפאניען אונד איטאליען. דאז עפפענטליכע, אללגעמיינע געשריא וואר; »לאסט אונז זיא אללע אויזראָטטן, אונד דער נאמע ישראל ווערדע פאָן דער ערדע פערטילגט!« אין דיזען רייכן וואורדע איינע גראָסע מענגע יהודים ערמאָרדעס, אונד פילע דערזעלבן בראכטן זיך אין דער פערצווייפלונג זעלבסט אומס לעבן.*

רבי בנימן, זאָהן דעס רבי יונה, פאָן טודעלא, איינר שטאדט אין נאווארא, בעגאן זיינע רייזן אים יאהר (1160) 4920, אונד בעזוכטע מעהררע לענדער אים מאָרגען= אונד אבענדלאנדע, דען צושטאנד דעס יידישן פאָלקעס קעננען צו לערנען. אין דער בעשרייבונג זיינר

---

* האָלבערג ראזועלבסט. דיא געשיכטע דער יודן או׳ ז׳ וו׳, ראזועלבסט זייטע 224 או׳ פ׳. צמח דוד חלק ראשון דף כ״ז ע״א, חלק שני דף מ״א ע״ב.

צו זענרן, אַלז זיא איהרן גרויזאַמען פֿיינדען פרייז צו געבן. »

מעהרערע יהודים אין וואָרמס פֿערראַמטעלטן אין דיזר שרעקקענסצייט איהרע הייזר, שטירצטן זיך אונד איהרע פֿאַמיליען, נעבסט איהרעם גאַנצן פֿערמעגן, אין דיא פֿליססע אָדר פֿלאַממן, אונד ענטגינגן זאָ דער באָסהייט אָדר ווענינגסטענס דעם גייצע איהרער אונפֿערזעהנליכן פֿיינדע; אַנדערע, דיא ניכט זאָ ענטשלאָססן וואַרן, נאַהמן איהרע צופֿלוכט צו דעם פּאַללאַסטע עגיבערטס, דעם בישאָפֿס דיזר שטאַדט. דיזר גייסטליכע הילט איינע פרעדיגט אַן זיא, אונד זיא נאַהמן צום שיין דיא רעליגיאָן דער נוצרים אַן; זאָבאַלד אַבר דיא איינדריקקע דעם שרעקקענס פֿערשוואונדן וואַרן, נאַהמן אַללע, איינען אויזגענאָממען, ווידר איהרע פֿאָריגע רעליגיאָן אַן:

עז געוועהרט איין וואָהלטהעטיגעס געפֿיהל, ווען דיא געשיכטע אין דיזעם צייטרוימע דער פֿינסטערנים אונד דער בלוטגיריגן שווערמערייא איינע שוואַכע שטיממע דעם מיטליידס געגן דיא יהודים ערוועהנט. צו מאַיינץ אונד שפייער פֿינדן וויר פֿאָרנעהמע גייסטליכע, וועלכע דיא אונגליקליכן געגן דיא וויטהענדן קריגר דער נוצרים שיצצן, זיא אין איהרן הייזערן אויפֿנעהמן, אונד זאָגאַר איינינע איהרער פֿערפֿאָלגר הינריכטן לאַססן. בעזאָנדערס איזט דער דאַמאַליגע בישאָף פֿאָן שפייער, וועגן זיינר טהעטיגן פֿערווענדונג פֿיר דיא זעלבן, ריהמליך בעקאַננט. *

נאָך דער ערמאָרדונג דער יהודים אין דען שטעדטן, דורך וועלכע דיא קריגר דער נוצרים צאָגן, ריקטן דיזע געגן ירושלים פֿאָר, אום עז איינצושליסן; זיא זאַהען דיס פֿיר דיא פֿאָללענדונג איהרער אַנשטרענגונגן אַן. זיא עראָבערטן דיא שטאַדט, (1099) 4859, נאָך פֿינפֿוועכענטליכר בעלאַגערונג דורך שטורם, אונד ערמאָרדעטן אויז איינר מישונג פֿאָן קריגערישר אונד רעליגיעזר וואוטה דיא איינוואָהנר, אָהנע אונטרשידם דעם גשלעכטעס אונד דעם אַלטערס. איהרע וואוטה ערשטיג דען העכסטן גראַד, אונד אַללע יהודים דאַזעלבסט וואורדן אויף דיא אונמענשליכסטע ווייזע אומגעבראַכט.

דיא פֿערפֿאָלגונגען, וועלכע דיא יהודים פֿאָן דיזען קריגערן אויזצושטעהן מוסטן, האַטטען מיט דער עראָבערונג ירושלים'ס נאָך קיין ענדע. מאַן אונטערנאַהם נאָך מעהרערע ציגע, דען נוצרים דען בעזיץ

דעם

---

* דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 221, או'פ'. האַלבערג דאַזעלבסט, זייטע 586, אונד 587, סדר הדורות דף נ"ב ע"א.

פֿערפֿאָלגר דער יהודים, אונד איבטע געוואַלטטהעטהיגקייטן געגן זיא אויז· ער זוכטע אין אונגאַרן איינצודרינגן, וואורדע אַבער איבערפֿאַללן אונד געשלאַגן. דער דייטשע קאַיזר, היינריך, דער פֿירטע, נאַהם זיך אום דיזע צייט, (1090.) 4850. אונד (1099.) 4859., דער פֿערפֿאָלגטן יהודים אַן, ערלויבטע איהנן דיא פֿרייע אויזאיבונג איהרר רעליגיאָן, זעצטע זיא ווידער אין אַללע איהרע גיטער איין, אונד בעשטראַפֿטע אַללע דיאיעניגן, דיא זיא איהרם אייגענטהומס בערויבטען. ס

באַלד נאַכהער, אים יאַהר (1096.) 4856., פֿערוויקקעלטן דיא נאַך פּאַלעסטינאַ ציהענדן נוצרים דיא יהודים אין דאַז שרעקליכסטע עלענד, וועלכס זיא זייט דער רעגירונג דעס קאַיזערס האַדריאַנוס אויזשטאַנדן. דיזע קריגסהעערע רעגטן דיא גאַנצע וואוטה איהרר פֿיינדע געגן זיא אויף, אונד דיא יידישע נאַציאָן שין זיך נור פֿערמעהרט צו האַבן, אום נייע שלאַכטאָפּפֿר צו ליפֿערן. אויף איהרם מאַרשע דורך דייטשלאַנד נאַך דעם הייליגען לאַנדע ערמאָרדעטן זיא אַללע דיאיעניגען, וועלכע דיא רעליגיאָן דער נוצרים ניכט אַננעהמן וואָללטן. אין שטראַסבורג וואורדען 1500 אונד צו מאַינץ 1300 פֿערבראַננט; דיא פֿלאַממע ערגריף דיא לעצטע שטאַדט, אונד זיא שוועבטע אין גראָסער געפֿאַהר, אין איינען אַשענהויפֿען פֿערוואַנדעלט צו ווערדן. דיזע מעצצעלייא דויערטע פֿאָן דעם מאָנאַטע אייר ביז צום מאָנאַט אַב, אין דען שטעדטען באַזעל, טריער, קאָבלענץ אונד קעלן פֿאָרט. נאַך דען יידישן געשיכטשרייבערן וואורדען איבר 5000 יהודים ענטוועדר ערשלאַגן אָדר ערזייפֿט; איינע מעגגע דערזעלבן רעטטעטע איהר לעבן דאַדורך, דאַס זיא דיא רעליגיאָן דער נוצרים אַננאַהמען. דיא געשיכטשרייבר דער נוצרים געבן דיא אַנצאַהל דער ערשלאַגנען פֿיל גרעסער אַן. דיא יאַהרביכר האָללאַנדס בעריכטן, דאַס אין דיזעם לאַנדע געגן 12000 אומגעבראַכט וואורדן; אונד אַללע געשיכטקונדיגען שטימען איבראיין, דאַס דיא מעגגע דער אין דייטשלאַנד אומגעקאָממענען פֿאַסט איינס אונגלויבליכע גינג. מעץ וואַר פֿילייכט דיא איינציגע דייטשע שטאַדט, וואָ דיזע וויטהענדען קריגר איהרע הענדע ניכט אין דאַז בלוט דער יהודים טויכטן. פֿילע דיזר אונגליקליכן נאַהמן זיך אין דער פֿערצווייפֿלונג זעלבסט דאַז לעבן. יאַ, איינגע יידישע ווייבר צו טריער, ערמאָרדעטן, אַלז זיא דיא קריגער זיך נעהערן זאַהען, איהרע קינדער. אונד ערקלערטן איהנען: «עז זייא בעססער פֿיר זיא, ויא אין יענע וועלט

צו

---

* דיא געשיכטע דער יודען אַו' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע .220, אונד .221, האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע .585, אונד 586, צמח דוד, חלק שני דף ל"ה ע"ב ודף ל"ט ע"א וכו'.

עגיפטען, אבער אין פאלעסטינא פאנד מאן נור איינע קליינע אנצאהל דערזעלבען. איהר צושטאנד אים גריכישען רייכע, אין איטאליען, דייטשלאנד אונד פראנקרייך. בערנהארד, דער גראָסע לעהרער דער נוצרים, ווענדעט זייגען איינפלוס צו גונסטען דער יהודים אן. זיא ווערדען פאָן דען פעפסטען איננאָצענציאוס, דעם צווייטען, אונד אלעקסאנדער, דעם דריטטען, בעגינסטיגט. וועהרענד דער רעגירונג אלפאָנזאָ'ס, דעם אכטען, ווערדען זיא אין שפאניען מעכטיג.

אום דאז יאהר (.1092) .4852, בעריף לאדיסלויס, קעניג פאָן אונגארן, איינע פערזאממלונג דער גייסטליכען צוזאממען, וועלכע דען יהודים פערבאָט, שקלאפען צו קויפען, וועלכע דיא רעליגיאָן דער נוצרים אננאהמען. אויך קאָלאָמאן, דער זאָהן אונד נאכפאָלגער דעם לאדיסלויס, פערבאָט איהנען, פאָן שקלאפען, וועלכע דיא רעליגיאָן דער נוצרים האטטען, געברויך צו מאכען; אלליין ער ערלויבטע איהנען, לענדרייען איננערהאלב דעם שפרענגעלס איינעס בישאָפס צו קויפען אונד צו בעבויען. דיזע געזעצצע בעווייזען דייטליך, דאס זיא אין דיזעם רייכע דאמאלס צאהלרייך אונד מעכטיג וואַרען.

אויך אין דייטשלאנד וואַר צו דיזר צייט דיא אנצאהל דער יהודים, גראָס געוואָרדען, אונד זיא האטטען אין דען מייסטען פאָרנעהמען שטעדטען דיזעס לאנדעס, צ' ב' אין טריער, קעלן, מ:ץ אונד פראנקפורט אם מאיין פרעכטיגע זינאגאָגען ערבויעט. אויז פראנקען בעגאבען זיא זיך נאך בעהמען, וואָ זיא דען נוצרים געגען דיא איינפעללע דער בארבארען ביישטאנדען, אונד צור בעלאָהנונג איהרר גראָסען דינסטע דיא פרייהייט ערהילטען, זינאגאָגען בויען צו דירפען. אינדם מוסטען זיא אין פערשידענען טהיילען דיזער רייכע הארטע פערפאָלגונגען אויזשטעהן; דער פעבל פיל אפט אויז שווערמערייא איבער זיא הער, אונד ערמאָרדעטע זיא. איין גייסטליכר, נאמענס גאָטטשאלק, ערקלערט איהנן אן דער שפיצע פאָן 15 000. רייבערן דען קריג. ער דראנג, פאָן מעהרערן גראָסן אונטערשטיצט אונד אויפגעמונטערט, נאך אונגארן פאָר, אונד פעראיבטע געגן דיס אונגליקליכע פאָלק דיא אבשייליכסטען גרייעל. דיזע רייבערבאנדען גריפפען אוממר ווייטר אום זיך, פלינדערטען אויך דיא נוצרים, אונד בעגיננען גראָסע שאנדטהאטען געגן דיאזעלבן. ענדליך וואודרע גאָטטשאלק איבערפאלן אונד, זאממט דעם גרעסטען טהיילע זיינס הערעס, אין איינם טרעפפן ערשלאגן.

ניכט לאנגע דאראויף ערקלערטע זיך דער גראף פאָן לייניגען צום פערפאָלגער

זעהר געלעהרטע ראבבינען אויף׳ דער בעריהמטעסטע אונטער איה־
נען וואר רבינו גרשום, זאהן דעם רבינו יהודה. זיין אנזעהען
וואר זא גראס, דאס ער «דאז ליכט דער געפאנגענשאפט (מאור
הגולה)» גענאננט ווארדע. נאך איניגען וואר ער איין געבארנער
דייטשער. ער שריב איינע זאממלונג פאן יידישען געזעצען אונד
פעראָרדנונגען (תקנות), וועלכע אום דאז יאהר (1204.) 4964,
אלז איין טרעפפליכעס געזעצבוך, אנגענאממען ווארדע. ער שטארב
(1070,) 4830.

איינר דער שילר דעס רבינו גרשום וואר רבי יעקב, זאהן דעם רב
יקיר. ער וואר איין גראסער מוזיקער אונד איינער דער גרעסטן תל־
מודיסטן, אן דעססען אויזשפריכע זיך דיא יידישען געלעהרטן מיט דער
טיפסטן עהרפורכט הילטן. ער שטארב גלייכפאללס (1070.) 4830,
אויך רבי יהודה, זאהן דעם רבי ברזילי, אלברצלוני (דער בארּ־
צעלאָניער), דער דאמאלס אין פראנקרייך לעבטע, ערווארב זיך, דורך
זיינע בעריהמטן שריפטן, איינען האהען ראנג אונטר דען געהלעהרטן
זיינער נאציאן. רבי משה הדרשן (דער פרעדיגער) אויז נארבאן,
איין גראסער רעדנער, וויר עבענפאללס אונטער דיא אויזגעצייכנעטן
יידישען געלעהרטן דיזער צייט געצעהלט. *

ביין אונד צוואנציגסטעס קאפיטעל

דיא יהודים אין אונגארן. זיא ווערדן אין דייטש־
לאנד אונד אין בעהמען פערפאָלגט. דיא קריגער דער
נוצרים ערמאָרדן איינע אונגעהייערע מענגע דערזעלבן,
אויף איהרעם מארשע דורך דיא שטעדטע דייטשלאנדס
נאך דעם היילגן לאנדע. זיא לאנגען צו ירשלים אן,
בעלאגערן דיא שטאדט, ערָאבערן זיא, אונד ערמאָרדן
דאזעלבסט אללע יהודים. דער צווייטע צוג נאך פאלעסטינא.
דיא יהודים ווערדן אין דען מייסטן געגענדן דייטשלאנדס ער־
מאָרדעט. צושטאנד דער יהודים אים אסטן. דיא פירסטן
דער געפאנגענשאפט. דיא יהודים וואָרן צאהלרייך אין
עגיפטען

---

* סוף ספר הקבלה להראב״ד, סדר הדורות דף נ״א ע״ב
ודף נ״ב ע״א דיא געשיכטע דער יודען או׳ ד׳ וו׳, דא־
זעלבסט זייטע 217. או׳פ׳. האלבערג דאזעלבסט, זיי־
טע 584, אונד 585,

געשיכטע דער יהודים

אין וועלכם ער נרינדליכע געלעהרזאמקייט בעזאס, פערשטאנד ער אויך דיא
שריפטן דער גריכישן וועלטוייזן אין דער אורשפראכע, אונד וואר איין גראָ-
סער דיכטר. ער שטאנד פילן יידישן שולן אין שפאניען פאָר, אונד שטארב
אים יאהר (1089.) .4849.

דער דריטטע וואר רב יצחק, זאהן דעס רבי משה בן סכני.
דיזר געלעהרטע ראבבינע גינג פאן שפאניען נאך דעם מארגנלאנדע, אונד ער-
הילט דיא שטעללע דעס רב האי גאון.

דער פירטע, רב יצחק, זאהן דעס רבי ראובן אלברגלוני,
וואר אבערריכטר איינר גראָסן יידישן געמיינדע אין שפאניען. ער וואר איין
טיפגעלעהרטר תלמודיסט אונד איין גוטר דיכטר.

דער פינפטע אונד בעריהמטעסטע, רב יצחק, זאהן דעס רבי
יעקב בן אלפסי, קאם אויז פעס (פעץ) אין אפריקא נאך שפא-
ניען. איהם גליך, זייט דען טאגן דעס רב האי גאון, קיין ראבבינע אן
געלעהרזאמקייט, אונד ער ווארדע דאהער דאז אבערהויפט דער יידישען שו-
לען אין דעם גענאננטן רייכע. ער שריב איינן אויזצוג אויז דעם תלמוד, דער
אונטר דעם טיטל: הלכות רב אלפס בעקאננט איזט אונד זיינע וויטאומ-
פאססענדן ראבבינישן קענטניססע בעאורקונדעט. דיזר גראָסע מאן שטארב
אין איינם אלטר פאן נייןציג יאהרן, (1103.) .4863, אין דער שטאדט
אליסנה (לוצענא אין אנדאלוזיע). אום דיזע צייט לעבטע אויך
דער בעריהמטע רבי שלמה, זאהן דעס רבי יהודה בן גבירול, צו
זאראגאסא אין שפאניען. ער וואר איינר דער גרעסטן געלעהרטן,
שפראכמאָרשר אונד דיכטר, אונד וויר בעזיצען נאך יעצט מעהרערע הערר-
ליכע העברעאישע געדיכטע, דיא אונז זיינר בעגייסטערטן פעדר פלאָססן. ער
שטארב אין וואלענציא, (1070.) ,4830. *

צו דען דאמאליגען גראָססען געלעהרטען דער יהודים געהערטע
עבענפאללס רבי יהודה, זאהן דעס רבי דוד פאסי, גענאננט חיוג.
ער וואר איין גראָסער דיכטר אונד דער בעסטע שפראכלעהרער זיי-
נער נאציאָן, דער דיא העברעאישע שפראכלעהרע ווידער הערשטעלל-
טע, נאכדעם זיא לאנגע צייט זעהר דונקעל אונד פערוואָררען וואר.

אויך אין פראנקרייך טראטן אין דיזעם צייטרוימע מעהרערע
זעהר

---

* דיא געשיכטע דער יודען או' ז' ור', דאזועלבסט זייטע
214 או' פ'. האלבערג דאזועלבסט, זייטע .584. שבט
יהודה דף כ"ו ע"ב ודף כ"ז ע"א וגו', ספר הקבלה להראב"ד
דף י"ד ודף ט"ו ע"א, סדר הדורות דף נ"א ע"א וכ'.

דער פֿאָררעכטע פֿערמעגן, דיא ער זיינען יודישן אונטערטהאַנן אויז שטאַאַטס=
קלוגהייט איינרייםטע ·

פעטער, קעניג פֿאָן שפּאַניען, דער אום דאַז יאַהר (1096·)
4856 רעגירטע, נאַהם קיינע ריקזיכט אויף דיא פֿאָרשטעללונגן דעס ני=
קאָלאַס פֿאָן וואַלענציאַ, וועלכר רעזן קעניג דאַדורך געגן דיא יהודים
איינצונעהמן זוכטע, דאַס ער איהם זאַגטע, זיא האַססעטן דיא נוצרים אונ=
געמיין, אונד ווערן זיינע געשוואָרנן פֿיינרע· דיזער מאָנאַרך פֿעראַכטעטע
יעדע פֿערפֿאָלגונג, אונד בעהויפטעטע, געוואַלטהעטיגקייט קעננע קיינע
וואָהלטעטינן פֿאָלגן האַבן · דאָך קאָננטע דיא מילדע פעטערס, אַן מעה=
רערן אָרטן אין שפּאַניען, דיא אונגליקליכן יהודים ניכט געגן דיא וואוטה דער
נאַך פּאַלעסטינאַ ציהענדן נוצרים שיצצן, וועלכע איינע זעהר גראָסע מענגע
דערזעלבן ערמאָרדעטן ·

טראָץ אַללן פערפֿאָלגונגן, וועלכע דיא יהודים אין דיזעם צייטרוימע אין
שפּאַניען אויזשטעהן מוסטן, טראַטן דאָך מעהרערע ראַבינן דאַזעלבסט
אויף, וועלכע זיך דורך גראָסע געלעהרזאַמקייט אויזצייכנעטן · דאַמאַלס בליה=
טען, פֿאַסט צו איינר אונד דערזעלבן צייט, פֿינף בעריהמטע יודישע געלעהר=
טע, דיא אַללע רב יצחק היסן :

דער ערסטע וואַר רב יצחק, זאָהן דעס רבי ברוך, אויז קאָר=
דאָוואַ · ער שטאַממטע פֿאָן איינר פֿאָרנעהמן פֿאַמילע אין ירושלים אַב,
דיא שאָן אונטר דער רעגירונג דעס טיטוס נאַך שפּאַניען קאַם. שאָן
אין זיינר פֿריהן יוגענד צייגטע ער זאָ פֿילע פֿעהיגקייטן אונד טוגענדן, דאַס
איהן דיא אָבען געננאַנטן פֿירסטן, רבי שמואל הלוי אונד רבי יוסף
הלוי, זעהר ליבטן, אונד קרעפֿטיג אונטערשטיצטן · דאַ ער טיפֿע ראַבבי=
נישע געלעהרזאַמקייט בעזאַס, זאָ וואורדע ער אין זיינעם פֿינף אונד דרייסיגס=
טען יאַהרע דאַז אָבערהויפט דער יודישן שולן אין גראַנאַדאַ. ער פֿער=
שטאַנד לאַטייניש, גריכיש אונד אַראַביש, אונד וואַר איין זאָ
גרינדליכר מאַטהעמאַטיקר, דאַס איהן דער קעניג פֿאָן גראַנאַדאַ, וועל=
כער איין ליידענשאַפֿטליכר בעוואונדרער דער מאַטהעמאַטיג וואַר, אַן זיינעם
האָף קאָממן ליס, בייא איהם אונטערריכט צו נעהמן. דיזר מאָנאַרך בעהאַנ=
דעלטע איהן מיט איינר זאָ שמייכעלהאַפֿטן אויזצייכנונג, דאַס ער לעבענסלאַנג
אַן זיינם האָפֿע בליב· רב יצחק בן רבי ברוך שטאַרב, 59 יאַהרע
אַלט, אים יאַהר (1094·) 4854:

דער צווייטע וואַר רב יצחק, זאָהן דעס רב יהודה בן גיאות. וועגן
זיינר אונגעמיינן געלעהרזאַמקייט אונד פֿרעממיגקייט פֿערעהרטן איהן רבי
שמואל הלוי אונד רבי יוסף הלוי זעהר· אויסר דעם תלמוד,

אין

וואָהנטן, וואורדען פֿאַסט גענצליך אויפֿגעריבן. זיא פֿיהלטן דיא שטרענגע
דיזעס מאָנאַרכן, נאַך איינר רייהע גליקליכר יאַהרע, אום זאָ שטערקר, יע
רייכר אונד מעכטיגר זיא געוואָרדן וואַרען. טאַז בעזאָרגטע, אַנדערע פֿירסטן
מעכטען דעם בייש פילע דעם קעניגס פֿאָלגן; אַבער דיא פֿערפֿאָלגונג הערטע
באַלד ווידער אויף, אונד ערשטרעקטע זיך ניכט איבער דאַז קעניגרייך גראַ=
נאַדאַ הינאויז.

אונטער דעם קעניג פֿאָן שפאַניען, פֿערדינאַנד דעם ערסטען, דער
(1037.) 4797, דען טהראָן בעשטיג, מוסטען דיא יהודים איינע זעהר
שטרענגע אונד גרויזאַמע בעהאַנדלונג ערדולדן. דיזער מאָנאַרך ערקלערטע
דען זאַראַצענען דען קריג, אונד בעשלאָס, נאָך פֿאַר דעם אַנפֿאַנגע דיזעס
קריגס אַללע יהודים אין זיינעם רייכע צו פֿערטילגן. דיא אָרגנעהמן שפאַני=
שען גייסטליכען מיסבילליגטן דיזע מאַאַסרעגל, אונד ווידערזעצטן זיך דער=
זעלבן; אונד דער פאַפסט אַלעקסאַנדער, דער צווייטע, שריב איי=
נען בריף אַן זיא, וואָרין ער איהרן ווידערשטאַנד געגען פֿערדינאַנדס
בלוטיגען פלאַן זעהר ריהמטע, דיזען מאָנאַרכן, וועגען זיינעם וויטהענדן איי=
פֿערס, ביטטר טאַדעלטע, אונד איהן אַן דאַז ריהמליכע ביישפיל דעם פאַפס=
טעס גרעגאָריאוס, דעס גראָסען, ערהיננערטע, דער זיך איינער
ערנליכן פֿערפֿאָלגונג אונד דער צערשטערונג דער זינאַגאָגען מוהטיג ווידער=
זעצטע. דיא פֿעראייניגטן פֿאָרשטעללונגן דעם פאַפסטעס אונד דער בישעפֿע
רעטטעטן דיא יהודים פֿאָן דעם איהנן דראָהענדן אונגליקקע. *

דיא פֿאָן דען מוירען אין אַפֿריקאַ בעווירקטע שטאַאטסאומוועל=
צונג בעפֿרייעטע דיא יהודים צו דיזער צייט נאָך מעהר פֿאָן דער פֿערפֿאָלגונג.
אַלפֿאָנזוס דער זעכסטע, דער (1073.) 4833. קעניג פֿאָן שפאַ=
ניען וואורדע, אונד דען דיא צונעהמענדע מאַכט דער זאַראַצענען אין
גראָסע פֿערלעגענהייט זעצטע, בעוואַרב זיך אום דיא פֿריינדשאַפֿט דער יהודים
פֿאָן איהנען אונטערשטיצונג אַן מאַנשאַפֿט אונד געלד צו ערהאַלטן. ער בע=
פֿערדערטע זיא דאַהער צו גראָסען אונד איינטרעגליכן שטעללן; יאַ, ער ער=
לויבטע איהנען זאָגאַר, דאַז ריכטעראַמט איבער דיא נוצרים צו פֿערוואַלטן:
דאַז לעצטערע מיסבילליגטע פאַפסט גרעגאָריאוס, דער זיבענטע, העכ=
ליך, אונד מאַכטע דעם קעניגע היראיבר ביטטערע פֿאָרווירפֿע. אַבער דיא
פֿאָרשטעללונגן דעם פאַפסטעס קאָננטן דען מאָנאַרכן צו קיינר פֿערמינדערונג
דער

* געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 212.
או' פל'. האַלבערג. דאַזעלבסט זייטע 583 אונד 584.
ספר הקבלה להראב"ד דף י"ג ודף י"ד ע"א, שבט יהודה
דף ג' ע"א.

איבער, אונד שריבען איהם, ער זאללטע אין זיין פאטערלאנד צוריקקעהרן,
אונד ויא וואללטען רבי חנוך אבזעצצען, אונד איהם דעססען שטעללע
איבערגעבן. ער שריב איהנען אבער איינע אבשלעגיגע אנטוואָרט, אינד זאג=
טע דארין פאן רבי חנוך, דאס ער דער געלעהרטעסטע אונד טוגענדהאפ=
טעסטע ראבבינע פאן קארדאווא בים באבילאן ווערע. בזו שטנאש
שטארב אין דמשק. רבי חנוך שטארב (1015. 4775, *

דיא קריגע אין שפאניען, וועלכע אין דיזעם צייטרוימע העפטיג ווי=
טהעטן, אונד דיא שטאאטסאומוועלצונגן, צו דענען זיא פעראנלאססונג
געבען, ווארען אנפענגליך פיר דיא יהודים פארטהיילהאפט. דער געלעהר=
טע ראבבינע, רבי שמואל הלוי, איין פארציגליכר שילער דעם רבי
חנוך, ווורדע פאן האבוס, דעם זאראצענישן קעניג פאן גראנאדא,
אים יאהר (1020. 4780, צום קעניגליכען געהיימשרייבר אונד ער=
סטען מיניסטר ערנאנט, אונד פאן דעססען נאכפאלגר (1027. 4787,
צום פירסטען דער יהודים אין דיזעם רייך ערהאבן. דיזער רבי שמואל
הלוי בעדינטע זיך דער גראסען גונסט, אין וועלכער ער ביי דעם קעניגע
שטאנד, דען וואהלשטאנד אונד דען רוהם זיינער נאציאן, אויף אללע מעגלי=
כע וויזע, צו בעפערדערן. ער אונטערשטיצטע דיא יידישען געלעהרטן אונד
שולען אין שפאניען, אפריקא, באבילאניען אונד פאלעסטינא מיט אללער
קראפט, אונד צייגטע זיך, אלז איהר וואהלטהעטר, דורך פירסטליכע פריי=
געביגקייט. ער שטארב אין איינעם האהען, זעהר גליקליכן אלטער, (1055.
4815. אונד זיין זאהן, רבי יוסף הלוי, פאלגטע איהם אין אלל
זיינען ווירדען נאך.

רבי יוסף הלוי האטטע אללע פעהיגקייטן אונד טוגענדען זיינעם
גראסען פאטערס, נור פעהלטע עז איהם אן דער דעמוטה אונד מעסיגונג,
דיא דיזען אויף דעם גיפפעל זיינעם גליקקעס אויזצייכנעטן. ער ווארדע אים
שאאסע דעם איבערפלוססעס ערצאגען, טריג ניא דאז יאך דעם פיינדליכען
שיקזאלס; זיין גליק פערלייטעטע איהן דאהער צום האכמוטה, דער איהם
מעכטיגע ניידר צוצאג, אונד איהן ענדליך אינס אונגליק שטירצטע. דער קע=
ניג ווארדע דורך פערליימדונגן זעהר געגען איהן אויפגעבראכט, אונד ליס
איהן אם שבת, אם ניינטען טאגע דעם מאנאטס טבת, (1064. 4824,
הינריכטען. היראויף פערפאלגטע דער קעניג דיא יהודים העפטיג, אונד פונפ=
צעהן הונדערט איהרר פאמיליען, דיא דאמאלס אין דער שטאדט גראנאדא

וואהנטען

---

* געשיכטע דער יודען אוי ז' וו', דאזעלבסט זייטע 210 אוי
פלי' האלבערג דאזעלבסט, זייטע 582. אונד 583, ספר
הקבלה להראב"ד דף י"א ודף י"ב.

שפאניען זאה דיא ערהעבונג דעס רבי משה זעהר גערן, וזייל דער
תלמוד דאדורך מעהר אין זיינעם רייכע פערברייטעט וואורדע, אונד
דיא יהודים דאזועלבסט דאז מארגענלאנד אלמעהליג ענטבעהרן קאננטן.

אין דען צייטען דעס רב האי גאון שטארב רבי משה, אונד
זיין ווירדיגער זאהן, רבי חנוך, ערהילט זיינע שטעללע. דער בע=
הערשר פאן קארדאווא, * האשעם, דער צווייטע, איין בע=
שיצצער אונד פריינד דער יהודים, ליס דאמאלס איינע אראבישע ער=
קלערונג דעס תלמוד'ס פערפאססען, זיינע וויסבעגירדע צו בעפרי=
דיגען, אונד הויפטזעכליך דאדורך דען שפאנישען יהודים דאז מארגענ=
לאנד ענטבעהרליך צו מאכען, אונד זיא פאן איהרען הייפיגן רייזען דאהין
אבצוהאלטן, פאן דענען ער נאכטהייליגע פאלגן בעזארגטע. דער גע=
לעהרטע רבי יוסף, זאהן דעס רבי יצחק בן שטנאש, איין שי=
לער דעס רבי משה, דעם דער קעניג דיזע ארבייט אויפטרוג, ער=
קלערטע דען תלמוד, דיזעס שווערע אונד וויטלייפיגע ווערק, זעהר
גוט, אונד ערווארב זיך דאדורך גראסען רוהם אונד האכאכטונג אם קע=
ניגליכן האפע. דיס מאכטע איהן זא איבערמיטהיג, דאס ער דען אבער=
ריכטער, רבי חנוך, ניכט פיר זיינען פארגעזעצטן ערקעננען וואללטע.
ביידע האטטן איינען שטארקן אנהאנג, אונד עז ענטשטאנד דאהער איינע
גראסע בעוועגונג אונטער דען יהודים אין דיזעם לאנדע. ענדליך זיגטע
דיא פארטייא דעס רבי חנוך, אונד בן שטנאש וואורדע אין דען באן
געטהאן. ער נאהם זיינע צופלוכט צו דעם קעניגע; אבער האשעם
וואללטע זיך ניכט אין דיזע זאכע מענגען, אונד בן שטנאש מוסטע
אויז שפאניען נאך דעם מארגענלאנדע פליהען. ער האפפטע בייא רב
האי גאון שוץ צו פינדען; דען דיזער וואר רבי משה אונד רבי
חנוך אונגעניגט, וזייל דורך דיא בליהענדע האכשולע, דיא זיא אין
קארדאווא ערריכטעטן, דיא מארגענלענדישן שולען אין אבנאהמע
געריטהען. אבער ער טיישטע זיך; דער פראממע רב האי ליס איהן
וויסען, דאס ער איהן ניכט אויפנעהמן קעננע, ווייל ער פאן רבי חנוך
אין דען באן געטהאן זייא. בן שטנאש ליס זיך היראויף אין דמשק
(דאמאסקוס) נידער. אין דער פאלגע בעקאמן זיינע אנהענגר אין קאר=
דאווא גראסע מאכט, אונד זעלבסט זיינע פיינדע גינגען צו זיינר פארטייא
איבער

---

* אום דיזע צייט בילדעטען טאלעדא, וואלענציא,
קארדאווא, זעוויללא אונד פאסט אללע גראסען
שטעדטע אין שפאניען בעזאנדערע דייכע.

ביא דער פערטרייבונג דער יהודים אויז דעם אָסטן גינגן פילע דער=
זעלבן נאך אפריקא, אונד בעגאבן זיך פאָן היר צו איהרן ברידערן אין
שפאניען, וועלכע פאָן דען קאליפען דאזעלבסט מיט מילדע בעהאנ=
דעלט ווארדן. בעזאָנדערס ווארדן איניגע דער פאָרציגליכסטן יידישען
געלעהרטן, דיא דאז מאָרגענלאנד פערלאססן מוסטן, פאָן דען זאראצע=
נישען בעהערשערן שפאניענס זעהר בעגינסטיגט· דאהער וואר דא=
מאלס איינר דער גלענצענדסטן צייטרייםע דער יידישען געלעהרזאמקייט •
זעלבסט אין דען דונקעלסטן צייטן איהרר געשיכטע שטודירטן דיא יהודים
דיא העברעאישע שפראכע מיט גראָסעם פלייסע, אונד עז פעהלטע איה=
נען ניא אן שפראכפאָרשערן אונד שארפזינניגן אויזלעגערן דער היילינען
שריפט; אבער אין דען בליהענדען צייטען דער קאליפען צו באגדאד
אונד אונטר דען זאראצענען אין שפאניען בעארבייטעטן זיא
מיט גליק דאז גאנצע פעלד דער וויססענשאפטען.

וועהרענד זיך דיא נוצרים אונד מוהאממעדאנר אין שפאניען בלאָס
מיט איהרן וועכסעלזייטיגן פיינדזעליגקייטן בעשעפטיגטן, גענאָסען דיא
יהודים איינען צייטרוים פאָן רוהע, אונד ווארדען צאהלרייך, וואָהלהא=
בענד אונד געלעהרט. אבער דער תלמוד וואר דאמאלס דען שפאני=
שען יהודים זאָ ווענינ בעקאנגט, דאס זיא אָפט אבגעאָרדנעטע אן דיא
באבילאָנישן האָכשולען זענדן מוסטען, דיא רעליגיעזן שטרייטיגקייטן,
דיא אונטר איהנען ענטשטאנדן, ענטשיידן צו לאססען. דאהער הילטען
זיא דיא אנקונפט דעס בעריהמטן רבי משה אין שפאניען, מיט רעכט,
פיר איין גראָסעס גליק. דיזער ראבבינע ווארדע, אום דאז יאהר (990 ·)
·4750, מיט זיינעם זאָהנע, רבי חנוך, פאָן איינם אראבישן שיפפס=
הויפטמאן געפאנגען נאך קאָרדאָווא געבראכט, אונד פאָן דען יהודים
דאזעלבסט לאָזגעקויפט. ערערשין אייסערסט ארמועליג, אין איינען
זאק געהיללט, אין דער זינאגאָגע· אלליין מאן לערנטע באלד זיינע
גרינדליכע געלעהרזאמקייט אונד זיינע גראָסען טוגענדן קעננען, אונד
דאז אָבערהויפט דער יידישען שולע אין קאָרדאָווא, דערבעשיידענע
אונד פראָממע דיין (אָבעררִיכטר) רבי נתן, רוימטע איהם מיט
פריידען זיינע שטעללע איין, דיא רבי משה מעהרערע יאהרע ריהמ=
ליך פערוואלטעטע. דער זאראצענישע בעהערשר דיזעס טהיילס פאָן
שפאניען.

או' פ'. האָלבערג דאזעלבסט, זייטע ·579, או' פ'. ספר הקבלה
להראב"ד דף יו"ד ע"ב ודף י"א ע"א, צמח דוד חלק ראשון דף כ"ג
ע"א וב'. רבי שלמה בן ווירגא בעריכטעט אים שבט יהודה
(דף מ"ב ע"ב) דאז היר ערצעהלטע מיט פערענדערטען אומשטענ=
דען.

געשיכטע דער יהודים

רב שרירא שטאַממטע אין גערארר ליניע פֿאָן דען נאַכקאָממן דעס זרו־בבל, זאָהן דעס שאלתיאל, אונד זאָ פֿאָן דעם קעניגליכן הויזע דוד'ס אַב· רב האי וואַר דער לעצטע אונד פֿאָרציגליכסטע דער גאונים· דיזער גראָסע מאַן וואַר פֿירציג יאַהרע דאַז אָבערהויפּט דער יידען ערוועהנטען האָכ־שולען, אונד שטאַרב, 69 יאַהרע אַלט, (1037.) ·4797·

אונטער דער רעגירונג דעס קאַליפֿען האַקעם האַטטען דיא יהודים דאַמאַלס אין עגיפּטען איינע קורצע פֿערפֿאָלגונג אויזצושטעהן. דיזער מאָ־נאַרך וואָללטע דען מוהאַממעדאַניסמוס פֿערניכטן אונד איינע נייע רעלי־גיאָן שטיפֿטען. ער פֿערמישטע, צו דיזעם צוועקקע, דיא רעליגיאָן דער דרוזען (דיא איין געמיש דער זאָרדוצעאישן, זאַמאַריטאַנישן אונד מו־האַממעדאַנישן רעליגיאָנסזעקטע וואַר,) מיט אַנדערן פֿאָן איהם ערוואָג־נענען לעהרן. דיא גראָסע מענגע היידען, דיא זיינע נייען לעהרועצצע אונד בעהויפּטונגן אַננאַהם, שמייכעלטע זיינר אייטעלקייט, אונד פֿערליי־טעטע איהן צור פֿערפֿאָלגונג דער נוצרים אונד יהודים, דיא זיך זיינן לעה־רען ווידערזעצטן אונד זיא פֿעראַכטעטן. ער נעטהיגטע דיא לעצטערן, איין שימפּפֿליכס אַבצייכן צו טראַגן, ליס איהרע זינאַגאָגען שליסן, אונד צוואַנג זיא, זיינע לעהרן אַנצונעמן; אַבער ער ענדערטע באַלד זיינע מיי־נונגען, אונד ערלויבטע איהנען דיא ריקקעהר צו דער רעליגיאָן איהרר פֿע־טער.

נאַך דעם טאָדע דעס רב האי וואורדע חזקיה, זאָהן דעס דוד זאָהן דעס זכאי, צום אָבערהויפּטע דער שולען אונד צום פֿירסטען דער, געפֿאַנגענשאַפֿט ערוועהלט; אַבער זיינע רעגירונג וואַר קורץ, אונד ענ־דעטע זעהר אונגליקליך. דיא קאַליפֿען אויז דעם הויזע דער אַבכאַס־סידען, פֿאָן וועלכן דיא יידישע נאַציאָן בעגינסטיגט וואורדע, האַטטען איהרע מאַכט פֿערלאָרן, אונד דער זולטאַן געלאַלודדילאַ בע־שלאָס, (1039·) ·4799, דיא אויזראָטטונג דער יהודים. ער ליס איהרע שולען פֿערשליסן, איהרע לעהרר פֿערבאַננן אונד דען פֿירסטען דער געפֿאַנגענשאַפֿט נעבסט זיינר פֿאַמיליע, אויף איינע גרויזאַמע ווייזע, הינריכטן. נור צווייא זעהנע דעס פֿירסטען ענטפֿלאָהן נאַך שפּאַניען. דיזע גראָסע פֿערפֿאָלגונג פֿערטריב מעהרערע יהודים אין דיא וויסטען אַראַביענס, אונד פֿילע דערועלבען זוכטען איינע פֿריישטעטטע אים אַבענדלאַנדע· זאָ ענדעטען דאַמאַלס דיא יידישען האָכשולן אונד דיא פֿיר־סטען דער געפֿאַנגענשאַפֿט אים מאָרגענלאַנדע; יעדאָך ערלאָש דאַז פֿירסטענטהום דער געפֿאַנגענשאַפֿט צו דיזער צייט ניכט גאַנץ, וויא וויר אין דער פֿאָלגע זעהען ווערדען. *

בייא

* געשיכטע דער יודען או' ד' וו', דאַזעלבסט זייטע ·208

פיאום אין עגיפטן צו בערופן, אונד איהן צום גאון אונד צום אבר=
הויפטע דער געננאנטן האכשולע איינצוזעצן. רב סעדיה וואר איין מאן
פאן גראסר געלעהרזאמקייט אונד פרעממיגקייט. ער זאללטע איינסט איינע
גזעצווידריגע פעראָרדנונג, צו גונסטן דעס פירסטן דער געפאנגענשאפט,
בעשטעטיגן, אונד פערוויגערטע עז מיט רעכט. היראויז ענטשטאנד איין
העפטיגר שטרייט צווישן איהם אונד דוד; ער געריטה אין לעבענסגעפאהר,
מוסטע פאר דעם מעכטיגן פירסטן פליהען, אונד זיך זיבן יאהרע פערבארגן
האלטן. אין דער לאנגווירינן איינזאמקייט פערפאסטע ער זיינע טרעפליכן
ווערקע. ענדליך פערזעהנטע ער זיך מיט דעם פירסטן, איברלעבטע דענ=
זעלבן, אונד שטארב (942) 4702. *

דיא יידישע נאציאן וואר דאמאלס אים מארגענלאנדע צאהלרייך
אונד מעכטיג. אין דער שטאדט פרוז שבור (פערוז שיבבור), דיא
ניכט וויט פאן באבילאן לאג, אונד, וויא מאן מיינט, פאן דעם פער=
זישן קעניגע, זאפאר (שאבור) דעם צווייטן, אנגעליגט ווארדע,
וואהנטן 90000 יהודים, אונד ערריכטעטן דאזעלבסט איינע נייע האכ=
שולע, אן דער שפיצע דיזר שולע שטאנד דער בעריהמטע רב שרירא,
דער גאון אונד אברהויפט דער האכשולע אין פומבדיתא וואר. ביידע
שולן בליהטן, אונטר דער וויזן לייטונג דיזעס אונגעמיין געלעהרטן מאננעס,
דרייסיג יאהרע לאנג, פאן (967) 4727 ביז (997) 4757. אין
דעם לעצטערן יאהרע איברגאב ער, אין איינעם הונדערטיעהריגן אלטער,
זיינע שטעללע זיינעם נײן אונד צוואנציגיעהריגן זאהנע רב האי, דער זיך
איינען זא האהען רוהם ערווארב, דאס דיא יהודים אויז פילען לענדערן הער=
ביישטרעמטן, זיינע ערהאבנען לעהרן צו ערהאלטן, אונד איהן « דען
טרעפליכסטן דער טרעפליכן » נאננטן. אלליין קירץ דאראויף ווארדן
רב שרירא אונד רב האי פאן אבטריננינגן יהודים בייא דעם אראבישן
קעניג באהיודדוילא פערלײמדעט, דער קעניג ליס זיא אינס גע=
פענגנים ווערפן אונד איהרע גיטר איינציהען; רב האי ווארדע ווידר אין
פרייהייט געזעצט, אבר ניכט זיין אונגליקליכר פאטר. דיזר פערעהרונגס=
ווירדיגע גרייז מוסטע זיך דען הענדן דעס הענקערס איברליפערט זעהן;
ער ווארדע אן זיינר רעכטן האנד געהנקט, אונד זא וועניגר ערדראסעלט,
אלז דען צערפליישענדן רויבפעגעלן אונד דעם הונגערטאד פרייזגעגעבן.
רב

---

* געשיכטע דער יודען או' ד' וו', זייטע 104, או' פ' האל=
בערג דאזעלבסט, זייטע 576, או' פ' ספר הקבלה להראב"ד דף יוד
ע"א וב', צמח דוד חלק ראשון דף כ"ו ע"א, סדר הדורות דף מ"ט ע"א
וב' ודף נון ע"א.

נאמענס רעמיזיאוס, בעפאהל דער גייסטליכקייט זיינעס שפרענגעלס, יעדן זאננאבענד אין דען זינאגאגן צו פרעדיגן. דאהער שיקטן פילע יידישע עלטערן איהרע קינדר אין אנדרע טהיילע דעס רייכעס, אום איהרן איבערטריטט צור רעליגיאן דער נוצרים צו פערהיטן. רעמיזיאוס בעשווערטע זיך היראיבר בייא דעם קעניגע, אונד בערעדעטע איהן, דאס ער דעם בישאף פאן ארלעס אונד אנדרן פארנעהמן גייסטליכן בעפאהל, זיינעם ביישפילע צו פאלגן. אין מאנכן פראנצעזישן שטעדטן מוסטן דיא יהודים אויך פילע בעליידיגונגן פאם געמיינען פאלקע אויזשטעהן. צו בעזיע אין לאנגעדאק וואר עז זיטטע, פאם פאלמזאננטאגע ביז צום דאננערסטאג אין דער אסטערוואכע מיט שטיינען נאך איהנען צו ווערפן. דיס באסהאפטע פערפאהרן ווארדע ענדליך דורך איינע שטייער אבגעקויפט, וועלכע זיא אן דען בישאף דיזעס ארטעס בעצאהלטן.

וועהרענד דאז אבענדלאנד אין פינסטערניס אונד אונוויססנהייט שמאכטעטע, בעפעדערטן דיא זאראצענען דיא וועלטוויזהייט אים מארגענלאנדע. דיא יהודים אונטר איהרר העררשאפט אהמטן איהרעם ביישפילע נאך, אונד לעגטן זיך מיט פלייס אונד גליק אויף דען ערווערב פאן געלעהרזאמקייט. וועגן דער שנעללן צונאהמע פאן לעהרערן אונד שילערן ווארדן נייע שולן אנגעלעגט, אונד דיאיעניגן, דיא שאן יאהרהונדערטע לאנג דא ווארן, קאמן אונטר דער לייטונג גראסר מעננר אין איינען בליהענדן צושטאנד.

אבר דיא רוהע דער יהודים ווארדע באלד דורך איננערע אונאייניגקייטן אונטרבראכן. צו דיזר צייט, אום דאז יאהר (905) 4665, העררשטע דער פירסט דער געפאנגענשאפט, דוד, זאהן דעס זכאי, דער פאן דוד'ס קעניגליכעם הויזע אבשטאממטע, מיט פאסט קעניגליכר געוואלט איבר דיא מארגענלענדישן יהודים. דיזר שטאלצע פירסט, דער דורך דיא שוועכע דער דאמאליגן קאליפן זיינע מאכט זא זעהר פערגרעסערטע, בעטרוג זיך אנמאסענד געגן דיא הייפטר דער שולן. ער זעצטע רב כהן צדק מיט געוואלט צום אבערהויפטע דער האכשולע אין פומבדיתא איין, דא דיא אנגעזעהענסטן מעננר דאזעלבסט בערייטס רב מבשר הכהן צו איהרעם פארשטעהר געוועהלט האטטן. היראיבר ערהאב זיך איין גראסר פינפיעהריגר שטרייט, דער נור דאדורך, דאס צווייא האכשולן אין פומבדיתא ענטשטאנדן, געענדיגט ווארדע. דיא האכשולע אין סורא האטטע דאמאלס פיל פאן איהרעם עהמאליגן גלאנצע פערלארן. דער פירסט דוד מאכטע איינען וועבר, נאמענס רב יום טוב, צום פארשטעהר דערזעלבן, אונד דיזר מאן קאננטע זיא קיינעסוועגס ווידר עמפאר העבן. דוד זאה זיך דאהער, (927) 4687, גענעטהיגט, דען בעריהמטן רב סעדיה אויז

פיאום

רייך, לודוויג, דעם פֿראָממן, דער (816) 4575 דיא רעגירונג
אַנטראַט. דער לייבאַרצט דיזעס קעניגס וואַר איין יהודי, נאַמענס צעדע=
קיאס. דיזר מאַן האַטטע זאַ גראָסן איינפֿלוס אויף דען מאָנאַרכן, דאַס דיא
פֿאָרנעהמסטן האָפֿלייטע זיינע אונד זיינר לאַנדסלייטע פֿריינדשאַפֿט דורך
אַללע ערזיננליכן מיטטל צו ערלאַנגן זוכטן. דיא יהודים האַטטן לייכט צוגאַנג
צו דער פערזאָן דעס קעניגס: ער גאַב איהנען דיא פֿרייהייט, נייע זינאַגאָגן
צו ערריכטן, אונד פֿערליה איהנען אַנדערע וויכטיגע פֿאָררעכטע. אַבער דיא
אויזנעהמענדע קעניגליכע גונסט געגן זיא עררעגטע דיא מיסגונסט איהרער
פֿיינדע, אונד פֿעראורזאַכטע איהנען אַן פֿילן אָרטן דען גרעסטן פֿערדרוס.

אַגאָבאַרד, בישאָף פֿאָן ליאָן, פֿערבאָט איהנען ניכט אַלליין,
שקלאַפֿן צו קויפֿן, וועלכע זיך צור רעליגיאָן דער נוצרים בעקאַננטן, זאָנדערן
אויך דיא פֿייער דעס שבת אונד יערן האַנדל מיט דען נוצרים וועהרענד דער
פֿאַסטענצייט. זיא בעשווערטן זיך היראיבר בייא דעם קעניגע, אונד ער
שיקטע דרייא קאָממיססאַריען נאַך ליאָן, דאַז פֿערפֿאַהרן דעס בישאָפֿס
צו אונטערזוכן. אויף איהרן בעריכט ערהילטן דיא יהודים אויף דער שטעללע
איהרע עהעמאַליגן פֿרייהייטן ווידר. אַגאָבאַרד קרענקטע דיזעס, וויל
ער זיך אין זיינר האָפֿנונג געטיישט זאַה, אונד ער בראַכטע נייע קלאַגן געגן
זיא פֿאָר; אַבר דיאזעלבן וואורדן פֿאָר געריכט, אַלז פֿאַלש אונד גרונדלאָז,
פֿערוואָרפֿן.

ענדליך רייזטע דער בישאָף זעלבסט נאַך האָפֿע, זיינען קלאַגן געגן
דיא יידישע נאַציאָן מעהר נאַכדרוק צו געבן; אַבר דער קעניג, דער פֿאָן
דען פֿיינדן דעס בישאָפֿס אונד דען פֿריינדן דער יהודים אומגעבן וואַר, פֿער=
וואַרף דורכאויז אַללע זיינע געזוכע, אונד געוועהרטע איהם בלאָס איינע
אַבשידסאודיענץ. זאָ פֿאַנדן דיא יהודים אונטר דער רעגירונג לודוויגס,
דעס פֿראָממן, קרעפֿטיגן שוץ געגן איינען דער אַנגעזעהענסטן בישעפֿע
זיינר צייט, אונד מאַן ערקלערטע דאַמאַלס אַם פֿראַנצעזישן האָפֿע עפֿפֿענט=
ליך, דיא נאַכקאָממן אברהם'ס פֿערדינטן האָכאַכטונג.*

אונטר קעניג קאַרל, דעם קאַהלן, (840) 4600, וואַרן דיא
יהודים אין קיינעם זאָ בליהענדן צושטאַנדע אונד ניכט זאָ בליבט, אַלז
אונטר דער רעגירונג זיינר פֿאָרגענגר. איינר דער פֿראַנצעזישן בישעפֿע'
נאַמענס

---

* האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 573. או' פֿ'. דיא געשיכטע דער
יודן או' ו' וו', דאַזעלבסט זייטע 203. אונד 204.

איינפן שטריק אָדר איינע בינדע אום דען לייב, אַלז איין געהעססיגעס
אונטערשיידונגסצייכן, צו טראַגן, אונד שלאָס זיא פֿאָן אַללן האָהן שטאַאטס=
עמטערן אויז, דיא זיא וואַהרשיינליך ביז צו דיזר צייט פֿערוואַלטן. ער פֿער=
באָט איהנען אויך, אויף פּפֿערדן צו רייטן, אונד ערלויבטע איהנען בלאָס,
זיך הירצו דער עזעל אָדר דער מוילטהירע מיט אייזערנען שטייגביגעלן צו
בעדינען. דיא בעפֿעהלע דיזעס מאָנאַרכן געגן דיא יהודים בעשרענקטן זיך
ניכט בלאָס אויף זיין רייך, זאָנדערן וואורדן אויך אין דען בענאַכבאַרטן
לענדערן פֿערברייטעט; אונד דיזע שמעהליכן קעננצייכן דער יהודים בעשטעהן
זייטדעם אין אַללן רייכן, דיא נון דעם טירקישן צעפטער אונטרוואָרפֿן
זינד, אין גרעסערם אָדר געריגגערם גראַדע. *

ווען ויר אונז פֿאָן דען אַזיאַטישן הערשערן צו דען אייראָפעאישן
ווענדן, זאָ פֿינדן וויר דיא יהודים עבענפֿאַללס מיסהאַנדלונגן אונד פֿער=
פֿאָלגונגן אויזגעזעצט. דער גריכישע קאַיזר, לעאָ איזויריקוס, בע=
גאַן, (716) 4476, זיינע רעגירונג מיט דער פֿערפֿאָלגונג דער יהודים;
ער בעפֿאַהל איהנען אונטער דען הערטעסטן שטראַפֿן, איהרע גלויבענסלעהרן
אַבצושווערן, אונד דיא רעליגיאָן דער נוצרים אַנצונעהמען. פילע דערזעלבן
רעטטעטן איהר לעבן דאַדורך, דאַס זיא דעם קאַיזערליכן בעפֿעהל שיינבאַרן
געהאָרזאַם לייסטטן.

ניצעפֿאָרוס, דער (802) 4562 דען גריכישן קאַיזערטהראָן
בעשטיג, בעשיצטע דיא יהודים, אונד ליס זיא אין אונגעשטערטר רוהע
אונטער זיינר רעגירונג לעבן. נאָך מעהר וואורדן זיא פֿאָן קאַיזר מיכאַעל,
דעם ערסטן, דער (814) 4571 צור רעגירונג קאַם, בעגינסטיגט. ער
דולדעטע אַללע רעליגיאָנען, אונד מאַן זאַגט ער האַבע פֿאָן אַללן עטוואַז אַנ=
גענאָממן. געגן דיא יהודים האַטטע ער איינע בעזאָנדערע אַכטונג.

קאַיזר קאַרל, דער גראָסע, דער (678) 4528 צו רעגירן
בעגאַן, בעהאַנדעלטע דיא יהודים מיט טילדע. זיא גענאָסן אונטער זיינר
רעגירונג גראָסע פֿרייהייטן, אונד ער לעגטע איהרם האַנדל קיינע
פֿעססעלן אַן. * *

אין נאָך בעססערם אַנזעהן שטאַנדן זיא ביי דעם קעניג פֿאָן פֿראַנק=
רייך

---

* האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 572. אונד 573. דיא געשיכטע
דער יודן או׳ ז׳ וו׳, דאַזעלבסט זייטע 197. או׳ פֿ.

* * האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 573. דיא געשיכטע דער יודן
או׳ ז׳ וו׳, דאַזעלבסט זייטע 199. או׳ פֿ׳.

זאללטן. דיזר בעפֿעהל ווארדע פינקטליך פֿאללצאגן, אונד פֿערלייטעטע פֿילע צור אננאהמע דער מוהאממעדאנישן רעליגיאן, אום גיטר צו ערבען, אויף וועלכע זיא קיינען רעכטמעסיגן אנשפרוך האטטן.

אל־מאָרי, דער נאכפֿאלגר אל־מאנזאָרס, צוואנג אים יאהר (774) 4534 דיא יהודים, ענטוועדער זיך צור מוהאממעדאנישן רעליגיאן צו בעקעננען, אדר איין שימפפֿליכעס אבצייכען צו טראגן.

הארון אל־ראשיד, דער (786) 4546 דיא רעגירונג אנטראט, צייכנעטע זיך דורך זיינע ליבע צו דען וויססענשאפֿטן אויז, אונד ערמונטערטע אונד בעגינסטיגטע געלעהרטע מעננער פֿאן אללען רעליגיאנען אונד פֿאן יעדעם געווערבע. בעזאנדערס וואר ער דען יהודים געוואגען, דיא אין זיינעם רייכע צערשטרייעט לעבטן, אונד שיקטע איינען דערזעלבן, אלז געזאנדטען, אן קאיזר קארל, דען גראָסן. דערזעלבע וואר גליקליך אין זיינעם אויפֿטראגע, אונד גענאָם אן הארונס האָפֿע גראָסעס אנזעהען. דיזר קאליף בראכטע דיא יידישן שולען אים אָסטען אין איינען בליהענדען צושטאנד, אונד דיא יהודים בעפֿאנדן זיך אונטר זיינר רעגירונג אים גענוססע דער טיפֿסטן רוהע.*

אל־מאמום, הארונס ברודר אונד נאכפֿאלגר, וואר אויך איין גראָסר פֿריינד דער וויססענשאפֿטן, אונד ליס פֿאן געלעהרטן ראבבינען דיא שעצבארסטן יידישן שריפֿטן אינס אראבישע איבערזעצן. אב ער נון גלייך דורך דיזע פֿרייזינניגע דענקארט זיינע אראבישן אונטרטהאנען געגן זיך ערביטטערטע, זאָ פֿוהר ער דאָך פֿאָרט, געלעהרטע מעננער פֿאָן אללן גלויבענסארטן אונד נאציאָנען אויזצוצייכנען. מאשאללא, דער בעריהמטע יידישע שטערנקונדיגע, וואר אן זיינעם האָפֿע זאָ האָכגעאכטעט, דאס מאן איהן דאז וואונדער זיינר צייט נאננטע.

אל־וואטהעק אהמטע דען אויסגעקלערטן קאליפֿן ניכט נאך, זאָנדערן וואר איין געשווארנר פֿיינד דער יהודים. ער האסטע דיזע נאציאָן, וויל זיא דען קאראן (דאז רעליגיאָנסבוך דער מוהאממעדאנער) ניכט אלז איינע בעוועהרטע אָפֿפֿענבארונג אננעהמן וואָללטע. וועהרענד זיינר רעגירונג, אום דאז יאהר (841) 4601, ווארדן דיא יהודים מיט שווערן אבגאבן בעלאסטעט, אונד מוסטן גראָסע זוממען אין דען שאץ צאהלן.

מאָטאוואקעל, דער נאכפֿאָלגר אל־וואטהעקס, בעהאנדעלטע דיא יהודים נאָך שטרענגר. דיזר קאליף ערקלערטע זיך גלייך ביים אנטריטטע זיינר רעגירונג, (849) 4609, געגן זיא, צוואנג זיא, איינען

---

* דיא געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ וו׳, דאזעלבסט זייטע 196. אונד 197.

4444, אונד זיינען ביידען נאכפאלגערן, אל=וואליד אונד זא=
לימאן, פאללע רעליגיאנספרייהייט. איהרע שולען בליהטען, אונד
איהרע געלעהרטען בעפאנדען זיך אים בעזיצצע אללער איהרע עהמאליגען
פרייהייטען.

אונטער דער רעגירונג דעם יעציר מוסטען זיא בעדריקקונגען
אויזשטעהען, וועלכע מעהר פאן דער רויבגיר דער מיניסטער, אלז פאן
דער גרויזאמקייט דעם הערדשערס הערריהרטען; אבער נאך דער צערשטע=
רונג דעם רייכס דער אממיאדען אונטער מערוואן, (750)
4510, פערבעססערטע זיך איהר צושטאנד אונטער דען קאליפען
אויז דעם הויזע דער אבבאססידען.

דער קאליף אל=מאנזאר, דער (753) 4513 צור רעגירונג
קאם, וואר איין געלעהרטער פירסט, ערמונטערטע אונד בעגינסטיגטע
דיא געלעהרטען, אונד לוד זיא, אהנע ריקזיכט אויף איהרען רעליגיעזען
גלויבען, אן זיינען האף איין; פילע יהודים נאהמען דיא איינלאדונג ריזעס=
מאנארכען אן, אונד בענוצטען זיינע פרייגעביגקייט, איהרע שולען אין
איינען בליהענדען צושטאנד צו ברינגען. עז ערשינען דאמאלס פילע בע=
ריהמטע געלעהרטע דער יידישען נאציאן. אונטער דענזעלבען צייכנעטע
זיך דער ראבבינע רב אחא אויז שבחא דורך זיינע טיפע געלעהר=
זאמקייט אויז, אונד שריב וויטלייפיגע אונד גרינדליכע אבהאנדלונגען
איבער דיא פארשריפטען דער יידישען רעליגיאן, דיא אונטער דעם טי=
טעל: שאלתות דרב אחא (פראגען דעם רב אחא) בעקאננט זינד.
אום דיזע צייט, (755) 4515, ערוועקטע דער ראבבינע ענן,
דער וועגען זיינעם טאדעלנסווערטהען לעבענס ניכט צור ווירדע איינעס
גאון געלאנגען קאננטע, דיא זעקטע דער זאדוצעער (צדוקים)
ווידער, דיא נאך דער צערשטערונג ירושלים'ס פאסט ערלאש,
אונד גאב איהר נייע שטערקע. ס

דיא יהודים אין אראביען אונד פערזיען ערפוהרן (760)
4520 דיא קרענקונג, דאס דער אימאן יאפאר, מיט דעם צונאמען:
דער גערעכטע, איינען בעפעהל גענן זיא ערליס. אויז אייפער פיר זיינע
רעליגיאן בעפאהל ער, דאס דיאיעניגן, וועלכע צום מוהאממעדאניס=
מוס איבערטרעטען, דאז פערמעגן איהרער גאנצען פאמיליע אלליין ערבן
זאללטען

---

* ספר הקבלה להראב"ד דף ט"ח ע"א וב', צמח דוד חלק
ראשון דף כ"ה ע"ב, האלבערג דאזועלבסט, זייטע 572, דיא
געשיכטע דער יודן או' ז' ו', זייטע 194, או' פ'.

ניכטונג, ווירד אַבר פֿאָן דעם פּאַפּסטע אונד דען בישעפֿען דאַראַן
פֿערהינדערט. דיא פֿאָן דען מוירען אין אַפֿריקאַ פֿעראַנ־
לאַסטע שטאַאַטסאומוועלצונג רעטטעט זיא פֿאָן דער פֿערפֿאָלגונג.
זיא ווערדן פֿאָן דען קעניגן אַלפֿאָנזוס אונד פּעטער בעגינס־
טיגט׳ דיא אין דאַז גלעאָכטע לאַנד ציהענדע קריגר דער
נוצרים ערמאָרדן דיא יהודים. געלעהרטע ראַבבינען אין
שפּאַניען אונד פֿראַנקרייך.

נאָך דער ערצעהלונג דעם רבי יהודה הלוי אים ספר הכוזרי
פֿאַסטע, (740.) 4500. דער היידנישע קעניג פֿאָן כאָזאַר
(כוזר) דען ענטשלוס, אַללע רעליגיאָנען גענויא צו אונטערזוכן׳ ער
וואַר מיט דער רעליגיאָן זיינעס פֿאָלקעס אונד זיינער פֿאָרפֿאַהרען אונצו־
פֿרידען, אונד אונטערהילט זיך איבער רעליגיעזע לעהרזעצע מיט איי־
נעם היידנישען וועלטוויזן, איינעם נוצרי אונד איינעם מוהאַממעדאַנר.
ענדליך אונטערהעטע ער זיך מיט איינעם געלעהרטען ראַבבינען, נאַ־
מענס רבי יצחק סאַנגאַרי, אונד דיזער איבערצייגטע איהן, דאַס
דיא יידישע רעליגיאָן אַלליין דיא וואַהרע זייא. דער קעניג שוואור דאַהער
זיינע פֿאָריגע רעליגיאָן אַב, אונד נאַכדעם ער אין דען גלויבן אונד דען
אייסערליכן געבאָטען דער יהודים איינגעווייהט וואַר, זוכטע ער
זיינע אונטערטהאַנען צו בעקעהרן. ער ליס דיא גרעסטן יידישען געלעהר־
טען אויז אַללען לענדערן קאָממען, זיין פֿאָלק צו אונטעררריכטן, אונד פֿאָן
דיזער צייט אַן שטאַנדען דיא איינגעבאָרנען יהודים דאַזעלבסט אין האָ־
העם אַנזעהן. דער קעניג פֿאָן כאָזאַר האַטטע גליק; ער וואורדע דער
שרעקקן זיינער פֿיינדע, אונד ערוויטערטע זיין רייך דורך בעטרעכטליכע
עראָבערונגען.*

וועהרענד דיזעס צייטרוימס האַטטען דיא יהודים אונטר דער הערר־
שאַפֿט דער קאַליפֿען אויך איהרען אַנטהייל אַן דען ליידען, וועלכע
דורך דיא בירגערקריעגע צווישען דען אַראַבישען עראָבערן ענטשטאַנדן.
יעדאָך גענאָסען זיא אונטר דעם קאַליפֿען אַבדאַל־מאַלעק, (684)

* פֿילע געלעהרטע האַלטן דיזע גאַנצע ערצעהלונג פֿיר איין
געדיכט דעם רבי יהודה הלוי אונד דיא אים ספר הכוזרי פֿאָרקאָמ־
מענדן געשפּרעכע דעם קעניגס פֿאָן כאָזאַר מיט דעם געלעהרטן יהודי פֿיר
ערפֿונדן, וויא דיא פֿילאָזאָפֿישן געשפּרעכע דעם פּלאַטאָ, דעם ציצעראָ
אונד אַנדערער וועלטוויזן. זיהע מאור עינים פרק מ״א׳ צמח דוד חלק
ראשון דף כ״ז ע״ב, סדר הדורות דף נ״ג ע״א, האָלבערג דאַזעלבסט, זיי־
טע. 568, או׳ פ׳, דיא געשיכטע דער יודן או׳ ז׳ ו׳׳ זייטע 1.9.3.
אונד 194.

ליך וואורדע ער דאָך געשלאָגן אונד, נעבסט זיינען מיטשולדיגען, פֿאָן
קעניג וואמבא צום טאָדע פֿערורטהיילט. בעזאָנדערס מוסטען דיא
יהודים דיא פֿאָלגען דעס קעניגליכען צאָרנעס פֿיהלען, אונד וואורדען אויז
דעם לאַנדע פֿערייאַגט.

טראָץ דעם אונגעמאַכע, וועלכעס דיא יהודים אין דיזעם יאַהרהונדערטע
אויזשטעהען מוסטען, ביעאַן דאָך דיא שולע, וועלכע זיא צו לינעל,
איינער שטאַדט אין לאַנגעדאָק, שטיפֿטעטען, אין איינען בליהענדען
צושטאַנד צו קאָממען. שפּעטערהין וואורדע זיא איינע דער בעריהמטעסטען
יידישען האָכשולען אים אַבענדלאַנדע, וואָ מעהרערע דער געלעהרטעסטען
ראַבבינען איהרע ערציהונג ערהילטען. *

אַכט אונד צוואַנציגסטעס קאַפּיטעל

בעקעהרונג דעם קעניגס פֿאָן כאָזאַר (כוזר) צור יידישען רעליגי=
יאָן. צושטאַנד דער עסטליכען יהודים. זיא ווערדען פֿאָן פֿערשידענען
קאַליפֿען בעגינסטיגט, וועלכע דיא געלעהרטען אונד דיא וויססענ=
שאַפֿטען ליבטען אונד בעפֿערדערטען. בעפֿעהל דעס אימאַנס
(דעס אָבערהויפּטעס דער מוזעלמעננער) יאַפֿאַר געגען זיא.
אַל=וואַטהעק צווינגט זיא צור בעצאַהלונג שווערער אַבגאַבען.
מאָטאַוואַקעל פֿערורטהיילט זיא, אין שימפּפֿליכעס אַב=
צייכען צו טראַגען. צושטאַנד דער יהודים אונטער דען גריכישען
קאַיזערן. איהר צושטאַנד אין פֿראַנקרייך. קאַרל, דער
גראָסע, בעהאַנדעלט זיא מיט מילדע. זיא ווערדען פֿאָן לודוויג,
דעם פֿראָממען, זעהר בעגינסטיגט, איהרע לאַגע איזט אַבער
אונטער קאַרל, דעם קאַהלען, ניכט זאָ אַנגענעהם. דיא
געלעהרזאַמקייט בליהט אונטער דען עסטליכען יהודים. איהרע
רוהע ווירד דורך איהרע איננערן אונאייניגקייטען אונטערבראָכען.
איהרע געלעהרטען ראַבבינען. זיא ווערדען אין עגיפּטען פֿאָן
דעם קאַליפֿען האַקקים פֿערפֿאָלגט, דער איינע נייע רעליג=
יאָן איינפֿיהרען ווילל. זיא ווערדען אויז דעם אָסטען פֿערטריבען.
איינינגע איהרער געלעהרטעסטען מעננער געהען נאַך שפּאַניען,
אונד בעטרייבען דיא וויססענשאַפֿטען אונטער דען זאַראַצענען.
דיא יהודים ווערדען פֿאָן דעם קעניג פֿאָן גראַנאַדאַ פֿערפֿאָלגט.
קעניג פֿערדינאַנד, דער ערסטע, בעשליסט איהרע פֿער=
ניכטונג

---

* ראַזעלבסט זייטע 192. אונד 193. האַלבערג דאַזעלבסט,
זייטע 568.

ערלים אום דיאזעלבע צייט איינען עהנליכן בעשלוס, ווארויז מאן זיהט
דאס זיא דאמאלס אין פערשיעדענען טהיילען פראנקרייכס צערשטרי=
עט לעבטן. נאך צאהלרייכער גארן זיא אין לאנגעדאק. פעררעאל,
בישאף פאן אוז, ווארדע אויז זיינעם שפרענגעל פערטריבען, וויל ער
זיא מיט צו פיל מילדע אונד פריינדשאפט בעהאנדעלטע. נאכדעם ער
מעהרערע יאהרע אין דער פערוויזונג געלעבט אונד דער קעניג איהם זיי=
נען בישאפסזיץ ווידערגעגעבן האטטע; בענאהם ער זיך אויף דיא ענט=
געגען געזעצטע וויזע, אונד פערבאננטע דיא יהודים.

קעניג כילפעריך, דער 4330 (570) צור רעגירונג קאם;
בעמערקטע, דאס דיא יהודים אין פאריז צאהלרייך אונד וואהלהאבענד
ווארען, אונד בעשלאס, צוואנגסמאאסרעגעלן צו געברויכען, אום זיא
צור אבשווערונג איהרער רעליגיאן צו צווינגען. ער גאב בעפעהל, דאס
אללע, וועלכע דיא לאנדעסרעליגיאן ניכט אננאהמן, מיט דער גרעסטן
שטרענגע בעשטראפט ווערדן זאללטן.

מיט נאך גרעסערר שטרענגע ווארדן זיא פאן קעניג דאגאבערט
בעהאנדעלט, דער (628) 4388, דען פראנצעזישן טהראן בע=
שטיג. קאיזר הערקליאוס, דער דיא יהודים אויז זיינם רייכע פער=
טריב, אונד איהרע פערבאננונג אויז שפאניען פראנלאסטע, שיקטע אב=
געארדנעטע אן דאגאבערט, איהן צו פרמעגן, זיינעם ביישפילע נאכ=
צואהמן. דער קעניג צייגטע זיך דעם קאיזר וויללפעהריג, אונד פרבאנ=
טע אללע יהודים, וועלכע ניכט נוצרים ווערדן וואללטן, בייא טאדעס=
שטראפע אויז פעראנקרייך. פילע דערזעלבן, וועלכע וועגן דער פרפאל=
גונג אויז שפאניען ענטפלאהן וואָרן, ערליטטן נון איינע צווייטע פערבאנ=
נונג. *

וואמבא, קעניג דער גאטהען אין לאנגעדאק, העגטע
אויך איינן העפטיגן האס געגן דיא יהודים, אונד ערלים איינן בעפעהל,
דער זיא אויז זיינם רייכע פרוויז. אבער מיט דער גרעסטן ענטשלאססענ=
הייט ווידרזעצטן זיך איהם דער אבט ראימירוס אונד דער געריכטסהאף
צו טולוז, פראייניגטן זיך מיט איינאנדר, דיא פרפאלגטן יהודים צו בע=
שיצן, אונד דעם בעפעהלע דעם קעניגס מיט געוואפנעטר האנד ווי=
דערשטאנד צו לייסטן. דער קעניג איברטרוג זיינם ליבלינגע, דעם גרא=
פען פויל, דען בעפעהל איבער איין העער, דאז געגן דיא אויפרירער
ציהען זאללטע; אלליין שטאטט דיזע צו אונטרדריקקן, פרבאנד ער זיך
מיט איהנן, נאהם נארבאן איין, אונד ליס זיך צום קעניג קרענן. ענד=
ליך

* דאזעלבסט זייטע 187 או' פ'.

פערבאננונג דער יידישן נאציאן . אבער דיא גאטהעין וואלטן זיך ניכט גערן דער ערוועהנטען לייטע בערויבן, אן וועלכן זיא איינן אייגנטליכן דרוק אויזאיבן קאננטן, אונד דיא יהודים בליבן פארטרויערנד אין שפאניען, זייפצענד אונטר דער לאסט וועלטליכער אונד גייסטליכער געזעצע .

דיא שפאנישע גייסטליכקייט צו זיינן אבזיכטן צו בעוועגן, ריף כינטילא דיא פינפטע פערזאממלונג דער גייסטליכן צו טאלעדא צוזאממען. דיזע פערזאממלונג ערליס פערשירנע בעשליססע צו גונסטן דעס קעניגס, אונד דער קעניג ליס דיא וועלכן דורך איינע אנדרע פערזאממלונג דער גייסטליכן בעשטעטיגן, דיא ער נאך אין דעם נעהמליכען יאהרע אונד אן דעמזעלבן ארטע צוזאממן בעריף . דיא גייסטליכן, אויז וועלכן דיזע פערזאממלונג בעשטאנד, פריזן זיינן אייפר געגן דיא יהודים זעהר. זיא גענעהמיגטען פייערליך דען בעשלוס, וועלכן ער צור פערבאננונג דערזעלבן ערליס, אונד ערקלערטן, דאס אין צוקונפט קיין פירסט דען שפאנישן טהראן עהער בעשטייגן זאללטע, אלז ביז ער געשווארן האבע, אללע געזעצע געגן זיא צו בעאבאכטן, אונד דאס דער יעניגע, דער דיזע פערבינדליכקייט פערלעצע, אין דען באן געטהאן ווערדן זאללטע . *

דיזע שטרענגן געזעצע ווארדן פאן דען נאכפאלגערן דעס כינטילא, פינקטליך בעאבאכטעט . דיא גאטהישן קעניגע ערליסן איין געזעץ, וועלכס דיא פערפאלגונג דער יהודים פאללשטענדיג מאכטע . דורך דיס געזעץ ווארדע פעראָרדנעט, דאס יעדר יהודי, דער ניכט נוצרי ווערדן וואללטע, מיט איינר הארטן קערפרשטראפע, מיט פערבאננונג אויז דעם רייכע אונד איינציהונג זיינס פערמעגענס בעשטראפט ווערדן זאללטע .

ווען וויר אונס אויז שפאניען נאך דעם בענאכבארטן פראנקרייך ווענדן, זא פינדן וויר דיא יהודים דאזעלבסט נאך איממר אונטערדריקט אונד פערפאלגט . נאכדעם דיא פראנקען (פראנצאזן) דיא רעמער אויז גאלליען (פראנקרייך) פערטריבן אונד דיא פיזיגאטהן איבערוועלטיגט האטטען, ערשינען פערשידענע ווייזונגען אונד בעשליססע דער פרענקישען (פראנצעזישען) קעניגע אין היניזיכט דער יהודים . אונטער כילדעבערט, דעם ערסטן, ווארדע, (540) 4300, איין בעשלוס בעקאננט געמאכט, דער איהנען פערבאט, זיך פאן דעם גרינען דאננערסטאג אן ביז צום אסטערזאננטאג אויף דען שטראסען פאן פאריז זעהען צו לאססען . דיא פערזאממלונג דער גייסטליכען צו ארלעאנס

---

* געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ ה׳, דאזעלבסט זייטע 185 או״פ׳ .

נאך שפאניען פערזעצט ווארדן, ווארדן אין דיזעם לאנדע צאהלרייך,
אונד ערוואָרבן זיך דורך איהרע געשיקליכקייט אים האנדל דייכטהימר.
איהר וואָהלשטאנד ערדעגטע נייד, אונד דא זיא ניכט מעהר אן דען גע=
ברויך דער וואפפן געוועהנט וואַרן, זאָ קאָננטע מאן זיא אונגעשטראפט
בעדריקקן. קאיזר הערּאקליאוס פיהרטע קריג מיט זיזעבוט, דעם
גאָטהישן קעניגע פאָן שפאניען, דער (611.) 4371. דען טהראָן
בעשטיג, אונד מאַכטע צו איינעם דער פאָרציגליכסטן פרידענסארטיקל,
דאס דער קעניג דיא יהודים צווינגן זאָללטע, ענטוועדר דיא רעליגיאָן
דער נוצרים אנצונעהמן, אָדר דאז רייך צו פערלאססן. זיזעבוט בע=
וויליגטע דיזען ארטיקל גערן, אונד ליס, אָהנע איינן זיינר בישעפע
היראיבר צו בעפראגן, יא, זאָגאר געגן איהרע פאָרשטעללונגן, דיא אויז=
געצייכנעטסטן דער יהודים איינקרקערן. נאך איינר לאנגן געפאנגענ=
שאפט נאהם איינע מענגע דערזעלבן דיא רעליגיאָן דער נוצרים אן, איהר
פרמעגן אונד איהר לעבן צו רעטטן. דיא גיטר דער אונגעהאָרזאמן וואור=
דען איינגעצאָגן, אונד זיא ווארדן זאָגאר אויף דיא פאָלטר געבראכט,
איינגע פאנדן אין דער פאָלגע געלעגענהייט, נאך פראנקרייך צו ענט=
קאָממן, וואָ זיא עהנליכע ליידן ערווארטעטן. *

דאז האַרטע פערפאהרן דעם שפאנישן קעניגס זיזענאנד געגן
דיא יהודים ווארדע פאָן איזידאָרוס, דעם בישאָף צו זעווילא,
זעהר געטאַדעלט, אונד פאָן דער איבריגן גייסטליכקייט געמיסביללגט,
אויף דער פירטן פרזאממלונג דער גייסטליכן צו טאָלעדאָ, וואָ איזי=
דאָרוס דען פאָרזיץ פיהרטע, ערקלערטע מאן (633.) 4393.,
דיא אנוועגדונג פאָן צוואנגסמאאסרעגעלן אין דער רעליגיאָן פיר געזעצ=
ווידריג. יעדאָך פעראָרדנעטע מאן היערבייא, דאס דיאיעניגן, דיא דורך
פערפאָלגונג געצוואונגן וואורדן, דיא רעליגיאָן דער נוצרים אנצונעהמן,
גענעטהיגט ווערדן זאָללטן, זיך פאָרטדויערנד צו דיזר רעליגיאָן צו בקעננן.

כינטילא, זיזענאנדס נאכפאָלגר, דער (636.) 4396.
דיא רעגירונג אנטראט, בעהאנדלטע דיא יהודים מיט דער גרעסטן שטרענ=
גע, אונד שין דיא הייליגן געוויססענסרעכטע גאר ניכט צו בעריקזיכטיגן.
דער בעפעהל דיזס מאָנארכן, דאס זיך אללע זיינע אונטרטהאנן צום גלוי=
בען דער נוצרים בעקעננן זאָללטן, וואר דיא לאָזונג צור פרפאָלגונג אונד
פערבאננונג

---

* שבט יהודה דף א' עמוד א' וכ', צמח דוד חלק שני דף כ"ה
ע"ב, סדר הדורות דף מ"ח ע"ב. געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דא=
זעלבסט זייטע 181., או' פ'. האָלבערג דאזעלבסט, זייטע 567.

געשיכטע דער יהודים

איינם אנדערן ארטע פרטריב, וואהין זיא זיך בעגאבן, איהרע אנדאכטס-
איבונגן צו פערריכטן· דער פאפסט גאב בייא דיזר געלעגנהייט בעפעהל,
דאס מאן דען יהודים ניכט דיא מינדעסטע געוואלט צופיגן אונד איה-
נען דען רוהיגן אונד פאללן געברויך איהרר זינאגאגן געשטאטטן
וואללטע· *

דיא גרויזאמע בעהאנדלונג, וועלכע דיא יהודים (610.) 4370.
פאן דעם גריכישן קאיזר הערא קליאוס ערפוהרן, שטאך זעהר
געגן דיא מילדע דעם רעמישן בישאפס אב. דיזר מאנארך ווארדע בע-
זאנדערס דורך איינע געוויססע פראפעצייהונג געגן דיא יידישע נאציאן
אויפגעבראכט. ער בעפראגטע דיא וואהרזאגר איבער דאז שיקזאל זיי-
נעס רייכס, וועלכס אימר מעהר אין פרווירדונג אונד געפאהר געריטה,
אונד ערהילט צור אנטוואָרט: « איינע בעשניטטענע נאציאן ווערדע דען
אונטרגאנג דעם גריכישן קאיזרטהומס בעווירקן· » דער קאיזר דייטעטע דיא וויזזאגונג אירריג אויף דיא יהודים, וועלכע אין פילן טהיילען
זיינס רייכס צאהלרייך אונד מעכטיג ווארן. מאן מערקטע אבער נאכהער,
דאס דיא זאראצענען הירדורך פרשטאנדן ווארדן, וועלכע עבענ-
פאלס בעשניטטן ווארן· דיזע מאכטן דאמאלס ערשטוינליכע ערָאברונ-
גען אין אזיען אונד אפריקא, אונד ווארדן דיא גייסל דער פערזער
אונד גריכען.

הערא קליאוס, אפפענבארטע זיינען ביטטערן האס געגן דיא
יהודים דורך דיא הערטעסטע פערפאלגונג דערזעלבן. ער פרוויז זיא אויז
ירושלים, וואָ זיא ווידער צוטריטט ערהאלטן האטטן, אונד פערבאט
איהנן, אין דער נעהע דיזער שטאדט צו וואהנן. ** ער בעגניגטע זיך ניכט,
דיזע אונגליקליכן אין זיינעם אייגנן געביטע צו פערפאלגן, זאנדערן פאר-
דערטע אויך אנדערע מאנארכן אויף, דעם ביישפילע זיינער גרויזאמ-
קייט צו פאלגן.

דיא יהודים, וועלכע פאן טיטוס אונד שפעטער פאן האדריאנום

נאך

---

* האלבערג דאזעלבסט, זייטע 562. או׳ 563, 566. או׳ 567. געשיכטע דער יודען או׳ ז׳ וו׳, דאזעלבסט זייטע 178. או׳ פ׳. איבערזעצונג דער אללגעמיינן וועלטהיסטאריע או׳ ז׳ וו׳, טהייל 9. 692. §, אנמערקונג 625. ספר הקבלה להרא״בד דף זין עמוד ב׳, צמח דוד חלק ראשון דף כ״ח עמוד א׳, סדר הדורות דף מ״ג עמוד א׳ וב׳.

** מעהרערע יאהרע נאכהער ווארדע ירושלים פאן דען זאראצענען עראבערט, וויא וויר אבען ערוועהנטן.

זיך דיא יהודים, וועלכע איינע גינסטיגע ענדערונג איהרר לאַגע האָ[illegible]טן,
איבר איהרע זיגע יעצדעגערד (איסריגערטעס)׳ דער דריטטע,
דער לעצטע פערזישע מאָנאַרך אויז דעם הויזע דער זאַססאַניער,
פערפאָלגטע זיא העפטיג, ריימטע איהרע זינאַגאָגן דען מאַגיערן איין,
אונד ליס איהרע האָכשולן שליסן. דיא שנעללן עראָבערונגן דער פיינדע
איהרעס גרויזאַמן בעדריקקערס ענטשפראַכן זעהר איהרן ווינשן. דער ער=
וועהנטע קאַליף אָמאַר׳ דער פערזיען עראָבערטע אונד דען קעניג
יעצדעגערד פאָם טהראָנע שטיס, צייגטע זיך איהנען גנעדיג, אונד גאַב
איהנען איהרע רעליגיאָנספרייהייט ווידער. דער קאַליף אַלי, זאָהן דעס
אַבוטאַלעב, וואַר איהנען בעזאָנדערס געוואָגן, אונד גאַב דאַראַ, דיא
טאָכטר דעס קעניגס יעצדעגערד, וועלכע פאָן דען זאַראַצענען גע=
פאַנגען גענאַממן וואורדע, דעם רבי בוסתנאי, דעם פירסטן דער גע=
פאַנגנשאַפט, צור געמאַהלין. איברהויפט בעהאַנדעלטן דיא ערסטן קאַליפן
דיא יהודים מיט גראָסר מילדע. דיא פירסטן דער געפאַנגנשאַפט שטאַנדן צו
דיזר צייט אין גראָססעם אַנזעהן, אונד פילע בעריהמטע לעהרער בליהטן אין
דען יידישן האָכשולן, דיא דאַמאַלס ווידר ערעפפנעט וואורדן, אונד אַלל=
מעגליך איהרן עהמאַליגן גלאַנץ ווידר עררייכטן.

מעהרערע פעפסטע צייגטן זיך דער יידישן נאַציאָן עבן זאָ גנעדיג,
אלז דיא ערסטן קאַליפען. דיא יהודים וואורדן אין איטאַליען, וואָ זיא
אין דיזעם יאַהרהונדערטע צאַהלרייך וואַרן, פאָן דעם פאַפסטע גרעגאָ=
ריאוס, דעם גראָסן׳ דער פאָן (590.) 4350 ביז (604.)
4364. רעגירטע, מיט גראָסר גיטע בעהאַנדעלט. ער ערמאַהנטע זיי=
נע גייסטליכקייט אונד איהרע געמיינדן, רעכטשאַפפן אונד מילד געגן זיא
צו האַנדעלן, אייסערטע קרעפטיג זיינן אַבשייא געגן דיא פערפאָלגונגן,
דיא זיא אין מעהרערן לענדערן ערדולדן מוסטען, אונד מיסבילליגטע דען
אייפר דער בישעפע געגן זיא. אלז דער בישאָף פאָן קלערמאָנט דרייא
הונדערט יהודים געצוואונגן האַטטע, דיא רעליגיאָן דער נוצרים אנצונעה=
מען: זאָ בעפאַהל ער׳ דאַס דיס ניכט עפטר געשעהן זאָללטע. איינע
עבטיססין אין זיציליען ליס איהן וויססן, דאַס זעהר פילע זיציליאַ=
נישע יהודים בערייט וועהרן, דיא רעליגיאָן דער נוצרים אנצונעהמן; אונד
ער בעפאַהל, מיט דער אויפנאַהמע דיזר לייטע ניכט צו איילן, זאָנדערן
פאָרהער געוויא צו אונטרזוכן, אָב דיא פערענדרונג איהרר רעליג=
יאָן איהנן אויך ערנסטליך וועהרע. מיט דערזעלבן פרייזווירדיגען
דענקאַרט מיסביללינטע ער דאַז בענעמן דעס בישאָפס פאָן טערראַצינאַ,
דער איהנן אין זיינם שפרענגל איינע זינאַגאָגע נאַהם, אונד זיא אויז

געשיכטע דער יהודים

אים יאַהר (625) 4385 בעלאַגערטע מוהאַממעד דיא יהודים אין העגיאַזאַ, צוואַנג זיא, זיך איהם אויף גנאַדע אונד אונגנאַדע צו ערגעבן, אונד פערוויז זיא אויז דעם לאַנדע. ער צאָג איהרע רייכטהימר איין, אונד פערטהיילטע זיא אונטר זיינע אַנהענגער. נאַך מעהרערן געפעכטן, אין וועלכן מוהאַממעד זיגטע, גריף איהן קאַיאַ בייא קאַיבאַר אַן, אונד אַבגלייך דיזר אָרט דער זיץ דער יידישן מאַכט אין אַראַביען וואַר, זאָ וואורדן דיא יהודים דאָך געשלאַגן, אונד איינע גראָסע מענגע דערזעלבן פערלאָר דאַז לעבן. איהר אונגליקליכר העערפיהרר, דער הירבייא נור מיט מיהע ענטקאַם, וואַגטע נאָך איין אַנדרעס טרעפפען, וואורדע נאָכמאַלס אין דיא פלוכט געשלאַגן אונד ערטרוג דען טאָד מיט דער ערשטוינליכן שטאַנדהאַפטיגקייט, וועלכע זיינע נאַציאָן אויזצייכנעט. נאַך בעענדיגונג דעם אונגליכן קאַמפפעס וואורדן דיא יהודים פאָן דעם זיגער אונטר דאַז יאָך געבראַכט אונד געצוואונגן, איהם איינע יעהרליכע שטייער צו געבן. איינינע צייט נאָך מוהאַממעדס טאָדע וואורדן זיא נאָך זירין פערזעצט, דאַ ער בייא זיינעם הינשיידן אויזדריקליך פערלאַנגטע, דאַס אין אַראַביען, זיינעם פאַטרלאַנד, נור זיינע רעליגיאָן אַלליין אויזגעאיבט ווירדע. *

דיא קאַליפען, מוהאַממעדס נאַכפאָלגר, פעראייניגטן דיא גייסטליכע אונד וועלטליכע מאַכט אין איהרר פערזאָן. ניכטס קאָננטע איהרר טאַפפרקייט ווידרשטעהן, וויל זיא דיא פירכטערליכסטע שווערמערייא בעזעעלטע. דער צווייטע קאַליף, אָמאַר, ואָהן דעם אַלכיטטאַב, וואַר איינר דער עראָבערר, דיא רייסענדע פאָרטשריטטע מאַכטן, אונד שרעקליכע פערהעערונגן אויף דער ערדע פערברייטעטן. וועהרענד זיינר צעהניעהריגן רעגירונג אונטרוואַרף ער זיך אַראַביען, זיריען, באַבילאָניען, אַססיריען, מעזאָפאָטאַמיען, פערזיען, פאַלעסטינאַ, עגיפטען, באַרקאַ אונד טריפאָלי. מיט דען זאַראַצענען, דיא אונטער זיינן בעפעהלן פאָכטן, שלאָס ער ירושלים איין, אונד דיא נוצרים איבערגאַבן (637) 4397, נאַך איינר האַרטנעקקיגן, פירמאָנאַטליכן בעלאַגערונג, דיא שטאַדט, נאַכדעם זיא איינען עהרענפאָללן פערגלייך ערהאַלטן האַטטן. דער זיגער וואָללטע איהנען איהרע בעטהניזר ניכט נעהמן; אַבר אויף זיינען בעפעהל וואורדע אויף דער שטעללע, וואָ דער טעמפל שלמה׳ס שטאַנד, דיא ערסטע מאָסקעע (דאַז ערסטע מוהאַממעדאַנישע בעטהויז) אין ירושלים ערבויעט.

אַלז זיך פערזיען דען זיגרייכן זאַראַצענען אונטרוואַרף, פרייעטן זיך

---

* האָלבערג דאַנועלבסט, זייטע .562. געשיכטע דער יודן או׳ ז׳ וו׳, דאַזעלבסט זייטע .174 או׳ פ׳.

דער זאראצענען אין פערזיען · זיא ווערדן פֿאָן דען
ערסטן קאליפֿען בעגינסטיגט. דיא יהודים אין איטאַ=
ליען ערהאַלטן פֿאָן דעם פּאַפּסטע גרעגאָריאוס, דעם
גראָסען, שוץ. קאַיזער הערקליאוס בעהאַנדעלט
זיא שטרענג, אונד מונדערט אַנדערע פֿירסטען צו איהרר פֿער=
פֿאָלגונג אויף · אין שפאַניען ווערדן דיא יהודים פֿאָן זי=
זעבוי · דעם גאָטהישען קעניגע דיזעס לאַנדס, גרויזאַם
פֿערפֿאָלגט . בעשליססע דער גייסטליכן פֿערזאַממלונג צו
טאָלעדאָ. דיא יהודים אין פֿראַנקרייך. זיא ווערדען פֿאָן
דעם קעניג דאַגאָבערט אונד דעם גאָטהישען קעניג
וואַמבאַ פֿערטריבן. זיא שטיפֿטן איינע האָכשולע אין לינעל.

אום דאַז יאַהר (י׳ 622) · 4382 ערשין דער בעריהמטע אַראַבר
מוהאַממעד, אונד שטיפֿטעטע איינע נייע רעליגיאָן (דיא מוהאַמ=
מעדאַנישע), וועלכע דורך דיא געוואַלט דער וואַפֿפֿן אייסערסט
שנעללע פֿאָרטשריטטע מאַכטע. פֿילע יהודים וואָרן, נאָך דער פֿערהעע=
רונג איהרס פֿאַטרלאַנדס, נאָך אַראַביען געפֿליכטט, אונד דיא ער=
ווערבזאַמן פֿליכטלינגע געלאַנגטן אַללמעליג צור פֿרייהייט אונד מאַכט;
ערהילטן דען בעזיץ מעהרערר שטערטע אונד פֿעסטונגן, אונד האַטטן
קריגסהעערע אונד פֿירסטן, דיא זיא בעפֿעהליגטן· איהרע מענגע אונד
איהר אַנזעהן בעוואָגן אַנפֿאַנגס מוהאַממעד, זיא מיט גראָסר אויפֿ=
מערקזאַמקייט צו בעהאַנדעלן. ער נאַהם פֿילע פֿאָן איהרן מיינונגן אונד
געברייכן אַן, ויא צו זינם פֿאָרטהיילע צו געווינגן. אַבער נאַכמאַלס וואורדע
ער איהר געשוואָרנר פֿיינד, ווייל זיא זיינר לעהרע העפֿטיג ווידרשפּראַכן,
אונד זיין אונפֿרזעהנליכר האַס געגן דים אונגליקליכע פֿאָלק דויערטע ביז
אויף דען לעצטן אויגענבליק זיינס לעבענס.

דער יידישע שטאַם קאַינאָקאַ וואָהנטע אין מעדינאַ אונטער
דעם שוצצע דער שטאַדט· מוהאַממעד בעניטצע דיא געלעגענהייט
איינס צופֿעלליגן לערמס, אונד פֿאָרדרטע דיא יהודים דאַזעלבסט אויף,
ענטוועדר זיינע רעליגיאָן אַנצונעהמן, אָדר געגן איהן צו קעמפֿפֿן. „ אָך
ערווידרטן זיא ציטטערנד, „ וויר זינד ניכט גוט אים געברויכע דער וואַפֿפֿן
„ געאיבט, אַבער וויר בעהאַרדן אים גלויבן אונד אים גאָטטסדינסטע אונז=
„ רער פֿעטר; וואַרום ווילסט דוא אונז אין דיא נאָטהווענדיגקייט איינר
„ גערעכטן פֿערטהיידיגונג פֿערזעצצן? „ אַבער דער קריג וואַר אונפֿער=
מיידליך, אונד קאַיאַ, איינר דער אויזגעצייכנעטסטען מעננר דער יידי=
שען נאַציאָן, דער זיך שטעטס דען מאַאַסרעגעלן מוהאַממעדס ווי=
דערזעצטע, שטעללטע זיך אַן דיא שפּיצצע זיינר לאַנדסלייטע.

נאַם

געשיכטע דער יהודים

דיזע שטרענגן בעפֿעהלע דעם קאַיזערס ערביטטערטן דיא יהודים אויף דאַז העכסטע, אונד איהר אַללגעמיינער אונוויללע בראַך ענדליך אין איינען אָפֿפֿענבאַרן אויפֿשטאַנד אויז. אים יאַהר (555) 4315 פֿעראייניגטן זיך אין צעזאַרעאַ דיא יהודים אונד זאַמאַריטאַנער, דיא זאָנסט איינאַנדער זאָ זעהר האַסטן, אונד עמפערטן זיך געגן דיא קאַיזערליכע רעגירונג. היערביי קאַמען פֿילע בעוואָהנער דער שטאַדט אום, אונטער וועלכן זיך אויך דער שטאַטטהאַלטער בעפֿאַנד, דער אין זיינעם איינגנען פּאַללאַסטע ערשלאַגן װאורדע. יוסטיניאַנוס טראַף, אויף דיא נאַכריכט פֿאָן דיזעם געפֿערליכן אויפֿשטאַנדע, דיא ווירקזאַמסטן אַנשטאַלטן. ער ליס דיא שטיפֿטער דער עמפּערונג הינריכטן אָדער פֿערבאַננען, אונד צאָג איהר פֿערמעגן איין.

דיא יהודים פֿעראייניגטן זיך אין איטאַליען מיט דען גאָטהען, דערען אונטערטהאַנען זיא וואַרען, געגן יוסטיניאַנוס אונד זיינען העערפֿיהרער בעליזאַריאוס. אַלז דיזער בעריהמטע העערפֿיהרער נעאַפּעל בעלאַגערטע, פֿערטהיידיגטן זיא דיא שטאַדט מיט דער גרעססטן ענטשלאָססענהייט אונד טאַפּפֿערקייט. דיא בירגער וואָללטן קאַפּיטולירען; אַבער זיא מונטערטן דיאזעלבן אויף, אונד בערעדעטן זיא, ביז אויף דאַז אייסערסטע אויזצוהאַלטן. דורך דיזע אַנשטרענגונגן צאָג זיך דיא בעלאַגערונג אין דיא לענגע, אונד היערביי פֿערלאָרן פֿילע דער בעלאַגערער איהר לעבן. ענדליך עראָבערטע בעליזאַריאוס דיא שטאַדט, אונד אָב ער שאָן זיינע קריגער צור שאָנונג אונד מילדע ערמאַהנטע, זאָ װאורדן דיא יהודים דאָך, אָהנע אונטערשיד דעם אַלטערס, געשלעכטעס אונד שטאַנדעס, אויף איינע גרויזאַמע ווייזע נידערגעהויען. *

זיבען אונד צוואַנציגסטעס קאַפּיטעל

מוהאַממעדס ערשיינן. זיין בענעהמן געגן דיא יהודים. זיא װערדן געצוואונגן, דיא וואַפֿפֿן געגן איהן צו ערגרייפֿן, װערדן בעזיגט אונד צינזבאַר געמאַכט. שנעללע עראָבערונגן דעס קאַליפֿען** אָמאַר. ער בעלאַגערט ירושלים, אונד נימממט עז איין. דיא יהודים פֿרייען זיך איבער דיא זיגע דער

זייטע 561 או' פ', געשיכטע דער יודן או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 761 או' פ'.

* האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 565. 564. געשיכטע דער יודן או' ז' וו', דאַזעלבסט זייטע 173 172.

** דיא נאַכפֿאָלגער מוהאַממעדס פֿיהרטן דען טיטעל „קאַליף" (האָהעפּריסטער).

איבריגן בעוואָהנר דער פֿאָן איהם עראָבערטן לענדר בעהאַנדעלט. ער פֿערפֿאָלגטע זיא אין פערזיען, ליס אַללע איהרע האָכשולן שליסן, אונד דיא יידישע געלעהרזאַמקייט נאַהם אין דיזעם לאַנדע זעהר אַב. אין דיזר פֿיר ישראל זאָ אונגליקליכן צייט לעבטן רב סימונא אונד רב עינא, דיא לעצטן רבנן סבוראי (סעבורעער); ערסטערער וואַר פֿאָרשטעהר דער האָכשולע אין פומבדיתא אונד לעצטערער אין סורא. רב סימונא שטאַרב (540) 4300.

האָרמיסדאַס, דער דריטטע, דער (589) 4349, זיינעם פֿאַטר, קאָסראָעס, דעם גראָסן, אויף דעם טהראָנע פֿאָלגטע, גאַב דען יהודים איהרע פֿאָריגן פֿרייהייטן ווידר, אונד זיא בליבן, וועהרענד זיינר רעגירונג, אין דעם אונאונטרבראָכענען גענוססע דערזעלבן. דיא יידישן שולן אין פערזיען וואורדן ווידר ערעפֿפֿנעט, אונד דיא האָכשולע אין פומבדיתא וואורדע דער לייטונג דעם בעריהמטן רב חנן אויז אישקא (איסקאַ) איבערגעבן. דיזר וואַר דער ערסטע אין דער רייהע דעריעניגן ראַבבינען, וועלכע דען טיטעל «גאונים (דיא ערהאַבענען, פֿאָרטרעפֿפֿליכן)» פֿיהרטן. דיזע געלעהרטן, דיא הייפטר דער זינאַגאָגן, וואַרען דיא ערקלערער דעם געזעצעס, אונד איהרע אויזשפריכע וואורדן פֿאָן איהרן ברידערן, אַלז ריכטשנור דעם לעבענס, אַנגענאָממן.

וועהרענד דיא עסטליכן יהודים אין דיזעם צייטרוימע פֿילע פֿערפֿאָלגונגן אויזשטאַנדן, וואורדן איהרע ברידר אים וועסטן גרויזאַם בעדריקט, אונד מאַן ענטריס איהנען אַללמעליג איהרע פֿרייהייטן אונד פֿאָררעכטע. דער גריכישע קאַיזר יוסטיניאַנוס, דער (527) 4287 דען טהראָן בעשטיג, מאַסטע זיך דאַז פֿאָררעכט אַן, איבר אַללע רעליגיעזן שטרייטיגקייטן צו ענטשיידן, אונד ערליס איינען בעפֿעהל, דאַס דיא יהודים איהר פסח-פֿעסט צו גלייכר צייט מיט דעם אָסטער-פֿעסט דער נוצרים פֿייערן זאָללטן. ניכט לאַנגע דאַראויף פֿערבאָט ער דען אָבריגקייטן, דאַז צייגניס איינעם יהודי געגן איינען נוצרי אַנצונעהמן, אונד נאַהם דען יהודים דאַז רעכט, טעסטאַמענטע צו מאַכן. דאַן פֿאָלגטע איין נאָך הערטערער בעפֿעהל, דאַס זיא איהרע קינדר ניכט אין איהרר רעליגיאָן ערציהן זאָללטן. ענדליך ענטצאָג דער קאַיזר, אויף אַנזוכען דעם ראַטהעס פֿאָן קאַרטהאַגאָ, דען יהודים אין אַפֿריקאַ דאַז רעכט איהרר רעליגיאָנסאיבונג, אונד בעפֿאַהל דעם שטאַטהאַלטר דער פראָפֿינץ, איהרע זינאַגאָגן אין קלעסטר צו פֿערוואַנדעלן. *

דיזע

* צמח דוד, חלק ראשון דף כ"ה עמוד א'. האָלבערג דאַזעלבסט.

געשיכטע דער יהודים

לעהרטן פֿיגטן ניכטס צו דעם תלמוד הינצו, אונד נאַהמען ניכטס פֿאָן דעמזעלבן וועג, זאָנדערן ענטוויקקעלטן נור, בייא אויפֿגעוואָרפֿענען פֿראַגען, פֿערשידנע גרינדע פֿיר אונד ווידער, דיא טהאַלמודישן אַבהאַנדלונגן דייטליכר צו ערקלערען· דער ערסטע דערזעלבן וואַר רב יוסי, וועלכר פֿאָרשטעהער דער האָכשולע אין פומבדיתא (פומבעדיטהאַ), פֿאָן דעם יאַהר (476) 4236 אַן ביז צום יאַהר (514) 4274, וואַר.

אום דאַז יאַהר (522) 4282 ערליטטן דיא יהודים אים אָסטן איינע העפֿטיגע פֿערפֿאָלגונג· קאַוואַדעס, קעניג פֿאָן פערזיען, איין בלוטגיריגר העררשר, וואָללטע אַללע זיינע אונטערטהאַנען צור אַננאַהמע דער פערזישן רעליגיאָן צווינגן, אונד פֿערפֿאָלגטע דאַהער יהודים אונד נוצרים אויף איינע גרויזאַמע וויזע. ער ליס דיא יהודים פלינדערן אונד ערמאָרדן, אונד אויף זיינען בעפֿעהל וואורדן מר זוטרא, דער דאַמאַליגע פֿירסט דער געפֿאַנגענשאַפֿט (ראש גלות), אונד דער פֿאָרשטעהר דעם יידישן ראַטהס דער שטאַדט מחוזא (מאַהוזאַ) אויף איינר בריקקע דאַזעלבסט אויפֿגעהנקט. דיא פֿאַמיליע דעם פֿירסטן, דיא פֿאָן דעם קעניגליכן הויזע דוד'ס אַבשטאַממטע, ענטגינג נור דורך שנעללע פֿלוכט דעם טאָדע. זיין זאָהן, מר זוטרא, דער יינגערע, בעגאַב זיך נאַך פאַלעסטינאַ, אונד וואורדע אין דיזעם לאַנדע צום פֿאָרשטעהר איינעם יידישן ראַטהס ערוועהלט. *

אויך קאָסראָעס, דער גראָסע, דער זיינעם פֿאַטר קאַוואַדעס אויף דעם פערזישן טהראָנע פֿאָלגטע, צייגטע זיך אַלז פֿיינד דער יהודים. זיא, איהרר זייטס, אונטערשטיצטן דען קעניג אויף דיא קרעפֿטיגסטע וויזע· זיא ערבאָטן זיך, איהם אין דעם קריגע, וועלכן ער געגן דען גריכישן קאַיזר יוסטיניאַנוס פֿיהרטע, 50000 מאַן צו שטעללן, דורך דערן ביישטאַנד ער אין פאַלעסטינאַ איינדרינגן אונד ירושלים, איינע דער רייכסטן שטעדטע דער דאַמאַליגן וועלט, עראָבערן קעננע. קאָסראָעס נאַהם דיזן אַנטראַג אַן, בראַך דיא פֿרידענסאונטערהאַנדלונגן אַב, וועלכע צווישן איהם אונד דעם קאַיזר בעגאָננען וואַרן, אונד שריטט צור אויספֿיהרונג דעם קיהנען ענטוואורפֿעס. דאַ אַבער דער ערפֿאָלג דיזער קריגסאונטערנעהמונג דער ערוואַרטונג דעם קעניגס ניכט ענטשפּראַך, זאָ שטיג זיין האַס געגן דיא יהודים אימער העהער· בייא זיינעם פֿערהעערענדען איינפֿאַלל אין זיריען ערליטטן זיא דאַז אַללגעמיינע עלענד, אונד וואורדן עבען זאָ שטרענג, אַלז דיא איבריגן

---

* האָלבערג דאַזעלבסט, זייטע 558 או' פ'. געשיכטע דער יודן או' ז' ו', זייטע 164 או' פ'. צמח דוד, חלק ראשון דף כ"ד ע"א וב', סדר הדורות, דף מ"ה ע"א ב', מ"ו עמוד א' ונון עמוד ב', סוף סדר עולם זוטא.

רב אשי בעגאַן איינע זאַממלונג דער געדאַנקן, שפּריכע, גלייכ= ניסרעדן, ערערטרונגן אונד געזעצצעסענטשיידונגן דער ראַבבינן פֿאָן דען טאַגן רבי יהודה'ס, דעם נשיא, אַן ביז אויף זיינע צייט; אַבער זיין טאָד הינדערטע איהן אַן דער פֿאָללענדונג דיזעס ווייטלייפֿיגן ווערקס. עז וואַרד פֿאָן זיינן שילערן פֿאָללענדעט, אונד „דער באַבילאָנישע תלמוד" גענאַננט, וויל עז אין באַבילאָניען פֿערפֿאַסט וואורדע. דער באַבילאָנישע תלמוד (תלמוד בבלי) איזט איינע פֿאָרטזעצ= צונג דעס יערוזאַלעמישן תלמוד'ס, (תלמוד ירושלמי) אונד ענט= העלט, וויא יענר, דיא משנה, אַלז טעקסט, אונד דיא גמרא (פֿאָל= לענדונג, אויזאַרבייטונג), אַלז ערקלערונג דערזעלבן. *

נאַך דעם טאָדע דעס רב אשי וואורדע דיא פֿאָללענדונג דעס באַבילאָנישן תלמוד'ס לאַנגע דורך איינע העפֿטיגע פֿערפֿאָלגונג אויפֿגעהאַלטן, וועלכע דאַמאַלס אין פּערזיען געגן דיא יידישע נאַציאָן וויטהעטע. אים יאַהרע 4234 (474) וואורדן, אויף בעפֿעהל דעס פּערזישן קעניגס פֿעראָצעס (פֿירוץ), דיא פֿאָרנעהמן ראַבבינען, מר הונא, זאָהן דעס רב אשי, פֿירסט דער געפֿאַנגענשאַפֿט, אמימר, זאָהן דעס מר ינוקא, אונד רב משרשיא, זאָהן דעס פקוד, איינגעקערקערט, אונד ערטרונגן ענדליך דען טאָד מיט ערשטוינליכר שטאַנדהאַפֿטיגקייט. דיא שבת=פֿייער וואורדע דען יהודים פֿערבאָטן, איהרע זינאַגאָגן אונד שולן וואורדן פֿערשלאָססן, אָדער דען מאַגיערן (זאָננענפּריסטערן דער פּערזער) איינגערוימט, אונד עז וואַר איינע צייט דער ביטטערן ליידן פֿיר ישראל. איינדעס זעצטן, נאַך דיזר גראָסן פֿער= פֿאָלגונג, דיא געלעהרטן ראַבבינען דיא צוזאַממענטראַגונג דעס באַבי= לאָנישן תלמוד'ס ווידר פֿאָרט, אונד דערזעלבע וואורדע אום דאַז יאַהר 4260 (500) פֿאָללענדעט. אין דיזעם יאַהרע שטאַרב דער בעריהמטע רבי אבינא (רבינא), וועלכר דער לעצטע דער אמור= אים (דאָלמעטשר, ערקלערער דער משנה) וואַר.

אין דיזעם צייטרוימע בליהטן אויך דיאיעניגן ראַבבינען, וועלכע רבנן סבוראי (סעבוראער) * גענאַננט וואורדן. דיזע יידישן גע=

לעהרטן

---

* האַלבערג דאַזועלבסט, זייטע 556. 557. געשיכטע דער יודן או' ז' וו', דאַזועלבסט זייטע 160 או' פֿ'. צמח דוד, חלק ראשון דף כ"ד עמוד א'.

** דיא בענעננונג: סבוראי שטאַממט פֿאָן דעם כאַלדעאישן וואָרטע סברא אַב, וועלכעס איינען פֿערנונפֿטגרונד, פֿערנונפֿט= שלוס בעדייטעט.

באַרישן נאַציאָן. בעזאָנדערס פֿערדינט טהעאָדאָריקוס (טהעאָראָריך), דער ערסטע גאָטהישע קעניג אין איטאַליען, דאַז גרעססטע לאָב וועגן זיינר דולדזאַמקייט אונד זיינעס ערעלמוטהעס, צו וועלכן איהן זיין וועיזר ראַטה קאַססיאָדאָרוס אַנלייטעטע. וועהרענד זיינר רעגירונג, דיא (493) 4253 בעגאַן, לעגטן דיא יהודים וועגן דעם האַנדעלס, אונטר דעם שוטצע דער געזעצע, אין נעאַפעל, ראָם, מאַילאַנד אונד גענואַ נידרלאַססונגן אַן; אַבר איהרע פערזאָנען וואַרן מיסהאַנדלונגן אויזגעזעצט, אונד אין ראַוועננאַ אונד ראָם וואורדן זיא, אונטר דען עלענדעסטן אונד טאָללסטן פֿאָרוועגדן, פֿאָן דעם פעבעל געפּלינדערט. טהעאָדאָריקוס האַלף דיזן מיסברייכן אַב, שיצטע זיא געגן דיא אייפֿערער אונטר דען נוצרים, אונד פֿערבאָט דיזן, צוואַנגסמאַסרעגעלן געגן זיא צו ברויכן. ער גאַב דעם רעמישן ראַטהע איינען פֿערוויז, דאַס ער צולים, איינע איהרר זינאַגאָגן צו פֿערברענגען, אונד דיא גייסטליכקייט אין מאַילאַנד בעקאַם גלייכפֿאַלס פֿאָרווירפֿע פֿאָן איהם, דאַס זיא פֿערזוכטע, זיך איינר אַנדערן זינאַגאָגע צו בעמעכטיגן. דיא בירגר פֿאָן גענואַ ענטצאָגן איהנען דיא פֿרייהייט, דיא זיא לאַנגע צייט אונטר איהנען גענאָסן, אונד זיא זוכטן בייא טהעאָדאָריקוס הילפֿע. דער קעניג ערלויבטע איהנען, איהרע זינאַגאַגען ווידער אויפֿצובויען, אונד זעצטע זיא ווידער אין דען פֿרייען גענוס איהרר בירגערליכן אונד רעליגיאָנען רעכטע איין. זאָ וואַר, בייא דעם שלוססע דיזעס יאַהרהונדערטס, דער צושטאַנד דער יהודים אים רעמישן רייכע. זיא ליטטן אָפֿט דורך געוואַלטטהעטיגע עמפערונגן אונד דורך דען האַס דעם פֿאָלקעס; אַבר דיא מאַכט דער הערשר געוועהרטע איהנען דיא ערהאַלטונג איהרר וויכטיגסטן פֿרייהייטן.

אין דיזעם צייטרוימע בעפֿאַנדן זיך דיא יידישן האָכשולן אים מאָרגענלאַנדע אין איינם בליהענדן צושטאַנדע, אונטר דער וויזן לייטונג דעם בעריהמטן רב אשי. ער וואַר צו סורא (סאָראַ) אין באַבילאָניען געבאָרן, וואורדע שאָן אין זיינם פֿונפֿצעהנטן יאַהרע צום פֿאָרשטעהר דער האָכשולע דיזר שטאַדט ערוועהלט, אונד פֿערוואַלטעטע זיין אַמט זעכציג יאַהרע לאַנג. ער בעזאַס רייכטהום אונד אַנזעהען, טיפֿע געלעהרזאַמקייט, איננינע גאָטטספֿורכט, ערהאַבנהייט דעס גייסטעס אונד וואַהרהאַפֿטע דעמוטה, פֿאָרציגע אונד טוגענדן, דיא איהן, וויא רבי יהודה, דען נשיא, אונטר אַללן ראַבבינן אין האָהם גראַדע אויזצייכנעטן. דיזר גראָסע מאַן שטאַרב אים יאַהר (427 ‏.) 4187.

פֿליכטן איהרער רעליגיאָן צו ערפֿיללן. דאָך פֿערבאָט ער דען יהודים, נייע זינאגאגען צו בויען אונד פראָזעליטן (בעקעהרטע) צו מאכען, אונד ערקלערטע זיא פֿיר אונפֿעהיג, אונטר דען רעמישען קריגערן צו דינען.

אין דיזעם יאהרהונדערטע ווארד דיא שטעללע דעם נשיא, דער דאָזו הויפט דער וועסטליכן יהודים וואר, אויפֿגעהאָבן. דיא קאיזר טהעאָדאָזיאוס, דער ערסטע, אונד וואלענטיניאנוס נאהמן דען נשיאים איהר אמט, אונד ליסן דיא בייטרעגע, וועלכע צו איהרעם אונטרהאלט ערהאָבן וואורדן, אין דען קאיזרליכן שאץ ליפֿערן. האָנאָריאוס טהאט אים אנפֿאנגע זיינר רעגירונג דאזועלבע, גאב אבר נאכהער דעם נשיא זיין אלטעם רעכט ווידר. ענדליך שאפֿפֿטע קאיזר טהעאָדאָזיאוס, דער צווייטע, דיא ווירדע דער נשיאים, צו דערען אונטרשטיצונג שאָן לענגסט דאז געהעריגע איינקאָממן פֿעהלטע, אים יאהר 4189 (429) גענצליך אב. פֿאָן דיזעם צייטפונקטע אן שטאנדן דיא זינאגאגן אים וועסטן אונטר דער לייטונג דער אָברהייפטר, דיא פרימאטן היסן.*

בייא דעם איינברוכע דער בארבארישן פֿעלקר אין דאז וועסטליכע רעמישע רייך, וועלכר אין דיזעם צייטרוימע ערפֿאָלגטע, ערליטטן דיא יהודים נור דיאיעניגן איבעל, וועלכע געוועהנליך אים געפֿאָלגע גראָסר אומוועלצונגן זינד. אונטר דען וואנדאלען, דיא דאמאלס אין אפֿריקא הערשטן, גענאָססן זיא פֿאללקאָממענע רעליגיאָנספֿרייהייט, אונד מאן געשטאטטעטע איהנען, פֿיר איינע געוויססע זוממע געלדעס, פֿרייהייט דעם האנדעלס. בייא דיזן בארבארן, דיא נור אם קריגע איהרע לוסט פֿאנדן, שטאנד דער האנדעל אין גערינגעם אנזעהן, אונד זיא איבערליסן דענזעלבן איינעם פֿאָלקע, דאז געוועהנליך מיט שימפף אונד פֿעראכטונג בעהאנדעלט וואורדע, אונד פֿאָן דעם גענוססע אללר עהרעמטר אונד ווירדן אים שטאאטע אויזגעשלאָססן וואר.

נאכדעם דיא גאָטהען בעזיץ פֿאָן איטאליען גענאָממן האטטן, ערהילטן דיא יהודים פֿאָרטדויערנד שוץ אונטר דען קעניגן דיזר בארבארישן

---

* האָלבערג. דאזועלבסט, זייטע 554. 553. געשיכטע דער יודען אַו׳ ז׳ וו׳, דאזועלבסט זייטע 157. אַו׳ פֿ׳. נאך ר׳ דוד גאנז אונד אנדערן יידישן געשיכטשרייבערן הערטן דיא נשיאים לאנגע פֿאָר דעם יאהרע (429) 4189 אויף, זיהע צמח דוד, חלק ראשון דף כ״ג ע״ב ודף כ״ד ע״א, סדר הדורות דף מ״ד ע״ב.

געשיכטע דער יהודים

אלעקסאנדריען פעראַרמטע דורך דען פערלוסט פלייסיגער אונד רייכר בירגר, דיא זייט דען טאַגן אלעקסאנדערס, דעס גראָסן, דאָזעלבסט וואָהנטען, אונד זיך דורך מאַנניגפאַלטיגע געשיקליכקייט אונד גוטע זיטטען אויזצייכנעטן.

אָרעסטעס וואַר איבר דיזען איינגריף אין זיינע רעכטע וויטהענד, אויך ערקלערטע זיך דאַז פאָלק געגן דאַז פערפאַהרן דעס בישאָפס, אונד זוכטע איהן דאהין צו פערמעגן, דעם שטאַטטהאַלטר נאַכצוגעבן; אבער ער שלוג דיזן אנטראַג ענטשלאָססן אויז. דער עפפענטליכע שטרייט, דער נון צווישן איהנן אויזבראַך, פעראַנלאַססטע שרעקליכע עמפערונגען, דיא פילן מענשן דאַז לעבן קאָסטעטן. *

צו דערזעלבן צייט, אום דאַז יאַהר (412.) 4172, בעמאַכטיגט זיך קאַיזר האָנאָריאוס, דער דריטע אבענדלענדישע קאַיזערטהום בעהערשטע, מיט דער וואָלדזאַמקייט איינס ערלייכטעטן צייטאַלטערס. אונטער דעם מעכטיגן שוטצע דיזעס העררשערס גענאָסן דיא יהודים פאַללע רעליגיאָנספרייהייט. ער ערליס איין געזעץ וועלכעס איין בעווייז זיינר עדלען דענקאַרט אונד זיינר אויזגעברייטעטן איינזיכטן וואַר; דען עז לעהרטע, דאַס דער וואַהרע רוהם איינעס פירסטן דאַרין בעשטעהע, אללן זיינען אונטערטהאַנן פאָן פערשידנן גלויבענסאַרטן דען פאָללקאָממענן אונד פרידליכן גענוס אללר איהרר רעכטע אונד פרייהייטן צו געשטאַטטן. צופאָלגע דעססן פעראָרדנעטע ער אויזדריקליך בייא האַרטר שטראַפע, קיינע זינאַגאָגע צו צערשטערן, אָדער צו אנדערן צוועקקן, אויסר דעם יידישן גאָטטעסדינסטע, צו בעשטיממן. אויך בעפאַהל ער, דיא יהודים ניכט, וועגן איהרר עפפענטליכן דינסטע, צור פערלעצצונג דער שבתפייער צו צווינגן; דאַ דיא איבריגן זעכס וואָכענטאַגע הינרייכענד צור פעררינכטונג וועלטליכר געשעפטע זייען. ער מיסבילליגטע דיא באָסהאַפטן פערלייםדונגן, וועלכע מאַן געגן דים אונטערדריקטע פאָלק אויזשטרייעטע, אונד גאַב דען שטאַטטהאַלטערן אין דען פראָפינצן בעפעהל, איהנן גערעכטיגקייט וויררפאַהרן צו לאַססן, אונד אללע איינגריפפע צו פערהינדערן, דיא מאַן אין איהרע פאָררעכטע געמאַכט האַבע אונד אין צוקונפט נאָך מאַכן קעננע. ער ערלויבטע איהנן אויך, נוצרים אין איהרן דינסטן צו בעהאַלטן, וועןן זיא איהנען; נור דיא פרייהייט ליסן, דיא פפליכטן

---

* צמח דוד, חלק שני דף כ״א ע״ב. האַלבערג דאָזעלבסט זייטע 548. אז׳ פ׳. געשיכטע דער יודען אז׳ ז׳ ו׳, דאָזעלבסט זייטע 149. אז׳ פ׳.

וואלענטיניאנוס, דערדעם יאפיאנוס אויף דעם קאיזרטהראנע
פאלגטע, געוועהרטע זיינן אונטרטהאנן אללגעמיינע רעליגיאנספרייהייט.
אללע פרשידנן רעליגיאנספארטייען אים רעמישען רייכע ערהילטען
דורך דיא געזעצע שוץ געגן וויללקיהרליכע געוואלט אונד פאלקסבעליי=
דיגונגן: דיזר קאיזר אונד זיין נאכפאלגר וואלענס, דער (380:
4140 דיא רעגירונג אנטראט, שיצטן דיא יהודים אונד איהרע נשיאים,
אונד בעשטעטיגטן איהנן אללע איהרע פרייהייטן אונד פארעכטע. דאך
לעגטע איהנן וואלענס דיא בעשווערליכן עפפענטליכן דינסטע ווידר
אויף, פאן וועלכן זיא יוליאנוס בעפרייעט האטטע.

אונטר דען רעגירונגן דער קאיזר גראציאנוס, טהעאדאזיאוס,
דעם ערסטען, אונד ארקאדיאוס לעבטן דיא יהודים אין פרידען.
טהעאדאזיאוס, דער ערסטע אדר דער גראסע, דער (388:
4148 צור רעגירונג קאם, געשטאנד איהנן איינע בעזאנדרע געריכטס=
בארקייט צו, אונד זיא האטטן דאז רעכט, בעאמטע אונד אבריגקייטן
אויז איהרר מיטטע צו וועהלן. ער גאב איהנן אויך דיא מאכט, דיא
בעשליססע צו פאללציהן, וועלכע אין הינזיכט דער רעליגיאן אונד דער
זיטטן איהרר ברידר ערשינן. אבער דיא רוהע, וועלכע זיא אונטר דיזעם
גראסן מאנארכן גענאסן, ווארדע דורך איניגע נוצרים געשטערט, וועל=
כע איינע איהרר זינאגאגן פערבראננטן. זיא בעשווערטן זיך היראיבער
בייא דעם קאיזר, אונד ער בעפאהל, דיא זינאגאגע ווידר אויפצובויען.

ווערענד דער רעגירונג טהעאדאזיאוס, דעם צווייטען,
אום דאז יאהר (415. 4175, לעבטן אין דער שטאדט אלעקסאנ=
דריען אין עגיפטען געגן 100,000 יהודים. עז קאם אפט צווי=
שען איהנן אונד דען נוצרים צו היציגן שלעגערייען, וועלכע גרעסטענ=
טהיילס מיט בלוטפערגיסן ענרעטן. בעזאנדערס ווארדים אם שבת דער
פאלל, וואן דיא יהודים אין דיא זינאגאגע גינגן. צירילוס, דער
בישאף דער שטאדט, צייגטע זיך הירבייא איממר אלז פיינד דער לעצטערן;
אבער אָרעסטעס, דער שטאטטהאלטר פאן אלעקסאנדריען,
וואר איהר מעכטיגר פריינד אונד בעשיצצר.

בייא איינם נייען צאנקע צווישן דען יהודים אונד נוצרים, דער אין איין
בלוטיגס שארמיצצל אויזארטעטע, דראנג מאן אין דיא יידישן היוזער
איין, אונטרשיד דען אונשולדיגן ניכט פאן דעם שולדינן, אונד פלינדר=
טע אללז ריין אויז. ענדליך ווארדע דער איברעסט דער אונגליקליכען
יהודים געצוואונגן, פאסט נאקקענד דיא שטאדט צו פערלאססן, אונד

אלעקסאנדריען

געשיכטע דער יהודים

בעפעהלע איינעס גראפען מאנארכען וואורדען פאן דער בעגייסטערונג איינעס גאנצען פאלקס אויזגעפיהרט.

אבער ווען גאטט דאז הויז ניכט בויעט, דאן מיהען זיך דיא בויענדען אומזאנסט. דיא גאנצע מאכט דעס יוליאנוס, דעם אללע הילפסקוועללען דעס אונגעהייערען רייכס צו געבאטע שטאנדען אונד דען דיא ענטפלאממטע בעגייסטערונג דער יהודים אונטערשטיצטע, ריכטעטע ניכטס אויז. דער קאיזער פערלאר באלד דאראויף זיין לעבען אין איינער שלאכט געגען דיא פערזער, אונד דאז רוהמווירדיגע אונטערנעהמען דעם טעמפעלבויעס הערטע בייא זיינעם אבלעבען אויף. *

זעכס אונד צוואנציגסטעס קאפיטעל

צושטאנד דער יהודים אונטער דען קאיזערן וואלענטיניאנוס, דעם ערסטען, וואלענס אונד טהעאדאזיוס, דעם ערסטען. זיא ווערדען אים וועסטען פאן קאיזער האנאריאוס בעגינסטיגט, איהר שיקזאל צו אלעקסאנדריען אין עגיפטען אונטער קאיזער טהעאדאזיוס, דעם צווייטען. אויפהעבונג דער נשיאים (אבערהייפטער דער זינאגאגע): צושטאנד דער יהודים נאך דעם איינברוכע דער בארבארישען פעלקער אינס רעמישע רייך. יידישע האכשולען אים אסטען. דער ראבבינע רב אשי פענגט אן, דען באבילאנישען תלמוד (תלמוד בבלי) צוזאממען צו טראגען. פערפאלגונג דער יהודים אין פערזיען. דיא סעבורעער (רבנן סבוראי) אונד גאונים (דיא ערהאבענען, פארטרעפליכען). צושטאנד דער יהודים אונטער דען פערזישען קעניגען. איהר צושטאנד אים וועסטען. דיא בעפעהלע דעס קאיזערס יוסטיניאנוס געגען זיא. אויפרוהר אין צעזארעא. דיא יהודים שטעהן דען גאטהען געגען יוסטיניאנוס בייא.

יאפיאנוס, דער נאכפאלגער דעס קאיזערס יוליאנוס, וואר איין זאנפטמיטהיגער הערשער. זיינע רעגירונג וואר זעהר קורץ, אונד בעווירקטע קיינע וועזענטליכע פערענדרונג אין דעם צושטאנדע דער יהודים.

וואלענטיניאנוס

---

* צמח דוד, חלק שני דף כ"ע"ב: האלבערג דאזועלבסט, זייטע 547. 548. געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאזועלבסט זייטע 144 או' פ'.

דער טאָד דעס קאָנסטאַנציאוס בעפרייעטע דיא יהודים פֿאָן
דען ליידן, דיא זיא אונטר זיינר רעגירונג אויזשטאַנדן. איהרע אַנגעלע=
גענהייטן געוואַננן ווידר איינע הייטרע אויזזיכט, אַלז יוליאַנוס, רער
אַכטוויננינגע גענאַננט, (361 (4121, דען רעמישן קאַיזרטהראָן
בעשטיג. דיזר קאַיזר געשטאַטטעטע איהנען פֿרייע רעליגיאָנסאיבונג,
אונד נאַהם איהנען דיא שווערן אַבגאַבן אַב, דיא איהנען זיינע פֿאָרגענגער
אויפֿלעגטן. ער פֿאַסטע אויך דען בעריהמטן ענטשלוס, דען טעמפל אין
ירושלים ווידר אויפֿצובויען.

בייא דיזער געלעגענהייט שריב דער קאַיזער איינען עפֿפֿענטליכען
בריף אַן דאַז פֿאָלק דער יהודים, וועלכעס אין דען פּראָפֿינצן צערשטריי=
עט לעבטע. אין דיזעם בריעפֿע עהרט ער דען נשיא זעהר, נעננט איהן:
« ברודער, » בעמיטליידעט דיא פֿערפֿאָלגטן יהודים, לאָבט איהרע שטאַנד=
האַפֿטיגקייט, ערקלערט זיך פֿיר איהרן גנעדיגן בעשיצצער, אונד שליסט
מיט דעם פֿייערליכן פֿערשפּרעכן, דאַס ער, ווען ער אַלז זיגער אויז דעם
פערזישען קריגע צוריק קאָממע, ירושלים ווידר אויפֿבויען, אונד
אַן דיזעם הייליגן אָרטע דער גאָטטהייט דאַנקבאַר זיינע געליבדע ברינגן
וואָללע.

דער קאַיזער בעשלאָס, אונפֿערציגליך דען טעמפּל אין פֿאָללר פּראַכט
אויף דעם העכסטן גיפּפֿעל דעם בערגעס מוריה צו ערבויען, אונד איינע
מענגע יהודים נאַך ירושלים איינצולאַדען. ער וויז הירצו בעטרעכלי=
כע זוממען אויז דעם עפֿפֿענטליכן שאַצצע אַן, אונד איבערטרוג דיא
אָבעראויפֿזיכט איבער דיזעם גראָסע ווערק זיינעם פֿערטרויטן פֿריינדע
אַליפּיאוס. דיזער מיניסטער ערהילט דיא קרעפֿטיגע אונטערשטיצצונג
דעם שטאַטטהאַלטערס פֿאָן פּאַלעסטינאַ, שאַפֿפֿטע איינע אונגעהייערע
מענגע בוימאַטעריאַליען אַן, אונד בראַכטע איינע גראָסע אַנצאַהל פֿאָן
אַרבייטסלייטן צוזאַממן. אויף דען ערסטן ווינק איהרעס מעכטיגן בע=
פֿרייערס איילטן דיא יהודים אויז אַללן פּראָפֿינצן דעס רייכס הערבייא,
אונד פֿערזאַממעלטן זיך אויף דעם הייליגן בערגע איהרר פֿעטר. דער
זעהנליכסטע וואונש דער זעהנע ישראל'ס וואַר איממר, דען טעמפּל
ווידר אויף זיינעם גרונדע ערבויעט צו זעהן. דיא מעננר פֿערגאַסן אין
דיזעם גינסטיגן אויגנבליק איהרע געשעפֿטע אונד דיא וייבר איהרר וייב=
ליכקייט; דיא פּראַכטליבע דער רייכן ליפֿערטע גראַבשייטע אונד האַקקן
פֿאָן זילבר, אונד דער שוטט ווארדע אין מענטעלן פֿאָן זיידע אונד פּור=
פּור וועגגעשאַפֿפֿט. יעדר בייטל עפֿפֿנעטע זיך צו רייכן בייטרעגן, יע=
דע האַנד וואָללטע אַנטהייל אַן דער פֿראָממן אַרבייט נעהמן, אונד דיא

בעפֿעהלע

געשיכטע דער יהודים

אום דאז יאהר (340) 4100 פערפאלגטע זאפאר (שבור, שאבור), דער צווייטע, קעניג פאן פערזיען, דיא יהודים אין זיינעם רייכע. דיא פיר זעהנע דעם רב פפא ווארדן היגעריכטעט אונד דיא יידישן האהן שולן פערשלאססן, אויזגענאממן דיא האכשולע פאן סורא (סארא), ווא דער גראסע ראבבינע רבא, זאהן דעם יוסף, פארשטעהר וואר. אבר דיזע פערפאלגונג דויערטע ניכט לאנגע.

צו דיזר צייט ווארדע דער צושטאנד דער אבענדלענדישן יהודים פערשלימערט. קאיזר קאנסטאנציאוס, דער, (342) 4102, זיינעם פאטר, קאנסטאנטינוס, דעם גראסן, אין דער רעגירונג פאלגטע, האסטע דיא יהודים, וועגן איהרר רעליגיאן, אונד בעהאנדעלטע זיא מיט אייסערסטר שטרענגע. ער פרביטטעטע זיא זא זעהר גענן זיך, דאס זיא איינען אויפרוהר צו דיאצעזארעא אין פאלעסטינא ערדעגטן, אונד דיא פערזר, איהרע דאמאליגן פריינדע, אונטרשטיצטן, דיא צו גלייכר צייט אין דאז רעמישע רייך איינפילן, אונד דיא שטארקע פעסטונג ניזיבים בעלאגערטן. דער קאיזר שיקטע איין העער אב, וועלכעז, אויף זיינעם וועגע נאך פערזיען, דורך יהודה צאג, דיא אויפריהרר שלוג אונד הארט בעשטראפטע, אונד דיא שטאדט דיאצעזארעא צערשטערטע.

קאנסטאנציאוס בעהארדטע אין זיינעם ביטטערן האססע געגן דיא יהודים ביז אן זיינען טאד. עד ערנייערטע ניכט נור דיא געזעצע, וועלכע אונטר דען פארהערגעהענדן רעגירונגן געגן זיא ערשינען, זאנדערן ערליס אויך איינינע נייע, דיא זיא שווער דריקטן. יעדר יהודי, דער איינע נוצרית הייראטהעטע, איינען שקלאפן בעשניטט, אדר איינען נוצרי בייא זיך בעהילט, ווארדע מיט דעם טאדע בעשטראפט. דער נשיא (דאז אברהויפט דער זינאגאגע), דעם מאן נאך איממר דיא אויזאיבונג איינר אונגעוויססן געריכטסבארקייט געשטאטטעטע, האטטע זיינען זיץ אין פאלעסטינא, אונד אין דען בענאכבארטן שטעדטן הינגען דיא יידישן איינוואהנר אונערשיטטערליך אן דעם געלאבטן לאנדע; אלליין דער בעפעהל דעם קאיזרס האדריאנוס, דער זיא אויז ירושלים פערוויז, ווארדע ערנייערט אונד פערשטערקט, אונד זיא בליקטן נור אין דער פערנע טרויריג נאך דען מויערן דער הייליגן שטאדט הין. *

דער

---

* צמח דור, חלק ראשון דף כ"ג ע"ב, סדר הדורות דף קפ"ה ע"א. געשיכטע דער יודן פאן ד' וו', דאזעלבסט זייטע 144. 143, האלבערג דאזעלבס, זייטע 547. 546.

דען העכסטן ווירדן ערהאבן; אבר דער רעמישע קאיזר אווראעליאנוס בעזיגטע דיזע העלדין אום דאז יאהר (274) 4034, אונד מיט איהרר רעגירונג ענדעטע דער וואהלשטאנד דער יהודים אין יענען לענדערן. דיא מייסטן דערזעלבן פערליסן היראויף דאז פאלמירענישע רייך, אונד בעגאבן זיך נאך פערזיען, וואו איהרע ברידר דאמאלז מעכטיג אונד געעהרט וואהרן;

אום דאז יאהר (314) 4074 ערייגנעטע זיך איינע דער וויכטיגסטן, פאלגענרייכסטן אומוועלצונגן אין דעם גראסן רייכע דער רעמר. דער רעמישע קאיזר, קאנסטאנטינוס, דער גראסע, נאהם דיא רעליגיאן דער נוצרים אן, אונד מאכטע זיא דאדורך צור הערשענדן רעליגיאן אין זיינען זעמטליכן שטאטן: וועהרענד דער רעגירונג דיזעס מאנארכן נאהם דיא שטאדט ירושלים, וועלכע לאנגע עליא הים, איהרן אלטן נאמן ווידר אן, אונד דער קאיזר פערגרעסערטע אונד פערשענערטע זיא מיט פילען פרעכטיגן געביידן: איס אנפאנגע זיינר רעגירונג מאכטע קאנסטאנטינוס אייניגע שטרענגע געזעצע קונד, וועלכע דיא פרייהייט דער יהודים בעשרענקטן: איינע פעראָרדנונג דיזעס קאיזרס פערבאט דען יהודים ביי דער הערטעסטן שטראפע, אנדרע צום איבערטריטטע צו איהרר רעליגיאן צו בערעדן, אונד איינע אנדרע פעראָרדנונג דעסזעלבן אונטערזאגטע איהנען, נוצרים אלז שקלאפן צו קויפן: פערנר בעפאהל ער, דאס זיא אללע עפפענטליכן דינסטע, וויא זיינע איבריגן אונטרטהאנען, פעריכטן זאללטן, נאהם אבר דאך הירפאן אללע דיאיעניגן אויז, וועלכע אין דען זינאגאגן, שולן או' ז' וו' איין אמט פערוואלטעטן:

דיא פערזאממלונג דער גייסטליכן צו עלווירא אין שפאניען, וועלכע אונטר דער רעגירונג דעס קאנסטאנטינוס געהאלטן וואורדע, פערבאט דען נוצרים, וועלכע מיט דען יהודים אין טעגליכעם פערקעהר שטאנדן, אדר ביי איהנען דינטן, מיט איהנען צו עססן, אונד דען גוטסבעזיצערן, פאן דען יהודים זעגן איבר איהרע לאנדעספריכטע אויזשפרעכן צו לאססן: אבשאן הירבייא דיא נוצרים אללײן מיט דער שטראפע דעס באננעס בעדראהעט וואורדן, זא וואורדן דאך דאדורך אויך דיא יהודים פילן בעלייריגונגן אונד גראסר פעראכטונג אויזגעזעצט.*

אום

---

* דיא געשיכטע דער יודען או' ז' וו', דאזעלבסט זייטע 138: או' פ'; האלבערג דאזעלבסט זייטע 542: 540: או' פ':

געשיכטע דער יהודים

מאָרדעט וואורדע, בעפרייעטע דיא יהודים, דיא ניא אין דיא אַננאַהמע זיינער רעליגיאָן איינגעווילליגט העטטן, פאָן דעם גרויזאַמן פערזוכע, דער זיא ערוואַרטעטע:

זיין נאַכפאָלגר, אַלעקסאַנדר זעוועראוס, איין גראָסר קעננר אונד בעפערדערער דער וויססנשאַפטן, בעגינסטיגטע דיא יהודים זעהר, שטאַנד מיט איהנען אין בריפוועכסעל, אונד ערהילט אונטרריכט אין איהרר רעליגיאָן: ער האַטטע דיא אַבזיכט, פערמיטטעלסט דער עקלעקטישן (אויזוועהלענדן) וועלטווייזהייט דיא רעליגיאָן דער יהודים, נוצרים אונד היידען מיט איינאַנדר צו פערמענגן; *

דיא דיזעם פירסטן נאַכפאָלגענדן רעמישן קאַיזר וואַרן דען יהודים גינסטיג, אונד בעזאָנדערס בעהאַנדעלטע זיא פיליפפוס, דער אַראַבער, נאַך דעססן פאַטטרלאַנד זיא האַנדעלטן; מיט דער גרעסטן גנאַדע. זיא וואורדן אין קיינע דער גרויזאַמן פערפאָלגונגן פערוויקקעלט, וועלכע דיא נוצרים אונטר דען קאַיזערן דעציאוס, וואַלעריאַנוס אונד דיאָקלעציאַנוס אויזשטעהן מוסטן, אונד גענאָסן איינר אונגעשטערטן רוהע אונטר דען פערזישן קעניגן אונד רעמישן קאַיזערן דיזעס צייטרוימעס: אָב זיא שאָן נאָך איממר ניכט נאַך ירושלים קאָממן דורפטן, זאָ וואַר איהנען דאָך ערלויבט, אַנזעהנליכע נידרלאַסזונגן אין איטאַליען אונד דען פראָפינצן צו עררכטן, דאַז בירגערעכט פאָן ראָם צו ערווערבן, אונד געמיינדעשטעללן צו פערוואַלטן: דיא מילדע דער רעמישן רעגירונג גאַב דען פאָרמן דעם יידישן גאָטטעסדינסטעס געזעצליכע בעשטעטיגונג: אין דען הויפטשטעדטן דעס רייכעס וואורדן נייע זינאַגאָגן עררכטעט, אונד דיא יהודים בעאָבאַכטעטן דיא געברייכע איהרר רעליגיאָן עפפענטליך אויף דיא פייערליכסטע וויזע:

אַם צוטרעגליכסטן פיר דיא מאָרגענלענדישן יהודים וואַר דיא רעגירונג צענאָביאַס, דער קעניגין פאָן פאַלמיראַ. דיזע גראָסע פירסטין וואַר, וויא מאַן גלויבט, איינע יידין, אונד אָפפענבאַרטע איהרע ליבע פיר איהרע נאַציאָן אין פילן קעניגליכן וואָהלטהאַטן: זיא בעהערשטע איינען גראָסן טהייל דעס מאָרגענלאַנדעס, אונד דיא יהודים לעבטן אין אַללן טהיילן איהרס וויטלייפיגן געביטס אין איינעם זעהר גליקליכן צושטאַנדע, עררכטעטן פרעכטיגע זינאַגאָגן, אונד וואורדן צו
דען

---

* האָלבערג ראַזועלבסט, זייטע 541: צמח דוד שם: דיא געשיכטע דער יודן פאָן דער צערשטערונג ירושאַלעמס אַן או׳ ז׳ וו׳, 1: טהייל זייטע 139 138:

צו דיזר צייט, אום דאַז יאַהר (220) 3980, זאַממלטען איינִיגע געלעהרטע שילר רבי יהודה׳ס, דעס נשיא, דיא צוזעצע צו דער משנה (ברייתות אונד תוספתות), אונד אום דאַז יאַהר (230) 3990 מאַכטע דערבעריהמטע רבי יוחנן אין פּאַלעסטינאַ דען תלמוד ירושלמי אָדר דיא יערוזאַלעמישע ערקלערונג איבר דיא משנה בעקאַננט. דיזע ערקלערונג הייסט אויך גמרא (פֿאָללענדונג, אויזאַרבייטונג) פֿאָן גמר (פֿאָללענדן). דיא ראַבבינן, וועלכע אים תלמוד דיא משנה ערקלערן, הייסן אמוראים (דאָלמעטשער ערקלערר). רב, איינר דער פֿאָרציגליכסטן שילר דעס אָפּטערוועהנטען רבי יהודה הנשיא אונד פֿאָרשטעהר דער האָהן שולע אין סורא (סאָראַ), וואַר דער ערסטע דער אמוראים.*

דיא גראָסע אומוועלצונג אין אזיען, וועלכע דאַמאַלס דאַז פּאַרטהישע רייך אָן דיא פּערזער בראַכטע, פֿערבעססערטע דען צושטאַנד דער עסטליכן יהודים. דיא צווייא ערסטן פּערזישען קעניגע, אַרטאַקסערקסעס (אַרדעשיר) אונד זאַפּאָר (שבור, שאַבור), דער ערסטע, וואַרן דער יידישען נאַציאָן געוואָגן, אונד ביידע האַטטן בעזאָנדערס איינע אייסערסט האָהע מיינונג פֿאָן דעם טיפֿגעלעהרטען ראַבבינן, שמואל ירחינאי (בערעכנר דער מאָנדעסוואַנדלונג), דער זיך דורך זיינע אונגעמיינן קענטניססע, פֿאָרציגליך אַלז שטערנקונדיגר אונד אַרצט, גראָסן רוהם מאַכטע, אונד אים יאַהר (219) 3979 פֿאָרשטעהר דער האָהן שולע אין נהרדעא (נאַהאַרדעאַ) וואורדע. דיא יהודים וואַרן אין דיזר גליקליכן צייט זעהר מעכטיג אים מאָרגענלאַנדע, אונד אין איהרן האָהן שולען בליהטן פֿילע גראָסע מענער. אַבר איהר שטאַרקר איינפֿלוס אויף דיא רעגירונג בראַכטע דיא פּערזער אין וואוטה, אונד זיא מוסטן איינע האַרטע פֿערפֿאָלגונג אויזשטעהען. ענדליך ערהילטן זיא, נאָך שרעקליכן ליידן, איהרע רעליגיאָנספֿרייהייט ווידער.

העליאָגאַבאַלוס, דער (218) 3978 דען רעמישען קאַיזערטהראָן בעשטיג, קאַננטע דיא לעהרן דער יהודים אונד זאַמאַריטאַנער גענויא, אונד וואָללטע איהרע רעליגיאָנס־געברייכע מיט דער פֿערעהרונג דער זאָננע, דיא ער בעזאָנדערס אַנבעטעטע, פֿעראייניגן. דער אונערוואַרטעטע טאָד דיזעס קאַיזערס, דער פֿאָן זיינען קריגערן ערמאָרדעט

---

* האָלבערגס יידישע געשיכטע, דאַזעלבסט זייטע 537 או׳ פֿ׳. צמח דוד, חלק ראשון דף כ״ב ע״ב ודף כ״ג ע״א.

געשיכטע דער יהודים

וויזהייט אונד איננינגע ליבע פֿיר זיינע רעליגיאָן אונד זיין פֿאָלק פֿלעסטן איהם דיא גערעכטע בעזאָרגניס איין, זיינע ברידר מעכטן דורך אונטרברעכונג איהרער שולן, בייא איהרן מאַננינגפֿאַלטיגן וואַנדערונגן אונטר זאָ פֿילן פֿעלקערן אונד דורך זאָ פֿערשידנע ערדגעגענדן, דיא מינדליכן רעליגיאָנס־איבערליפֿערונגן איהרר פֿעטר פֿערגעססן. דיס צו פֿערהיטן זאַממעלטע ער אַללע געזעצע דער יידישן רעליגיאָן, אונד פֿערדערטע, (218) 3978, דאַז בעריהמטע אונד הייליגע בוך משנה (דאַז מינדליך איבערליפֿערטע געזעץ) אַנז ליכט. *

דער בעפֿעהל דעס האַדריאַנוס, דער דען יהודים דיא בעשניידונג איהרר קינדר פֿערבאָט, וואַר אונטר דער רעגירונג דעס קאַיזרס אַנטאָנינוס, דעס פֿראָממן, נאָך אין קראַפֿט, אונד זיא נאַהמן איהרע צופֿלוכט נאָכמאַלס צו דען וואַפֿפֿן. דער קאַיזר אונטרדריקטע אַבר דען אויפֿרוהר באַלד, גאַב איהנען, נאַכדעם ער זיא צום געהאָרזאַם געבראַכט האַטטע, דיא ערלויבניס צור בעשניידונג ווידר, אונד בעהאַנדעלטע זיא איבערהויפט, וואַהרשיינליך אויף פֿעראַנלאַססונג זיינר פֿריינדשאַפֿט פֿיר רבי יהודה, דען נשיא, מיט גראָסר גנאַדע. אויך קאַיזר מאַרקוס אורעליאוס אַנטאָנינוס, דער וועלטווייזע, אונד זיין נאַכפֿאָלגר קאָממאָדוס צייגטן זיך זעהר גינסטיג פֿיר דיא יהודים.

מיט דער רעגירונג דעס קאַיזערס זעפטימיאוס זעווערוס, אום דאַז יאַהר (197) 3957, בעגאַן איינע גאָלדנע צייט פֿיר דיא יהודים, וויל ער איהר אייפֿריגר אונד מעכטיגר בעשיצצר וואַר. זיא ערוויזן דעם קאַיזר בעזאָנדרע טרייע, אַלז פעסצענניאוס ניגער זיך אים מאָרגענלאַנדע צום הערדשר אויפֿוואַרף, הילטן זיך פֿעסט אַן דיא פאַרטייא דעס ערסטערן, אונד אונטרשטיצטן איהן מיט גראָסן געלדזוממן. ער בעצייגטע זיך זעהר דאַנקבאַר אונד גנעדיג געגן זיא, אונד ערלויבטע איהנן ניכט נור דיא פֿרייע אויזאיבונג איהרר רעליגיאָן, זאָנדערן שענקטע איהנן אויך אַללע פֿאָררעכטע רעמישער בירגר, אונד ערקלערטע זיא פֿיר וועהלבאַר צו אַללען שטאַאטסעמטערן אונד ווירדן.

צו

---

* האָלבערגס יידישע געשיכטע, דאַזעלבסט זייטע 390—385 .373. מסעות של רבי בנימן, דף מ"א ע"ב ומ"ב ע"א וב'. צמח דוד, חלק ראשון דף כ"ב עמוד א', סדר הדורות דף מ"ה ע"ב ומ"ו ע"א, שבט יהודה דף ל"א ול"ב.

בעססערעם לאָאָז· טראַיאַנוס בעקריגטע זיא צוואַר ביז אין מעזאָפּאָ־
טאַמיען, אַבר האַדריאַנוס וויללינטע, נאַך זיינר טהראָנבעשטייגונג,
איין, דאָס דער אייפֿראַט דיא גרענצע דעם רעמישן רייכעס זיין
זאָללטע· דאַהער וואורדן דיא יהודים, וועלכע יענזייטס דיזעס שטראָמעס
וואָהנטן, ניכט אין דען קריג פֿערוויקקעלט, דען האַדריאַונס געגן דיא
יידישע נאַציאָן פֿיהרטע. פֿילע דערזעלבן בעגאַבן זיך, צום ביישטאַנדע
איהרר ברידר, נאַך יהודה; אַבר דיזע פֿערשטערקונג דעם יידישן
העערעס דינטע נור, דיא אַנצאַהל דער ערשלאַגנען צו פֿערמעהרן,
אונד דען טריאומף דער זיגר צו פֿערגרעסערן.

דיא געשיכטע דער יהודים אים אָסטן איזט דונקלר, אַלז דיא דער
יהודים אים וועסטן, וויל ערסטערע ניר איינע אונפֿאָללקאָממענע קעננט־
ניס פֿאָן דען בעגעבענהייטן בעקאָמן, דיא זיך אונטר איהרן ברידערן
אין זאָ ענטפֿערנטן לענדערן עראייגנעטן· דיא אָברהייפטר דער עסטליכן
יהודים היסן ראשי גלוה (פֿירסטן דער געפֿאַנגענשאַפֿט)· דיזע
וואורדן מיט גראָסר פראַכט אונד פֿייערליכקייט איינגעזעצט. צו איהרם
אויפֿענטהאַלטע וואורדע באַבילאָן (באַנדאַר) געוועהלט, וואָ זיא איבר
צעהן געריכטסהעפֿע דען פֿאָרזיץ פֿיהרטן. עז וואַרן דאַזעלבסט אַכט
אונד צוואַנציג זינאַגאָגן; דער פֿירסט דער געפֿאַנגענשאַפֿט בעזאַס איינע
דערזעלבן, דיא אויף פֿפֿיילערן פֿאָן בונטעם מאַרמאָר רוהטע, אונד אין
וועלכר ער איינן טהראָן פֿאָן צעהן שטופֿן האַטטע· דיא געריכטסבאַר־
קייט דעס פֿירסטן ערשטרעקטע זיך איבר אַללע יהודים אין אַססיריען,
כאַלדעאַ אונד דעם גאַנצן פּאַרטהישן רייכע. ער ווייהטע אַללע
הייפטר דער זינאַגאָגן אים אָסטן, אונד ערהאָב בייטרעגע פֿאָן אַללן,
זיינע ווירדע צו בעהויפטן, אונד דעם קעניג פֿאָן פערזיען דיא יעהרליכע
שטייער צו ענטריכטן. רב הונא, דער ערסטע, איין צייטגענאָססע
רבי יהודה'ס, דעם נשיא, וואַר פֿירסט דער געפֿאַנגענשאַפֿט אין
באָבילאָן. דיא פֿירסטן דער געפֿאַנגנשאַפֿט איבטן דאַזעלבע אַנזעהן
אים אָסטן אויז, וועלכעס דיא נשיאים (אָברהייפטר דער זינאַגאָגן צו
טיבעריאַס (טבריא) אים וועסטן האַטטן.

רבי יהודה, דער נשיא, אָדר רבינו הקדוש (דער
הייליגע), דיזר גראָסע מאַן, דען דיא קאַיזר אַנטאָנינוס, דער
פֿראָממע, אונד אַנטאָנינוס, דער וועלטווייזע, מיט איהרר ערהאַב־
נען פֿריינדשאַפֿט בעעהרטן, וואורדע, וועגן זיינר פֿרעממיגקייט אונד זיינר
טיפֿן געלעהרזאַמקייט, אונאייגגעשרענקטר פֿאָרשטעהר דער האָהן שולע
צו טיבעריאַס, אונד ענשיד דיא שווערסטען אונד וויכטיגסטן
שטרייטפֿראַגן. זיינע

ווייזהייט

טעמפל דעס געצצן יופיטער קאפיטאָלינוס נאָהם דיא שטעללע איין, וואָ עהעדעם דער טעמפל דעס עוויגן שטאַנד. אויף דאָז טהאָר, ירושלים'ס, וועלכעס נאָך בעטהלעהעם (בית לחם) פיהרטע, וואורדע, דען יהודים צור שמאַך, איין שוויין פאָן מאַרמאָר געזעצט.

דער קאַיזר פערבאָט דען יהודים דען אייטריטט אין ירושלים בייא טאָדעסשטראַפע, אונד ליס דען אייגאַנג דער שטאַדט פאָן רעמישן קריגערן בעוואַכן, וועלכע דיא פאָללציהונג דיזעס קאַיזרליכן בעפעהלס צו בעזאָרגן האַטטן. דיא יהודים דורפטן זאָגאַר איהרע געליבטע שטאַדט ניכט אין דער פערנע אַנזעהן. דענאָך זאַה מאַן זיא, מיט לומפן בעדעקט, אונטר זייפצן אונד וועהקלאַגן אויף דעם עהלבערג אונד דען טרויריגן איבררעסטן דעם טעמפלס אומהערגעהן. דיזע גונסט מוסטן זיא פאָן דעם גייצע דער רעמישן קריגר פיר באַארעס געלד ערקויפן, אונד אום דיזן פרייז ערצייגטע מאַן איהנען דיא בעזאָנדרע גנאַדע, דאַס זיא, אַם יאַהרסטאַגע דער צערשטערונג ירושלים'ס, דאַהין געהן דורפטן, איהר גראָסעס עלענד צו בעוויינען. ✻

פינף אונד צוואַנציגסטעס קאַפיטעל

שיקזאַל דער יהודים אים מאָרגענלאַנדע. דיא פירסטן דער געפאַנגנשאַפט (ראשי גלות). רבי יהודה הנשיא (אָברהויפט דער זינאַגאָגע) אָדער רבינו הקדוש (דער הייליגע) פער פאַסט דיא משנה. צושטאַנד דער יהודים אונטר דען קאַיזרן אַנטאָנינוס, דעם פראָממן, אונד אַנטאָנינוס, דעם וועלטווייזן. זיא ווערדן פאָן קאַיזר זעפטימיאוס זעווערוס מיט גראָסר גנאַדע בעהאַנדעלט. איהר צושטאַנד אונטר העליאָגאַבאַלוס. אַלעקסאַנדר זעווערוס אונד דיא איהם נאַכפאָלגענדן קאַיזר בעגינסטיגטן זיא זעהר. איהר שיקזאַל אונטר קאָנסטאַנטינוס, דעם גראָסן, אונד זיינען נאַכפאָלגערן. קאַיזר יוליאַנוס איזט דער יידישן נאַציאָן זעהר געוואָגן, אונד אונטרשטיצט זיא, דען טעמפל אין ירושלים ווידר אויפצובויען. דער ווידר אויפבויא דעס טעמפלס קעמטט ניכט צו שטאַנדע.

וועהרענד דיא יהודים אים אַבענדלאַנדע דעם שרעקליכסטן עלענד היגעגעבן וואַרן, האַטטן איהרע ברידר אים מאָרגענלאַנדע איין בעססערעס

✻ האָלבערנס יידישע געשיכטע, דאַזעלבסט זייטע. 408. סדר הדורות, דף מ"ג עמוד ב'.

בעלאגערטן זעהר דורך מאנגל אן לעבענסמיטטעלן, אונד קאננטן ענד=
ליך דען ווידערהאלטן, לעבהאפטן אנגריפפן, דיא אויף דיא שטאדט געֿ=
מאכט ווארדן, קיינן ווידרשטאנד מעהר לייסטן. אם ניינטן טאגע דעס מאֿ=
נאטס אב (120) 3880 מוסטע זיך ביטהער דען רעמערן ערגעבן, אונד
בארכאכבא ווארדע געטעדטעט. עזגיבט ניכטס שרעקליכערס, אלז
דאז דאראויף ערפאלגטע ביידערזייטיגע געמעצעל. דער אלטע געשיכט=
שרייבר דיא; קאססיאוס זאגט פאן דיזעם יודישען קריגע: «פונפ=
ציג פעסטונגן אונד 985 שענע דערפר ווארדן ביז אויף דען גרונד פער=
העערט. אין דען שלאכטן אונד אויזפעללן קאמן 580,000 יהודים אומס
לעבן, אויסר דיזן שטארב נאך איינע גראסע מענגע דורך הונגר, קראנק=
הייט, פייער אונד אנדרע איבל, אונד יהודה ווארדע פאן איינוואה=
נערן ענטבלעסט. פאן דען רעמערן פערלארן גלייכפאללס זעהר
פילע דאז לעבן, אונד דאהער בעדינטע זיך אויך האדריאנוס אין זיינם
שרייבן, וועלכס ער הירויבר אן דען רעמישען ראטה ערליס, ניכט דער גע=
וועהנליכן רעדענסארט: «איך אונד מיין קריגסהעער בעפינדן אונז וואהל».

רבי עקיבא ווארדע אויף דיא גרויזאמסטע וויזע היגעריכטעט. דיא
לייזן דער יהודים אונטר נבוכדנאצר אונד טיטוס ווארן ניכט זא גראס
אלז דיא, וועלכע זיא אונטר האדריאנוס אויסטאנדן. איינע זעהר
גראסע מענגע פאן איהנן, וועלכע דיזן צווייטן אונטרגאנג איהרר נאציאן
איברלעבטע, ווארדע אויף דעם מארקטע צו טערעבינטהוס אום דען
פרייז דער פפערדע פערקויפט. דיאיעניגן, וועלכע ניכט אן דיזם ארטע
פערקויפט ווארדען, בראכטע מאן אויף דען מארקט נאך גאצא;
אונד אנדרע, דיא מאן אין פאלעסטינא ניכט לאז ווערדן קאננטע,
ווארדן נאך עגיפטען געשאפפט. מאנכע דיזר אונגליקליכן פערלארן
דורך שיפפברוך איהר לעבען אונד פילע דערזעלבן, דיא דאזעלבסט קיינע
קייפר פאנדן, שטארבן פאר הונגר, אדר ווארדן פאן דען איינוואהנערן
ערמארדעט. זא גינג דיא פראפעצייהונג משה'ס (דברים כ"ח ס"ח)
אין ערפיללונג: «דער עוויגע ווירד דיך אין שיפפן ווידר נאך עגיפטען
« פיהרן, דען וועג, פאן וועלכם איך דיר זאגטע: « דוא זאללסט איהן ניכט
« מעהר זעהן. איהר ווערוט אייך דאזעלבסט אייערן פיינדן צו שקלאפען
« אונד שקלאפיננן פערקויפן, אונד עז ווירד קיין קייפר דא זיין.»

נאך בעענדיגונג דעס קריגס פאללענדעטע האדריאנוס דען ווי=
דעראויפבויא ירושלים'ס. ערליס דיא היילינדענקמעלר דער יידי=
שען רעליגיאן צערשטערן, אונד ענטווייהטע אבזיכטליך אללע ערטר,
וועלכע פאן דען יהודים פערעהרט ווארדן. פאן דען שטיינן דעס הייליג=
טהומס ווארדע איין טהעאטער (שויאשפילהויז) ערבויעט, אויף דער

רעזידענץ. מיט דער קריגסערקלערונג געגן דיא רעמער הילט ער זא לאנגע צוריק, ביז האדריאנוס, דער זיך דאמאלס אין עגיפטען בעפאנד, דיזעס לאנד פערלאססן האטטע.

קאיזער האדריאנוס אכטעטע אנפענגליך ניכט אויף דיא אבענטהייערליכן אונטערנעהמונגן דער יהודים; אלז ער אבער ערפוהר, דאס זיך גראסע אונד טאפפערע שאארן אונטער בארכאכבא'ס פאהנען פערזאממעלט האטטן, שיקטע ער טיניאוס רופוס, דען שטאטטהאלטר פאן פאלעסטינא, מיט איינם שטארקן העערע געגן זיא אב. טיניאוס גריף דיא יהודים אן, אונד ליס אללע, דיא איהם אין דיא הענדע פילן, אהנע אונטערשיד דעס געשלעכטס אונד דעס אלטערס, נידערהויען, אום דורך פורכט אונד שרעקקן דיא עמפערונג אין איהרם אויזברוכע צו ערשטיקקן. אללײן דיא אויפריהרר ערפאכטן בעדייטענדע פארטהיילע איבער דאז קאיזערליכע העער, אונד ערשלוגן איינע גראסע מענגע רעמער אונד אבטריננינגר יהודים. זיא מאכטן נון שנעללע אונד פערהעערענדע פארטשריטטע, אונד פערמעהרטן זיך טעגליך דורך איינהיימישע אונד פרעמדע קריגר, וועלכע דיא רויבזוכט מיט איהנען פערבאנד. גאנץ אזיען שין אין בעוועגונג צו קאממן, אונד ראם געריטה אין ערשטוינען אונד בעשטירצונג. ענדליך טרוג דער קאיזער יוליאוס זעווערוס, דעם דאמאליגן שטאטטהאלטר פאן בריטאניען (ענגלאנד), אויף, דען קריג געגן דיא יהודים צו פיהרן. זעווערוס, דער איינר דער גרעסטן העערפיהרר זיינר צייט וואר, הילט פיר געפעהרליך, איינע ענטשיידענדע שלאכט געגן דאז זעהר צאהלרייכע אונד טאפפערע העער דער יהודים צו וואגן. ער גריף דאהער דיא אויפריהרר טהיילווייזע אן, שלוג זיא, שניטט איהנען ענדליך אללע צופוהר פאן לעבענסמיטטעלן אב, אונד בעלאגערטע זיא אין ביתהער. *

ביתהער וואר זעהר פעסט אונד מיט איינר צאהלרייכן, מוטהפאללן בעזאצצונג פערזעהן. דיא אויפריהרר פערטהיידיגטן דיא פעסטונג לאנגע צייט מיט דער גרעסטן ענטשלאססענהייט אונד הארטנעקקיגקייט. בארכאכבא מונטערטע זיינע קריגר צור טאפפערן געגענוועהר אויף, אונד ליס זאגאר רבי אלעזר, דען מודעי, איינן זעהר געלעהרטען אונד פראממן ראבבינן, הינריכטן, ווייל ער בעשולדיגט ווארדע, ער האבע געראטהען, זיך דען רעמערן צו ערגעבן. אינדעס ליטטן דיא בעלאגערטן

---

* האלבערגס ידישע געשיכטע, 2. טהייל זייטע 400. או' ב'. סדר הדורות, דף מ"ג עמוד א'.

צו דיזר צייט גריפפן אויך דיא יהודים אין מעזאָפּאָטאמיען, דיא
דאָז שיקזאַל איהרר עגיפּטישען ברידר בעאונרוהיגטע, צו דען וואפ=
פען, אונד ענטוויקקעלטן איינע זאָ פורכטבארע מאכט, דאס דאָז גאַנצע
לאַנד אין גראָסן שרעקקן גערית. דאהר שיקטע טראיאנוס לוזי=
אוס קוויעטוס, דען דאמאליגן גרעסטן העערפיהרר דער רעמער,
מיט איינר שטארקן קריגסמאכט דאהין, דען געפעהרליכן אויפרוהר צו
דעמפפען. קוויעטוס בעזיגטע דיא אויפריהרר אין איינר שלאכט,
היב איינע מענגע דערזעלבן נידר, אונד אונטרוואַרף דיא איבריגן דען רע=
מערן. היראויף ערנאננטע איהן דער קאיזר צום שטאטהאלטר פאָן
פאלעסטינא, וויל ער איהן פיר דען געשיקטעסטן הילט, דיא בעווע=
גונגן דער יהודים צו בעאָבאַכטן, אונד זיא אים צוימע צו האלטן. *

קאיזר האדריאנוס, נאכפאָלגר דעם טראיאנוס, פערבאָט
דען יהודים דיא בעשניידונג איהרר קינדר. ער ליס ירושלים אין דער נעהע
זיינר אלטן שטעללע ווידר אויפבויען, אונד דאזעלבסט דעם רעמישען
געצען יופּיטער קאפּיטאָלינוס איינן טעמפּל אויפפיהרן. דיא
נייע שטאדט ווארדע פאָן רעמערן בעפעלקערט אונד, נאך עליאוס,
דעם שטאממנאמן דעס קאיזערס עילא קאפּיטאָלינא גענאננט.
דיס אללס מאכטע דען יהודים דען עמפפינדליכסטן פערדרוס, אונד רייצ=
טע זיא צור אָפפענבארן עמפערונג.

דער אנפיהרר דער עמפערר צייכנעטע זיך דורך טאפּפערקייט אונד
אונטרנעהמונגסגייסט אויז. ער ענדערטע זיינן נאמן בן כוזיבא (זאָהן דר
ליגע) אין בארכאָכעבא (בר כוכבא, זאהן דעס שטערנעס) אום,
אונד גאב פאָר, ער זייא משית אונך פאָרהערפערקינדט אין דען וואָרטן
בלעם'ס (במדבר כ"ד י"ז): « איין שטערן טריטט הערפאָר אויז
יעקב, איין צעפּטר ערהעבט זיך אויז ישראל. » ער מאכטע זיך פערבינד=
ליך, זיינע נאציאָן פאָן דעם שווערן זאכע דעס קאיזערס האדריאנוס
צו בעפרייען אונד צו איהרר פאָריגן פרייהייט אונד איהרם עהעמאליגן
גלאַנצע צו ערהעבן. זעלבסט דער גראָסע רבי עקיבא אונטרשטיצטע
איהן קרעפטיג, אונד ערקלערטע איהן פיר משיח. מאַן זאלבטע אונד
קרענטע איהן אלז קעניג דער יהודים, אונד ליס געלד אין זיינם נאמן שלא=
גען. ער זאממעלטע איין העער פאָן 200,000 אויזערלעזענן קריגרן,
בעפעסטיגטע פערשידנע ערטר אין יהודה, אונד וועהלטע דיא שטאדט
ביטהער (ביתר) אין דער נעהע ירושלים'ס צו זיינר קעניגליכען

רעזידענץ

---

* האָלבערגס יידישע געשיכטע טהייל. 2 זייטע. 396 או' פ'.
צמח דוד, חלק ראשון דף כ"א עמוד א'.

געשיכטע דער יהודים

אָנקעלאָס (אונקלוס) אונד אַקווילאַ (עקילס); ערסטערער איברזעצטע דיא תורה (דאַז בוך משה'ס) אין דאַז כאַלדעאישע (תרגום אונקלוס) אונד לעצטערר אין דאַז גריכישע.

רבי עקיבא וואַר איינר דער גרעסטן בעוואַהרר אונד פֿערברייטר דער עפֿפֿענטליכן אונד געהיימן (קאַבבאַליסטישן) רעליגיאָנסלעהרן זיינר נאַציאָן, אונד זיין רוהם ערשאָלל אין דען פֿערנסטן לענדערן. געגן דאַז ענדע זיינעס לעבענס פֿאָלגטע ער, וויא וויר באַלד ערצעהלן ווערדן, דער פֿאַהנע דעס באַרכאָכעבאַ (בר כוכבא), דער אַלז משיח אויפֿטראַט, זיינע לאַנדסלייטע אויז דען העגדן דעס קאַיזרס האַדריאַנוס צו בעפֿרייען.*

קאַיזר טראַיאַנוס, נאַכפֿאָלגר דעס קאַיזרס נערפֿאַ, בעהאַנדעלטע דיא יהודים אייסערסט שטרענג, אונד פֿערבאָט איהנען זאָגאַר דאַז לעזען איהרעס געזעצעס. איהרע ערביטטערונג ערשטיג דען העכסטן גראַד, אונד בראַך אין איינען אָפֿפֿענבאַרן אויפֿשטאַנד אויז. דיא עמפערונג בעגאַן אונטר דען יהודים אין צירענע, איינער שטאַדט אין ליביען, וואָ זיא זיך זייט אייניגן יאַהרהונדערטן נידערגעלאַססן האַטטן. זיא ערפֿאָכטן אַנפֿאַנגס גראָסע פֿאָרטהיילע איבר דיא גריכן, וועלכע נאַך אַלעקסאַנדריען אין עגיפּטן פֿלאָהען, אונד אַללע יהודים אין דיזר שטאַדט ערמאָרדעטן. דיא צירענישן יהודים ראָכטן איהרע אַלעקסאַנדרינישן ברידר, ערשלוגן איינע גראָסע מענגע ליביער, אונד ענטפֿעלקערטן דאַז לאַנד. קאַיזר טראַיאַנוס שיקטע נון דען מאַרציאוס טורבאָ מיט איינעם פֿורכטבאַרן העערע נאַך ליביען, דיא צירענישן יהודים אונד דיא עגיפּטישן, וועלכע איהנען צו הילפֿע קאָמען, וואורדן, נאַך פֿילען מערדערישן שלאַכטן, פֿאָן דען רעמערן איברוואונדן אונד גרעסליך נידרגעמעצעלט.

דאַז יאַהר דאַרויף ערדעגטן דיא יהודים, וועלכע אויף דער אינזעל ציפּערן זעהר צאַהלרייך וואַרען, אונטער איהרעם אַנפֿיהרר אַרטעמאָן איינן נייען, פֿערכטערליכן אויפֿשטאַנד, ערשלוגן איינע אונגעהייערע מענגע איינוואָהנר, אונד צערשטערטן דיא שטאַדט זאַלאַמין. טראַיאַנוס שיקטע דען בעריהמטן העערפֿיהרר האַדריאַנוס מיט איינעם מעכטיגן העערע געגן זיא אַב זיא וואורדן, נאַך איינעם בלוטיגען קאַמפֿפֿע, בעזיגט, אונד דער קאַיזר פֿערבאַנטע זיא אויז דער אינזעל, אונד פֿערבאָט איהנן דיא ריקקעהר דאַהין אונטר דען הערטעסטן שטראַפֿן.

צו

* צמח דוד חלק ראשון דף כ' עמוד ב' דף כ"א עמוד א' וב', מאור עינים פרק מ"ה, סדר הדורות דף קל"ט עמוד ב' ודף ק"מ עמוד א' וב'

גאַנגע); ביירע שטאַממטן פֿאָן דעם קעניגליכן הויזע דוד׳ס אַב. אין פּאַלעסטינאַ װאורדן ראַבבינישע האָהע שולן אין יאַבנע (יבנה) אָדער יאַמניאַ, טיבעריאַס (טבריא), דעם הויפּטזיצצע דער יידישן געלעהרזאַמקייט, אין לידדאַ (לוד), אין צעזאַרעאַ אונד זעפּאָרים (ציפורי) געשטיפֿטעט; אונד אין דיזן בעריהמטן אַנשטאַלטן טראַט פֿאָן דיזר צייט אַן איינע רייהע יידישר געלעהרטן אויף, וועלכע איהרע רעליגיאָן אונד איהרע וועלטוויזהייט אויף דיא נאַכוועלט פֿערפּפֿלאַנצטן. דיזע גראָסן געלעהרטן בליהטן ניכט אַלליין אין פּאַלעסטינאַ, זאָנדערן אויך אין דען באַבילאָנישן שולען, וועלכע אין דער פֿאָלגע צו נאַהאַרדעאַ (נהרדעא), סאָראַ (סורא, אויך מאַטהאַ מעהאַסיאַ (מתא מחסיא) גענאַננט,) אונד אַן אַנדערן אָרטן אַם איופֿראַט (פרת) געגרינדעט װאורדן. דער זיץ דער נשיאים (אָברהייפּטר דער זינאַגאָגע) װאַר צו פֿערשידנען צייטן אין יאַבנע, לידדאַ אונד טיבעריאַס; דיא ראשי גלות (פֿירסטן דער געפֿאַנגנשאַפֿט) האַטטן איהרן זיץ ערסט אין סאָראַ (סורא, אויך מתא מחסיא (מאַטהאַ מעהאַסיאַ) גענאַננט,) אונד שפּעטער אין באַבילאָן (באַגדאַד). *

אין דעם צייטאַלטר נאַך דער צערשטערונג דעם צווייטן טעמפּלס לעבטן, אונטר אַנדערן גראָסן געלעהרטן דער יהודים, רבי עקיבאַ, זאָהן דעם יוסף, דעם זיינע נאַציאָן דען גרעסטן טהייל דעם מינדליך איבערליפֿערטן געזעצצעס (תורה שבעל פה) פֿערדאַנקט, אונד רבי שמעון, זאָהן דעם יוחאי, דער צוערסט בעגאַן, דיא לעהרן דער קבלה ** וועלכע דיא טיפֿסטן געהיימניססע דער יידישן גאָטטעסגעלעהרטהייט ענטהאַלטן, אין זיינעם בעריהמטן בוכע זוהר דאַרצושטעללן. אום דיזע צייט בליהטן אויך דיא צווייא געלעהרטן אונד פֿראָממען גרים אַנקעלאָס

---

* האָלבערגס יידישע געשיכטע, טהייל. 2. זייטע 356. או׳ פֿ׳ אונד זייטע 394. צמח דוד חלק ראשון דף י״ז עמוד ב׳ ר״ף כ״ד עמוד א׳, סדר עולם זוטא, דף ב׳ עמוד ב׳ ודף ג׳ סדר הדורות דף נו״ן עמוד א׳ וב׳, ודף פ״ח עמוד ב׳.

** דיזע ערהאַבנע וויססנשאַפֿט הייסט קַבָּלָה פֿאָן קִבֵּל עמפּפֿאַנגן), וויל זיא געהיים, דורך מינדליכע איבערליפֿערונג, עמפּפֿאַנגן װאורדען דיא הייליגן לעהרען דער קבלה װאורדן נור ריינען, דער טוגענד גאַנץ ערגעבנען זעעלן מיטגעטהיילט.

בליק; ועלבסט איהרע קינדר ערליטטן ליבר דיא גרויזאַמסטן מאַרטערן,
אַלז דאַס זיא דען רעמישען קאַיזער איהרן הערן נאַננטן. דיזע אונרו=
הע אין עגיפטען, פֿעראורזאַכטע, דאַס דער טעמפל, וועלכן אָניאַס
(חוניו) אין דער לאַנדשאַפֿט העליאָפאָליס, ערבויעטע, אויף בע=
פֿעהל דעם קאַיזערס פֿעספאַזיאַנוס פֿערשלאָססן וואורדע. איין
גלייכר אויפרוהר ערפֿאָלגטע קורץ דאַראויף אין ציּרענע אין ליביען
וואָ יאָנאַטהאַן (יונתן), איין פֿאַלשער פראָפֿעט, פֿילע זיינר אַרמען
לאַנדסלייטע געגען דיא רעמער אויפֿוויגעלטע. פֿעספאַזיאַנוס
ליס דען עמפערר לעבענדיג פֿערברעננן אונד זיינע אַנהענגר זעממטליך
נידערהויען. *

דאָמיציאַנוס, דער ברודר דעס טיטוס, דער איהם אין דער
רעגירונג דעס רעמישען רייכס פֿאָלגטע, פֿערמעהרטע דאַז עלענד
דער יהודים זעהר. דיא מוסטן דיא ווירקונגן זיינר גרויזאַמקייט אין איינם
האָהן גראַדע פיהלן, אונד וואורדן אונטר דען אויזגעזוכטעסטן מאַרטערן
הינגעריכטעט. אַבר דער פֿראָממע קאַיזר נערפֿאַ, דער נאַכפֿאָלגר, דעס
דאָמיציאַנוס, בעגינסטיגטע זיא ווידר, ריף איהרע פֿערבאַננטן ברי=
דער צוריק, בעפֿרייעטע זיא פֿאָן דען שווערן אַבגאַבן, אונד בעפֿאַהל, זיא
ניכט וועגן איהרר רעליגיאָן צו בעלעסטיגן.

איינע מענגע יהודים, וועלכע דיא פֿירכטערליכע צערשטערונג איה=
רער הויפטשטאַדט אונד איהרס טעמפעלס איברלעבטן, זוכטען צופֿלוכטס=
ערטר אין פֿערשידנן געגענדן דער ערדע. פֿילע גינגן נאַך עגיפטען,
וואָ זיך איהרע ברידר זייט דען טאַגן אַלעקסאַנדערס דעס גראָסען,
נידערגעלאַססן האַטטן, אונד נאַך צירענע אין ליביען; איינע גראָ=
סע אַנצאַהל דערזעלבן בעגאַב זיך נאַך באַבילאָן (בבל), אונד פֿער=
איינגטע זיך מיט דען יהודים, דיא זייט דער באַבילאָנישען געפֿאַנ=
גענשאַפֿט אין דיזעם לאַנדע בליבן, אונד מעהרערע פֿליכטעטן זיך נאַך
פערזיען אונד אַנדערן מאָרגענלענדערן. זיא טהיילטן זיך אין דיא וועסט=
ליכן אונד עסטליכן יהודים. דיא וועסטליכן וואָהנטן אין עגיפטען,
עטהיאָפיען, יהודה, איטאַליען, שפאַניען אונד אַנדערן
פראָפֿינצן דעס רעמישען רייכס; דיא עסטליכן האַטטן נידערלאַססונ=
גען אין באַבילאָן, כאַלדעאַ, אַססיריען אונד פערזיען,
דאַז הויפט דער יהודים איִם אָסטען היס ראש גלות (פֿירסט דער גע=
פֿאַנגענשאַפֿט) אונד יענעס אים וועסטן נשיא (אָבערהויפט דער זינאַ=
גאָגען

---

* יאָזעפֿוס פֿאָן דעם יידישן קריגע, בוך. 7 אים זעכסטן, צעהנטן
אונד לעצטן קאַפּיטל.

זינאַגאָגען אים וועסטן. דיא געלעהרזאַמקייט דער יהודים. דיא קאבאלא (חכמות הקבלה). רבי עקיבא. עמפערונג דער יהודים אונטר דער רעגירונג דעס קאַיזערס טראַיאַנוס. זיא ווערדן פאָן דער אינזל ציפערן פערבאַננט. קאַיזער האַדריאַנוס בעגיננט, ירושלים ווידר אויפצובויען. אונד לעסט דיא נייע שטאַדט דורך דעמער בעפעלקערן. אויפרוהר דער יהודים. באַרכאָכבא (בר כוכבא) גיבט זיך פיר משיח אויז, אונד פיהרט דיא אויפריהרער אַן. רבי עקיבא אונטערשטיצט איהן. דיא אויפריהרר זאַממעלן איין פורכטבאַרס העער. דאַז רעמישע העער בעלאַגערט זיא אין ביטהער (ביתר). דיזע שטאַדט ערגיבט זיך דען רעמערן. באַרכאָכבא ווירד געטעטעט. גרייליכע נידערמעצצלונג דער יהודים. האַדריאַנוס פאָללענדעט אויפבויא ירושלים׳ס, אונד פערביטעט דען יהודים דען איינטריטט אין דיא שטאַדט.

נאַך דער צערשטערונג ירושלים׳ס בעפאַנדן זיך דיא יהודים אין דעם קלעגליכסטן צושטאַנדע. דער גרעסטע טהייל דער בעדויערנסווירדיגען נאַציאָן וואורדע נידערגעמעצצעלט, צור שקלאַפעריא פערקויפט, אָדר פליכטעטע אין פערשידנע ערדגעגענדן הין, אונד דאַז שענע לאַנד וואַרד פאַסט, אין איינע וויסטע פערוואַנדעלט. דיא פאַראַדיזישן עבענען פאַלעסטינאַ׳ס וואַרן מיט פעסטפערברייטענדן לייכען בעדעקט, אונד דיא אַנמוטהיגן שטעדטע, דיא עהמאַלס אַן דען פרוכטבאַרן קיסטען בליהטן, באָטן נור געשטאַלטלאָזע טריממר דאַר. איניגע ווייבר אונד גרייזע דורפטן אין ירושלים בלייבן; אבר אַללס, וואַס וואַפפן טראַגן קאָננטע, וואורדע פערבאַננט.

פעספאַזיאַנוס ליס אַללע לענדערייען אין יהודה, דיא דורך דען קריג איהרר אייגענטהימר ענטלעדיגט וואורדן, צו זיינעם אייגנן נוצצען פערקויפן. ערבעפאַהל דען יהודים, דיא קאָפפשטייער פאָן איינעם האַלבן שקל, דיא זיא ביזהער צור ערהאַלטונג דעס טעמפלדינסטס צאַהלטען, אַן דען קאַיזערליכן שאַץ צו ענטריכטן. דיס וואַר דאַז טרויריגסטע אונד שענדליכסטע פיר דיא יידישע נאַציאָן, דאַ דער קאַיזער הירדורך גלייכזאַם די׳׳ שטעללע גאָטטעס איינאַהם.

פילע איפערר, דיא זיך נאַך אַלעקסאַנדריען אין עגיפטען פליכטעטן, בעגאַננן פאָן נייעם, אויפרוהר צו ערערגן; אבר דיא יידישען בירגר אַלעקסאַנדריענס בענאַהמן זיך הירבייא זעהר קלוג, אונד ליפערטן זיא דען רעמערן אויז, וועלכע זעקס הונדערט פאָן איהנען הינריכטן ליסן. זיא בליבן אונביגזאַם ביז אויף דען לעצטן אויגענ-

אונד טראַפֿן אַנשטאַלטן, וויא דען פֿאָלגענדען טאַג צו ערשטירמן · דיא יהודים זאַהען נון קיין מיטטל, זיך אויז דען הענדן דער פֿיינדע צו רעטטן, אונד פֿערבראַננטן אין איהרר פֿערצווייפֿלונג, אויף דיא אויפֿפֿאָדערונג אַלעזר׳ס, אַללע פֿאָררעטהע אין דער בורג, אונד נאַהמן דאַן צוערסט איהרען ווייבערן אונד קינדערן אונד צולעצט זיך זעלבסט דאַז לעבען · אַלז זיך דיא רעמר אַם מאָרגן אַנשיקטן, דיא מויערן צו ערשטייגן, ערצעהלטן איהנען צוויא ווייבר, דיא זיך פֿערשטעקט הילטן אונד דאַדורך ענטקאַמן, דיא גאַנצע בעגעבנהייט · דאַז שרעקליכע ענדע מאַססאַדאַ׳ס ענדיגטע דען ווידרשטאַנר פֿאָן זייטן דער יהודים; אַבר איהרע אונטערווערפֿונג האַטטע אַללע גרויזענדן קעננצייכן דער פֿערצווייפֿלונג · איבעראלל ערבליקטע דער איינזאַמע וואַנדרר נור טרימר אונד איינעדן, אונד טרויריגע טאָרטנשטיללע הערשטע אים גאַנצן לאַנדע · *

קעניג אַגריפפאַ בעגאַב זיך, נאַך דער צערשטערונג ירושלים׳ס, מיט טיטוס נאַך ראָם, וואָ ער אין גראָסם אַנזעהן לעבטע · ** מיט איהם שטאַרב דיא קעניגליכע פֿאַמיליע דער העראָדיאַנר אויז, אונד דיא יהודים פֿערלאָרן אויך איינמאַהל אַללעז, וואַז זיא עהעדעם גראָסס אונד הערליכם בעזאַסן · אויך יאָזעפֿוס בעגלייטעטע דען טיטוס, נאַך בעענדיגונג דעס יידישען קריגס, נאַך ראָם, אונד ערהילט פֿאָן קאַיזער פֿעספאַזיאַנוס דאַז רעמישע בירגררעכט אונד איינן אַנזעהנליכן יאַהרגעהאַלט · ער שטאַנד בייא דיזעם קאַיזר אונד זיינן נאַכפֿאָלגערן אימממר אין גראָסר אַכטונג · ❁ ❁ ❍

פֿיר אונד צוואַנציגסטעס קאַפיטעל ·

עלענדר צושטאַנד דער יהודים נאַך דער צערשטערונג ירושלים׳ם · קאַיזער פֿעספאַזיאַנוס פֿערקויפֿט איהרע לענדערייען, אונד ציהט דיא אַבגאַבע איין, וועלכע דעם טעמפל יעהרליך ענטריכטעט וואורדע · אויפֿרוהר אין אַלעקסאַנדריען · דער פֿאָן אָניאַס (חוניו) ערבויעטע טעמפל ווירד פֿערשלאָססן · דיא יהודים זוכען אין פֿערשידנן לענדערן שוץ · דיא נשיאים (אָבערהייפטר דער

ווינאַגאָגען

---

* יאָזעפֿוס דאַזעלבסט, בוך 7. קאַפיטל 1. או׳ פֿ׳. יוסיפון פרק צ״ז וצ״ו.

** נאַך יוסיפֿון פרק ע״ז אונד אַנדערן יידישן געשיכטביכערן לים פֿעספאַסיאַנוס דען אַגריפפאַ פֿירטהאַלב יאַהר פֿאָר דערצערשטערונג דעם טעמפלם הינריכטן ·

* * * איבערזעצצונג דער אַללגעמיינען וועלטהיסטאָריע או׳ ז׳ וו׳, טהייל. 9׳ 466 · § האַלבערגס יידישע געשיכטע, טהייל 2. זייטע 347. אונד 348.

אונד אנדערן פראפינצן געשיקט, וואו זיא צו דען הערטעסטן ארבייטן געברויכט, אדער בייא עפפענטליכן שויאשפילן אויזגעשטעללט ווארדן, אלז פעכטר צו קעמפפן אדער פאן ווילדן טהירן צעררייססן צו ווערדן. דיאיעניגן, וועלכע נאך ניכט דאז זיבצעהנטע יאהר עררייכט האטטן, ווארדן אלז שקלאפן פערקויפט. *

אלז דיא רעמר ניכטס מעהר צו מארדן אדר צו פלינדערן פאנדן, שלייפטן זיא, אויף בעפעהל איהרעס העערפיהררס, דען טעמפל אונד דיא שטאדט ירושלים, דיא זייט דען צייטן דוד'ס, פאסט איין יאהרטויזנד הינדורך, דער הערדליכע זיץ דער וואהרן רעליגיאן אונד דיא צירדע דעס גאנצן מארגענלאנדעס וואר. טיטוס ליס נור איינען טהייל דער וועסטליכן מויער ירושלים'ס אונד דיא טהירמע היפפיקוס, פאזאעל אונד מאריאמנע שטעהן. דאז שטיק דער מויער דינטע דער צעהנטן רעמישן לעגיאן, דיא אלז בעזאצצונג דאזעלבסט צוריקבליב, צום באללווערקע, אונד דיא גענאנטן אייסערסט פעסטן טהירמע זאללטן דער נאכוועלט איינען בעוויז פאן דער שטערקע דער שטאדט אונד פאן דער טאפפערקייט אונד געשיקליכקייט איהרעס בעזיגערס געבן.

נאך דער עראבערונג ירושלים'ס קעהרטע טיטוס זיגרייך נאך ראם צוריק, וואו דער ראטה איהם אונד זיינעם פאטער פעספאזיאנוס דען טריאומף צוערקאננטע. דיזע גראסע אונד פראכטפאללע פייערליכקייט ווארדע מיט אללעם, וואז דיא דאמאליגע וועלט פיר דאז שענסטע אונד קעסטליכסטע הילט, פערהערדליכט. אונטר דער רייכן בייטע גלענצטן דיא מערקווירדיגן קאסטבארקייטן, דיא אויז דעם טעמפל צו ירושלים גערעטטעט ווארדן; דאז בוך דעם געזעצעס (ספר תורה) וואר דאז עהרווירדיגסטע אונטר אללן זיגעסצייכן דעם עראבערערס.

טיטוס האטטע, בייא זיינעם אבצוגע אויז יהודה, נאך דיא דרייא בורגן, הערָאדיאן, מאכערוס אונד מאססאדא, אונעראבערט געלאססן. לוציליאוס באססוס, דער דאמאליגע שטאטהאלטער פאן יהודה, נאהם דיא ביידן ערסטערן באלד איין; אבר דיא בורג מאססאדא, דיא דורך נאטור אונד קונסט זעהר בעפעסטיגט וואר, אונד פאן דעם טאפפערן פעלדהערן אלעזר פערטהיידיגט ווארדע, טראצטע אללען אנגריפפן דער רעמר. ענדליך אומגאבן לעצטערע דיא פעסטונג מיט איינר האהן מויער, שטעקטן דיא טהארע אין בראנד, אונד

* יאזעפוס דאזעלבסט, בוך 6. קאפיטל 5. או' פ'. יוסיפון פרק צ"ד וצ"ה.

געשיכטע דער יהודים

דיא ר ע מ ע ר בראַכטן פֿאַסט צוואַנציג טאַגע מיט גראָסן צורים=
טונגן צום אַנגריפֿפֿע דער זָבּרשטאַדט צו, אונד וועהרענד דיזר צייט
אונטרוואַרפֿן זיך פֿילע יהודים אונד א י ד ו מ ע ע ר דעם ט י ט ו ס, דער
איהנען לעבען אונד פֿרייהייט שענקטע. דאַמאַלס איברגאַבן אויך צווייא
פּריסטר דעם ר ע מ י ש ן העערפֿיהרר צווייא לייכטר, איינינגע טישע,
שאַאַלען אונד טעהרערע נעפֿעסע פֿאָן ריינעם גאָלדע, פֿילע ערלע שטיי=
נע, דיא רייכן פּריסטרליכן קליידר אונד אַנדרע קאָסטבאַרקייטן, דיא צום
געברויכע דעם טעמפּלס בעשטיממט וואַרן. ענדליך וואַרן דיא געהעריגן
אַנשטאַלטן געטראָפֿפֿן, אונד דיא קריגסמאַשינען שפּילטן זאָ העפֿטיג אויף
דיא אייפֿערר, דאַס זיא, פֿאָן פּלעצליכעם שרעקקן ערגריפֿפֿן, דיא פֿעסטן
טהירמע היפּפּיקוס, פֿאַזאַעל אונד מ אַ ר י אַ מ נ ע, דיא מאַן פֿיר
אונאיינגעהמבאַר הילט, פֿערליסן, אונד וויא וואַהנזינניגע אין דאַז טהאַל
ז י ל אָ אַ ה (שילוח) ליפֿען, דיא אומשאַנצונגסמויער אַנצוגרייפֿן, אונד אויז
דער שטאַדט צו פֿליהען׃ זיא וואורדן זאָ געוואַלטיג צוריקגעשלאַגן, דאַס
זיא געצוואונגן וואַרן, זיך אין אונטראירדישע גענגע צו פֿערשטעקקן׃ פֿילע
פֿאָן איהנען וואורדן פֿאָן דען ר ע מ ע ר ן ענטדעקט אונד אַונפֿערציגליך
נידרגעהויען.

נאַך דער פֿאָללענדעטן עראָבערונג דער שטאַדט י ר ו ש ל י ם פּפֿלאַנצ=
טען דיא ר ע מ ע ר מיט אונבעשרייבליכעם יובעל איהרע אַדלר אויף דען
מויערן דערזעלבן אויף. הירויף צאָגן זיא מיט דעם דעגן אין דער פֿויסט
דורך דיא שטראַסן, אונד ערמאָרדעטן אַללעס, וואַס איהנען אין דען
וועג קאַם. אין דער פֿינסטערניס איינר פֿורכטבאַר=שויערליכן נאַכט
שטעקטע מאַן דיא נאָך איבריגן טהיילע דער שטאַדט אין בראַנד, אונד
ירושלים וואַרד, פֿאָן פֿלאַממן פֿערצעהרט אונד אויף אַללען זייטן פֿאָן
בלוט איברשטרעמט, איין רויב דער גרייליכסטן פֿערהעערונג׃

וועהרענד דער בעלאַגערונג דער שטאַדט, דיא אונגעפֿעהר פֿינף
מאָנאַטע דויערטע, פֿערלאָרן 1,100,000 יהודים איהר לעבען, אונד
דיא גאַנצע אַנצאַהל דער אין דיזעם אונגליקן, מעהריעהריגן קריגע אומ=
געקאָממענן יהודים בעלייפֿט זיך אויף 1,337,490. דיא אַנצאַהל
דער געפֿאַנגענען, וועלכע דיא ר ע מ ע ר אין איהרע געוואַלט בעקאַמען,
שטיג אויף 97000. י ו ח נ ן אונד ש מ ע ו ן, וועלכע דערהונגר זיך צו
ערגעבן צוואַנג, וואורדן נעבסט זיבן הונדערט דער שענסטן אונד קרעפֿ=
טיגסטן י ו ד י ש ן יינגלינגע אויפֿבעוואַהרט, דען טריאומף דעם זיגערס צו
צירען. נאַך דיזעם טריאומפֿע וואורדע ש מ ע ו ן היינגעריכטעט, אונד יוחנן,
דער זיך טיף ערניעדריגט אונד אום זיין לעבען באַט, וואורדע צו לעבענס=
לענגליכעם געפֿענגניס פֿערדאַממט. פֿילע געפֿאַנגענע וואורדן נאַך זיריען

אונד

קאמען אין דען פלאממען אום, אונד אנדרע פילן פאן דען צינגען דעס צוזאממענשטירצענדן טעמפלס הערָאב. זעכסטויזנד פלאהן, פאן איינעם פאלשן פראפעטען דורך דיא האפפנונג איינער וואונדערבארן בעפרייאונג פערפיהרט, אין איינן גאנג, דער נאך אויסערהאלב דעם טעמפלס שטאנד, אונד ווארדן זעממטליך פאן דען גרויזאמען רעמישן קריגערן נידערגעהויען. דיא וויטהענדן זיגער מעצצעלטן אללעס, וואס איהנען אין דיא הענדע קאם, נידער, אהנע אים מינדעסטן אויף אלטער, געשלעכט אונד שטאנד צו אכטן. זיא פערבראננטן אין איהרער וואוטה אללע שעצצע דעס טעמפלס, וועלכע איינע מענגע געלד, גאלד-אונד זילבר-געשירר אונד אנדרע קאסטבארקייטן ענטהילטן. זיא בעצייכנעטן יעדען איהרר שריטטע מיט דען פערוויסטונגן דעס פייערס אונד דעס שווערטעס, ביז זיא אללעס צערשטערט האטטן, אויזגענאממן צוויא טעמפלטהארע אונד דען טהייל דעס האפפעס, דער פיר פרויענצימטר בעשטיממט וואר. דיס טרויריגע ענדע נאהם דער צווייטע טעמפל אים יאהר דער וועלט (68.) 3828.

אינדעס באהנטן זיך פילע איפערר מיט געוואפפנעטר האנד איינען וועג דורך דיא רעמער, אונד צאגען זיך אין דיא שטאדט צוריק; זיא פאנדן אבר דאזעלבסט אללע צוגעננע זא וואהל בעוואכט, דאס איהנען דיא פלוכט אונמעגליך וואר. זיא בעפעסטיגטן זיך דאהער, זא גוט אלז מעגליך, אויף דער מיטטאגסזייטע דער שטאדט, פאן וואו אויז יוחנן אונד שמעון איינע אונטעררעדונג מיט טיטוס פערלאנגטן. טיטוס ליס איהנען אנטווארטן, דאס, אב זיא שאן איהרע נאציאן אין דיס אונערהערטע עלענד שטירצטן, ער דאך, ווען זיא זיך ערגעבן, איהרעס לעבענס שאנען וואללע. היראויף ערווידערטן זיא, זיא העטטן זיך דורך דיא פייערליכסטן איידע פערבינדליך געמאכט, זיך איהם אונטער קיינר בעדינגונג צו ערגעבן, אונד באטן אום ערלויבניס, זיך מיט איהרן ווייבערן אונד קינדערן אין דיא געבירגע צו בעגעבן. דיזעס טראצציגע אנזיננען ערפערטע דען רעמישן העערפיהרר זעהר, אונד ער ליס איהנען דורך איינען הערָאלד פערקינדן, דאס נימאנד פאן איהנען פערשאנט ווערדע, וויל זיא זיין לעצטעס גנעדיגעס אנערביטן פערווארפן. דאראויף איבערליס ער דען אונטערן טהייל ירושלים'ס דער וויללקיהר זיינר ערביטטערטן קריגר, וועלכע מיט גרויזאמר וואוטה פלינדערטן, פערבראננטן אונד מארדעטן. דיא איפערר צאגען זיך נון אין דען קעניגליכן פאללאסט צו ריק, דער אין דעם אבערן אונד פעסטערן טהיילע דער שטאדט, אויף דעם בערגע ציון (ציאן), שטאנד. זיא ערמארדעטן אכט טויזנד איהרר לאנדסלייטע, דיא זיך אין דיזן פאללאסט געפליכטעט האטטן, אונד רויבטן איהר אייגענטהום.

געשיכטע דער יהודים

מיט הילפֿע איינעס אַנדערן קריגערס, דער איהן אין דיא העהע האָב, דורך איין פֿענסטער אין איינעס דער צימער, דיא דאַז הייליגע אומגאַבן. זאָגלייך ערגריטה דיא גאַנצע נאָרדזייטע ביז צום דריטטן שטאָקווערק אין בראַנד. דיא יהודים וועלכע נון דיא זיא ערגרייפֿענדן געטטליכן שטראַפֿגעריכטע ערקאַננטן, ערהאָבען איין פֿירכטערליכעס קלאַגעגעשרייא, אונד שייעטן קיינע לעבענסגעפֿאַהר, דאַז הייליגע געביידע צו רעטטען, אויף דאַז זיא איהר פֿערטרויען געזעצט האַטטען.

טיטוס ערוואַכטע פֿאָן דעם גראָסן לערם, איילטע אַן אָרט אונד שטעללע, אונד בעפֿאַהל, אַללע קרעפֿטע צור לעשונג דעם פֿייערס אויפֿצוביטען. ער ריף, באַט, דראָהטע; אַבער אומזאָנסט! דיא פֿערווירונג, דער טומולט וואַר זאָ גראָס, דאָס ער ניכט פֿערשטאַנדן, ניכט געהערט ווארדע, דיא ערביטטערטען רעמער, דיא אין מענגע אויז דעם לאַגער הערבייאיילטן, וואַרען נור בעשעפֿטיגט, דיא פֿלאַממן צו פֿערמעהרן אונד דיא יהודים נידערצוהויען: הויפֿן פֿאָן טאָרטן קערפערן לאַגן אום דען אַלטאַר הער, אונד אויף זיינען שטופֿן פֿלאָסן שטרעמע פֿאָן בלוט.

נאָך האַטטן דיא פֿלאַממן ניכט דען איננערן טהייל דעם טעמפלס ערריכט, אונד טיטוס פֿערפֿיגטע זיך מיט איינינגן זיינר האָהען אָפֿפֿיצירע אין דאַז הייליגע אונד אַללערהייליגסטע, דערן פראַכט זיין ערשטוינען אונד זיינע בעוואונדערונג ערדעגטע. ער מאַכטע פֿערגעבליך נייע פֿערזוכע, דיא צערשטערונג דעס טעמפלס צו פֿערהינדערן, רעטטעטע אַבער דען גאָלדנען לייכטר, דען טיש דער שויבראָדע אונד דען רויכאַלטאַר, וועלכע זעממטליך פֿאָן ריינעם גאָלדע וואָרען, אונד דאַז בוך דעם געזעצעס (ספר תורה), וועלכעס אין רייכעם גאָלדשטאָף אייגעבונדן וואַר. היראויף פֿערלים ער דען געווייהטן אָרט, אונד דיא רעמישן קריגר שטעקטן איהן פֿאָללענדס אין בראַנד. זיא ריססען דיא גאָלדנען פלאַטטן פֿאָן דען טהירן אונד דעם צימערווערק הערהאַב, שלעפפטן אַללע קאָסטבאַרקייטן, דיא זיא פֿאַנדן, הינוועג, אונד בערייכערטן זיך מיט אונערמעסליכר ביטע.*

באַלד דאַרויף ערפֿאָלגטע איין גרייליכעס בלוטבאַד אונטר דען יהודים, אין וועלכעם טויזענדע דערזעלבן איהר לעבן פֿערלאָרן. פילע

קאַמען

---

* יאָזעפֿוס דאַזעלבסט, בוך 6. קאַפיטעל 2 או׳ פֿ׳, יוסיפון פרק צ״ב וצ״ד, דברי מלכי בית שני להראב״ד דף כ״ה וכ״ו. איבר דען שיינבאַרן ווידרשפרוך דיזר געשיכטשרייבר מיט דעם תלמוד (גיטין דף נ״ו ע״ב), אין ריקזיכט דעם טיטוס, זיהע מאור עינים פרק ט״ז, צמח דוד חלק ראשון דף י״ט עמוד ב׳, חלק שני דף י״ר עמוד כ׳.

דען נור איבער מיטהיגער אונד וויטהענדער, אונד נעטהיגטען דען רעמי־
שען העערפיהרער, צור אייסערסטען געוואלט צו שרייטען. ערלים, זיך
איינען וועג צום טעמפעל צו באַהנען, דיא בורג אַנטאָניאַ נידרררייסן, נאַהם,
נאַך מעהרערן מערדערישן געפעכטן, דען אייסערן האָף דעס טעמפעלס, אונד
דרענגטע דיא בעלאַגערטן אין דען האָף דער פריסטער צוריק. ער בעשלאָס אין
איינעם קריגסראַטהע, דען טעמפעל ניכט צו צערשטערן, אונד דיזעס שטאָלצע
געביידע, צו זיינעם רוהמע אונד צור צירדע דעס רעמישן רייכעס, פאָרט־
דויערן צו לאַססן. דיא רעמער פערזוכטן דאַהער, איינען פאָן דען גענגען דער
איינפאַססונגסמויער נידערצושטירצן; אַבר דיא שטערקע דער מויער וויד־
שטאַנד דער צערשמעטטערנדן קראַפט אַללר קריגסמאַשינען. זיא וואָללטן
דאַז געביידע מיט שטורמלייטערן ערשטייגן, אונד ווארדן מיט גראָסעם פער־
לוסטע צוריקגעשלאַגן. נון ווארדן דיא טהאָרע דעס אייסערן טעמפעלס אין
בראַנד געשטעקט. דיזע טהאָרע וואַרן מיט זילבר בעשלאַגן, בראַננטן דיא
גאַנצע נאַכט הינדורך, אונד דיא פלאַממע טהיילטע זיך שנעלל דען אַנשטאָ־
סענדן גענגען אונד האַללן מיט. טיטוס, דער נאַך אימטר דיא ערהאַלטונג דעס
טעמפעלס ווינשטע, שטיללטע דאַז געשרייא זיינר קריגר, דיא מיט אונגעשטים
דעססן צערשטערונג פערלאַנגטן, אונד ליס דיא פלאַממן לעשען. דער
פאָלגענדע טאַג ווארדע צו איינעם אַללגעמיינען שטורם אויף דים הערליכע
געביידע בעשטיממט.

פערגעבליך וואַרען דיא אייסערסטן אַנשטרענגונגן, וועלכע טיטוס
צור רעטטונג דעס טעמפלס מאַכטע. עז נאַהטע אים לויפע דער צייטן דער
צעהנטע טאַג דעס מאָנאַטעס אָב, * דער טאַג דעס אונשטערנס, אַן
וועלכעם דער ערסטע טעמפעל פאָן נבוכדנאצר, דעם קעניג פאָן בבל,
אונד דער צווייטע פאָן דען רעמערן פערבראַננט ווארדע. וועהרענד
טיטוס אין זיינעם צעלטע אויזורוהעטע אונד שליף, ערגריף איין רעמישר
קריגר, אויז איגנעם אַנטריב, איינען פלאַממענדן בראַנד, אונד וואַרף איהן
מיט

* נאַך דער מיינונג דעס ראב״ד אין דברי מלכי בית שני
(דף כ״ו עמוד ב׳) פערבראַננטע דער טעמפעל אַם צעהנטן טאַגע דעס מאָנאַטס
אָב, אונד הירמיט שיינט אויך יאָזעפוס (פאָן דעם יידישן קריגע בוך 6.
קאַפיטל 4.) איבראיינצושטיממן, נאַך וועלכעם דער טעמפעל אַם צעהנטן
אויגוסט, דער מיט דעם יידישן מאָנאַטע אָב איבראיינקאָממט, פער־
בראַננט ווארדע. אַבר נאַך יוסיפון (פרק צ״ד) שיינט דים אַם נייגטען
טאַגע דעס מאָנאַטס אָב געשעהן צו זיין, אונד זאָ איזט אויך דיא געוועהנ־
ליכע מיינונג. אַלליין אויז דעם היר ערצעהלטן ערהעללעט, דאָס איין טהייל
דעס טעמפעלס שאָן אַם ניינטן אָב אונד אַם צעהנטן דאַז גאַנצע געביידע אָנגע־
צינדעט ווארדע, אונד הירמיט שטיממט אויך דער תלמוד איבראיין. זיהע
מסכת תענית דף כ״ה עמוד ב׳ אונד סוף מגלת תענית.

געהערטע זיך, בייא דיזר געלעגנהייט, איינמאהל דען מויערן צו זעהר,
אונד וואורדע פאן דען בעלאגערטן, דורך איינען שטיין, זא שטארק אם
קאפף פערוואונדעט, דאס ער אונמעכטיג הינשטירצטע. דיא עמפערער
וואללטן זיך נון זיינר בעמעכטיגן; אבר דיא רעמער רעטטעטן איהן
שנעלל, אונד טרוגן איהן אין איהר לאגר.

דיא רעמער ערשטיגען דיא איננערע מויער ירושלים'ס, אונד
בעמייסטערטן זיך, נאך איינעם מערדערישן קאמפפע, דער פעסטונג אנ=
טאניא. היראויף פערבראננטען דיא יהודים דען זיילענגאנג, דער דיזע
פעסטונג מיט דעם טעמפל פערבאנד. דאמאלס הערטע אם זיבצעהנטן
טאגע דעס מאנאטס תמוז, אויז מאנגעל אן אפפערטהירן, דאז טעגליכע
אפפער (תמיד), זייט זיינער ווירדערהערשטעללונג דורך דען גראסען הער=
פיהרער יהודה מכבי (מאקקאבעאוס), צום ערשטן מאהל אויף. טיטוס
ליס דען אייפערערן, דורך יאזעפוס, דיא פערנאכלעססיגונג איהרעס
גאטטעסדינסטעס פארריקקען, אונד זיא אויפפאדערן, יירישע
פריסטער צום אפפרדינסט צו ערנעננען, דען טעמפעל צו פערלאססען
אונד אויף איינעם שיקליכערן באדן צו קעמפפען, דאמיט דאז היילינע
געבידע פאר דער וואוטה דער רעמישען קריגער בעוואהרט ווערדן
קעננע. דער אונביגזאמע נידערטרעכטיגע יוחנן, דער אים טעמפעל
בעפעהלינטע, אנטוואורטעטע דעם יאזעפוס מיט דען ביטטערסטען
שמעהונגען, אונד ערקלעדטע טראצציג, דאס ער דיא רעמער ניכט
אים מינדעסטען פירכטע. אבער יאזעפוס פוהר מיט טהרענענדען אוי=
גען אין זיינען דרינגענדן ער מאהנונגען פארט, אונד זיינע ריהרענדע רע=
דע האטטע דיא גוטע ווירקונג, דאס פיהלע פארנעמהמע יהודים צו דען
רעמערן איבערגינגען. טיטוס נאהם זיא גנעדיג אויף, אונד שיקטע
זיא נאך גאפנא, וואזיא דען אויזגאנג דעס קריגעס אונגעשטערט ערוואר=
טען קאננטען. * *

טיטוס, דער דען פראכטפאללן אונד הייליגן טעמפל צו ערהאלטן
ווינשטע, מאכטע נאך איינען פערזוך, אונד הילט זעלבסט איינע אנרעדע
אן דיא בעלאגרטען, דיא איהנען יאזעפוס אין העבראאישער
שפראכע פערדאלמעטשטע. דיא אויפריהרער זאהען דיזע הערפאבלאססונג
דעס טיטוס מעהר פיר ווירקונג דער פורכט, אלז דער גראסמוטהאן, וואור=
דען

* מסכת תעניט דף כ"ו אונד סוף מגלת תענית. נאך
יוסיפון (פרק ע"ז) אונד אנדערן יידישען געשיכטביכערן הערטע דאז טעגלי=
טע אפפער (תמיד), 1290 טאגע פאר דער צערשטערונג דעס צווייטען
טעמפעלס אויף.

** יאזעפוס דאזעלבסט, בוך 5. קאפיטל 12. או' 13,
בוך 6. קאפיטל 1. או' 2.

ירושלים דען יאמער דעם פאלקס מיט העללישר פריידע, אונד וואנדטן
צו איהרר פערטהיידיגונג אללע מיטטל דער ליסט, דעם מוטהעס אונד
דער פערצווייפלונג אן. *

דיא עראבערונג ירושלים׳ס צו בעשלייניגן ליס טיטוס, דען
דיא ווירערהאלטע צערשטערונג זיינר קריגסמאשינן אונד טהירמע ער=
ביטטערטע, דיא שטאדט מיט איינר שטארקן מויער אומגעבן, דאס
דיא איינוואהנר קיינע צופוהר פאן אויסען ערהאלטן, אונד ניכט דורך
דיא פלוכט ענטקאממן קאננטן. דיא רעמער ארבייטעטן היר בייא זא עמזיג,
דאס זיא דיזע גראסע מויער אין דרייא טאגן פאללענדעטן. נון וויטהעטע
דער הונגר אימער העפטיגר, אונד פערניכטעטע גאנצע פאמיליען; ירושלים
געוועהרטע דען גרויזענדן אנבליק פאן וואנדעלנדן טאדטענגריפפן, אבגע=
צעהרטן שטערבענדן אונד פוילענדן לייכנאמן. דיא טאדטן הייפטן זיך זא
זעהר, דאס זיא ניכט בעערדיגט ווערדן קאננטן, אונד פילע שטארבן,
אינדעם זיא בעשעפטיגט ווארען, איהרן מיטבירגערן דיזן לעצטן ליבעס=
דינסט צו ערצייגן. דיא אונגליקזעליגן האטטן ניכט דיא קראפט, קלאגע=
טענע הערען צו לאססן, אינד דיא שטיללע דעם אונאויזשפרעכליכן עלענדס
הערשטע אין דער גאנצן שטאדט. דאמאלס געשאה עז, דאס מרים,
איינע זעהר פארנעהמע אונד רייכע יידין אין ירושלים, אין פער=
צווייפלונג אונד הונגרסנאטה איהר קינד שלאכטעטע, אונד עז פערצעהרטע.
אלז טיטוס דיזעס שוידערהאפטע ערייגניס ערפוהר, ריף ער דען הימטעל
צום צייגן אן, דאס ער ניכט שולד אן דיזעם אנגליק זייא.

דיא רעמער זעצטן דען אנגריף מיט דער גרעסטן טהעטיגקייט
פאָרט, אונד ריקטן מיט נייען קריגסמאשינען געגן דיא מויערן אן. דאז
נעטהיגע האלץ צור ערבויאונג דער באללווערקע הערבייא צו שאפפן,
היבן זיא אללע ביימע אין דער נעהע אום, אונד פערוואנדעלטן דיא
שענען פארשטעדטע ירושלים׳ס, דיא, מיט הערליכן גערטן אללער
ארט געצירט, איין אנמוטהיגעס פאראדיז ווארען, אין איינע טרויריגע
איינעדע. אבר אונגעאכטעט אללעס רעססן שטיג דיא וואוטה דער אויפ=
ריהרר אימר העהער. שמעון ליס דען פראממן האהנפריסטר מאט=
טהיאס (אמיתי), דער איהן אין ירושלים איינפיהרטע, מיט זיינען
דרייא זעהנען ערמארדן אונד אונבעגראבן ליגן, אונד צו גלייכר צייט
וואורדן נאך זיבצעהן עדלע יהודים הינגעריכטעט. יאזעפוס שטעללטע
זיינען לאנדסלייטן אימר דיא טרויריגן פאלגן איהרר הארטנעקקיגן געגענ=
וועהר פאר, אונד ערמאהנטע זיא צור איבערגאבע אן דיא רעמער. ער
נעהערטע

* יאזעפוס פאן דעם יידישן קריגע, בוך 5. קאפיטל 9. או׳ פ׳.

קיינע וואָרטע, אַללע גרויזאַמקייטן דיזר גאָטטלאָזן צו בעשרייבן, אונד זאַגט, דאָס ניא איינע נאַציאָן זאָ פֿיל יאַממער אונד נאָטה אויזגעשטאַנדן האַבע, אַלז דיא יהודים אין דיזר אונגליקסשוואַנגערן צייט אויזשטאַנדן.

טיטוס, דער דען בעיאַממערנסווערטהן צושטאַנד דער בעלאַגערטן קאַננטע, אונד נאָך איממר דיא שטאַדט צו שאָנען ווינשטע, זעצטע דיא בעלאַגערונג פֿיר טאַגע לאַנג מיט וועניגר שטרענגע פֿאָרט, אונד ליס דען עמפערערן צייט, זיך פֿאָן איהרר וואוטה אַבצוקיהלן. ער מוסטערטע זיינע קריגר, אונד ליס איהנען, אים אַנגעזיכטע דער אויף דען מויערן פֿערזאַממעלטן יהודים, לעבענסממיטטל אויזטהיילן, אום בייא דען בעלאַגערטן, דורך דען אַנבליק דער מעכטיג גערישטעטן אונד אים איברפֿלוס גענעהרטן רעמער, דען וואונש צום פֿרידן אונד צור אַבוועגדלונג איהרר הונגרסנאָטה צו עררעגן. יאָזעפֿוס ווארדע ווידער אַן זיינע לאַנדסלייטע געזאַנדט, זיא נאָך איינמאַהל צו ערמאַהנן, זיך ניכט זעלבסט אין דען אונפֿערמיידליכן אונטרגאַנג צו שטירצן, אונד ניכט האַלזשטאַריג אויף דיא פֿערטהיידיגונג איינעס אָרטס צו בעהאַררן, דער זיך ניכט לאַנגע מעהר האַלטן קעננע, אונד רען דיא רעמער שאָן אַלז דען איהריג בעטראַכטעטן. אַלליין זיינע בעוועגליכע רעדע, דיא איהם איינע פֿלוטה פֿאָן טהרענען אויזפרעסטע, פֿערפֿעהלטע איהרן צוועק. דאַז פֿערבלענדעטע פֿאָלק אין ירושלים שמעהטע איהן העפֿטיג, אונד פֿינג ענדליך אַן, פפֿיילע אויף איהן אַבצושיסן; ער פֿערלאָר אַבר בייא אַלל דיזעם דען מוטה ניכט, אונד פֿוהר איממר מיט גרעססערם נאַכדרוק אין זיינען ערמאַהנונגן פֿאָרט. פֿילע וואורדן דורך זיינע בערעדזאַמקייט בעוואָגן, זיך דען רעמערן צו ערגעבן; אַנדרע הינגעגן ווארדן איממר פֿערצווייפֿעלטר, אונד בעשלאָסן פֿעסט, ביז אויף דאַז אייסערסטע אויזצוהאַלטן.

טעגליך ליס דער רעמישע העערפֿיהרר פֿילע בייא איהרן אויזפֿעללן געפֿאַנגענע יהודים גייסעלן אונד הינריכטן, אָדער מיט אַבגעהויענן הענדן נאַך ירושלים צוריק שיקן, דיא בעלאַגערטן אין שרעקקן צו זעצן, אונד צור איברגאַבע דער שטאַדט צו בעוועגן. מאַן ערהילט נאַכריכט, דיא יידישן פֿליכטלינגע העטטן איינע מענגע גאָלד פֿערשלוקט, דאַמיט עז איהנען ניכט גענאָממן ווערדע; אונד דיא רעמישן קריגר, בעזאָנדערס דיא זירער אונד אַראַבער, טערטעטן אין איינר נאַכט צווייא טויזנד יהודים אויף איינע גרויזאַמע אַרט, אינדעם זיא איהנען דען לייב אויפֿשניטטן, איהרע פֿערמיינטן שעצצע צו רויבען. טיטוס ערגרימטע איבר דיזע שרעקליכע אונמענשליכקייט, אונד בעשטראַפֿטע זיא מיט דעם אונפֿערציגליכן טאָדע. אינדעם זאַהען דיא עמפערער איז

מיט וועלכן טיטוס דען יאזעפוס אן דיא בעלאגערטן זאנדטע, ווארדן מיט ערביטטערונג פערווארפן, אונד ערסטערר אונטרנאהם דען אנגריף מיט דעם גרעסטן נאכדרוק. דיא רעמישן קריגסמאשינן ריכטעטן גדייליכע פערוויסטונגן אן. דיא העפטיגן אנגריפפע דער פיינדע פעראייניגטן דיא שטרייטענדן פארטייען אין דער שטאדט, אונד דיא יהודים טהאטן אונערהערט וויטהענדע אויזפעללע, אונד פיגטן דען בעלאגערן גראסן שאדן צו. אבר זיא מוסטן זיך פאר דען זעהר שווערן שטיינן צוריק ציהען, וועלכע דיא רעמער אונאויפהערליך פאן איהרן טהירמן שליידערטן, אונד דיא מויערברעכער שפילטן נון אונגעהינדערט געגן דיא מויערן. הירדורך ווארדע באלד איינע ליקקע דארין געמאכט, דורך וועלכע דיא רעמער איינדראנגן, אונד זיך אין דער שטאדט לאגערטן. דיא בעלאגערטן צאגן זיך הינטר דיא צווייטע מויער צוריק.

יוחנן פערטהיידיגטע דען טעמפל אונד דיא בורג אנטאניא אונד שמעון דיא איבריגע שטאדט, אונד בידע ציגטן אונגעמיינע טאפפרקייט. טיטוס ריקטע דיכט אן דיא צווייטע מויער, אונד וואַרף פערמיטטעלסט זיינר מויערברעכר איינען איהרר טהירמע נידר. דער אומשטורץ דיזעס טהורמעס עפפנעטע דען רעמערן דען איינגאנג דורך דיא צווייטע מויער. טיטוס וואללטע דיא שטאדט ערהאלטן, אונד ליס ניכט דען מינרעסטן טהייל דער מויער אדער דער הייזר נידררייסן, אונד דיזעס ליס דיא ליקקן אונד גאסן זא ענג, דאס דיא רעמישן קריגר, דיא פאן שמעון העפטיג צוריק געשלאגן ווארדן, זיך ניכט שנעלל גענוג צוריק ציהן קאננטן, אונד פילע דערזעלבן ערשלאגן ווארדן. אבר ענדליך דראנגן זיא ווידר איין, בעהויפטעטן דען פלאץ, אונד טראפן, אנשטאלטן צום אנגריף דער דריטטן אונד אינגערן מויער.*

דיא איינגעהייערע מענשענמענגע, דיא אין ירושלים איינגעשלאסען וואר, פעראורזאכטע איינע הונגערסנאטה, דיא שרעקליך וויטהעטע, אונד יע מעהר דאזו עלענד צונאהם, דעסטא העהר שטיג דיא וואוטה דער אייפערר. זיא בראכן אין דיא הייזר איהרר מיטבירגר איין, אונד זוכטן לעבנסמיטטעל אויף; פאנדן זיא פארעטהע דאפאן, זא ערמארדעטן זיא דיא הויזבעוויצר, וויל זיא קיינע נאכריכט הירפאן גאבן, אונד פאנדן זיא זיא דים פאסט אמטער דער פאלל וואר, ניכטס אלז דיא לעערן מויערן, זא איבטן זיא דיא הערטעסטן מארטערן אן דען איינוואנערן אויז, אונטר דעם פארוואנדע, זיא מיסטן לעבענסמיטל פערשטעקט האבן. יאזעפוס פינדעט

קיינע

---

* דאזעלבסט, 438. אז' פ'.

אופערדעס אייפראטס, זיך אין ירושלים איינפאנד, געדאכטעס פעסט צו פייערן. אונד טראץ דיזר דען יהודים זא געפעהרליכן לאגע, טהאטן דיא שטרייטענדן פארטייען אונטר איהנען אללעז, זיך וועכסלזייטיג צו פערניכטן, אונד צערשטערטן אין איהרער ציגעללאזן וואוטה דיא גראסן פאררעטהע אן לעבענסמיטטעלן, וועלכע דיא שטאדט פילע יאהרע ערנעהרן קאננטן. *

דים וואר דער פערוואררענע, עלענדע צושטאנד דער יידישן הויפטשטאדט, אלז טיטוס מיט זיינן אונאיברווינדליכן קריגערן געגן זיא הערא̈ן צאג. ער פערהעערטע אונטרוועגס דאז לאנד, מעצצעלטע דיא איינוואהנר נידער, אונד לאנגטע ענדליך פאר דען מויערן ירושלים'ס אן. דער אנבליק דער פירכטבארן רעמער בראכטע אונטר דען שטרייטענדן יידישן פארטייען איינע איינסטווייליגע אייזזעהנונג צו שטאנדע, אונד זיא טראטן אין פערבינדונג, דעם געמיינשאפטליכן פיינדע מוטהיגע געגנוועהר צו לייסטן. איהר ערסטער אויזפאלל וואר דאהער זא קרעפטיג, דאס דיא בעלאגערער, אונגעאכטעט דער אונגעמיינן טאפפרקייט איהרס העערפיהררס, זיך צוריק ציהן מוסטן. אבר קוים האטטן דיא יהודים איינען אויגנבליק פאר איהרן אויסווערטיגן פיינדן רוהע, זא בראך דער בלוטיגע בירגערקריג אונטר איהנן ווידר פאן נייעם אויז. אלעזור עפנעטע דען טעמפל, אונד ליס דאז פאלק הינאיין קאממן, דיא געוועהנליכן פסח־אפפר דארצובריינגן. ביי דיזר געלעגנהייט שליכען יוחנן אונד זיינע אנהענגר מיט פערבארגענען וואפפן אין דען פארהאף דער פריסטר היבען אלעזור'ס מאננשאפט נידר, אונד צוואנגן דעססן פארטייא זיך איהנן געגנצליך צו אונטרווערפן. יוחנן האטטע נון דען גאנצן טעמפל אין בעזיץ, אונד שמעון בעהעררשטע דיא שטאדט. דיא דרייא פארטייען דער יהודים ווארען יעצט אויף צווייא הערא̈בגעזעצט, דיא מיט אונפערזעהנליכם, פערטילגענדן האססע נעגן איינאנדר שטריטטן.

אינדעם מאכטן דיא רעמער דיא קרעפטיגסטען צוריסטונגן צו איינעם שטארקן אנגריף אויף ירושלים. זיא היבען ביימע אום, טרוגען הייזר אב, שפאלטעטן פעלזן אונד פיללטן טהעלער אויז. געגן דיא הייליגע שטאדט וואורדן טהירמע ערבויעט אונד מויערברעכר נעבסט אנדערן ווערקצייגן דער צערשטערונג ערריכטעט. דיא פרידנספארשלעגע,

מיט

* איברזעצצונג דער אללגעמיינען וועלטהיסטאריע או' ז' ט' טהייל 9. § 430. או' פ'.

פערטהיידיגטע זיך געגן ויינעביידן פיינדע מיט דער גרעסטן טאפפער=
קייט, אונד פערוואונדעטע אונד טעדטעטע פילע איהרר אנהענגר.
דער טעמפל אונד דער אלטאר ווארדן הייפיג מיט בלוט בעפלעקט
אונד דורך טאדטע קערפר פערונרייניגט.

וועהרענד דעם בירגערקריגס אין ירושלים בראך פעספאז=
יאנוס פאן צעזארעא אויף, אונד עראבערטע דאז נאך ניכט
אונטערווארפענע יידישע לאנד. ער נאהם גאדארא, דיא הויפט=
שטאדט פערעא'ס, אין בעזיץ, אונד ליס אללע אידומעאישען
שטערטע אויזפלינדערן אונד אין אשע לעגן, אויזגענאממן דיאיעניגן,
דיא ער מיט רעמישן קריגערן בעזעצטע, דאז לאנד אים צוימע צו
האלטן. דא נונמעהר אללע וויכטיגן פלעצצע דער יהודים, אויזגע=
נאממן דיא פעסטן שלעססר הערארדיאן, מאסאדא אונד
מאכערוס, וועלכע דיא רייבער נאך בעזעצט הילטען, פאן דען
רעמערן עראבערט ווארען: זא מאכטן דיא לעצטערן דיא עראבערונג
ירושלים'ס צו איהרם הויפטצוועק. דאמאלס ווארדע פעספאז=
יאנוס, נאך דעם טאדע דעס נערא אונד זיינד נאכפאלגר, צום
רעמישן קאיזר ערוועהלט. דער נייע קאיזר, וועלכר זיך דער ריכטיג
איינגעטראפפענן ווייזזאגונג דעס יאזעפוס עראיננערטע, אונד
דעססן טאפפערקייט אונד וויזהייט זעהר אכטעטע, גאב דעמזעלבן
ניכט נור זיינע פרייהייט ווידר, זאנדערן ווירדיגטע איהן אויך זיינער
קאיזרליכן פריינדשאפט, אונד בעדינטע זיך זיינעס וויזען ראטהעס
אין פילען וויכטיגן פעללן. פעספאזיאנוס קעהרטע אין דיא
הויפטשטאדט זיינעס קאיזערטהומס צוריק, אונד שיקטע זיינען זאהן
טיטוס אב, ירושלים צו עראבערן אונד פאן גרונדאויז צו צערשטערן.

ירושלים, איינע דער שטערקסטן פעסטונגן, וואר אויף צוויא
בערגן ערבויעט אונד אויף יעדער זייטע פאן דרייא מויערן אומגעבן,
אויזגענאממן דא, ווא עז פאן טיפען, אונצוגענגליכן טהעלערן איינ=
געשלאססן אונד דאהער נור מיט איינר איינפאכן מויער פערזעהן
וואר. יעדע מויער ווארדע דורך האהע טהירמע פערטהיידיגט. דער
טעמפעל אונד דיא בורג אנטאניא,ביידע גלייך שטארק בעפעס=
טיגט, לאגען אויף דער אסטזייטע דער שטאדט. אבער אונגעאכטעט
דער ערשטוינליכן פעסטיגקייט דיזר גראסן אונד מעכטיגן הויפטשטאדט
בעווירקטן דיא יהודים, דורך איהרע פערדערבליכן אונאייניגקייטן,
איהרן אונטרגאנג. עז וואר נאה אם פסח=פעסטע, אלז דאז צאהל=
רייכע אונד אונאיברווינדליכע העער דער רעמער שנעלל פארריקטע,
אונד איינע אונגלויבליכע מענגע יהודים, זאגאר פאן דעם יענזייטיגן

געשיכטע דער יהודים

ערמאָרדעט, ווייל זיא זיך ניכט מיט איהרער העללישן פאַרטייא פעראייניגטן. דיא בלוטגיריגן ערמאָרדעטן אויך דיא וויזן אונד טוגענדהאפטן אָברפריסטר אנאנוס אונד יהושע, אונד ליסן איהרע היילגן לייכנאמע אונבעגראבן ליגן. זיא מעצצעלטן פילע בירגר דער נידערן קלאססן נידר, אונד דיא אונגליקליכע שטאדט ווארד מיט בלוט איבערשוועממט. אין דיזר שרעקקענסצייט פערליסן פילע יהודים איהרע הויפטשטאדט, אונד נאהמן איהרע צופלוכט צו דען רעמערן; אבר דיא בלוטדירסטיגן אייפערער בעוואכטן אללע צוגענגע צור שטאדט גענויא, אונד ערשלוגן אללע פליכטיגן אויף דער שטעללע. דיא אידומעער בערייעטען ענדליך, דאס זיא זיך מיט דען ענטמענשטן טיראננען פעראייניגט האטטן, אונד קעהרטן אין איהר פאטרלאנד צוריק. *

אום דיזע צייט בילדעטע שמעון, זאָהן דעם גיאָראס, איינע נייע פאַרטייא געגן יוחנן פאָן גיסקאלא. שמעון וואר איין אייסערסט פערוואָרפענר אונד פערוועגנר מאן, אונד שטאנד אן דער שפיצע דער רייבער אונד מייכעלמערדר, דיא זיך דער שטארקן פעסטונג מאססאדא בעמעכטיגטן. ער זאממעלטע פילע אנהענגר, פיל אין דאז לאנד דער אידומעער איין, בעמייסטערטע זיך, דורך דיא פערעטהערייא איהרס העערפיהרערס, איהרער גאנצן קריגסמאכט, פערהעערטע אללעס מיט פייער אונד שווערט, ריקטע דאן געגן ירושלים הערא, אונד בעלאגערטע דיזע שטאדט. שמעון׳ס העער ערמאָרדעטע דיא יהודים אויסערהאלב דער מויערן ירושלים׳ס, אונד יוחנן ליס אין דער שטאדט אללעז וואז איהם ענטגעגן שטאנד, נידרהויען.

דיא איינוואָהנר ירושלים׳ס פאסטן דען פערדערבליכן ענטשלוס, שמעון אונד זיין העער הערויין צו לאססן, אום זיך פאָן דער טיראנגייא דעם יוחנן צו בעפרייען. הירדורך ווארדע דאז בעדויערנסווירדיגע פאָלק אבוועכסעלנד דער וואוטהביידער פאַרטייען הינגעגעבן. אינדעם ערהאָב זיך אונטר אלעזר, דעם זאָהנע שמעון׳ס, דער אויז פריסטערליכעם געשלעכט אבשטאממטע, איינע דריטטע פאַרטייא. אלעזר בעמעכטיגטע זיך דעם פאָרהאָפס דער פריסטר, אונד שלאָס דען יוחנן אין דען פאָרהאָף דער איזראעליטן איין. יוחנן, דער פאָן שמעון, וועלכר הערר דער שטאדט וואר, אונד פאָן אלעזר, דער דען אינגערן טעמפעל בעזעצט הילט, איינגעשלאָססן וואר, פערטהיידיגטע

* יאָזעפוס דאָזעלבסט, בוך 4. קאַפּיטל 3. או׳ פ׳.

דערן שפיצצע עהעדעם דער אָפֿט ערוועהנטע יהודה, דער גוילאָניט, שטאַנד, שנויבטע קריג, פֿערווירדונג אונד גרויזאַמקייט, אונד ווידערזעצטע זיך אַללען פֿרידליכן פֿאָרשלעגן מיט אונאיבערווינדליכעם שטאַררזין. דיזע פּאַרטייא, דיא זיך, וועגען איהרס פֿאָרגעבליכן אייפֿערס פֿיר דיא רעליגיאָנסגעזעצצע איהרר פֿעטר, צעלאָטן (אייפֿערער) נאַננטע, וואַר איהר געגנערן בייא ווייטעם אַן אַנצאַהל אינר מאַכט איברלעגן, אונד בעשטאַנד אויז דען נידערטרעכטיגסטן אונד גאָטטלאָזעסטן מענשן, וועלכע דיא ווידרנאַטירליכסטן אונד שרעקליכסטן פֿערברעכן, אונטר דער לאַרפֿע דער רעליגיאָן, בעגינגן.

דיא צעלאָטן פלינדערטן אונד ערמאָרדעטן אַללע, דיא זיך איהנן ווידרזעצטן, דראַנגן אין ירושלים איין, בעמעכטיגטן זיך דעם טעמפעלס, אונד בעפֿעסטיגטן זיך דאַזעלבסט. זיא פֿאַנדן איינן קראַפֿטפֿאָללן געגנער אַן דעם ווייזן אונד פֿראָממן האָהנפריסטר אַנאַנוס (ענני), דער איינע מענגע פֿאָלקס געגן זיא בעוואַפֿנעטע, זיא, נאַך איינם לאַנגווירֿיגן אונד האַרטנעקקיגן קאַמפֿע, אין דיא איננרע איינפֿאַססונג דעם טעמפלס וואַרף, אונד דאָרט ענג איינשלאָס. דער אָבען ערוועהנטע יוחנן פֿאָן גיסקאַלא גאַב בעטריגעריש פֿאָר, ער שטיממע מיט דער פֿרידליבנדן פּאַרטייא איבראיין, אונד וואורדע מיט פֿערגלייכספֿאָרשלעגן אַן דיא אייפֿערר געשיקט. אַבר דיזר ניכטסווירדיגע פֿאָררעטער ריזעלבן דרינגנד אויף, אונערשיטטרליך בייא איהרם פֿאָרזאַצצע צו בעהאַררן, אונד דיא אידומעער צו איהרם ביישטאַנדע הערבייא צו רופֿן. זיא טהאַטן דיזעס, אונד ליסן איין אידומעאישעס העער פֿאָן צוואַנציג טויזענד מאַן העראַן ריקקן. אַלליין אַנאַנוס שלאָס דיא טהאָרע ירושלים'ס צו, אונד פֿערווייגערטע דען נייען בונדסגענאָססן דען איינגאַנג אין דיא שטאַדט.

אין דער נאַכט, דאַ דיזעס געשאַה, טאָבטע איין פֿירכטערליכר שטורם, פֿאָן דאָננר, בליץ אונד געוואַלטיגם ערדבעבן בעגלייטעט. דיא אייפֿערר בענוצטן דיא אַללגעמיינע פֿערווירֿרונג, וועלכע דער גראָסע שטורם פֿערורזאַכטע, צערזעגטן דיא ריגעל אונד אַנגעלן דער טעמפלטהאָרע, אָהנע געהערט צו ווערדן, פֿעריאַגטן דיא וואַכן, טהאַטן איינן אויזפֿאַלל אין דיא שטאַדט, אונד פֿיהרטן איהרע ערזעהנטן פֿערבינדעטן הערעין. מיט איינם זאָ אַנזעהנליכן העערע פֿערשטערקט, בעגינגן זיא דיא אַבשייליכסטן גרויזאַמקייטן. צוועלף טויזענד מעננר פֿאָן עדלר געבורט וואורדן, אין דער בליטהע איהרס לעבנס, אונטר דען אויזגעזוכטעסטן מאַרטערן

ערמאָרדעט

---

* יאָזעפֿוס דאַזעלבסט, בוך 4. קאַפּיטל 1 אונד 2. בוך 3. קאַפּיטל 6 או' פֿ', בוך 4.

אונד פעספאזיאנוס זעלבסט אין לעבענסגעפאהר געריטה. דיא ערביטטערטן זיגר ערשלוגן פיר טויזענד איינוואָנר, אונד איינע פיל גרעסערע אנצאהל דערזעלבן נאהמן זיך אין דער פערצווייפלונג זעלבסט דאז לעבען, אינדעם זיא זיך פאָן דען וואֶלְלן אין דען טיפן גראבן הינאב שטירצטן. וועהרענד דער בעלאגערונג פאָן גאמאלא שלוג דער רעמישע פעלדהערר פלאצידוס דיא יהודים, דיא איינע פעסטע שטעללונג אויף דעם בערג איטאביריאום (תבור) גענאָממן האטטן, אונד נאהם פאָן דיזם בערגע בעזיץ.

נון וואורדע טיטוס צור בעלאגערונג גיסקאלא'ס אבגעשיקט. דיא איינוואָהנר וואָללטן זיך ערגעבן, אום דעם שרעקליכן שיקזאלע גאמאלא'ס צו ענטגעהן; אבער יוחנן, זאָהן דעם לוי, דאז הויפט דער אויפריהרער, ווידערזעצטע זיך דיזעם היילזאמען פאָרהאבן מיט געוואלט, אונד הילט מיט זיינן רייבערישן ראָטטן דיא גאנצע שטאדט אין פורכט. אן איינעם שבת ערזוכטע יוחנן דען טיטוס, דיא פיינדזעליגקייטן ביז אויף דען פאָלגענדן טאג איינצושטעללן, אן וועלכם ער דיא שטאדט איבערגעבן וואָללע. זיין געזוך וואורדע געוועהרט, אונד דיזר גראָסע בעזעוויכט, דען דער עוויגע צום אונהייל דער יהודים אויפבעוואהרטע, פלאָה מיט איינר מענגע זיינר אנהענגר נאך ירושלים, אונד וויגעלטע דאזעלבסט דיא איינוואָהנר געגן דיא רעמר אויף. דיא בירגר פאָן גיסקאלא ערגאבן זיך, בעריכטעטן דעם רעמישן העערפיהרר דיא פלוכט דעם יוחנן, באטן איהן דרינגענד, דיא אונשולדיגן צו שאָנן, אונד נור דיא שולדיגן צו שטראפן, אונד דער גערעכטע זיגר געוועהרטע איהנען איהרע ביטטע. דיא רעמישע רייטעריא פערפאָלגטע דיא פליכטיגן עמפערר, טערטעטע זעכס טויזענד דערזעלבן, אונד בראכטע דרייא טויזענד דער וייבר אונד קינדר געפאנגן צוריק. דיא עראָבערונג גאלילעא'ס וואר נון דורך דיא אייננאהמע גיסקאלא'ס פאָללענדעט, אונד טיטוס שטיס אין צעזארעא ווידר צו זיינעם פאטר, וואָ זיא איהר קריגערן איינע צייט לאנג רוהע פערגעננטן.

דיא יידישע נאציאָן וואר דאמאלס אין צווייא איינאנדר ענטגעגענגעזעצטע פארטייען געטהיילט. דער פערנינפטיגע אונד בעססערע טהייל, דער וואָהל איינזאה, דאס דיזר קריג, וועון ער פאָרטדויערע, זיך מיט דעם געגצליכן אונטערגאנגע דער נאציאָן ענדן מיססע, דראנג דאראויף, זיך אונפערציגליך דען רעמערן צו אונטערווערפן. דיא אנדרע פארטייא, דער איבערעסט דער אויפריהרישן זעקטע דער גוילאָניטן, אן

דערן

ער וויזואגטע דעם פעספאזיאנוס, דאס איהן דיא רעמר באלד צום קאיזר וועהלן ווירדן, אונד דער זיגר בעהאנדעלטע איהן מיט ערלי מוטה אונד גראסר אכטונג.

וועהרענד דער בעלאגערונג יאטאפאטא'ס עמפערטן זיך דיא בעוואהנר דער בענאכבארטן שטאדט יאפא. דיא שטאדט וואורדע, נאך איינעם הארטנעקקיגן אונד בלוטיגן געפעכט, עראבערט. אללע ערוואכסענן מאננספערזאנן דארין, פונפצעהן טויזנד אן דער צאהל, וואורדן נידרגעמעצעלט, אונד דיא פרויענצימער אונד קינדר געפאנגן וועגגעפיהרט. קורץ דאראויף פערזאממעלטן זיך דיא זאמאריטאנר בעוואפפנעט אויף דעם בערגע גאריזים (גריזים), אונד וואורדן פאן דען רעמערן ענג איינגעשלאססן. פילע פאן איהנן שטארבן, אויז מאנגל אן וואססר, פאר דורסט, אונד איילף טויזנד דערזעלבן, דיא זיך ניכט ערגאבן, וואורדן נידרגעהויען. דיא אויפריהרישן יהודים אין יאפפע טריבן רייבערייען אים לאנד אומהער, אונד דיא רעמר גריפפן דיא שטאדט אן, אונד נאהמן זיא איין. פילע דיזר אונגליקליכן יהודים פליכטעטן זיך אויף איהרע שיפפע; אבר איין פורכטבארער שטורם טריב זיא אנס לאנד צוריק, אונד זיא וואורדן כאן דען וועלען פערשלונגן, אדר פאן דען געשייטערטן שיפפן צערקוועטשט, אדער פאן דען אונבארמהערציגן פיינדן ערשלאגן. דאז מעער, וועלכעם איבר פיר טויזנד לייכנאמע דעווועלבן אנס אופר ווארף, וואר לאנגע צייט מיט בלוט געפערבט. דיא שטאדט טיבעריאס, דיא צו דעם רייכע דעם אגריפפא געהערטע, וואללטע זיך אנפאנגס אויך דער רעמישן הערשאפט ענטציהן; אבר זיא ערגאב זיך באלד ווידר, אונד וואורדע, אויף דיא דרינגענדע פערווענדונג דעם געדאכטן קעניגס, פערשאנט. דיא פעסטונג טאריכעא אם זעע גענעזארעטה (גינוסר) וואורדע, נאך איינעם פערצווייפעלטן ווידרשטאנד, עראבערט. פילע יהודים וואורדן היגעריכטט אונד דרייסיג טויזנד דערזעלבן, אלז שקלאפן, פערקויפט. דאן ריקטע פעספאזיאנוס פאר דיא שטארקע פעסטונג גאמאלא. קעניג אגריפפא זוכטע, דורך איינע וואהלגעזעצטע רעדע, דיא בעלאגערטן צור איבערגאבע צו בעוועגן. זיא אנטוואָרטעטן איהם מיט שטיינן אויז איהרעם געשיץ, דערן איינר איהן אם ארם פערוואונדעטע. דיא רעמר צירנטן זעהר איבר דיא באסהאפטן אויפריהרער, דיא זיך איהרם קעניג זא טריילאז צייגטן, שטירמטן דיא שטאדט, אונד עראבערטן דיאזעלבע נאך איינעם פירכטערליכן געמעצעל, וואביא זיא גראסן פערלוסט ערליטטן,

געשיכטע דער יהודים

געהמר פריסטר, וואורדע צום שטאטטהאלטר פאן גאלילעא ערנאננט.

קאיזר נערא, דער פאן דער נידרלאגע דעם צעסטיאוס נאכריכט ערהילט, אונד דיא קרעפטיגן מאאסרעגעלן דער יהודים פירכטעטע, בעפאהל פעספאזיאנוס, איינם הערפיהרר פאן אויזגעצייכנעטר טאפפרקייט אונד געשיקליכקייט, איילינגסט נאך יהודה צו ציהן. פעספאזיאנוס צאג נאך זיריען, זאממעלטע דאזעלבסט איין נראסעס׳ העער, אונד זיין זאהן טיטוס האלטע צוויא רעמישע לעגיאנען פאן אלעקסאנדריען. אויך קעניג אגריפפא שטים, אן דער שפיצע איינר אנזעהנליכן פער־שטערקונג, צו דען רעמערן. אום דיזע צייט פערזוכטן דיא יהודים צווייטאהל, דיא שטאדט אסקאלאן (אשקלון) צוערא‍בערן, ווארדן אבר אימער מיט שטארקם פערלוסט צוריקגעשלאגן. *)

אים פאללגענדן פריהלינג ריקטע דאז רעמישע העער, זעכציג טויזנד מאן שטארק אונד פאללקאממן בעוואפפנעט אונד געאיבט, אין גאלילעא איין. דיא רעמער ערא‍בערטן ביים ערסטן אנגריף נאראדא, היבן אללע איינוואהנר נידער, אונד שטעקטן דיא שטאדט נעבסט דען בענאכבארטן שטעדטן אונד דערפערן אין בראנד. זיא שלאגן היר־אויף דיא פעסטונגן יאטאפאטא ענג איין. יאזעפוס פערטהיידיגטע דיא שטאדט זיבן אונד פירציג טאגע געגן איינען מעכטיגן אונד טאפפערן פיינד. דיא בעלאגרטן לייסטעטן העלדענמיטהיגע אונד געשיקטע געגנ־וועהר, אונד פעספאזיאנוס פערלאר בייא דיזר בעלאגערונג פילע זיינר קריגר, אונד וואורדע זעלבסט פערוואונדט. ענדליך וואורדע יאטאפאטא מיט שטורם גענאממן אונד מיט פייער אונד שווערט פערוויסטעט. היר־בייא ווארדן צוועלף הונדערט יהודים געפאנגן גענאממן אונד פירציג טויזנד ערשלאגן. יאזעפוס בעפאנד זיך אונטר דען געפאנגנן. ער ליס זיך דורך דיא עהרענפאללן בעדינגונגן, דיא איהם דער גראסמיטהיגע רעמישע הערפיהרר אנביטן ליס, בעוועגן, זיך דעמזעלבן צו ערגעבן.

ער

** יאזעפוס, דער אים יוסיפון אונד אין אנדערן יידישן געשיכט־ביכערן זאהן דעם גאריאן (גוריון) גענאננט ווירד, וואר מיט דער קעניגליכן פאמיליע דער האסמאנעער פערוואנדט. ער איזט דער פערפאססר דער יידישן אלטערטהימר אונד דעם יידישן קריגס, אונד אלז געלעהרטר, פעלדהער אונד שטאאטסמאן גלייך בעריהמט. ער וואר איין פארזעער, אונד צייכנעטע זיך דורך אונגעמיינע פרעממיגקייט אויז. זיהע לעבן דעם יאזעפוס.

* יאזעפוס פאן דעם יידישן קריגע, בוך 2. קאפיטל 18. או׳ פ׳.

ביישטעהן, וועלכע דיא שטאדט בעלאגערטן. אבר דיא גריכן צאגן דיא אויפריכטיגקייט איהרער יידישן מיטבירגר אין פערדאכט, איבערפילן זיא אונפערזעהנס אין דער נאכט, ערשלוגן דרייצעהן טויזנד פאן איהנען, אונד בעמעכטיגטן זיך איהרס רייכטהומס. אינדעם זעצטן דיא אויפריהרישן יהודים איבר דען יארדאן, אונד נאהמן דיא פעסטונגן מאכעראן אונד ציפרוס וועג. לעצטערע שלייפטן, זיא, נאכדעם זיא דיא רעמישע בעזאצונג נידרגעהויען האטטן. *

ביי דעם אללגעמיינן, פורכטבארן אויפשטאנדע דער יהודים זעצטע זיך צעסטיאוס, דער שטאטטהאלטר פאן זיריען, דער ביזהער מיסיגר צו= שויער אלל דיזר פערוויסטונגן וואר, נון אין בעוועגונג. ער ריקטע מיט איינעם מעכטיגן העערע אין יהודה איין, ליס אללע שטעדטע אונד דערפר אונטר= וועגס פערברעננן אונד אלל איהרע יידישן איינוואהנר נידרמעצלן, אונד לאגערטע זיך פאר גיבעאן, ניכט וויט פאן ירושלים. היר גריפפן איהן דיא יהודים זא וויטהענד אן, דאס זיין גאנצעס העער אין געפאהר געריטה. קעניג אגריפפא, דער מיט הילפספעלקערן צו איהם שטיס, פערזוכטע נאך איינמאהל, דיא אויפריהרר אין דער הויפטשטאדט צו בערוהיגן, אונד ליס איהנען, דורך צוויא זיינר פארנעהמסטן אפפיצירע, פרידענספארשלעגע מאכן. אלליין זיא ערמארדעטן איינן דיזר אפפיצירע, אונד פערוואונדטן דען אנדערן, דער קוים מיט דעם לעבן דאפאן קאם. היראויף ריקטע צעסטיאוס מיט זיינר גאנצן מאכט פאר, שלוג דיא עמפערר צוריק, אונד בעמעכטיגטע זיך דער אונטערן טהיילע ירושלים'ס. העטטע ער נון דיא בעלאגערונג עטוואז לענגר פארטגעזעצט, זא וירדע ער דיא שטאדט עראבערט, אונד דיא עמפערונג גליקליך ערשטיקט האבן; אבר דער עוויגע, דער דען בעזון צירנטע, בעשטיממטע זיא צו שרעקליכן שיקזאלן, איהרע אבשייליכן טהאטן צו בע= שטראפן. צעסטיאוס האב, אויף אנראטהן אייניגר בעפעהלסהאבר, דיא וואהרשיינליך פאן פלארום בעשטאכןווארן, דיא בעלאגערונג אויף. דיזר אונקלוגע שריטט מאכטע דיא עמפערר קיהן; זיא פערפאלגטן דען רעמישן העערפיהרר ביז אן זיין לאגר צו גיבעאן, אויז וועלכעם ער אונטר דעם שוצצע דער נאכט, מיט פערלוסט פאן פינף טויזנד מאן, ענטקאם.

נאך דער נידרלאגע דעם צעסטיאום מאכטן דיא יהודים גראסע צו= ריסטונגן צור פארטזעצצונג דעם קריגס. זיא וועהלטן איהרע טאפפערסטן אונד אייכטספאללסטן פעלדהערדן, דען בעפעהל איבר דיא קריגר אין דען פערשידנן לאנדשאפטן אונד פעסטונגן יהודה'ס צו פיהרן. דער האהע= פריסטר אנאנוס (ענני) ערהילט דיא שטאטטהאלטרשאפט פאן ירושלים, אונד יאזעפוס (יוסף), זאהן דעס מאטטהיאס, * * איין פאר= נעהמר

---

* יאזעפוס פאן דעם יידישן קריגע, בוך 2. קאפיטעל 14. או' פ'.

געשיכטע דער יהודים

רדייא טויזענד יהודים נידערהויען. בערעניצע, דיא שוועסטער דעס קעניגס
אגריפפא, וועלכע זיך דאמאלס אין ירושלים בעפאנד, גינג צו דעם שטאטט=
האלטער, אונד באט אין דען אונטערטהעניגסטן אויזדריקקן, דעם שרעקליכן
בלוטפערגיסן איינהאלט צו טהון. אבער דער אונמענש ווירדיגטע זיא ניכט איינ=
מאהל דעם מינדעסטן צייכענס איינער נור געמיינן אכטונג, אונד זיא ליף
געפאהר, פאן דען וויטהענדן רעמישן קריגערן אומגעבראכט צו ווערדן,
עהע זיא איהרן פאללאסט עררייכן קאננטע. ענדליך פערליס פלארוס
דיא עמפערטע הויפטשטאדט, אונד גינג נאך צעזארעא. קעניג אגריפפא
קאם צו דיזר צייט נאך ירושלים, אונד זוכטע דיא יהודים דורך איינע
הערצליכע, ריהרענדע רעדע צו בעזענפטיגן. אלז ער אבער דען פארשלאג
מאכטע, זיא מעכטן זיך דעם פלארוס זא לאנגע אונטערווערפן, ביז מאן
איינען נייען שטאטהאלטער פאן רזם ערהאלטן קעננע, דא גריטהן דיא
אויפריהרער אין וואוטה, ווארפן מיט שטיינען נאך דעם קעניג, אונד נעטהיגטן
איהן, דיא שטאדט צו פערלאססן. פילע הייפטר דער יידישן נאציאן
שפראכן לויט געגן דיא עמפערונג, אונד גריטהן דאדורך אין איינען בלוטיגן
קאמפף מיט דען אויפריהרערן. אגריפפא אונטערשטיצטע דיא פרידליבענדן=
בירגר מיט דרייא טויזענד מאן הילפספעלקר, דיא אבער דער בעוואפפנעטן,
ראזענדן מענגע ניכט ווידרשטעהן קאננטן. פערהעערענדר בירגרקריג
וויטהעטע אין אללען טהיילן דער אונגליקליכן פראפינץ, אונד בעצייכנעטע
זיינע פארטשריטטע מיט גרייליכן האנדלונגן דער פערצווייפלונג אונד דער
גרויזאמקייט. אין ירושלים פערייניגטן זיך דיא אויפריהרער מיט פילן מער=
דערן, פערטריבן דיא רעמער אויז דען פעסטונגן אנטאניא אונד
מאססאדא, עראבערטן דיא בורגן פאזאעל אונד מאריאמנע,
אונד לעגטן דיא פאללעסטע אגריפפא'ס, בערעניצע'ס אונד דעס
האהענפריסטערס אין אשע. מנחם, איינר דער זעהנע יהודה'ס, דעס
גילאניטן, שטעללטע זיך אן דיא שפיצצע דער מערדער, דיא זיך צעלא=
טען (אייפערערן) נאננטן. דיא עמפערער צו ירושלים וועהלטן איהן צו
איהרם אברהויפטע, בראכטן איהן אבער קורץ דאראויף, נעבסט איינר מענגע
זיינר לייטע, אומס לעבן. זיין פעטטער אלעזר פאלגטע איהם, אלז אנפיהרר
דיזר אייפערר, אונד דיזר בלוטגיריגע ליס דיא איעניגן רעמר ערשלאגן, דיא
זיך אונטער דער בעדינגונג ערגאבן, דאס מאן איהנן דאז לעבן לאססע. דיא
רעמר, זירער אונד עגיפטר צייגטן זיך, איהרער זייטס, אויך זעהר
גרויזאם געגן דיא יהודים. אין צעזארעא ווארדן צוואנציג טויזנד, אין
פטאלעמאיס צווייא טויזנד אונד צו אלעקסאנדריען אין עגיפטן
פונפציג טויזנד יהודים נידרגעהויען. אין סציטהאפאלים (בית שאן)
ערבאטן זיך דיא יהודים, דען גריכישן איינוואהנערן געגן דיא יעניגן יהודים
בייצושטעהן

ליכן, פערהעערענדן קריגס, דער דיא יידישע נאציאן אין דאז טיפסטע עלענד שטירצטע. אין דער קלעגליכן צעררישטונג דעם יידישן לאנדעס פערליסן פילע יהודים איהר פאטערלאנד, אונד זוכטן שוץ אונטר פרעמדן פעלקערן. דיא צוריקגעבליבנן וואנדטן זיך אן צעסטיאוס, דען דאמאליגן שטאטהאלטר זיריענס, דער זיך אם פסח־פעסטע אין ירושלים בעפאנד, אונד באטן איהן דרינגענד, זיא פאן דער טיראנייא דעם פלארוס צו בעפרייען. צעסטיאוס ענטליס דיא ביטטענדן מיט דעם ניכטיגן פערשפרעכן, פלארוס ווערדע זיך אין צוקונפט בעססער בעטראגן.*

דרייא אונד צוואנציגסטעס קאפיטעל.

אנפאנג דער עמפערונג געגען דיא רעמער. דיא וואוטה דער צעלאטען (אייפערער). צעסטיאוס ציהט געגען דיא יהודים, אונד ווירד געשלאגן. פעספאזיאנוס ווירד מיט איינעם מעכטיגן העערע נאך דעם יידישן לאנדע געשיקט, אינד אונטרווירפט גאלילעא. פארטייען אונטר דען יהודים. בירגערקריג אין ירושלים. פעספאזיאנוס ווירד צום רעמישן קאיזר געוועהלט, אונד זיין זאהן טיטוס ציהט געגן דיא יידישע הויפטשטאדט. דיא שטאדט ווירד אומרינגט. דיא ערסטע אונד צווייטע מויער ווערדן עראבערט. הונגערסנאטה וויטהעט אין דער שטאדט. פארטגאנג דער בעלאגערונג. שרעקליכע לאגע דער בעלאגערטן. דער טעמפעל ווירד געפלינדערט, אונד דיא טעגליכן אפפער הערען אויף. דער טעמפעל ווירד אין בראנד געשטעקט. עז ווירד איין פירכטערליכעס בלוטבאד אונטר דען יהודים אנגעריכטעט. דיא רעמער עראבערן גאנץ ירושלים צערשטערן דען טעמפעל אונד דיא שטאדט, אונד נעהמען אללע איבריגן פעסטונגן אין יהודה איין.

צווישן דען יהודים אונד זירערן בעשטאנד זייט לאנגר צייט שטרייט איבר דיד שטאדט צעזארעא. דיא יהודים בעהויפטעטן, דיא שטאדט געהערע איהנען, וויל זיא פאן איהרם קעניג הערדאדעס ערבויט וואורדע; דיא זירער אבר גאבן פאר, זיא ווערע פאן יעהער פיר איינע גריכישע שטאדט געהאלטן וואָרדען, אונד עז העטטען דאהער איממר היידנישע טעמפל אונד בילדזיילן אין איהר פלאץ געפונדן. קאיזר נערא ענטשיד צום פארטהייל דער זירער, אונד שפראך דען יהודים דאז בירגערעכט אין צעזארעא אב. דיס ערביטטערטע דיא יהודים זא זעהר, דאס זיא זעממטליך דיא וואפפן געגען דיא רעמער ערגריפפן. פלארוס צייגטע היר בייא זיינע געוועהנליכע רויבגיר אונד גרויזאמקייט. ער ליס דורך זיינע קריגר דען גראסן מארקט אין ירושלים אויזפלינדערן אונד איבר

דרייא

* דאזעלבסט. 406. § או׳ פ׳.

געשיכטע דער יהודים

אַבילענע· ניכט לאַנגע נאַכהער, (56·) 3816, שטאַרב דער קאַיזר, אונד נערא, דער איהם אויף דעם רעמישן טהראָנע פאָלגטע, ערוויטערטע דיא הערשאַפט אַגריפפאַ'ס מיט פערשידנען שענען אונד וויכטיגן בעזיצונגן· *

קאַיזר נערא זעצטע דען פעליקס אַב, אונד גאַב דעם פאָרציאוס פעסטוס דיא שטאַטהאַלטרשאַפט פאָן יהודה. דיזר שטאַטהאַלטר האַטטע איינן גוטן קאַראַקטר· אים אַנפאַנגע זיינר רעגירונג זעצטן דיא מייכלמערדר דאַז גאַנצע לאַנד אין שרעקקן, ער בעשטראַפטע דיא בעזעוויכטע מיט עקסעמפלאַרישר שטרענגע, אונד גאַב זיך דיא מיהע, דיא איננערע צוויאַטראַכט צו אונטרדריקקן, דיא אונטר דעם פאָלקע אונד אונטר דען פריסטערן וויטהעטע·

פעסטוס שטאַרב אין זיינר שטאַטהאַלטרשאַפט, אונד נערא ערנאַנטע דען אַלבינוס צו זיינעם נאַכפאָלגר. דיזר נידרטרעכטיגע אונד אונערזעטליך גייציגע מאַן בירדעטע דעם יידישן פאָלקע אונערטרעגליכע לאַסטן אויף, אונד בעפערדערטע יעדע אַרט פערברעכן, אינדעם ער זיך פאָן יעדעם בעזעוויכט בעשטעכן ליס· אונטר זיינר פערדערבליכן פערוואַלטונג ערריכטע דיא פערווירונג אונד דיא געזעצלאָזיגקייט אין יהודה איינן זעהר האָהן גראַד· דאַמאַלס ווארדע דער פאָן הוראָדעס, דעם גראָסן, ערבויטע טעמפעל גאַנץ פאָללענדעט. הוראָדעס פאָללענדעטע דענזעלבן, זאָ וויט עז זיין פלאַן אונד דיא אויזאיבונג דעם יידישן גאָטטעסדינסטעס ערפאָדרערטע; אַבר דער בויא דיזעס גראָסן געבייעדעס ווארדע, ביז צו דיזר צייט, אימער פאָרטגעזעצט אונד ערוויטערט· דורך דיא פאָלענדונג דעס טעמפעלבייעס ווארדן אַכטצעהן טויזנד אַרבייטר אויף איינמאַהל אַבגעדאַנקט, אונד דער גרעסטע טהייל דיזר בראָדלאָזן מענשן שלוג זיך צו דען שטראַסנרייבערן, אונד פערמעהרטע דאַז אונגליק דער יהודים·

דעם אַלבינוס פאָלגטע געססיאוס פלאָרוס אין דער שטאַטהאַלטרשאַפט פאָן יהודה. דיזר גאָטטלאָזע מאַן, אין וועלכעם ניכט איין פונקע פאָן טוגענד אונד מענשליכקייט וואַר, ריהמטע זיך זאָגאַר זיינר אונערהערטן שאַנדטהאַטן. ער וואַר ניכט אַלז שטאַטהאַלטר, זאָנדערן אַלז הענקר פאָן יהודה צו בעטראַכטן. ער איבטע רייבעריען אונד גרויזאַמקייטן אַללר אַרט אויז, טהיילטע דיא בייטע מיט שטראַסנרייבערן אונד מערדערן, אונד ווענדעטע אַללע מיטטעל אַן, דאַז פאָלק צור עמפערונג צו רייצן, דאַמיט מאַן אין דער אַללגעמיינן פערווירונג זיין שענדליכעס בעטראַגן ניכט אונטרזוכן קעננע. דיזר ניכטסווירדיגע וואַר דער הוראָדעס הערלישע אורהעבר דעם פירכטרליכן

---

* איבערזעצונג דער אַללגעמיינן וועלטהיסטאָריע אוי' וו', טהייל 9. 400 § או' פ'.

ווענטידיאוס קומאַנוס ווארדע נאָך אַלעקסאַנדער שטאַטהאַלטער פֿאָן יהודה, אונר אונטער איהם בעגאַננן דיא אונרוהען, דיא מיט דער צערשטערונג ירושלים'ס אונד דעם טעמפעלס ענדעטען. איין אונפֿערשעמטער רעמישער קריגר, וועלכר איינסט אַם פסח פֿעסטע וואַכע פֿאָר דעם טעמפעל הילט, צייגטע, בייא איינעם גראָסן צוזאַממענלויפֿע דעם פֿאָלקעס, עפֿפֿענטליך זיינע ענטבלעסטע שאַאַם. היראיבר ענטשטאַנד איין אויפֿרוהר, דעססן שטיללונג צעהנטויזענד יהודים דאַז לעבן קאָסטעטע. קורץ דאַרויף עראייגנעטע זיך איין אַנדרס אונגליק אין זאַמאַריען, וואָ מעהרערע גאַלילעאישע יהודים בעשימפֿט אונד ערשלאַגן ווארדן. דיס פֿער־ אורזאַכטע איין גרייליכעס געמעצעל, אין וועלכעם איינע מענגע יהודים דאַז לעבן פֿערלאָר. היראויף ווארדן דיא זאַמאַריטאַנר בייא דעם קומאַנוס פֿערקלאַגט; אַבר זיא בעשטאַכן דען שטאַטהאַלטר, אונד ער ליס איהרן אַנקלעגערן קיינע גערעכטיגקייט ווידערפֿאַהרן. ענדליך ווארדע דיא זאַכע פֿאָר קוואַדראַטוס, דען שטאַרטהאַלטר פֿאָן זיריען, געבראַכט, דער דיא הייפטר דער ביידן פּאַרטייען נעבסט דעם קומאַנוס נאַך ראָם, פֿאָר דען ריכטערשטוהל דעס קאַיזערס, שיקטע. אַגריפּפּאַ בעפֿאַנד זיך דאַמאַלס אַם רעמישען האָפֿע, אונד בראַכטע עז דורך זיינן מעכ־ ניגן איינפֿלוס דאַהין, דאַס קאַיזער קלודיאוס דיא הייפטער דער זאַ־ מאַריטאַנער צום טאָדע פֿעראורטהיילטע, אונד דען קומאַנוס אינס עלענד פֿערוויז.

קלודיאוס פֿעליקס ווארדע נאַך קומאַנוס שטאַטהאַלטר פֿאָן יהודה. דיזר מאַן, דער אויז דער קנעכטשאַפֿט צו האָהן ווירדן עמפאָר געהאָבן ווארדע, רעגירטע מיט דער וויללקיהרליכן געוואַלט איינעם אינאומ־ שרענקטן הערשערס אונד מיט דער געמיטהסאַרט איינעם שקלאַפֿן, אונר פֿערשלימערטע דען צושטאַנד דעם יידישן לאַנדעס פֿאָן טאַג צו טאַג. זיינע רויבגיר אונר זיינע גרויזאַמקייט רעגטן דען גייסט דער עמפערונג אונטר דעם פֿאָלקע אויף, אונד צאַהלרייכע פֿאַלשע פראָפֿעטן פֿאַכטן אימער דיא פֿלאַממע דעם אויפֿרוהרס אַן, זאָ דאַס אַן יעדעם טאַג שרעקליכע טאָדעסשטראַפֿן אַן אויפֿריהרערן פֿאָללצאָגן ווארדן. אויך ווארדע יהודה דאַמאַלס פֿאָן רייבערן אונר געהיימן מייכעלמערדערן געקוועלט, וועלכע זיך מיט קורצן דאָלכן אונטר דען קליידערן אונטר דאַז פֿאָלק מישטן, אונר שולדלאָזע מענשן נידרשטיסן.

אום דיזע צייט נאַהם קלודיאוס דעם קעניג אַגריפּפּאַ דאַז קעניגרייך כאַלציס אַב, אונר גאַב איהם דאַפֿיר דאַז פֿירפֿירסטענטהום דעם פֿיליפּפּוס אונד דיא לאַנדשאַפֿטען באַטאַנעאַ, טראַכאָניטיס אונד

געשיכטע דער יהודים

פיר דען קעניג. דיא קעניגע פאָן קאָמאַגענע, עמעזא, קליינארמעניען, פאָנטוס אונד כאַלציס בעזוכטן איינסט דען אַגריפפא אין טיבעריאַס, אונד מארזוס, אייפערזיכטיג אויף אַגריפפא'ס הערליכקייט, ערשין דאַזעלבסט, אונד בעפאַהל דען פינף קעניגן, אבצורייזן, אונד זיך נאך איהרען רייכן צו פערפיגן. דיזע בעשימפפונג פרדראָס דען יידישן קעניג זעהר, אונד פעראורזאַכטע איינע בעשטענדיגע אונאייניגקייט צווישן איהם אונד דעם זירישען שטאַטטהאַלטר. אַגריפפא שטאַרב מיט דעם אונפערגעסגליכן רוהמע איינעם ליבענסווירדיגן אונד גראָסן קעניגס, אים יאהר 3804. (44.) אום דיזע צייט פערליסן העלענע (הילני), קעניגין פאָן אַדיאַבענע אונד איהרע זעהנע, איזאַטעס אונד מאָנאַבאַזוס (מונבז), דאַז הידענטהום, אונד נאַהמען דיא יידישע רעליגיאָן אַן. *

אַגריפפאַ, דער גראָסע, הינטערליס איינן זאָהן גלייכס נאַמענס, דער אין ראָם ערצאָגן וואורדע, אונד בייא דעם טאָדע זיינס פאַטרס נאָך אונמינדיג וואַר. יהודה וואורדע דאַהער ווידר איינע רעמישע פראָפינץ אונד קוספיאוס פאַדוס שטאַטטהאַלטר דערזעלבן. קאַיזער קלוידיאוס ליס דיא איינוואָהנר פאָן צעזאַרעאַ אונד זעבאַסטע, דיא איבר דען טאָד אַגריפפאַ'ס, דעס ערסטן, גראָסע פריידענבעצייגונגען אַנשטעלטען, אונד דאַז אַנדענקן דעם פערשטאָרבענן קעניגס מיט אַבשייליכן לעסטערונגן בעשימפפטן, זעהר האַרט בעשטראַפֿן. דער שטאַטטהאַלטר פאַדוס ערשטיקטע איינן אויפרוהר, וועלכר דורך דיא צווּיסטיגקייט דער יהודים אונד דער איינוואָהנר פאָן פילאַדעלפיאַ (רבת בני עמון) ערערגט וואורדע, אונד רייניגטע יהודה פאָן דען רייבערן, דיא דאַמאַלס זעהר צאַהלרייך אונד מעכטיג געוואָרדן וואַרן. צו עבן דיזר צייט ערהילט הערָאָדעס, קעניג פאָן כאַלציס, פאָן דעם קאַיזער דיא אָבעראויפזיכט איבר דען טעמפל אונד דען היילigן שאַץ אין ירושלים נעבסט דעם רעכטע, דיא האָהעפריסטר איינצוזעצן. דעם פאַדוס פאָלגטע טיבעריאוס אַלעקסאַנדר אין דער שטאַטטהאַלטערשאַפט פאָן יהודה, אונד איינע זיינר הויפטפערריכטונגען וואַר, דאַס ער דיא אויפרירר יאַקאָבוס אונד זימאָן הינריכטן ליס. דער פאַטר דערזעלבן וואַר דער אָבן ערוועהנטע עמפערר יהודה, דער גאַלילעער אָדר גוילאָניט. באַלד נאָך דיזר בעגעבענהייט שטאַרב הערָאָדעס, קעניג פאָן כאַלציס, אונד אַגריפפאַ, דער צווייטע, ערהילט זיין קעניגרייך נעבסט דעם פאָררעכטע, דיא האָהענפריסטר צו ערנעננען.

ווענטידיאוס

---

* איברזעצונג דער אַללגעמיינן וועלטהיסטאָריע א' ו' ו', טהייל 9. ס' 393. אונ' פ'. יאָזעפוס יידישע אַלטערטהימר, בוך 20. קאַפיטל 2. או' פ'. מאור עינים פרק נ"א ונ"ב. צמח דוד. חלק ראשון דף י"ס ע"ב וי"ט ע"א, חלק שני דף י"ג ע"ב.

רונג. דיזעס בעפעהלם מיט אללער קראפט, אונד וואללטען ליבער איהר לע=
בען פערליערען, אלו דאז געזעץ דעם עווינען איבערטרעטען. פעטראני=
אוס, דער דאמאליגע שטאטטהאלטער זיריענס, האטטע מיטלייד מיט
איהנען, אונד פערוואנדטע זיך פיר איהרע זאכע. דארורך ענטבראנטע דער
צארן דעם קאיזערס איבער איהן, אונד דראהטע דער גאנצען יידישען
נאציאן דען שרעקליכסטען אונטערגאנג. אבער קעניג אגריפפא, דען
דער קאיזער זעהר ליבטע, בראכטע עז, דורך שריפטליכע אונד מינדליכע ביט=
טע, בייא איהם דאהין, דאס ער דעם זירישען שטאטטהאלטער שריב,
דיא קאיזערליכע בילדזיילע ניכט אים טעמפעל צו ירושלים אויפצושטעל=
לען, ווען דיס ניכט שאן געשעהען זייא. באלד דאראויף בעררייטע דער אונ=
בעשטענדיגע אונד באסהאפטע קאליגולא זיינע געפעלליגקייט געגען
אגריפפא, ענטשלאס זיך, זיינען פרעפעלהאפטען פערזוך צו ערנייערן,
אונד שיקטע דעם פעטראניאוס דען בעפעהל צו, זיך זעלבסט אומצו=
ברינגען. דאך, דער עווינע וואללטע זיין פאלק ישראל רעטטען, אונד דער
טיראן ווארדע ערמארדעט, עהע זיין גרויזאמער בעפעהל יהודה ערררייכטע.

אגריפפא בעפאנד זיך, בייא דער ערמארדונג דעם קאליגולא,
אין ראם, אונד בעפערדערטע דיא טהראנבעשטייגונג דעם קלודיאוס,
דער דעם געראכטען קאיזער אין דער רעגירונג פאלגטע. קלודיאוס
בעשטעטיגטע איהן היראויף ניכט נור אין דעם רייכע, דאז איהם קאליגולא
גאב, זאנדערן פערליה איהם אויך נאך אללע לענדר, דיא זיין גראס=
פאטר, הערארעס, דער גראסע, בעהערשטע, אונד ערלים
פערשידנע בעפעהלע צום פארטהייל דער יהודים. אגריפפא ווארדע
נון איין מעכטיגער קעניג, אונד ווירד דאהער « אגריפפא, דער גראסע »
גענאננט. אויף זיין אנזוכן ערטהיילטע דער קאיזער דאז קעניגרייך כאלציס,
דאז אם פוסע דעם בערגס ליבאנאן, געגען זירי ען, לאג, זיינעם
ברודר הערארעס, דער זיינע טאכטר בערעניצע צור געמאהלין
האטטע. דער יידישע קעניג קעהרטע קורץ דאראויף נאך יהודה
צוריק, אונד בעצייכנעטע זיינע פאלגענדע רעגירונג מיט איינער אונ=
געמיינען פערעהרונג דער יידישן רעליגיאן אונד מיט רוהמווירדיגן האנד=
לונגן דער גראסמוטה אונד דער גנאדע. ער בויעטע איינען נייען טהייל אן
דער מיטטערנעכטליכן זייטע ירושלים׳ס, פערשענערטע אונד בע=
פעסטיגטע איהן, אונד בעמיהטע זיך אום דיא ערלויבניס דעם קלוי=
דיאוס, דענזעלבן מיט איינר שטארקן מויער איינשליסן צו דירפן; אבר
פיפיאוס מארזוס, דער דעם פעטראניאוס אין דער שטאטט=
האלטרשאפט זיריענס געפאלגט וואר, בעוואג דען קאיזער, איהם
דיזעס צו פערזאגן. מארזוס צייגטע זיך אין דער פאלגע נאך אונגינסטיגר

פיר

געשיכטע דער יהודים

נידרטרעכטיגע מאַן, דער איין גראָסר פֿיינד דער יהודים וואַר, איבטע שרעקליכע גרוישאַמקייט געגן זיא אויז, דאַ זיא זיך וויינגערטן, דאַז בילדניס דעם קאַיזערס אַנצובעטען. קעניג אַגריפפּאַ פֿערקלאַגטע איהן בייא דעם קאַיזער, אונד ער וואורדע אינם עלענד פֿערוויזען אונד ענדליך היגגעריכטעט. דיא פֿערפֿאָלגונג דער עגיפטישען יהודים דויערטע אינדעס פֿאָרט, אונד דיא יידישען אַבגעאָרדנעטען, דיא זיך היראיבער אין ראָם, בייא דעם קאַיזער קאַליגולאַ, בעקלאַגטען, קאָננטען ניכטס אויזריכטען. דאַז הויפּט דיזער אַבגעאָרדנעטען וואַר פֿילאָ, איין פֿאָרנעהמר יהודי אויז איינר פּריסטערליכן פֿאַמיליע. ער וואַר איין זעהר געלעהרטער מאַן, דער גרעסטע וועלטווייזע זיינר צייט, אונד בעזאַס איינע זאָ בעוואונדערנסווירדיגע בערעדזאַמקייט, דאַס ער «דער יידישע פּלאַטאָ» גענאַננט וואורדע. ער שריב מעהרערע זעהר בעריהמטע ווערקע אין גריכישער שפּראַכע.*

הערָאָדעס אַנטיפּאַס, פֿירפֿירסט פֿאָן גאַלילעאַ אונד פּערעאַ, בענײדעטע זיינען ברודערסזאָהן אַגריפפּאַ וועגען דער קעניגליכען ווירדע, אונד רייזטע נאַך ראָם, זיך עבען דיזע ווירדע פֿאָם קאַיזער צו ערביטטען. אַבער אַגריפּפּאַ קלאַגטע איהן בייא קאַליגולאַ אַן, ער שטעהע מיט דען פֿיינדען דעס זעלבען אין איינפֿערשטענדניס, אונד פֿיהרטע צום בעוויז אַן, דאַס ער מיט וואַפֿפֿען פֿיר זיבציג טויזענד מאַן פֿערזעהען וועֶרע. דער קאַיזער פֿאַנד דיא אַנקלאַגע געגרינדעט, פֿערוויז דען פֿירפֿירסטען נאַך שפּאַניען אינס עלענד, אונד גאַב זיין פֿירסטענטהום דעם קעניג אַגריפּפּאַ. הערָאָדעס אַנטיפּאַס האַטטע שלעכטע זיטטען, אונד לעבטע מיט הערָאָדיאַס, דער געוועזענען געמאַהלין זיינעס ברודערס פֿיליפּפּוס, דיא קינדער פֿאָן איהרעם געמאַהל האַטטע, בייא לעבצייטען דעסזעלבן אין בלוטשענדערישר עהע.*

אונטר דען פֿילן טהאָרהייטען, דיא קאַיזער קאַיוס קאַליגולאַ בעגינג, וואַר איינע דער גרעסטן, דאַס ער אין זיינעם גאַנצן רייכע געטטליך פֿערעהרט זיין וואָללטע. דיא היידען בעפֿאָלגטן זיינען טהעריכטען וויללען אָהנע ווידערשטאַנד. אַלז ער אַבער בעפֿאַהל, זיינע בילדזיילע אין דעם טעמפּעל צו ירושלים אויפֿצושטעללען, זאָ ווידערזעצטען זיך דיא יהודים דער אויזפֿיהרונג

---

* יאזעפֿוס יידישע אַלטערטהימר בוך 18 · קאַפּיטל 6.

האמבערגס יידישע געשיכטע, 2 טהייל זייטע 238 און פ'.
צמח דוד חלק שני דף י"ג ע"ב, סדר הדורות דף מ"א ע"ב, ודף ק"ס ע"ב.

* יאזעפֿוס דאזעלבסט, קאפיטל 7. יוסיפון פרק ס"ג · אַם לעצטען אָרטע ווירד אַנטיפּאַס קעניג גענאַננט, אונד זאָ נעננען איהן מעהרערע יידישע געשיכטשרייבער.

פעסטונג, אונד געריטה דאזעלבסט אין זעהר טרויריגע אומשטענדע. אין
דיזער בעדרענגטען לאגע אונטערשטיצטען איהן זיינע געמאהלין ציפ=
רוס אונד זיינע שוועסטער הערודיאס, דיא געמאהלין דעס פירפירס=
טען הערודעס אנטיפאס, אונד אנטיפאס זעלבסט ערצייגטע
איהם גונסט, וויז איהם איינע וואהנונג אין טיבעריאס אן, גאב איהם
איין אמט, אונד האלף איהם מיט קליינען געלדזוממען אויז. אלליין דער
פירפירסט ליס איהן זיינע דירפטיגקייט פיהלען, אונד אגריפפא, דער
קיינע בעשימפפונג פערדויען קאננטע, וואנדטע זיך אן פאמפאניאוס
פלאקקוס, דען דאמאליגען שטאטטהאלטער זיריענס, מיט וועל=
כעם ער אין דאם פערטרויטען אומגאנג פפלאג, אונד ווארדע פאן דעמ=
זעלבען ליברייך איפגענאממען. באלד דאראויף שטיפטעטע זיין ברודער
אריסטאבולוס איינע צוויסטיגקייט צווישען איהם אונד פלאקקום
אן, דיא איהן ווידער אין איינען עלענדען צושטאנד פערזעצטע, אונד נע=
טהיגטע, נאך איטאליען צו פליכטען. ער קאם, נאך פילען ווידער=
ווערטיגקייטען אונד אונגליקספעללען, דאזעלבסט אן, אונד קאיזער טי=
בעריאוס נאהם איהן גיטיג אויף, ער געלאנגטע ווידר צו גראסעם אנ=
זעהען אם רעמישען האפע, אונד שטאנד מיט קאיוס קאליגולא,
דעם ענקעל אונד נאכפאלגער דעס קאיזערס, אין דער פערטרויטעסטען
פריינדשאפט. איטיכוס, איין פרייגעלאסנער דעס אגריפפא,
הערטע איהן איינסט, אין איינעם געשפרעכע מיט קאליגולא, דען
וואונש אויזשפרעכען, דען יונגען פרינצען באלד אויף דעם רעמישען
טהראנע צו זעהען, אונד הינטערבראכטע דיזעס דעם קאיזער. אגריפפא
ווארדע היראויף אין קעטטען געלעגט, אונד אינס געפענגנים געווארפען,
ווא ער, ביז צום טאדע דעס טיבעריאוס, אים טיפסטען עלענד
שמאכטען מוסטע. ענדליך בעשטיג קאיוס קאליגולא דען טהראן,
צייגטע זיך דעם אגריפפא אלז טרייער פריינד, ליס איהן אויז דעם
קערקער בעפרייען, אין פורפור קליידן, גאב איהם דאז פירפירסטענטהום
דעם פיליפפוס, זיינעס פערשטארבענען פעטטערס, אונד דאז פיר=
פירסטענטהום אבילענע אין זיריען, אונד פערליה איהם פייערליך
דען קעניגסטיטעל.

אגריפפא בליב היראויף פאסט נאך איין יאהר בייא דעם קאיזער קאלי=
גולא, אונד רייזטע דאן מיט דעססען ערלויבניס נאך יהודה. ער נאהם זיינען
וועג איבער עגיפטן, אונד דיא אלעקסאנדרינר פערשפאטטעטן,
אויז האס געגן דיא יהודים, דען נייען יידישען קעניג. פלאקקוס
שטאטטהאלטער פאן עגיפטן, געשטאטטעטע דיזעס אונאנשטענדי=
יגע געשפעטט ניכט נור, זאנדערן וואהל גאר מיט הייםליכען פערגניגן. דיזר
נידער=

פערזוכטע זאָגאַר, דענשאַץ דעס טעמפעלס צו בערויבען, אונטער דעם פֿאָרוואַנדע, איינע וואַססערלייטונג נאַך דער שטאַדט אַנצולעגען. ביי דעם ווידערשטאַנדע דער יהודים געגען זיינע טיראַננישען אונד רייבערישען אונטערנעהמונגען צייגטע ער גראָסע אונביגזאַמקייט אונד גרויזאַמקייט.

אום דיזע צייט שטאַרב דער פירפירסט פֿיליפפוס, זאָהן הערָאדעס, דעס גראָסען. ער וואַר איין טרעפֿפֿליכער פירסט, דער זאַנפֿט אונד רוהיג אונד אימער מיט גערעכטיגקייט רעגירטע. ער הינטערליס קיינע לייבליכען ערבען, אונד זיין פירפירסטענטהום וואורדע מיט דער פראָפֿינץ זיריען פֿעראייניגט.

בייא איינער אונרוהע אין זאַמאַריען האַנדעלטע פילאַטוס זאָ ווילקיהרליך אונד באָסהאַפֿט, דאָס ער זיינען אונטערגאַנג דאַדורך פֿערורזאַכטע. דיא זאַמאַריטאַנער זאַממעלטען זיך נעמליך אין בעוואַפֿנעטען הויפֿען, דען בערג גאַריזים (גריזים) צו בעשטייגען, אונד דיא אַנגעבליך דאָזעלבסט פֿערגראַבענען הייליגען געפֿעסע צו האָהלען. דער רעמישע לאַנדפֿלעגער ליס איין שרעקליכעס בלוטבאַד אונטער איהנען אַנריכטען. זיא בעקלאַגטען זיך היריבער בייא פֿיטעליאוס, דעם דאַמאַליגען מענשענפֿריינדליכען שטאַטהאַלטער פֿאָן זיריען, אונד דיזער בעריכטעטע דעם קאַיזער דען גאַנצען פֿאָרפֿאַלל. פילאַטוס וואורדע אַבגעזעצט אונד אינס עלענד פֿערוויזען, אונד ער בראַכטע זיך אין דער אייסערסטען פֿערצווייפֿלונג זעלבסט אומס לעבען. *

קורץ דאַראויף ערדייכטע הערָאדעס אַגריפפּאַ, דער ענקעל הערָאדעס, דעס גראָסען, דיא העכסטע שטופֿע דעס גליקקעס. ער וואַר איין זאָהן דעס אַריסטאָבולוס, וועלכען הערָאדעס מיט דער ערסטען מאַריאַמנע צייגטע, אונד שטאַממטע אַלזאָ אויז דעם קעניגליכען הויזע דער האַסמאָנעער הער. דאַז לעבען דיזעס מערקווירדיגען מאַננעס איזט רייך אַן אויסעראָרדענטליכען, אַבוועכסעלנדען בעגעבענהייטען. ער וואורדע אין ראָם מיט דרוזוס, דעם זאָהנע דעס נאַכמאַליגען קאַיזערס טיבעריאוס, ערצאָגען, אונד לעבטע אַם רעמישען האָף אין גראָסעם גלאַנצע. אַלז אַבער, נאַך דעם טאָדע דעס דרוזוס, דער קאַיזער אַללע פֿריינדע דיזעס יונגען פרינצען פֿאָם האָפֿע ענטפֿערנטע, דאַמיט זיא איהן ניכט אַן זיינען פֿערשטאָרבענען געליבטען זאָהן עראיננערן מעכטען, וואַרד אַגריפפּאַ דורך זיינע פֿרייגעביגקייט אין דיא אייסערסטע אַרמוטה פֿערזונקען, אונד פֿאַסט אָהנע פֿריינד. ער גינג נאַך יהודה, פֿערשלאָס זיך אויז שאַאַם אין איינער אידומעאישען

פֿעסטונג

---

*) [illegible] §. 290.—293. אונד §. 383.—386.

(10.) 3770, אים צעהנטען יאהרע זיינער רעגירונג, פאָן יהודים אונד זאמאריטאנערן בייא דעם קאיזער פערקלאגטע. דער קאיזער זעצטע איהן היראויף אב, פערוויז איהן נאך וויעננא (וויעננע) אין גאלליען (פראנקרייך) אינס עלענד, אונד צאג אלל זיינע גיטער איין.

יהודה ווארדע נון אין איינע רעמישע פראפינץ פערוואנדעלט, אונד פאָן איינעם רעמישען שטאטטהאלטער, דער אונטער דעם שטאטטהאלטר פאָן זיריען שטאנד, רעגירט, אונד דיא יהודים מוסטען פאָן דיזער צייט אָן אללע איהרע אבגאבען דען רעמערן זעלבסט ענטריכטען. דיס פעראנ= לאסטע איינען שטארקען אויפרוהר אונטער אנפיהרונג יהודה'ס, דעם גאליל'ערס, דער אבער אין זיינעם אויזברוכע געדעמפט ווארדע. דעססען אונגעאכטעט עמפערטען זיך דיא אנהענגער דיזעס יהודה אין דער פאָלגע ווידער, אונד מאכטען זיך פילער גרייעלטהאטען שול= דיג. אום דיזע צייט שטארב קאיזער אויגוסטוס, אונד טיבערי= אוס ווארזיין נאכפאָלגער. אונטער דער רעגירונג דעס טיבעריאוס ווארדע פאָנציאוס פילאטוס, איין זעהר האבזיכטיגער אונד גרוי= זאמער מאן, רעמישער שטאטטהאלטער אין יהודה.

אנטיפאס אָדער הערודעס אנטיפאס אונד פיליפפוס, דיא ברידער דעס ארכעלויס, האטטען זיך אינדעם אין איהרען קליי= נען פירסטענטהימערן פעסט געזעצט. אנטיפאס, דער דיא פראפינץ גאלילעא בעהערשטע, בויעטע דיא שטאדט זעפאָריס (ציפורי), דיא קורץ פאָרהער פאָן דען רעמערן איינגעעשערט ווארדע, ווידער אויף, אונד מאכטע זיא צור שטערקסטען פעסטונג דיזעס לאנדעס. ער בויעטע אויך איינע זעהר שענע שטאדט אן דעם מיטטערנעכטליכען אופער דעס זעעס גענעזארעטה, אונד נאננטע זיא, דעם קאיזער טיבע= ריאוס צו עהרען, טיבעריאס (טבריא). פיליפפוס, דער מעהרערע לאנדשאפטען בעזאס, ערוויטערטע אונד פערשענערטע פאנעאס, דען אָרט, וואָ דער יאָרדאן ענטשפרינגט, אונד נאננטע איהן צעזארעא אָדער צעזארעא פיליפפי. *

פילאטוס טהאט אללעס, וואס דיא יידישע נאציאָן קרענק= טע. ער ליס רעמישע פאהנען אונד שילדע מיט בילדניססען דער געצ= צען, דיא דען יהודים איין גרייעל ווארען, נאך ירושלים ברינגען, אונד

פערווכטע

---

* יאזעפוס דאזעלבסט, קאפיטעל 8. אונד פ'. יוסיפון פרק ס"ח, דברי מלכי בית שני, דף י"ט עמוד א'

* איבערזעטצונג דער אלגעמיינען וועלטהיסטאריע א' ג' וו', טהייל 9. אונד פ'. § 283.

געשיכטע דער יהודים

אום דיזע צייט, (1) 3760, ווארדע ישוע נוצרי (דער נאצארעער) געבארען, אונד מיט זיינער געבורט בעגיננט דיא צייטרעכנונג דער נוצרים. *

הערארעס טהילטע, נאך זיינעם לעצטען וויללען, דאז יידישע רייך אונטער זיינע דרייא זעהנע, ארכעלוים, אנטיפאס אונד פיליפפוס, אונד זעצטע דען ארכעלוים צום קעניג איין. ארכעלוים טראט (2) 3761. דיא רעגירונג אן, אונדליס גלייך אנפאנגס בייא געלעגנהייט איינעם אויפרוהרס, אם פסח (איבערשרייטונגספעסט) איניגע טויזענד מאן אים טעמפעל נידערהויען. היראויף רייסטע ער נאך ראם, פאן דעם קאיזער דיא בעשטעטיגונג צור רעגירונג צו ערהאלטען. אויך זיין ברודער אנטיפאס מאכטע, פאן פילען פריינדען אונד פערוואנדטען אונטערשטיצט, אנשפרוך אויף דיא יידישע קראנע, אונד דער קאיזער ליס דיא זאכע אנפענגליך אונענטשידען. אינדעם עמפערטען זיך דיא יהודים אין ירושלים געגען זאבינוס, דען געלדגירינגען רעמישען פערוואלטער, דער דען שאץ דעם טעמפעלס פלינדערטע, אונד קאננטען נורדורך בלוטפערגיסען צור רוהע געבראכט ווערדען, אונד עז ענטשטאנדען געפעהרליכע אונרוהען אין אנדערן געגענדען דעס יידישען רייכעס, דיא דורך בלוטיגע געפעכטע געשטיללט ווערדען מוסטען. קורץ דאראויף ערשינען פונפציג אבגעארדנעטע דער יהודים אם רעמישען האפע, ווידערזעצטען זיך דער רעגירונג דעס ארכעלוים, אונד באטען דען קאיזער, איהר לאנד מיט זיריע צו פעראייניגען, אונד פאן דען זירישען שטאטהאלטערן רעגירען צו לאססען. דיא אומשטענדע בעוואגען אויגוסטוס, דען שטרייט דער זעהנע דעם הערארעס צו ענדיגען. ער גאב דיא העלפטע דעם הערארישען קעניגרייכס דעם ארכעלוים ערטהיילטע איהם דען טיטעל עטהנארך (פירסט דעס פאלקס) מיט דעם פערשפרעכען, איהם אויך דען קעניגליכען טיטעל צו פערלייהען, זאבאלד ער זיך דעסזעלבען ווירדיג מאכען ווערדע, אונד טהיילטע דאז איבריגע דעם רייכעס אונטער אנטיפאס אונד פיליפפוס.

ארכעלוים וואר איין זעהר לאסטערהאפטער פירסט. ער מאכטע זיך דער בלוטשאנדע שולדיג, דא ער זיך, געגען דיא לעהרע משה'ס, מיט גלאפירא, דער וויטטווע זיינעס ברודערס אלעקסאנדער, פערמעהלטע, וועלכע קינדער פאן אלעקסאנדער האטטע. ער איבטע אויך פערשידנע גרויזאמע טהאטען אויז, אונד ווארדע ענדליך,
(01.)

* צמח דוד חלק שני, דף י"ב ע"ב, ודף י"ג ע"א, סימן תג"פ ותג"ט.

מיליע אללער פערנרע אומגאנג מיט איהם פערבאטן. ער צאג זיך אין זיין
פירסטענטהום צוריק, שוואור, זאלאנגע הערארעס לעבע ניכט אן
דען האף צו קאממען, אונד ליס זיך מיט אנטיפאטער אין איינע פער=
שווערונג איין, דען קעניג צו פערגיפטען. אנטיפאטער ווארדע,
אויף איינלאדונג דעס רעמישען האפעס, נאך ראם גשיקט. פע=
ראראס ווארדע קורץ דאראויף קראנק, אונד שטארב, נאכדעם איהם
דער קעניג איינען ברידערליכען בעזוך אבגעשטאטטעט האטטע.

מיט דעם טאדע דעס פעראראס בעגאן אנטיפאטערס פער=
דערבען, צווייא דינער דעס פערשטארבנען קלאגטען זיינע געמאהלין אן,
דאס זיא איהן פערגיפטעט האבע. אבערדורך דיא גרויזאמע פאלטער,
וועלכע דיא דינערשאפט דעס פעראראס ערדולדען מוסטע, ווארדע
דיא אייגענטליכע פערשווערונג ענטדעקט, דאס נעמליך אנטיפאטער
גיפט אויז אלעקסאנדריען ברינגען, אונד עז דורך זיינע מוטטער
דעם פעראראס איבערגעבען ליס, דער עז זיינער געמאהלין אין פער=
וואהרונג גאב, ביז זיך גוטע געלעגענהייט פענדע, דען קעניג דאמיט אומ=
צוברינגען. ווים אללעס געשטאנד דיא געמאהלין דעס פעראראס, אונד
זאגטע פערנער אויז, איהר געמאהל זייא, נאך דעם ליברייכען בעזוך, דען
דער קעניג בייא איהם אבגעשטאטטעט, פאן זיינעם מיכעלמערדערי=
שען פלאנע אבגעשטאנדען, אונד האבע איהר בעפאהלען, דאז גיפט צו
פערברעננען, וועלכעז זיא אויך געטהאן האבע, איין וועניג דאפאן אויז=
גענאממען, דאז זיא אויפבעהילט, דען קעניג פאן דער וואהרהייט צו אי=
בערצייגען. הירדורך ווארדע דיא טרייל אזיגקייט אונד באסהייט אנטי=
פאטערס אויסער אללעם צווייפעל געזעצט. דער קעניג פערציה דער
וויטטווע דעס פעראראס; אבער דאריס, דיא מוטטער אנטיפא=
טערס, ווארדע פאם האפע פערייאגט. אנטיפאטער ווארדע פאן
ראם נאך ירושלים בערופען, אונד צור בעשטראפונג זיינעס גאטט=
לאזען אנשלאגעס הינגעריכטעט. דער קעניג, דעססען קערפער ענדליך
דעם אלטער אונד דען ווידערווערטיגקייטען אונטערלאג, איבערלעב=
טע דען אנטיפאטער נור פינף טאגע, אונד שטארב אים זיבציגסטען
יאהרע זיינעס אלטערס אונד אים זיבען אונד דרייסיגסטען זיינער רעגירונג
(יאהר דער וועלט 3673). הערארעס האטטע, אלז העערפיהרער,
שטאאטסמאן אונד רעגענט, זא גלענצענדע אונד רוהמווירדיגע אייגענ=
שאפטען, דאס ער, אונגעאכטעט זיינער פעהלער, מיט רעכט «דער
גראסע» גענאננט ווירד.* אום

* יאזעפוס יודישע אלטערטהיאמער, בוך 17. קאפיטעל 8. — 2.

געשיכטע דער יהודים

ריאָן, אונטער איהרען האַסמאָנעאישען פאָרעלטערן, בעגראַבען. אנטיפאַטער פרייעטע זיך נון דער קינפטיגן יידישען קראָנע, בעטראַכטעטע אַבער ניכט, דאַס דיא הימלישע גערעכטיגקייט דיא שיקזאַלע דער מענשען לייטעט. *

צווייא אונד צוואַנציגסטעס קאַפיטעל

פעראָראַס פעללט אין אונגנאַדע בייא זיינעם קעניגליכען ברודער, אונד שטירבט. ענטדעקקונג דער פעררעטהערייא דעס אנטיפאַטער געגען זיינען פאַטער. הינריכטונג דעס אנטיפאַטער אונד טאָד דעס קעניגס העראָדעס. ארכעלויס פאָלגט זיינעם פאַטער העראָדעס אין דער רעגירונג, אונד רייזט נאַך ראָם. אנטיפאַס, איין ברודער דעס אַרכעלויס, מאַכט אנשפרוך אויף דיא יידישע קראָנע. אונרוהען אין יהודה, ארכעלויס רעגירט שלעכט, אונד ווירד אבגעזעצט. טאָד דעס פירפירסטען פיליפפוס. אגריפפא, דער גראָסע, ווירד אינס געפענגניס געוואָרפען, אונד פאָן דעם קאַיזער קאליגולא אין זיין קעניגרייך איינגעזעצט. העראָדעס אנטיפאַס ווירד אינס עלענד פערוויזען. קאַיזער קאליגולא וויל זיין בילדניס אים טעמפעל צו ירושלים אויפשטעללען לאַססען, אונד אגריפפא ברינגט איהן פאָן דיזעם פאָרהאַבען אב. אגריפפא ווירד פאָן דעם קאַיזער קלודיאוס זעהר געעהרט. זיין טאָד אונד רוהם. גרויזאַמקייט דעס רעמישען שטאַטהאַלטערס פעליקס. אונגעמיינע געוואַלטטהעטיגקייט אונד באָסהייט דעס רעמישען שטאַטהאַלטערס געססיאוס פלאָרוס.

אנטיפאַטער האַטטע, נאַך דעם טאָדע זיינער בייָדען ברידער, קיינען נעבענבוהלער מעהר. אַלז זיינען אַלטען פאַטער, אונד זוכטע איהן, זאָבאַלד אַלז מעגליך, אויז דעם וועגע צו רייַמען. פעראָראַס פיל דאַמאַלס אין דיא אונגנאַדע דעס קעניגס. ער האַטטע זיך לאַנגע פאָרהער מיט איינער זיינער לייבאייגנען פערמעהלט. דער קעניג דראַנג אין איהן, זיך פאָן איהר שיידען צו לאַססען, אונד זיך מיט איינער זיינער טעכטער צו פערמעהלען, אונד ער פערוויגערטע דיזעס. ענדליך צייגטע זיך דיא געמאַהלין דעס פעראָראַס, בייא געלעגענהייט איינעס אויפרוהרס, גינסטיג פיר דיא אויפריהרער, אונד דער קעניג בעפאַהל איהם זיא צו פערשטאָסען. ער וויגערטע זיך האַרטנעקקיג, דיזעם בעפעהלע נאַכצוקאָממען, אונד עז וואורדע איהם דער האָף, אונד דער גאַנצען קעניגליכען פאַמיליע

---

* יאזעפוס דאזעלבסט, קאַפיטעל 9. 10. אונד 11.

זאונד פערקלאגטע דען קעניג ביים דעם קאיזער, וועגן זיינעם קריגעס מיט דען
אראבערן, מיט זא שטארקען גרינדען, דאס דער קאיזער זעהר איבער
הערארעס צירנטע, אונד דאס שלימסטע פיר איהן פירכטען ליס. דיא גע=
זאנדטען, דיא דער קעניג שיקטע, זיך ביים דעם קאיזער צו פערטהיידינגן, ווער=
הילטען קיין געהער. אינדעס ווארדע זיללעאוס אם רעמישען האפע
פאן דען נאבאטהעאישען אראבערן, אלז מערדער דעם קעניגס א=
באדאס, אנגעקלאגט, אונד ניקאלויס, דער דאמאסצענער, איין
זעהר געלעהרטער אונד שטאאטסקלוגער מאן, וועלכען הערארעס צו=
לעצט נאך ראם שיקטע, וואר זא גליקליך, דיא זאכע דער געדאכטען א=
ראבער צו פיהרען, אונד דען קאיזער דאדורך זא פאללקאממען פאן דער
אונשולד זיינעם הערן צו איבערצייגען, דאס ער זיינע צו גראסע לייכטגלייביג=
קייט בערייעטע, אונד איהם ווידער זיינע פאללע גנאדע צו ערקעננגען גאב.
זיללעאוס ווארדע, אויף בעפעהל דעם קאיזערס, היגעריכטעט.

אום דיזע צייט בראכטען זאלאמע אונד פעראראס אימטער נייע
בעשולדיגונגען געגען אלעקסאנדער אונד אריסטאבולוס פאר,
אלז ענטווירפען זיא מערדערישע פלענע געגען איהרען פאטער. דער קעניג
מאס צום אונגליק דיזען פערליימדונגען גלויבען ביים, זאנדטע נאך ראם,
אונד ליס דען קאיזער אום רעכט געגען זיינע זעהנע ביטטען. אויגוסטוס
פיהלטע מיטלייד פיר דען קעניג, ערלויבטע איהם, דיא פרינצען, נאך גע=
שטאלט דער זאכען, צו בעשטראפען, אונד ריטה איהם, זיא אין בעריטוס
פאן דען שטאטהאלטערן פאן זיריען אונד דען בענאכבארטען פראפינצען
אונד אנדערן אנגעזעהענען מעננערן ריכטען צו לאססען, אונד דען אויז=
שפרוך דער ריכטער צו בעפאלגען. הערארעס בעריף קורץ דאראויף
איינען גראסען ראטה נאך בעריטוס, אונד קלאגטע דארט זעלבסט, פאר
הונדערט אונד פונפציג ריכטערן, זיינע זעהנע מיט זא גראסער העפטיגקייט
דעם האכפערראטהס געגען זיינע פערזאן אן, דאס זיא דורך דיא מעהרהייט
דער שטיממען צום טאדע פעראורטהיילט ווארדען, אונד איהרעם פאטער
דיא פאללציהונג דעס אורטהיילס איבערלאססען ווארדע. פילע הייפטער
דער יידישען נאציאן ריטהען דעם קעניג, ניכט דאז בלוט זיינער עדלען
זעהנע צו פערגיסען, אונד זיך אין זיינעם אלטער דעם גוטדינקען דעם עהר=
זיכטיגען אנטיפאטער צו איבערלאססען, אונד אויך דער וויזע ניקא=
לויס דאמאסצענוס, דער ליבלינג דעם קעניגס, האטטע דיזע מיינוג.
אבער דער קעניג בעהארטע אין זיינעם העפטיגען צארן, ליס דרייא הונ=
דערט דער פארנעהמסטען מעננער אונד פריינדע זיינער זעהנע היגריכטען,
דיא ביידען פרינצען נאך זעבאסטע (שומרון) פיהרען, אונד דאזעלבסט
אן איינעם גאלגען אויפהענגען. איהרע לייבער ווארדען אין אלעקסאנ=
דריאן

געשיכטע דער יהודים

זאלאמע, פֿעראראס אונד אנטיפאטער פֿוהרען פֿארט, דעם קעניג פֿאלשע בעריכטע צו ערטהיילען, אלז מאכטען אלעקסאנדער אונד אריסטאבולוס פלענע, איהרען פֿאטער צו ערמארדען. דער קעניג ליס אלעקסאנדער, דער בעזאנדערס איינעם פֿערדעכטהעדישען אנשלאגס געגען זיין לעבען בעשולדיגט ווארדע, אינס געפֿענגניס ווערפֿען. היר גערית דער פרינץ אין פֿערצווייפֿלונג, אונד זאנדטע זיינעם פֿאטער בעקענטניססע צו, אין וועלכען ער געשטאנד, דאס ער איהן אומצוברינגען טראכטעטע; אונד צוגלייך זאלאמע, פֿעראראס אונד צוויא אנדרע ליבלינגע דעס קעניגס, אלז מיטשולדיגע אן דער פֿערשווערונג, אנקלאגטע. דיס אללעס בראכטע דען קעניג אין איינע שרעקליכע וואוטה, דיא יעדעם, דער נור דען מינדעסטען פֿערדאכט אויף זיך צאג, דאז לעבען קאסטעטע. אין דיזעם בעקלאגענסווערטהען צושטאנדע דעס העראדעס מאכטע איהם ארכעלויס, קעניג פֿאן קאפפאדאציען, דער שוויגערפֿאטער דעס אלעקסאנדער, איינען בעזוך. עז געלאנג דיזעם ווייזען פֿירסטען, דער דיא געמיטהסארט דעס העראדעס גענויא קאנטע, פֿאללקאממען, איהן פֿאן דער אונשולד זיינעס זאהנעס צו איבערצייגען, אונד מיט ביידען פרינצען אויזצוזעהנען. דער יודישע קעניג מאכטע דעם ארכעלויס אנזעהליכע געשענקע פֿיר דיא וויכטיגען דינסטע, דיא ער איהם ביי דיזער געלעגענהייט לייסטעטע, בעגלייטעטע איהן אויף זיינער ריקרייזע ביז אנטיאכיען, אונד רייזטע מיט אלעקסאנדער אונד אריסטאבולוס נאך ראם, זיא אם רעמישען האפֿע ווידער צו רעכטפֿערטיגען, וויל ער, וועהרענד איהרער צווייטען מיסהעלליגקייט מיט איהם, ביי דעם קאיזער שווערע קלאגען געגען זיא איינגעגעבען האטטע. *

וועהרענד דער לעצטען רייזע דעס העראדעס נאך ראם, טהאטען דיא רייבער, דיא ער אויז טראכאניטיס פֿעריאגט, אונד דיא אבאדאס, קעניג דער אראבער, אין שוץ נאהם, פֿערהעערענדע איינפֿעללע אין יהודה. דער קעניג ריקטע נאך זיינער ריקקונפֿט אויז איטאליען אין אראביען איין, שלוג דיא רייבער, אונד צערשטערטע רעפטא, איהרע פֿעסטונג. אבער ביי דיזער געלעגענהייט ווערע עז פֿאסט זיללעאוס, דעם ליבלינג דעס קעניגס אבאדאס, געלונגען, העראדעס אין גראסעס אונגליק צו שטירצען. זיללעאוס האסטע דען יודישען קעניג זעהר, וויל ער איהם זיינע שוועסטער זאלאמע פֿערוויינערטע, דא ער דיא יודישע רעליגיאן ניכט אננעהמען וואללטע. ער גינג דאהער נאך ראם, אונד

---

* יאזעפֿוס יודישע אלטערטהימער, בוך 16. אים ערסטען, דריטטען, פֿירטען אונד אכטען קאפיטעל.

ארכעלוים, דעם קעניגס פאן קאפפאדאציען, אונד אריסטא=
בולום בערעניצע, דיא טאכטער זאלאמע'ס, דער שוועסטער
דעם קעניגס הראדעס, צור געמאהלין · אבער זאלאמע אונד איהרע
אנהענגער · וועלכע פירכטעטען, דיא פרינצען מעכטען איינסט דען טאד איה=
רער טוגענדהאפטען מוטטער אן איהנען רעכען, ענטווארפען דיא באסהאפ=
טעסטען פלענע געגען דיאועלבען, אונד ליסען דעם קעניג בעריכטען, דאס זיינע
ביידען זעהנע איהן אלס דען מערדער איהרער מוטטער בעטראכטען, אונד מיט
נעפעהרליכען אנשלעגען געגען זיין לעבען אומגעהן. דיא פרינצען ווארען, איה=
רער וייטס, אונפארזיכטיג אין איהרען איסערונגען, שטיסען הארטע דראָ=
הונגען געגען זאלאמע אונד פעראראס אויז, בעקלאגטען זיך לויט
איבער דיא הינריכטונג איהרער מוטטער, אונד צייגטען וועניג צערטליכקייט
געגען איהרען פאטער. דער קעניג וואללטע נון דיא זעהנע דער מאריאמנע
דעמיטהיגען אונד צור פערנונפט ברינגען, ליס אנטיפאטער, זיינען על=
טעסטען זאהן דען ער מיט דאריס, זיינער ערסטען געמאהלין, צייגטע, אן
זיינען האף קאממען, אונד צאג איהן זיינען איבריגען ברידערן פאר. הירדורך
נאורדען אלעקסאנדער אונד אריסטאבולום אוממער ערבאסטערט
אונד אונבעשיידנער געגען דען קעניג, אונד אנטיפאטער, דער איין פער=
שלאגנער אונד טיקקישער מענש ואר, ארבייטעטע געהיים אונד טהעטיג אן
דעם אונטערגאנגע זיינער ברידער. דער קעניג שיקטע איהן נאך ראם, אונד
פערזאהה איהן מיט ווידקזאמן עמפפעהלונגסשרייבען, דיא איהן אין דיא גונסט
דעם קאיזערס זעצטען. ער פוהר אם רעמישען האפע אונערמידעט פארט,
דורך פערליימדערישע בריפע דאז הערץ זיינעס פאטערס געגען זיינע ביידען ברידער
צו ערביטטערן. ענדליך פינג הערארעס אן, זיינע זעהנע פיר זיינע פיינדע
צו האלטען, נאהם זיא מיט זיך נאך ראם, אונד קלאגטע זיא, פאר דעם
ריכטערשטוהלע דעס קאיזערס, דעם האכפערראטהס געגען זיינע קעניגליכע
פערזאן אן · אבער אלעקסאנדער פערטהיידיגטע זיינע אונד זיינעס ברו=
דערס זאכע מיט זא פילער בעשיידענהייט אונד עדלעם אנשטאנד, דאס ער
דען קאיזער לייכט פאן איהרער אונשולד איבערצייגטע. אויגוסטוס פער=
וויז אויף איינע גנעדיגע וויזע דעם הערארעס זיינע איבעראיילונג אונד
לייכטגלייביגקייט, אונד זעהנטע דען פאטער מיט זיינען זעהנען אויז · אבער
עז בראכען באלד ווידער צווייסטיגקייטען צווישען איהנען אויז, וואצו דער קעניג
זעלבסט פיל בייטרוג. ער הילט, נאך זיינער צוריקקונפט אויז ראם, איינע
רעדע אן דיא פערזאממלונג דעם יידישען פאלקעס, אין וועלכער ער זיי=
נען וויללען קונד טהאט, דאס נאך זיינעם טאדע צוערסט אנטיפאטער
נאך איהם אלעקסאנדער אונד דאן אריסטאבולום רעגירען זאלל=
טע · הירדורך פאכטע ער אויפס נייע דאז פייער דער צוויטראכט אונטער דען
פרינצען אן ·

געשיכטע דער יהודים

טהיילטע איהרעם פאטער דיא געוואלט, איינען זיינער זעהנע צו זיינעם נאכ=
פאלגער צו ערוועהלען. ער פערגרעסערטע אויך דאז רייך דעם הורדוס
מיט דען פראפינצען טראכאניטים, אויראניטיס אדער איטורעא
אונד באטאנעא. דער פירסט צענאדארוס, דעם דיזע פראפינצען
אבגענאממען וואורדען, בעניצטע, אלז דער קאיזער נאך זיריען קאם, דיא
געלעגענהייט, אונד פיהרטע, פאן איינער געזאנדטשאפט דער גאדארע=
נער אונטערשטיצט, ביי דעמזעלבען שווערע קלאגען געגען הורדוס.
אבער דער רעמישע מאנארך צייגטע זיך דעם יודישען קעניג זא גנעדי=
טיג, דאס דיא אנקלעגער דעמזעלבען זיך אויז פערצווייפלונג ענטלייבטען,
אויגוסטוס איבערהייפטע דען קעניג אימממער מעהר מיט גנאדענבעצייגונגען
בעשטעללטע איהן צום פראקוראטאר (פארשטעהער) אין זיריען, אונד
בעשענקטע פעראראס, דען ברודער דעסזעלבען, מיט איינעם אנזעהנ=
ליכען פירסטענטהום. ❊

אין זיינעם אכטצעהנטען רעגירונגסיאהרע (אים יאהר דער וועלט
3742.) פאסטע הורדוס דען ענטשלוס, דען טעמפעל אין ירושלים
נייא צו ערבויען. דיזעס גראסע אונד רוהמווירדיגע אונטערנעהמען וואורדע
פאן דער יודישען נאציאן איינשטיממיג גענעהמיגט, אונד מעהרערע טוי=
זענד ארבייטער בראכען דען אלטען טעמפעל אב, אונד פיהרטען איינען נייען
אויף. דיזעס פראכטפאללע געביידע, דאז איין מייסטערשטיק דער מענשלי=
כען קונסט וואר, אונד דען ערסטען פאן שלמה ערבויטען טעמפעל איבער=
טראף, וואהרד אין אכט יאהרען פאללענדעט, דיא איינווייהונג דעסזעלבען
געשאה אונטער רעליגיעזען אונד גלענצענדען פייערליכקייטען. ❊

וועהרענד דעס טעמפעלבויעס רייזטע הורדוס נאך רום, דען
קאיזער צו בעגריסען, אונד זיינען זעהנען דאזעלבסט איינן פעטערליכען בעזוך
אבצושטאטטען. דער קאיזער עמפפינג איהן מיט אללען קענצייכען דער פריינד=
שאפט, בעוירטהעטע איהן זעהר קעסטליך, אונד איבערגאב איהם זיינע
טרעפפליך ערצאגענען זעהנע. דיא יונגען פרינצען, דיא מיט איהרעם קעניגלי=
כען פאטער נאך ירושלים צוריק קאמען, וואורדען מיט דעם לויטעסטען
יובעל דעס פאלקעס עמפפאנגען, דאז איהר מאיעסטעטישעס אנזעהען אונד
איהר עדלעס בעטראגען בעוואונדערטע. זיא וואורדען קורץ דאראויף פער=
מעהלט; אלעקסאנדער ערהילט גלאפירא, דיא טאכטער דעס
ארכעלויס.

❊ יאזעפוס יודישע אלטערטהיאמער, בוך 15. קאפיטעל 9. אונד 10.
ד

❊ יוסיפון פרק כ"ה, בבא בתרא פרק ראשון, סוכה דף כ"א.

געשיכטע דער יהודים ב

איין אונד צוואנציגסטעס קאפיטעל.

הערָאדעס בויעט איינען פרעכטיגען פאללאַסט, אונד זאנדעט דעם רעמישען פעלדהערן גאללוס הילפע. ער שיקט זיינע זעהנע נאך ראם, אונד ווירד פאר דעם אויגוסטוס פערקלאַגט. ער ערהעלט פאן אויגוסטוס נייע גונסטבעצייגונגען, אונד בויעט דען טעמפעל נייא אונד פרעכטיג. ער רייזט נאך ראם. בעשולדיגונגען געגען דיא זעהנע דעס הערָאדעס, אלעקסאנדער אונד אריסטאָבולוס. דער קעניג פערקלאַגט זיא בייא דעם קאיזער אויגוסטוס. ער לעסט זיינען זאָהן אלעקסאנדער אינס געפענגניס ווערפען. ער פערזעהנט זיך מיט איהם אונד אריסטאָבולוס, אונד רייזט מיט איהנען נאך ראם. ער אונטערדריקט דיא טראַכאָניטישען רייבערבאנדען, פערקלאַגט זיינע זעהנע פאן נייעם, אונד לעסט זיא צום טאָדע פערדאממען.

זאָבאלד זיך יהודה פאן זיינען לעצטען אונגליקספעללען ערהאָלט האטטע, צייגטע הערָאדעס זיינע ליבע צור פראַכט ווידער, אונד ליס זיינן הערליכען פאללאַסט נאהע אם טעמפעל אין ירושלים אויפפיהרן. דיא צוויא פרעכטיגסטען זאָלע דיזעס פאללאַסטעס ווארדען דעם קאיזער אויגוסטוס אונד אגריפפא, זיינם ליבלינג אונד שוויגערזאהן, געווידמעט. ער זעצטע זיך בייא דעם קאיזער דאדורך אין גונסט, דאס ער דען רעמישען פעלדהערן עליאוס גאללוס, דער דאמאלס אראַביען צו עראָבערן פערזוכטע, מיט דען טאפפערסטען זיינער לייבוואַכע קרעפטיג אונטערשטיצטע. צו דיזער צייט פערמעהלטע ער זיך מיט איינער צווייטען מאַריאַמנע, וועלכע איין פרויענצימער פאן אויזגענעהמענדער שענהייט וואר. איהר פאטער וואר איין פארנעהמער פריסטער, נאמענס שמעון, זאהן דעס באָעטהוס. נאך דיזער פערמעהלונג בויטע דער קעניג דען פראַכטפאָללען פאללאַסט הערָאדיאָן אן דעם אָרטע, וואָ ער איינסט דיא אנטיגאָניאַנער שלוג. דיא געגענד וואר זאָ אנמוטהיג, דאס דיא יהודים זיא רינגס אומהער אנבויעטען, אונד דיזען פאללאַסט אין קורצער צייט אין איינע אנזעהנליכע שטאַדט פערוואנדעלטען.

נון וואר הערָאדעס אויף דעם גיפפעל זיינער גרעסע. דיא גראָסע אַכטונג, אין וועלכער ער בייא דעם קאיזער אויגוסטוס שטאנד, גאב זיינער מאַכט פעסטיגקייט אונד רוהע. ער זאנדטע זיינע ביידען געליבטען זעהנע פאן דער ערסטען מאַריאַמנע, אלעקסאנדער אונד אריסטאָבולוס, נאך ראם, זיא דאזעלבסט, איהרער האָהען געבורט געמעס, ערציהען צו לאססען. דער קאיזער עמפפינג דיא יונגען פרינצען זעהר פריינדליך, ריימטע איהנען צימער אין זיינעם אייגנען פאללאַסטע איין, אונד ער־

טהיילטע

דיא

געשיכטע דער יהודים

פאָן

איהרער ריקקעהר אויז דער באָבילאָנישען געפאַנגענשאַפט אן

ביז אויף אונזערע צייטען

פאָן

דוד אָטטענזאָסער

דריטטער טהייל.

פיורדא תקפ"ה לפ"ק.

בבית ובדפוס ר' איצק ובנו ר' דוד צ"ד יצ"ו

אונד אים פערלאג בייא ר' זלמן שלעסינגער יצ"ו.